

S 654. A-20.

NIEUWE
VERHANDELINGEN

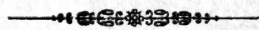
VAN HET

ZEEUWSCH GENOOTSCHAP

DER

WETENSCHAPPEN.

VIJFDE DEEL.

TE MIDDELBURG, *BIJ*
C. E. SCHUTTERS,
DRUKKER VAN HET ZEEUWSCH GENOOTSCHAP
DER WETENSCHAPPEN.

1835.

NUMMER

VERHANDLUNGEN

DES

PARLAMENTES

1870

Die Verhandlungen des Reichstages
über die Verträge mit dem Sultan
von Constantinopel vom 13. März
1870. Von dem Reichstags-Druck-
verlag in Berlin.

INLEIDING.

Veelvuldig is het nut, hetwelk ons, elken dag van ons tegenwoordig leven, eene vlijtige beoefening der Wetenschappen verschaft. De kundigheden, met welke zij ons beloont, kunnen ons schier elken oogenblik en in allerlei omstandigheden te stade komen. Den Jongeling strekt zulk eene beoefening tot opscherping, den Grijsaard tot verlustiging. Zij is een sieraad van den voorspoed en in tegenspoed verleent zij ons toevlugt en troost. Te huis vermaakt zij ons en buiten is zij ons niet hinderlijk. De schatten, met welke zij ons verrijkt, overnachten met ons waar wij ons ook bevinden en verzellen ons op reis en op het land (a). Tot aanbeveling van de Wetenschappen en hare beoefening is dit duizendmalen aangevoerd en de ondervinding heeft

1. het

(a) Cicero Orat. pro Archia C. III.

het door een aantal voorbeelden bevestigd. Niet minder intusschen verdient het in aanmerking te worden genomen, of er genoegzame gronden bestaan, op welke wij ons kunnen overtuigd houden, dat ook nog in het volgend leven de Wetenschappen, welke wij hier aanleeren, ons de gewigtigste diensten zullen kunnen bewijzen, en of wij met reden kunnen verwachten, dat de kundigheden, welke wij ons hier, bij de beoefening der Wetenschappen, eigen maakten, ook dan nog ons zullen te stade komen. Bestaan er toch genoegzame gronden voor die overtuiging en verwachting, dan moet dit ons buiten twijfel nog meer tot het verkrijgen van nutte kennis en wetenschap aansporen, dan al het voordeel, hetwelk wij ons voor dit leven kunnen beloven van onze pogingen, en tot uitbreiding van den kring onzer kundigheden.

Waardig den verlichten ijver voor den bloei en de bevordering der Wetenschappen, door welchen het loffelijk Zeeuwsch Genootschap reeds zoo vele jaren heeft uitgemunt, is dus ook gewis deszelfs poging tot het aankweken dier overtuiging en het verlevendigen dier verwachting, door het uitschrijven van eene prijsvraag, (b) welke uitnodigt tot het onderzoek: *of er grond*

(b) Deze prijsvraag werd reeds in 1816 uitgeschreven. Op de-
zel-

grond is om te gelooven, dat de in dit leven beoefende Wetenschappen, ook in het toekomstend leven tot vermeerdering van den gelukstaat der gezaligden zullen kunnen dienen? Bevindt men bij dit onderzoek, dat er genoegzame redenen bestaan, om zich, bij het beoefenen der Wetenschappen, te vleijen met het vooruitzigt, dat hetgeen wij hier aanleeren eindeloos ons zal blijven, en tot vermeerdering van onze zaligheid dienen, dan verdient het gewis ook verdere nasporing: welke de Wetenschappen zijn, waarop de mensch zich in dit leven vooral behoort toe te leggen, om van derzelver aanwankelijke kennis ook aan gene zijde van het graf de zaligste gevolgen te kunnen hopen. Dezelfde prijsvraag verlangt dan ook dit verdere onderzoek, hetwelk wij van te meer belang mogen achten, om dat de ondervinding leert, dat men, bij de opvoeding der Jeugd en het aanleeren der Wetenschappen, over het algemeen, weinig acht slaat op het meerdere nut, hetwelk wij ons van de eene Wetenschap boven de andere mogen beloven voor de eeuwigheid: een onderwerp,

over

zelve kwam in 1818 slechts één antwoord in; doch hetwelk, hoe zeer veel goeds en schoons bevattende, geoordeeld werd niet te kunnen bekroond worden, waarom de prijsvraag bij het programma van 1819, nogmaals ter beantwoording werd voorgesteld.

over hetwelke, hoe belangrijk ook, slechts weinig schijnt te worden gedacht en gesproken; gelijk er ook, immers zoo ver mij bekend is, slechts zeer weinig over is geschreven (c).

Ter nadere ontwikkeling en bepaling van den zin der prijsvraag zullen eenige aanmerkingen dienen te worden voorafgezonden, die kunnen strekken, om den weg te banen tot eene ordenlijke en doelmatige beantwoording.

Het eerste lid der vraag: *of er, namelijk, grond is, om te gelooven* enz., zou kunnen schijnen te verlangen een meer algemeen onderzoek naar al den invloed, dien de beoefening der Wetenschappen in dit leven zou kunnen hebben op de verhooging en vermeerdering van het geluk der gezaligden in het toekomstige. Bij zulk een onderzoek zou dan ook natuurlijk in aanmerking komen al de uitwerking, welke de beoefening der Wetenschappen in dit leven, op ons verstand en hart kan hebben, om ons hier aanvankelijk voor te bereiden en meer vatbaar te maken voor het genot van de zaligheid des Hemels. Het zou te pas komen te gewagen van de

(c) Eene opzettelijk over dit belangrijke onderwerp geschrevene verhandeling is mij niet voorgekomen. Slechts hier en daar heb ik de eene of andere wenk en aanmerking betrekkelijk hetzelfde aangetroffen, welke mij van eenige dienst heeft kunnen zijn.

de heilzaame strekking onzer vlijtige pogingen; tot verkrijging van nuttige kundigheden aangewend, tot opscherping van ons oordeel, versterking van ons geheugen, vorming van onzen smaak, verzachting onzer zeden (*d*), verfijning van gevoel voor het schoone, goede en edele enz. De invloed van dit een en ander, op onze gelukkige voorbereiding tot en verhoogde vatbaarheid voor het geluk der toekomstige eeuwe, zou moeten worden aangewezen: en zeker zou dit belangrijke stof ter behandeling opleveren; doch het blijkt reeds eenigzins uit het tweede lid der prijsvraag zelve (*e*), en wordt door het programma van 1819, buiten allen twijfel gesteld, dat het doel van het Zeeuwsch Genootschap meer bepaald is, daar het Genootschap niet dit meer algemeen onderzoek verlangt, maar alleen wil hebben nagegaan, of er grond is om te gelooven, dat de hier door ons beoefende Wetenschappen, ons, ook nog als gezaligden, in den toekomstigen gelukstaat zullen *bijblijven*, en dan meer regelregt *medewerken* tot vermeerdering van ons geluk (*f*).

*

Daar

(*d*) *Ingenuas didicisse fideliter artes emollit mores etc.*

(*e*) Het verlangt trouwens alleen te zien aangewezen, welk nut men, aan gene zijde des grafs van de aanvankelijk, door de beoefening der Wetenschappen, *aangeleerde kennis*, en niet van derzelve invloed tot vorming van ons verstand en hart, mag hopen.

(*f*) *Bijblijven*, namelijk, als de grondslagen onzer verder te

ver-

Daar de vraag niet bepaalt, of zij verlangt, dat men dien grond zal zoeken in de Heilige Schriften, of in den aart der zaak, door middel van gezonde wijsgerige nasporing en redeneringen, schijnt het mij toe, dat men zich, bij derzelve beantwoording, mag bedienen zoo wel van Bijbelsche, als uit de reden afgeleide bewijzen. Te meer schijnt het mij blijkbaar, dat men zich, naar het doel des Genootschaps, ook van Bijbelsche bewijzen bij dit onderzoek mag bedienen, om dat het programma van 1819 het niet wraakt, in de eene in 1818 ingezondene maar niet bekroonde, verhandeling op onze prijsvraag, dat derzelve schrijver zich van den Bijbel bij zijn onderzoek heeft bediend (g).

Verpligten Bijbelsche en andere bewijzen ons, om een stellig antwoord op het eerste gedeelte der

verkrigen kunde, als hulpmiddelen tot het maken van meerdere vorderingen in kennis en wetenschap en als voorwerpen van onze voortdurende belangstelling, kennisneming en beoefening: en *medewerken* ter bevordering van ons geluk, door te blijven invloei-
jen op de verlichting van ons verstand, onze opleiding tot God en zijne dienst, onze vorming tot deugd en de vermeerdering van ons
genoegen.

(g) Integendeel het programma prijst het in den schrijver, dat hij in zijne verhandeling zijne Christelijke beginselen hebbe doen doorstralen, en keurt alleen af zijn te veelvuldig gebruiken van Schriftuurplaatsen.

der vraag te geven, dan moet er verder worden onderzocht, welke die wetenschappen zijn, van welker aanvankelijke kennis men zich, ook aan gene zijde des grafs, de meeste zalige gevolgen mag beloven.

Een ruim veld zoude men zich, bij het behandelen van dit tweede gedeelte der vraag geopend zien, om uit te weiden over het nut, hetwelk men, ook nog in den Hemel, mag verwachten van de hier aanvankelijk verkregene kennis van God en zijne dienst. Doch het Genootschap verlangt niet, dat men hier over uitweide, maar meer, dat men de zekerheid en uitgebreidheid van dit nut veronderstelle, immers, slechts als in het voorbijgaan, aanwijze. Ook dit blijkt reeds uit de prijsvraag zelve en wordt nog daarenboven duidelijk genoeg gezegd in het programma van 1819. Zoo ik mij niet bedriege, worden evenwel hierdoor niet uitgesloten die Wetenschappen, welke kunnen beoefend worden met het meer bepaalde doel, om ons op te leiden tot de kennis van God en zijne dienst, door de beschouwing van zijne wijsheid, magt en goedheid, zoo heerlijk in zijne Schepselen en in zijn wereldbestuur ten toon gespreid, maar die ook afgescheiden van dit doel kunnen worden beoefend en beschouwd.

Verder, nog minder, dan men behoeft uit te weiden

den over het bijblijvend nut van de kennis van God en zijne dienst in een volgend leven, behoeft men zich, naar het doel van het Genootschap, in te laten met bewijzen voor de zekerheid onzer verwachting van een volgend leven en deszelfs zaligheid. De prijsvraag veronderstelt het als bewezen, dat er, ook nog aan gene zijde des grafs, leven en zaligheid voor ons te hopen is.

Eindelijk, schoon de prijsvraag, natuurlijk, niet vaststelt, welk eene slotsomme het onderzoek, hetwelk zij verlangt, moet opleveren, schijnt het echter, dat men, bij de opgaaf der prijsstof meer op eene voor de Wetenschappen gunstige, dan ongunstige slotsomme heeft gerekend; daar het tweede deel der vraag alleen eene verdere nasporing verlangt ingevalle het eerste niet ontkennend beantwoord wordt.

Meer voorloopige aanmerkingen schijnen mij niet noodig ter ontwikkeling en bepaling van den zin der voorgestelde prijsstof, welke behandeling zich van zelfs verdeelt in twee hoofddeelen, immers indien, gelijk het Genootschap schijnt te verwachten, op het eerste gedeelte der vraag een stellig en toestemmend antwoord volgt. Het *eerste*, namelijk, moet bevatten een onderzoek: *of er grond is, om te gelooven, dat de in dit leven beoefende*

We-

Wetenschappen ook, in het toekomstig leven, tot vermeerdering van den gelukstaat der gezaligden zullen kunnen dienen? en blijkt het, dat er grond is voor dit geloof, dan moet het tweede hoofddeel dienen, om nader te onderzoeken: welke die Wetenschappen zijn, waar op de mensch, naast de kennis van God en zijne dienst, zich in dit leven vooral behoort toe te leggen, om van derzelve aanvankelijke kennis, ook aan gene zijde van het graf, de zaligste gevolgen te kunnen hopen? In deze orde ga ik dan nu over tot de behandeling der zoo belangrijke prijsvraag. Het gelukke mij slechts eenigzins al de gewigtige stof, welke zij ter overweging aanbiedt, behoorlijk te ontvouwen en naar der zelve hooge waarde voor te dragen! Zelfs gevoele ik, wat ik wage met dit te beproeven en dat ik, bij het voornemen daartoe, meer met mijnen goeden wil en mijne zucht voor de Wetenschappen, dan met mijne krachten, te rade ga. Ik wil mij evenwel door dit gevoel niet laten afschrikken. Hoe ook het oordeel van de bestuurders van het Zeeuwsche Genootschap, over het wel of kwalijk gelukken mijner poging moge uitvallen, voor mij zelve ten minste kan zij niet vruchteloos zijn.

EERSTE HOOFDDEEL.

Onderzoek, of er grond is voor het geloof, dat de in dit leven beoefende Wetenschappen, ook in het toekomstend leven, den gezaligden zullen bijblijven en medewerken ter verhooging hunner zaligheid.

Daar het onderzoek, aan het welke dit hoofd-
deel moet worden toegewijd, op eenen wijs-
gerigen voet kan worden ingerigt, en bij het-
zelve tevens het Bijbelsch onderwijs mag wor-
den geraadpleegd, zal ik *eerst* opgeven, welke
bewijzen er uit den aard der zake, door een
wijsgerig gebruik onzer reden, kunnen worden
ontleend en welke bewijzen ons de Heilige
Schrift oplevert, om vasttestellen, *dat er grond
is om te gelooven enz.* *Vervolgens* zal ik de zwa-
righeden, welke men uit het onderwijs der re-
den en des Bijbels tegen dit geloof zou kunnen
aanvoeren, voorstellen en doen zien van welk
gewicht wij die hebben te achten. *Zoo* zal het
blijken of er op het eerste gedeelte der prijs-
vraag een toestemmend of ontkennend antwoord
moet

moet worden gegeven. Op deze wijze schijnt het mij, dat het gezegde onderzoek het onpartijdigst, geregeldst en volledigst zal kunnen afloopen, en durf ik mij vleijen, dat hetzelfde zoo veel belangrijke stof zal opleveren, dat geen wijsgerig Christelijk beoefenaar der Wetenschappen zich ligt zal beklagen den tijd en de inspanning aan derzelve overdenking te koste gelegd.

Uit den aard der zake schijnen er verscheidene bewijzen te kunnen worden afgeleid, om ons te overtuigen, dat er stellig kan en moet worden geantwoord op het eerste gedeelte van de prijsvraag en dus vastgesteld, dat er alleszins voldoende grond is om te gelooven, dat de hier beoefende Wetenschappen en aangeleerde kundigheden den gezaligden in den Hemel zullen bijblijven ter vermeerdering en verhooging van hun geluk.

In de eerste plaats, toch, verwekt het reeds een gunstig vermoeden voor dit geloof, dat er in hetgeen hetzelfde ons doet verwachten veel overeenkomst (analogie) is met hetgeen wij reeds hier op aarde ondervinden.

De ondervinding leert ons, namelijk, dat de lievelingsoefeningen onzer jeugd doorgaans, ook nog in rijpere jaren onze lievelingsbezigheden

blij-

blijven, het meest geschikt om ons, op eene aangename wijze bezig te houden, ons uitspanning te verschaffen en ons velerlei genoegens te doen smaken. Onze omstandigheden mogen, met het toenemen onzer jaren, eene aamerkelijke verandering ondergaan; aan een vast beroep gebonden, mogen de bezigheden van dit beroep onzer meesten tijd vorderen; toegenomen in kennis en wijsheid, mogen wij geschikt zijn geworden voor diepere nasporingen en meer afgetrokken denken; opgeklommen tot meerder eer en aanzien, mogen wij ons in eenen kring van verkeer en werkzaamheden bevinden, welke minder schijnen te strooken met het geen voor onze jongelings-jaren paste; doch welke veranderingen van omstandigheden wij ook mogen ondervinden, hetgeen ons in onze jeugd met genoeg bezig hield blijft niet zelden, ons gansche leven lang, handhaven de plaats, welke het eenmaal besloeg in onze belangstelling, en het genoeg, hetwelk wij, in onzen vroegeren leeftijd, van hetzelfde ondervonden, schijnt niet zelden eer toe te nemen, dan te verminderen, met ons vorderen in jaren. De spelen en uitspanningen onzer jeugd kunnen wij ons doorgaans niet alleen met de aangenaamste gewaarwordingen herinneren, maar, ten minste sommige van dezelve, kunnen wij ook nog, met het

levendigste genoeg, van tijd tot tijd hervat-
 ten nadat wij mannen geworden zijn. De dicht-,
 schilder- of toon-kunst, aan welke wij, bij
 voorkeur, in de jaren onzer oefening en voor-
 bereiding, de uren onzer uitspanning wijdden,
 blijven niet zelden de geschikste en meestge-
 liefkoosde middelen tot ontspanning van onzen
 geest van de vermoeijenissen, welke de druk-
 ten van ons beroep ons veroorzaken. Die tak-
 ken van studie, welke, bij het eerste ontwaken
 en ontwikkelen van onze verstandelijke vermo-
 gens, door ons bij voorkeur en met ingenomen-
 heid zijn beoefend, blijven doorgaans in die
 voorkeur deelen, en worden ons geheele leven
 lang door ons beschouwd en beoefend met de
 meeste deelneming. De geschiedenis levert hier-
 van zulk een aantal voorbeelden op, dat wij
 aan de waarheid dezer opmerking niet kunnen
 twijfelen. Mannen treffen wij aan in hare ge-
 denkrollen, opgeklommen tot de hoogste amb-
 ten, verheven tot vorstelijke waardigheid, met
 koninklijke eer bekleed, die, in den kring van
 vertrouwde vrienden, de genoegelijkste verpoo-
 zing zochten en vonden in dezelfde bezigheden
 en uitspanningen welke hen als Jongelingen ver-
 maakten. Staatsmannen van naam, tot in hun-
 nen ouderdom toe, met jeugdig vuur de dicht-
 en toon-kunst beoefenende en bij dezelve vin-
 den-

dende de aangenaamste verademing voor hunnen, door staatszorgen afgesloofden, geest: Geleerden van den eersten rang, steeds met het grootste vermaak een uur wijdende aan min afgetrokkene en verhevene letterkundige bezigheden of eenige andere geliefkoosde studie hunner jeugd. En geen wonder. De herinnering van onzen vroegeren leeftijd en der genoegens in denzelfden gesmaakt heeft iets zeer aantrekkelijks voor ons, verlevendigt bij ons velerlei aangename gewaarwordingen, en die herinnering wordt bij ons opgewekt bij het hervatten of herdenken van hetgeen ons in dien leeftijd het meest vermaakte. De lievelingsoefeningen onzer jeugd, hebben onze eerste liefde genoten en de levendige aandoeningen onzer vroegere jaren, hechten zich zoo vast en laten zulke diepe indrukken achter in onze ziel, dat zij ons bijblijven tot aan onzen dood.

De vaardigheid daarenboven die wij in deze oefeningen hebben verkregen door het vuur en de lust, waarmede wij ons in onze jeugd aan dezelve hebben overgegeven, maakt ons dezelve ook nog in onzen ouderdom zoo gemakkelijk, dat wij met genoegen en tot onze uitspanning een uur aan dezelve kunnen besteden.

Hoezeer wij ons dan ook onzen toestand in
het-

het volgend leven als verhoogd en verbeterd mogen voorstellen, wij behoeven het niet als strijdig aan te merken, maar moeten het veeleer als strookende met onze tegenwoordige ondervinding beschouwen, dat de, hier door ons aangeleerde, Wetenschappen ons, ook nog in dien toestand, zullen dienen tot vermeerdering van ons geluk! Ja wij zullen dit zeer waarschijnlijk moeten achten, wanneer wij ons tegenwoordig leven beschouwen, als staande in eene gelijksoortige betrekking tot het volgende, als waarin onze jeugd en jongelings-jaren staan tot onzen meergevorderden ouderdom.

Onze jeugdige jaren, namelijk, zijn de tijd onzer voorbereiding tot de bezigheden en genietingen van onzen mannelijken leeftijd, en in dezelve moeten wij ons vatbaar maken voor een nuttig mannelijk leven en eenen gezegenden ouderdom. En zoo moet ook ons tegenwoordig leven dienen, om ons voor het volgende te bereiden, en de grondslagen te leggen tot het geluk, hetwelk wij hiernamaals hopen te genieten. Ondervinden wij dus, dat hetgeen wij hebben aangeleerd en beoefend, met lust, in die jaren, welke door ons moeten worden besteed, om onzen verderen leeftijd nuttig en gelukkig te slijten, geheel ons leven lang ons genoeg blijft ver-

vermeerderen, dan mogen wij daaruit ook met waarschijnlijkheid besluiten, dat de Wetenschappen, welke wij gedurende den tijd onzer voorbereiding voor de eeuwigheid hebben beoefend, ons ook nog in den Hemel zullen kunnen bijblijven en ter verhooging onzer zaligheid medewerken: immers in zoo verre, als dit niet volstrekt onbestaanbaar blijkt te zijn met de bezigheden en genietingen, welke eenmaal die zaligheid zullen uitmaken.

Verder, wij kunnen ons geen volgend leven voorstellen zonder de bewustheid en het gevoel, dat wij dezelfde zijn, die wij in een vorig leven hebben bestaan en zijn werkzaam geweest. Verloren wij toch in de eeuwigheid dat gevoel, die bewustheid, dan zou voor ons alle betrekking tusschen tijd en eeuwigheid ophouden, wij zouden ons geluk of ongeluk in de toekomstige wereld niet kunnen beschouwen, niet genieten of dragen als het gevolg van ons bestaan en gedrag op het tegenwoordige. Het zou voor ons niet zijn, als of wij bleven voortleven, maar veeleer als of wij bij onzen dood vernietigd wierden, en vervolgens weder als geheel andere wezens te voorschijn kwamen. Alle denkbeeld van belooning, straf en verantwoordelijkheid zou geheel wegvallen. — Zeker is het dus, dat wij, bij het

het genot van de zaligheid des toekomstigen levens, ons steeds zullen blijven herinneren ons aardſche leven en dezelfs bezigheden. Hoe groot ook het geluk moge zijn; hetwelke wij eenmaal genieten, de herinnering zal nooit kunnen worden verdrongen door de nieuwe werkzaamheden en genietingen, welke ons zoo gelukkig zullen maken, de nieuwe voorwerpen, welke ons zullen omringen, de nieuwe betrekkingen, welke wij zullen aanknoopen, het gezelschap, in hetwelk wij ons bevinden en de vooruitzichten op steeds toenemende zaligheid, welke ons bestendig zullen verblijden. Want welk en hoe groot een geluk wij ons mogen voorſtellen, het zoude voor ons, die wij nu leven, geene waarde kunnen hebben, zoodra wij tusſchen hetzelve en onze tegenwoordige redelijke en zedelijke ontwikkeling, alle verband zagen ophouden, door het verlies van het gevoel, dat wij dezelfde waren en bleven en van de bewustheid, dat en hoe wij op deze aarde leefden. Geen twijfel kan er dus zijn, of wij zullen er ook in den Hemel aan blijven denken, hoe ons verſtand zich hier heeft ontwikkeld, hoe wij daar door van trap tot trap in kundigheden zijn toegenomen, en welk eenen invloed de Wetenschappen en de kennis, door derzelver beoefening verkregen, hebben gehad op de

vorming van onzen Geest. En zal ons de ge-
 heugenis der hier op aarde aangeleerde kundig-
 heden en Wetenschappen in den Hemel bijblij-
 ven, dan zullen dezelve ook medewerken ter
 verhooging van onze zaligheid: zeker ten min-
 ste, wanneer wij ons niet zullen behoeven te
 verwijten, dat wij den tijd kwalijk hebben be-
 steed, dien wij aan het aanleeren van dezelve
 hebben te koste gelegd, maar wij ons zelven in-
 tegendeel de getuigenis zullen kunnen geven,
 dat wij dien tijd nuttig en overeenkomstig onze
 bestemming als redelijke en zedelijke wezens
 hebben doorgebracht. Ja, niet alleen zal ons
 dan de heilzame invloed, dien onze vlijtige be-
 oefening der Wetenschappen op ons heeft ge-
 had, om ons, naar verstand en hart, zoo te
 vormen, dat wij vatbaar wierden voor het genot
 van hooger geluk, dierbaar blijven en steeds
 voor ons zijn een bron van het zuiverste geno-
 gen: maar ook de aangeleerde Wetenschappen
 en kundigheden zelve zullen ons steeds belang-
 rijk blijven en een genoegelijk aandenken op-
 leveren, als de middelen, welke hebben mede-
 gewerkt tot onze zaligheid; en ook zoo zullen
 zij ons geluk blijven bevorderen. Veelligt zelfs
 nog meer regelreht, doordien wij zullen blijven
 voortgaan, in den Hemel onzen tijd en vlijt te
 koste te leggen aan de vermeerdering van onze
 ken-

kennis, door de beoefening van diezelfde Wetenschappen, welke wij ons zullen herrinneren hier op deze aarde ons van het grootste nut te zijn geweest. Dienzelfden invloed toch, dien zij hier op ons hebben gehad, kunnen wij er veelligt ook hiernamaals van ondervinden, en de bewustheid van het voormaals ondervonden nut en genoegen, bij het aanleeren dier Wetenschappen en het verkrijgen van derzelver aanvangelijke kennis, kan ons aansporen, om ons bij voortduring op dezelve toe te leggen; immers in zoo verre onze veranderde omstandigheden zulks zullen toelaten. Hoe ver wij het ten minste ook in eenige wetenschap, welke ons ook dan nog belangrijk zal kunnen voorkomen, wanneer onze aardsche betrekkingen en bezigheden zullen hebben opgehouden, mogen gebragt hebben, welk eenen schat van kundigheden wij ook mogen hebben opgezameld, nog veel meer zal ons zeker, zoo lang wij op deze aarde zijn, overschieten om te leeren, dan wij reeds hebben aangeleerd. De bewustheid van het gebrekkige en onvolledige van onze kennis wordt zelfs te levendiger, naar mate wij grootere vorderigen hebben gemaakt, en het vak, in hetwelke wij ons oefenen, meer waardig is onze vlijt en de inspanning onzer vermogens. Die bewustheid verzelt ons almede zeker in de
an-

andere wereld. Daar mogen wij ons voorstellen, dat zij ons zal aandrijven, om hoe langer zoo meer er naar te streven, om het gebrekkige te verbeteren en het onvolledige aan te vullen. Onze ziel, meer vrij in hare werkingen en minder beperkt in het gebruik van hare vermogens door den vaak zoo belemmerenden invloed des ligchaams, zal zich daartoe ook meer in staat gevoelen. Elke nieuwe vordering zal ons in staat stellen om verder voort te gaan en gelegenheid geven, om meer te ondervinden den heilzamen invloed der door ons beoefende Wetenschappen: en zoo mogen wij ons beloven, dat zij ons in den Hemel zullen bijblijven om mede te werken aan de verhooging van onze zaligheid.

In de derde plaats schijnt het eenen goeden grond voor deze verwachting op te leveren, dat wij ons de beoefening der Wetenschappen en den toekomstigen gelukstaat als van gelijken aart, beide als geestelijk hebben voor te stellen, en dus wel bij elkanderen passende; regt met elkanderen strookende. Het is waar bij het beoefenen der Wetenschappen en het aanleeren van kundigheden hebben wij, gedurende ons aardsche leven, de zintuigen en leden van ons ligchaam noodig. Onze zintuigen zijn
toch 2

toch, zoo al niet de eenige, ten minste de voornaamste wegen, langs welke onze kennis tot ons komt. Wij zien met onze oogen vele voorwerpen, met welke wij ons zoeken bekend te maken en lezen met dezelve de geschriften, welke over wetenschappelijke onderwerpen zijn geschreven. Met onze ooren hooren wij het mondelijk onderwijs, hetwelk wij ontvangen: en welke gewigtige diensten bewijzen ons verder onze zinnen in tallooze opzigten bij het streven naar uitbreiding en vermeerdering van onze kennis. De leden van ons ligchaam, als handen, voeten enz. hebben wij noodig bij het gebruiken of vervaardigen van werktuigen en het nemen van proeven, tot de beoefening van natuurkundige en andere Wetenschappen noodzakelijk. Wij kunnen er ons zelfs wel naauwelijks eenig begrip van vormen, hoe wij den kring onzer kennis zouden kunnen uitbreiden, zonder behulp van ons ligchaam met deszelfs zintuigen en leden. Intusschen blijft het echter onze geest, die bij de beoefening der Wetenschappen voornamelijk werkzaam is en van derzelve vruchten het genot heeft. Het is het geheugen, hetwelk de verkregene kundigheden opgaart en bewaart, en ons zoo in staat stelt, om van de beginselen voor te gaan tot meerdere volkomenheid. Het is de verbeeldingskracht,

die

die het aangeleerde en in het geheugen bewaarde uitbreidt en verfraait, terwijl het oordeel hetzelfde schikt op zijne juiste plaats, schat op zijne regte waarde, en er ons het regte gebruik van leert maken. Onze ziel is het, die door hare redelijke en zedelijke vermogens ons vatbaar maakt voor de bovenzinnelijke genoegens, welke wij smaken, wanneer wij vorderingen maken in nuttige kennis, wanneer wij zoo den kring onzer werking kunnen uitbreiden en bevorderlijk zijn aan het algemeen en ons bijzonder welzijn, genoegens van onberekenbaar meer waarde, dan het fijnste en streelendste zingenot kan opleveren. Werkzaamheden en genot zijn dus bij de beoefening der wetenschappen beide, ten minste in zoo verre, van eenen geestelijken aart, dat beide onmogelijk zouden zijn, zoo het niet onze ziel was, die er ons geschikt en vatbaar voor maakte, en dat het bij beide vooral op haar aankome. Ja, schoon wij ons nauwelijks eenig begrip kunnen vormen van de wijze hoe? — waarop wij, zonder behulp van de zintuigen en leden van ons ligchaam, vorderingen in kennis en wetenschap zouden kunnen maken, behoeven wij het ons echter ook niet als onmogelijk en ongerijmd voor te stellen, dat dit zou kunnen plaats hebben. Integendeel hebben wij dit voor hoogstwaarschijnlijk te achten, en
 daar

daar wij ons nu ook den toekomstigen gelukstaat, en te regt, voorstellen als van eenen geestelijken aart, zoo wat deszelfs werkzaamheden, als wat deszelfs genoegens betreft, kunnen wij de beoefening der Wetenschappen niet anders, dan wel bij denzelven passende en volkomen met denzelven strookende oordeelen, en kunnen wij het niet zonder grond verwachten, dat de aangeleerde kundigheden ons, ook bij het genot van het geluk des Hemels, zullen bijblijven en kunnen dienen tot vermeerdering van onze zaligheid. Ongerijmd zouden wij het zeker mogen noemen, wanneer men het dichterlijk tafereel, hetwelk VERGILIUS (*h*) ons schetste van de verrigtingen en genietingen van de gelukkige bewoners van de Elyseesche velden wilden laten gelden als eigenlijk gezegde waarheid, en de zaligen in een volgend leven zich laten vermaken met lichamelijke bezigheden en lichamelijk genot, de schaduwbeelden van hunne wapenen, paarden, wagenen enz. Ongerijmd moge het almede kunnen heeten, zich den geestelijken gelukstaat des Hemels voor te stellen als een Paradijs van MUHAMMED, vol van zinnelijke genietingen (*i*); ongerijmd zal men

(*h*) Aen. L. VI v. 637 seqq.

(*i*) Verg. OELSNER effets de la relig. de MOHAMMED p. 38 suiv. en anderen.

men het zeker niet kunnen oordeelen, zich te beloven, dat de werkzaamheden van onzen geest, welke tot de beoefening der Wetenschappen vereischt worden, en dat geestelijk genot, hetwelk zij oplevert, zullen blijven voortduren en medewerken tot verhooging van ons geluk in den toekomstigen geestelijken gelukstaat.

Nog meer. Blijkbaar behoort het tot onze edelste Bezigheden de Wetenschappen te beoefenen, en zoo onzen geest te verrijken en versieren met eenen schat van kundigheden. Wij handhaven daardoor onze waarde en voortreffelijkheid boven alle de overige Schepzelen van den aardbodem, onder welke er niet een gevonden wordt, in staat tot deze edele bezigheid. Tot dezelve worden onze edelste vermogens vereischt, gelijk zij ook de zuiverste en edelste genietingen oplevert.

De invloed, welchen de beoefening der Wetenschappen heeft op onze geest bewijst, dat zij ten volle, en boven andere bezigheden, overeenkomt met onze verhevene bestemming als menschen. De algemeene achting, zelfs van ongeletterden, volgt dan ook steeds den ijverigen en gelukkigen beoefenaar der Wetenschappen, en men houdt het algemeen daarvoor, « dat hij zich iets voortreffelijks verworven heeft, die in dat gene, waarin de men-
« schen

-loren hebben alle werkzaamheden, uitspanningen en genietingen, welke, minder edel van aard, alsdan onze belangstelling niet zullen kunnen opwekken, maar met dezelfde onverschilligheid en minachting door ons zullen worden beschouwd, met welke wij als mannen op het speelgoed en de dwaasheden der kinderen neerzien. Doch hoe zoude het ons immer waarschijnlijk kunnen voorkomen dat hetgeen hier, met aller toestemming en op goede gronden, wordt aangemerkt als behoorende tot onze edelste en waardigste bezigheden, in eenen toekomstigen staat van geluk geheel zoude ophouden belangrijk te zijn en mede te werken om ons te veredelen en gelukkig te maken? Het is waar, de wetenschappelijke oefeningen van de eerste jaren onzer jeugd behoorden in die jaren, ook, wat werkzaamheden en genot betreft, tot de edelste bezigheden, met welke wij ons konden onledig houden, en toch kunnen die, in onzen mannelijken leeftijd en na het maken van aanzienlijke vorderingen in kennis en wetenschap niet meer voor ons geschikt geacht worden. Even zoo zoude men kunnen meenen, dat wij ook in den toekomstigen gelukstaat de tegenwoordige beoefening der wetenschappen, hoe edel ook thans door ons te achten, en de, door dezelve, aangeleerde kundigheden, als het ware geheel zouden kunnen ontwas-

sen

sen zijn. Doch hoe zeer het ons, als geofende mannen, even min zoude passen, als het ons nuttig zoude zijn en tot bevordering van ons geluk dienen, dat wij ons, als kinderen, bleven bezig houden met het leeren noemen en uitspreken van letteren, spellen en lezen van woorden, en wat diergelijke zaken meer zijn, die de beginselen van alle wetenschappelijk onderwijs uitmaken; die beginselen zijn en blijven echter de grondslagen, op welke wij alle verdere kennis, hoe uitgebreid ook, moeten bouwen. Het geen wij van dezelve hebben aangeleerd moet ons bij voortdoring bijblijven, om ons in staat te stellen tot het maken van vorderingen in het gebied der wetenschappen, door welke wij ons zelve kundiger en gelukkiger kunnen maken. Onze kinderoefeningen zelve, en de voorwerpen, met welke wij ons door dezelve bekend maakten, kunnen, zelfs door mannen, uit veelerelei belangrijke oogpunten worden beschouwd, zoo dat zij aan de kundigste zelve waardige stof tot nadenken en onderzoek opleveren. Eneven zoo hebben wij het hoogstwaarschijnlijk te achten, dat de wetenschappen, aan welke wij hier onze edelste krachten hebben gewijd, de kundigheden, welke ons hier de zuiverste genoegens hebben opgeleverd, hoe zeer dan ook tot den gelukstaat des Hemels staande in dezelfde verhou-

houding; als onze kinderlijke kennis en oefeningen tot onzen mannelijken leeftijd, echter steeds zullen blijven de grondslagen onzer meer volmaakte Hemelsche kennis, bij de vorderingen, die wij in dezelve zullen maken, steeds onmisbaar voor ons zullen zijn en ons bij voortdoring stof opleveren, waardig ons nadenken en onderzoek. Te meer daar wij, waarop ik mij

In de *vijfde plaats* wilde beroepen, bij ontdekkende weten, dat, bij de werkzaamheden en de vorming van onzen geest, geene sprongen geschieden, maar alles trapswijze voortgaat. Wanneer wij toch nagaan, hoe wij tot die hoogte van wetenschappelijke kennis en beschaving gekomen zijn, op welke wij ons nu bevinden, bespeuren wij ligt, dat wij van trap tot trap tot dezelve zijn opgeklommen. Ja elk denkbeeld, hetwelk wij ons vormen, schakelt zich aan een voorafgaand, uit hetwelk het, als het ware, geboren wordt en door hetwelke het tot rijpheid wordt gebragt in onze ziel. Even eens is het met onze zedelijke vorming gelegen. Niet op eenmaal worden wij mannen in het betrachten der deugd. Met vallen en opstaan brengen wij het alengskens verder, en zoo wij nu het pad der deugd moedig en standvastig met manentred bewandelen, wij zullen ons kunnen herin-

inneren, hoe wij eens met waggelende schreden aanvingen op hetzelfde te gaan, en hoe wij het, niet dan met veel moeite en inspanning, door den tijd zoo ver hebben gebragt, dat wij nu meer rustig kunnen voortspoeden. Ook de vatbaarheid voor zuiver en edel genot ontwikkelt zich van tijd tot tijd in onzen geest. — Gelijk wij dien trapswijzen voortgang in onze eigene ziel ondervinden, zoo bespeuren wij dien ook bij anderen, zoo ver onze waarnemingen in dit opzigt kunnen reiken. Het moge soms schijnen, dat het tegendeel van denzelfen bij den eenen of anderen plaats hebbe; hier moge een uitmuntend genie zich op eenmaal, in eenig vak van Wetenschappen, op eene aanmerkelijke hoogte schijnen te plaatsen en den tusschenstand tusschen het eene en andere vak, als bij eenen sprong, te overschrijden; daar moge het ons voorkomen, als of een ander, op eenmaal veranderende van zin, van een buitensporig leven afsta en door deugd en Godvrucht boven anderen uitmunte; ginds moge het zich laten aanzien, dat een derde eensklaps smaak krije in betere, den mensch meer waardige, genietingen en vatbaar worde voor de edele en zuivere genoegens, welke hij tot hiertoe versmaadde. Doch, wanneer wij den inwendigen, waren toe-

*

dragt

dragt der zake even zoo wel , als de uitwendige verschijnselen , konden waarnemen , zouden wij ons zeker overtuigd houden , dat , hetgeen , in de genoemde en diergelijke gevallen , eensklaps schijnt plaats te grijpen , van trap tot trap wierd voorbereid , en , bij den eenen met meerderen , bij den anderen met minderen spoed , maar bij allen door den tijd en door voorafgaande oefeningen tot rijpheid wierd gebragt . Wij kunnen het dan ook niet anders , dan onmogelijk , immers hoogstonswaarschijnlijk achten , dat wij , wanneer wij , na den dood van ons ligchaam , ons tegenwoordig leven zullen voortzetten in een volgend , op eens geheel zullen veranderen van werkzaamheid , als bij eenen sprong van andere kundigheden worden voorzien en ons genoegens scheppen uit gansch andere bronnen , wel zal er , door het wegvallen van ons ligchaam , bij onzen dood , op eenmaal eene zeer groote verandering bij ons plaatsgrijpen , daar alle ligchamelijk genot en alle ligchamelijke verrigtingen van zelve zullen ophouden , terwijl onze geest , ontbonden van het stof , zijne werkzaamheden vrijer en vlugger zal kunnen voortzetten en zoo veelligt vorderingen maken , van welke wij ons nu nog geene denkbeelden kunnen vormen . Doch welk eene verandering er ook bij ons moge plaatsgrijpen , bij

ons

ons overgaan tot een volgend leven, zeker zal toch wel niet onze ziel op eenmaal worden ontdaan van alles, wat wij hier hebben aangeleerd, niet op eenmaal onverschillig worden omtrent alle die Wetenschappen, in welke zij zich hier met lust en ijver heeft geoefend, niet op eenmaal vatbaar voor geheel andere bezigheden, dan haar hebben onledig gehouden: en ook het genot, hetwelk hier onze ziel uit voorwerpen, waardig harer belangstelling heeft gesmaakt, zal gewis dan niet op eens ophouden voor haar eenige waarde te hebben. De schatten van kundigheden, die wij ons hier hebben verworven. nemen wij dus mede in een volgend leven. Daar zullen wij voortzetten de oefeningen, welke de dood ons hier beval te staken; het genoeg, hetwelk ons hier het toenemen in nuttige kennis deed smaken, zal daar aanvankelijk een gedeelte van ons geluk uitmaken. Hetgeen wij hier hebben aangeleerd zal bij voortdoring, als het ware, de grondslag blijven van ons verder toenemen in kennis, en zoo zullen de Wetenschappen, hier door ons beoefend, eene blijvende waardij behouden tot vermeerdering van onze zaligheid in het toekomstig leven, voor zoo verre zij ten minste eenigzins geschikt zijn om ons derwaards te vergezellen.

Eene wijsgerige beschouwing van den aard der zake leidt ons dus tot een stellig en voor de wetenschappen gunstig beantwoorden van het eerste gedeelte der voorgestelde prijsvraag.

Raadplegen wij nu verder het Bijbelsch onderwijs en zien wij, of hetzelfde ons gronden oplevert, om de zelfde verwachting te koesteren, tot welke ons de beschouwing van den aard der zake leidt.

Duidelijke en stellige uitspraken treffen wij in de Heilige Schriften wel niet aan, die ons uitdrukkelijk leeren, dat de Wetenschappen, hier door ons beoefend, ook in een volgend zalig leven nog hare waardij zullen blijven behouden en medewerken ter bevordering van ons geluk. Doch wij behoeven ons daarover even min te verwonderen, als het ons kan verplichten tot het opmaken van een voor de Wetenschappen ongunstig besluit. Ik merke dit voor alle dingen aan, om alle bevreemding en bedenking te doen ophouden, bij het bespeuren, dat het onderwijs der Heilige Schriften ons niet veel lichts of zekerheid geeft met betrekking tot den heilzamen invloed van het hier door ons aangeleerde op ons gelukkig leven na onzen dood.

Trouwens de Bijbel is over het geheel zeer spaarzaam in het mededeelen van ontdekkingen met betrekking tot het volgend leven, deszelfs werk-

werkzaamheden en geluk. En dat nit zeer wijze en voldoende redenen. (1)

Hetgeen wij toch van de zaligheid des volgende levens behoeven te weten, ter bevordering van onze gelukkige voorbereiding voor hetzelfde, is niet zeer veel. Voldoende mogen wij het daar toe achten, dat wij ons, op de zekerste gronden, kunnen overtuigd houden, dat er een toekomstige gelukstaat is te wachten, dat dezelve in het nauwste verband staat tot ons tegenwoordig leven, dat wij voor het genot van deszelfs vreugd alleen kunnen vatbaar worden door, gelijk deszelfs zaligheid voornamelijk zal bestaan in gelijkvormigheid aan God enz. Doch hoezeer, niet slechts nieuwsgierigheid, maar ook hartelijk verlangen naar en opregte belangstelling in het geluk des Hemels soms onze begeerte moge gaande maken, om meer in de bijzonderheden te weten, hoe alles in den Hemel zal zijn ingerigt, in welke betrekking wij daar tot elkander zullen staan, welk werk wij daar zullen verrigten, hoe wij daar zullen voortzetten hetgeen wij hier aanvingen, en wat wij ons verder van dien aart kunnen voorstellen, wij kunnen het echter niet noodig achten voor onzen tegenwoordigen staat, dat aan die

5. be-

(1) Verg. BLAIR Sermons vol. I, p. 85.

begeerte worde voldaan. Het weinige nu, hetwelk noodig maar ook voldoende is, om ons aan te sporen en in staat te stellen tot het werk onzer voorbereiding voor den Hemel leert ons de Bijbel duidelijk, maar niet hetgeen wij verder mogten verlangen te weten in de bijzonderheden van het heil, op hetwelke wij hopen na onzen dood. En dat met zeer veel wijsheid. Zoo werkt hij mede om onze verbeelding, maar al te genegen, om ons in menigvuldige minnuttige bespiegelingen te verdiepen en zoo van de hoofdzak af te trekken, binnen de palen te houden: zoo zocht hij ons met onze aandacht en weetlust vooral te bepalen bij het noodige, daar hij den kring van ons onderzoek niet te ver uitbreidt, noch te zeer vermenigvuldigt de voorwerpen onzer kennisneming.

Veel van hetgeen ons de Bijbel zou hebben kunnen openbaren van den toestand onzer zielen na den dood van onze ligchamen, van derzelver werkzaamheden, wijze van bestaan en genieten enz., zou welligt ook zeer verkeerd door ons worden beschouwd en beoordeeld om dat wij hier niet op het regte standpunt zijn geplaatst om hetzelfde regt te beschouwen en te beoordeelen. Want gelijk wij ons, als kinderen, niet kunnen verplaatsen in de mannelijke wijze van denken, gevoelen, genieten, spreken en handelen,

zoo zal het ons ook wel niet mogelijk zijn, gedurende onzen staat van voorbereiding, ons regte denkbeelden te maken, immers tot in de bijzonderheden toe, van den toekomstigen staat van belooning en genot, als waren ons omtrent denzelfen ook de uitvoerigste ontdekkingen gedaan. En ook uit dien hoofde moeten wij het wijs en goed achten, dat de Heilige Schriften ons niet meer hebben geopenbaard aangaande den gelukstaat des Hemels, dan hetgeen voor ons noodig en genoegzaam is en juist daarom ook door ons uit het regte oogpunt kan worden beschouwd.

Verder leert de ondervinding, dat juist datgene, hetwelk eenige donkerheid blijft behouden en niet in alle opzichten duidelijk en helder is, dikwijls wel het sterkst op den mensch werkt, hem het meest aantrekt, of afschrikt. En ook uit dien hoofde moeten wij het aanmerken als zeer wijs en welgedaan, dat God in het algemeen alles, wat de toekomstige eeuwe betreft, in vele opzichten als in een geheimzinnig duister heeft ingewikkeld, en ons in den Bijbel slechts spaarzame ontdekkingen met betrekking tot hetzelfde gedaan.

Meest overeenkomstig hebben wij dat, eindelijk, ook te houden met de voorstelling,

wel

welke de Bijbel zelve ons geeft van ons tegenwoordig leven, wanneer hij ons leert, dat wij hier wandelen door geloof en niet door aanschouwen. (m)

Doch in het bijzonder behoeven wij er ons vooral ook niet over te verwonderen, dat wij in die Heilige Schriften, door welke het leven en de onverderfelijkheid is aan het licht gebragt, weinig of niets vinden geleerd, althans uitdrukkelijk, aangaande den bijblijvenden invloed der hier door ons beoefende Wetenschappen en daar door aangeleerde kundigheden op de bevordering van ons geluk in de toekomstige huishouding. Want ook hiervan is meer dan eene reden te geven.

Die Heilige Schriften, *vooreerst*, zijn niet alleen geschreven voor wijsgeren en zulken, die het noch aan den tijd, noch aan hulpmiddelen, noch aan de vermogens ontbreekt, om zich met ijver en goed gevolg op de beoefening der Wetenschappen te kunnen toelagen. Zij moeten ook, en niet minder, dienen, om zulken wijs te maken tot zaligheid, die geene Wetenschappen aanleeren, of aanleeren kunnen. Want de Bijbel is niet alleen een boek voor priesters, geleerden en aanzienlijken, maar ook voor het volk.

(m) II Cor. V. 7.

volk. Wierden er nu in denzelfven rijke en uitvoerige taferelen gemaald van den treffelijken invloed der Wetenschappen op het geluk van het volgend leven; vonden wij er met veel ophef gewag gemaakt van derzelve beoefening, en in vele bijzonderheden aangewezen, hoe die bijblijvend zal dienen ter vermeerdering der Hemelsche gelukzaligheid, zoo zoude dit meer geschikt zijn, om bij zulken, wier omstandigheden hun niet veroorloven eene uitgebreide kennis van vele zaken op te doen, en hunnen geest door wetenschappelijke beschaving te versieren en te verrijken, ontevredenheid met hunnen toestand te verwekken en begeerten gaande te maken, welke zij niet zouden kunnen bevredigen, dan om hen wijs te maken tot zaligheid. En uit dien hoofde alleen moeten wij het zeker reeds aanmerken, niet als een gebrek, maar als een blijk van hooge wijsheid, dat de gewijde schriften niet uitdrukkelijk gewagen van wetenschappelijke kennis en beschaving, als geschikt, om, op den duur, ook in een volgend leven, mede te werken ter bevordering van ons geluk.

Daarenboven moeten wij dat zeer wijs noemen, om dat de Wetenschappen, op welke beoefening men zich vooral toeleigde in die tijden, in welke de schrijvers der gewijde schriften,

*
aan

aan welke wij onze nadere en zekere kennis van de Hemelsche gelukzaligheid te danken hebben, leefden, ook in zichzelf, over het algemeen, niet zeer aanbevelingswaardig kunnen worden geacht. De Joodsche geleerden van dien tijd toch bevljigden zich alleen op eene zoo donkere en geheimzinnige, als nuttelooze wijsgeerte, of op eene zeer zinnebeeldige en ingewikkelde wijze van verklaren hunner Godsdienstige schriften, of eene naauwkeurige kennis van geestelooze overleveringen en de uiterlijke plegtigheden van den godsdienst. En wat de Grieksche en Romeinsche wijsgeren betreft (behalve, dat hunne scholen, over het algemeen, niet voor allen openstonden, maar alleen voor de zulken, van welke zij eene ruime belooning konden verwachten (*n*), en zij er zich zeer weinig aan lieten gelegen liggen, om hun licht onder het volk te verspreiden) zoo waren de Wetenschappen welke zij beoefenden, of welke men uit hunne schriften konde leeren, ook meestal niet van dien aart, dat zij voor de vatbaarheid van het algemeen waren berekend, of men aan dezelve eene zeer nuttige strekking konde toeschrijven. De een onderwees en beoefende eene valschelijk genaamde welsprekenheid, meer ten doel hebbende

(*n*) Cf. F. V. REINHARD *de ratione docendi Socratica* Wittenb. 1780, p. 30 seqq et scriptores ibi laudati.

de het volk te verleiden en te verblinden, dan hetzelve te verlichten en te verbeteren. De andere hield zich bezig met afgetrokkene bespiegelingen, nuttelooze onderzoekingen, en losse gissingen omtrend de natuur der dingen. Een derde leerde eene wijsgeerte, welke of de zedelijkheid verwoestte, of met dezelve in geene betrekking stond, of zeer weinig berekend was op den wezenlijken toestand der menschen. Alleen de eenige SOCRATES (o), en weinigen, die min of meer zijne voetstappen volgden, pasten de wijsgeerte toe op het menschelijke leven, trachtten haar dienstbaar te maken ter bevordering van licht en gelukzaligheid en rigtten hare beoefening naar de wezenlijke behoeften der menschen. Doch niet ver buiten hunne scholen verspreidde zich het door hen ontstoken licht. Weinigen slechts konden zich met hunne schriften en hun onderwijs bekend maken. Over het algemeen waren dus de Wetenschappen, welke het meest wierden beoefend en gekend ten tijde

(o) Het zoude overtollig zijn hier de verdiensten van dezen grooten man breedvoerig te roemen. Oude en nieuwe schrijvers, genoeg bij allen bekend, hebben dezen eerwaardigsten van alle Grieksche wijzen regt hien wedervaren en aangetoond, welke groote diensten hij zelf en door zijne leerlingen aan de wijsgeerte heeft bewezen. Men vergelijke hier voor het overige XENOPHON *memorab. Socratis* IV. 7. REINHARD *plan des Stifters der Christl. relig.* 4e ausg. S. 292-296 & 303 folg. DEGERANDE *Hist. comp. des Systemes de philosophie* Tom I, Ch. VI.

van de Apostelen van onzen Heer, hunne aanbeveling niet waardig, en wij behoeven er ons dan ook niet over te verwonderen, dat zij die in hunne schriften niet aanprijzen, als bevoorderlijk aan het genot van de zaligheid des Hemels.

Te minder, daar zij zelve ook geene wetenschappelijke opvoeding hadden genoten, of voorzien waren van die kundigheden, welke zij in hunnen tijd door dezelve hadden kunnen verkrijgen. — Waarom de stichter van den Christelijken Godsdienst zich van zulke menschen heeft bediend, om de voortplanters en verbreeders van zijne weldadige leer te zijn, behoeft hier niet breedvoerig te worden aangewezen. Van ouds heeft men hieruit aanleiding genomen om het Christendom te smaden en bedenkingen tegen deszelfs Goddelijken oorsprong en Goddelijke waarde te maken (p). Doch van ouds heeft men ook reeds dezen smaad weggenomen, en deze bedenkingen wederlegd op de allervoldoendste wijze en door velerlei redenen aangetoond, dat het een bewijs is van de gadelooze wijs-

(p) LUCIANUS noemt hen smadelijk *ἀνθρώποι ἰδιώται*, *de morte Peregrini*, operc. Tom. 2 p. 764 ex edit. J. BENEDICTI. — CELSUS *ἀγροικίαλοι τῶν ἀνθρώπων κ.λ.λ.* apud *Origenem contra Celsum* p. 145 ex edit. SPENCERI. — Vergelijk verder *ARNOBIIUS advers. gentes* p. 35 à 45 Lugd. Bat. 1651. En *MINUTIUS FELIX* p. 76, 77, ex edit. GROSIVII et *ibid. notas*.

wijsheid van Jezus onzen Heer, dat hij zulke ongeleerde en onaanzienlijke lieden heeft gekozen tot de Apostolische waardigheid (q). Een natuurlijk gevolg intusschen van deze wijze keuze moest het zijn, dat zij, die den Christelijken Godsdienst het eerst zouden bekend maken en verbreiden bij monde en door geschriften, de wetenschappen en derzelve beoefening, ook schoon zij in hunnen tijd meer aanbevelingswaardig mogten geweest zijn, niet te gelijk met het Christendom konden aanprijzen, als bevorderlijk zoo wel aan het eeuwig, als aan het tijdelijk welzijn der menschen. Ik erken het, de Apostel, van wien de meeste schriften des Nieuwen Verbonds afkomstig zijn, kan niet met de overige worden gelijk gesteld in gemis aan wetenschappelijke opvoeding en beschaving. Paulus is veeleer een man geweest van eene uitgebreide kennis. In de school van Gamaliël had hij niet weinige kundigheden opgedaan, zoo dat hij onder de Joodsche geleerden veelligt eene niet onaanzienlijke plaats zou hebben kunnen beslaan, wanneer hij niet tot het Christendom ware overgegaan. Niet onbedreven schijnt hij ook ge-

6. weest

(q) Het hoofdpunt, hetwelk men tot wederlegging kan aanvoeren, vindt men reeds bij JUSTINUS *apolog.* 2. *ὡς συνέβαιναι ὁμοφύλα ἀνθρώπων ἰσότητά γεγενημένοι ἀλλὰ δυνάμει Θεοῦ λέγεσθαι.* Verg. voorts SCHROECK *Christl. kirchgesch.* Th. 2. §. 36 folg.

wéest té zijn in Grieksche dichteren en zelfs in andere meer geleerde Grieksche schrijveren. Doch men maakt zich echter buiten twijffel een veel te groot denkbeeld van zijne geleerdheid, wanneer men hem met sommigen eene groote mate van kundigheid in alle menschelijke wetenschappen toeschrijft; (r) en het behoeft ons niet te bevreemden, dat hij ook derzelver beoefening niet aanbeveelt, als bevorderlijk aan de hemelsche gelukzaligheid, wanneer wij slechts onder het oog houden hetgeen boven (s) gezegd is aangaande den toestand der wetenschappen ten tijde van de eerste verbreiding van het Christendom.

Hoezeer wij intusschen weinige, of liever geene, stellige uitspraken zelfs in die Heilige Schriften, aan welke wij de zekere kennis en verwachting eener aanstaande hemelsche gelukzaligheid te danken hebben, vinden, welke eene regelrechte aanbeveling behelzen van de beoefening der wetenschappen, als dienstig tot het meergemelde einde; geven echter die Heilige Schriften ons, op meer dan eene wijze, aan-

(r) Z. MICHAELIS *Einleit. in die Schrift. des N. B.* 1 Th. 8. 162 folg. 4e ausg. en de aldaar aangehaalde dissertatie van THALEMAN *de erudit. Pauli Jud. non Graeca.*

(s) Z. bl. 36 en volg.

aanleiding tot nadenken over, en een gunstig vermoeden aangaande den mogelijken invloed van de hier door ons verkregene kundigheden op, en derzelve blijvende medewerking tot bevordering van het eeuwig geluk, op het welke zij ons doen hopen.

Zij stellen ons, trouwens, den gelukstaat des volgenden levens voor als van eenen geestelijken aard, en onderscheiden zich hierdoor zeer ten haaren voordeele van andere heilige boeken, welke als oorkonden eener onmiddelijke openbaring van de Godheid aan de menschen worden geeerbiedigd (t). Het is waar zij gebruiken tot het schetsen van dezen gelukstaat dikwijls velerlei zinnebeeldige uitdrukkingen, ontleend van aardsche en lichamelijke bezigheden en genietingen: doch wij moeten deze zinnebeeldige uitdrukkingen verklaren uit zulke plaatsen, welke ons, in meer duidelijke en eigenlijke bewoordingen, leeren, waarin het geluk des hemels zal bestaan. Dat vorderen de algemeen aangenomene regels eener gezonde uitlegkunde (u). En uit deze plaatsen blijkt ten over-

(t) Men zie b. v. aangaande den *Koran*, LESZ *gesch. der Relig.* 1 Th. S. 459 folg. en het geen men verder bij hem vindt van de H. boeken der Persen, Indianen enz.

(u) Cf. Diss. S. F. N. MORI *de notionibus universis in Theol. Dissertt. Theol. et Philol.* Vol. 1: p. 259 seqq.

overvloede, dat, naar de leer der Heilige Schrift, de toekomstige gelukzaligheid niet in ligchamelijke, maar in geestelijke bezigheden en genietingen zal bestaan. In den Hemel toch zal men niet trouwen, of ten huwelijk uitgeven, maar men zal er zijn gelijk de Engelen Gods (*v*): buik en spijs zullen er beide zijn te niet gedaan (*w*). Onze ziel zal er bij aanvang deelgenoot zijn van het toegezegde heil, en als zij eenmaal weder zal worden bekleed met een ligchaam, zal het een geestelijk, onsterfelijk en onverderfelijk ligchaam zijn (*x*). God zal er door de gelukzaligen worden gekend en zijn wil zal er, op de volmaaktste wijze, worden betracht (*y*). Onze goede werken en derzelve belooning zullen ons in den Hemel volgen (*z*). En wanneer de Bijbel met weinige woorden de gansche Hemelsche gelukzaligheid wil beschrijven, zoo ver wij er ons eenig denkbeeld van kunnen vormen, hiet het: zij, die nu kinderen Gods zijn, zullen Hem eenmaal gelijk wezen (*a*). Zeer mogelijk nu hebben wij het niet alleen, maar zelfs zeer waarschijnlijk te achten, dat in zulk eenen gelukstaat de schatten, welke wij op deze

(*v*) Matth. XXII, 30.

(*w*) 1 Corinth. VI, 13.

(*x*) 1 Corinth. XV.

(*y*) 1 Corinth. XIII, 12. Matth. VI, 10.

(*z*) Openb. XIV, 13.

(*a*) 1 Joan. III, 2.

deze aarde voor onzen Geest hebben verzameld, door eene vlijtige beoefening der wetenschappen, ons zullen kunnen bijblijven, en dat de nuttige kundigheden, welke wij hebben verkregen, bij voortdoring zullen kunnen medewerken ter verhooging van onze zaligheid (b).

Verder: de Heilige Schrift leert ons het tegenwoordig en het volgend leven, ook met betrekking tot de gezaligden, steeds beschouwen als onderling tot elkanderen in de naauwste betrekking staande. Want niet alleen verbindt zij het volgend leven onmiddellijk aan het tegenwoordige, zoo dat wij, van hier scheidende, terstond verplaatst worden in eenen staat van geluk of van ongeluk in de andere wereld, maar zij spreekt ook steeds van dit leven als van den tijd der voorbereiding voor het volgende, tot het welke wij zullen overgaan als wij hier geleefd hebben, en leert ons, dat wij hiernamaals zullen maaijen het geen wij hier zullen gezaaid hebben. Naar deze leer der Heilige Schrift, die ik te zeer bekend en bewezen acht, dan dat het noodig zou kunnen zijn dezelve door het aanvoeren van een aantal Bijbelplaatsen te staven, hebben wij het dus daarvoor te houden, dat onze ziel, bij den dood des ligchaams, blijft

*

be-

(b) Z. het boven beredeneerde op bl. 30 en volg.

houden de bewustheid, dat zij dezelfde is, die op deze aarde heeft geleefd, het geheugen van het geen zij heeft verrigt, hare wijze van denken en gevoelen, hare hebbelikheden en neigingen: en zouden wij daaruit niet met de grootste waarschijnlijkheid mogen besluiten, dat de gezaligden in het volgend leven zullen blijven in het bezit van die kundigheden, welke zij hier hebben opgedaan? Dat zij ook daar zich op derzelver vermeerdering zullen blijven toelleggen, en dat dit een gedeelte van hun geluk zal uitmaken? Immers in zoo verre, als de wetenschappen, welke zij hier hebben beoefend, niet geheel nutteloos en onbruikbaar voor hen worden gemaakt door hunnen veranderden toestand. Wanneer wij ons het boven beredeneerde herinneren, zullen wij daaraan niet kunnen twijfelen (c).

Eindelijk: de Heilige Schrift beschrijft ons den toekomstigen gelukstaat wel als eene ruste van allen moeilijken arbeid, van alle leed en verdriet; (d) maar geenzins als eenen toestand van luiheid en werkeloosheid. Integendeel zij stelt ons de gezaligden voor als steeds bezig en gelukkig door Godverheerlijkende werkzaamheid. In alle de bijzonderheden verklaart zij

(c) Z. bl. 27, volgg.

(d) Openb. XIV, 13. Hebr. IV, 9.

ons wel niet, waarin hunne werkzaamheid zal bestaan, en hoe die door hen zal worden uitgeoefend; maar, daar zij ons dit leven leert beschouwen als den tijd der oefening en voorbereiding voor het volgend, kan het niet twijfelachtig zijn, of wij moeten het, naar het onderwijs des Bijbels, daar voor houden, dat de Godverheerlijkende werkzaamheden der gezaligden, zoo al niet dezelfde, ten minste gelijksoortig moeten zijn met die, in welke zij zich op deze aarde hebben moeten bezig houden en bekwamen. Daar wij nu, gedurende ons aard-sche leven, blijkens de ondervinding, menigvuldigen dienst kunnen hebben en dadelijk genieten van eene vlijtige beoefening der wetenschappen en van de door dezelve verkregene kundigheden, om ons in staat te stellen, om tot verheerlijking van God te leven, mogen wij het gewis, zoo niet zeker, ten minste hoogstwaarschijnlijk achten, dat wij er ook dan nog bij voortdoring dien gewigtigen dienst van zullen ondervinden, wanneer wij in de vreugde onzes Heeren zullen zijn ingegaan. En ook uit dien hoofde mogen wij ons, op grond van het Bijbelsch onderwijs, beloven, dat de hier door ons beoefende wetenschappen en aangeleerde kundigheden ons in de toekomst zullen bijblijven en medewerken tot ons geluk.

Ziet daar, waardste lezers! de bewijzen, welke, naar het mij voorkomt, kunnen worden aangevoerd uit den aard der zake en uit het Bijbelsche onderwijs, om ons te doen gelooven dat er grond is, om het daarvoor te houden, dat de in dit leven beoefende wetenschappen en aangeleerde kundigheden in het volgend leven ons zullen bijblijven, om ons geluk te vergrooten en zoo het eerste gedeelte van de door het Zeeuwsche Genootschap voorgestelde prijsvraag, welke het onderwerp dezer verhandeling uitmaakt, toestemmend te beantwoorden.

De zwarigheden en bedenkingen, welke hier tegen zouden kunnen worden aangevoerd, moeten nu in overweging worden genomen.

Gelijk de voorgedragene bewijzen, kunnen dezelve zijn van tweederlei soort; of wijsgerige, of zulke, die ontleend worden uit de Heilige Schriften. Omtrend beide zal ik zoo veel in het midden trachten te brengen, als noodig is, om over derzelver kracht en waarde te kunnen oordeelen.

Verdiende de vernuftige J. J. ROUSSEAU geloof in hetgeen hij heeft aangevoerd, om het na-

deel

deel der wetenschappen te betoogen (e), en kon het streng en voldoende worden bewezen, dat de schadelijke gevolgen, welke hij en anderen aan dezelve hebben toegeschreven, haar inderdaad mogen en moeten worden te laste gelegd, dan zou er wel geen twijfel zijn, of wij zouden de wetenschappen, in plaats van bevorderlijk aan ons geluk in de toekomstige wereld, integendeel veeleer hoogstschadelijk aan hetzelfde moeten achten. Want, benevens de kunsten, beschuldigen zij de wetenschappen niet alleen van het stichten van velerhande nadeelen en onheilen voor de Maatschappij; maar zij achten ook derzelveer vlijtige beoefening te zijn van de allerbedenkelijkste gevolgen voor deugd en goede zeden. En verdienen de wetenschappen dezen haar opgelegden blaam, dan ware het gewis onmogelijk, dat zij zouden kunnen dienen, om hiernamaals op den duur bevorderlijk te zijn aan ons geluk. Hetgeen toch moet dienen en bijblijvend medewerken tot bevordering van het genoegen en de zaligheid des Hemels, kan onmogelijk van dien aard zijn, dat het hier de orde en welvaart van de Maatschappij verstoort; en veel minder nog kan het mogelijk

zijn,

7

(e) Voyez son discours, qui a remporté le prix à l'académie de Dijon 1750. Oeuvr. Tom. XIII p. 25 suiv. edit. de Deux Ponts 1782.

zijn, dat het geen op deze aarde schadelijk is ten moet zijn aan onze voorbereiding voor den Hemel, omdat het schadelijk is voor deugd en goeden zeden, zoude kunnen dienen ter voortdurende vermeerdering van het aanstaande geluk der gezaligden.

Men zal intusschen niet van mij verlangen, dat ik hier trede in eene breedvoerige opgave van het geen door ROUSSEAU en anderen der wetenschappen is te laste gelegd, en eene stukswijze wederlegging van alle de gronden, die zij uit de ondervinding en den aard derzelve hebben afgeleid ter verdediging van hun gevoelen. Daartoe zou eene bijzondere verhandeling vereischt worden, en het zou mij dus veel te lang ophouden. Hier en elders hebben de Wetenschappen ook zoo vele kundige verdedigers gevonden, en daar is door hen zoo veel voldingends ten behoeve van dezelve gezegd en geschreven, dat men het daarvoor houden mag, dat het pleit ten voordeele van de Wetenschappen is beslist, en zij door het algemeen gevoelen zijn vrijgesproken van den smaad zoo onverdiend op haar geworpen. Genoegzaam zal het zijn, zoo ik mij niet bedriege, voor mijn oogmerk, de beschuldigingen zelve met korte woorden op te geven en de aanleiding te verhalen, wel-

welke ROUSSEAU bewoog tot het voorstaan van het paradoxe gevoelen, hetwelk hij aan sommigen, vooral in Frankrijk heeft weten smakelijk te maken. Ik twijfel trouwens niet, of de beschuldigingen zullen slechts behoeven te worden genoemd, om derzelver ongegrondheid aan elken onpartijdigen te doen blijken, en het verhaal van de wijze op welke de voorname aanklager der Wetenschappen er toe gekomen is, om partij tegen haar te trekken, zal verder genoegzaam doen zien, hoe weinig gewigt wij hebben te hechten aan zijne aanklagte.

Ziet hier de beschuldigingen. (f) Benevens de Kunsten zouden de Wetenschappen alleen zijn uitgevonden ter verstoring van de menschelijke rust: zij zouden nadeelig zijn voor de welvaart en het geluk der burgerlijke Maatschappij; zij zouden de menschen verleiden, om aan het aangename en genoegelijke de voorkeur te geven boven het nuttige: derzelver beoefening zou aanleiding geven tot ledigheid en tijdverspilling, aftrekken van den landbouw, de gehechtheid aan het Vaderland verminderen, den moed verslappen en zoo weekelijkheid en krachteloosheid

(f) Men vergelijke de door de Maatschappij tot Nut van het Algemeen uitgegevene en bekroonde verhandeling: *over den heilzamen invloed van Kunsten en Wetenschappen van den Hoogleeraar DE WAL*, bl. 224 volg.

heid ten gevolge hebben. Behalve van alle deze maatschappelijke nadeelen beschuldigen ROUSSEAU en anderen, in navolging van hem, de Wetenschappen ook nog van veel erger schadelijke gevolgen voor deugd en goede zeden. Zij geyen voor dat de beschaving, die derzelver beoefening te weeg brengt, het Christelijk geloof en opregte pligtsbetrachting vernielt, dat zij weelde en losbandigheid voortbrengt en, op hare beurt, ook weder door dezen wordt ondersteund; dat zij den rijkdom voedt en daardoor eene oorzaak is van tallooze ondeugden en dat zij eene zucht doet ontstaan, om te behagen, welke meer naar den *schijn* der deugd, dan naar de deugd zelve doet jagen, en geveinsdheid van karakter de plaats van opregtheid en welmeenendheid doet vervangen.

Heeft men alle reden, om zich te verwonderen over het aantal en de zwaarheid dezer beschuldigingen; niet minder bevreemdend en ongeschikt, om aan dezelve eenig gezag bij te zetten was de aanleiding, welke ROUSSEAU bewoog, om dezelve voort te brengen en staande te houden. De Akademie van Dijon in Frankrijk loofde namelijk eenen eereprijs uit op de beantwoording der vraag: *Of het herstel der Wetenschappen en Kunsten eenen voordeelingen*

invloed had gehad op de verbetering der zeden? (g) ROUSSEAU besloot naar den prijs te dingen en gaf daarvan kennis aan eenen zijner vrienden. Tot nog toe was zijn voornemen, om de zaak der Wetenschappen te verdedigen: doch zijn vriend raadde hem, om dit voornemen te laten varen en liever de tegenovergestelde partij te kiezen. Hij volgde dien raad en behaalde den prijs. Nu wenschte men hem van den eenen kant geluk met zijnen vernuftigen inval, en aan den anderen kant viel men zijne bekroonde verhandeling aan in beoordeelingen en tegenschriften (h): en ROUSSEAU, die eerst zelf niet schijnt ontkend te hebben, dat zijne verhandeling eene bloote speling van zijn vernuft was, begon nu in ernst voor waar te houden en te verdedigen hetgeen hij voorheen, alleen om iets zonderlings te verdedigen, geschreven had (i). Gelijk dus de zucht tot het zonderlinge, tot hetwelke ROUSSEAU over het geheel niet weinig schijnt te hebben overgehield, hem het eerst

* schijnt

(g) *Si le retablisement des Sciences et des arts a contribué à épurer les mœurs?*

(h) Hetgeen ROUSSEAU hierop heeft geantwoord vindt men in het straks aangehaalde 13de deel zijner werken.

(i) Z. DE WAL t. a. pl., YPEY Kerkel. *Gesch. der 18de Eeuw*, 3de D. bl. 108 volg. en de door beiden aangehaalde *Lettres sur l'imagination*, lettre 7.

schijnt te hebben bewogen tot het beweren van het nadeel der Wetenschappen, zoo schijnt het de zoo algemeene neiging, om het eenmaal, vooral met toejuicing, beweerde staande te houden, te zijn geweest, die hem vervolgens zijne eenmaal aangenomene stelling heeft doen staande houden en verdedigen: en noch het eene, noch het andere kan ons een zeer gunstig gevoelen van derzelve waarheid inboezemen.

Andere meer wijsgerige en uit den aard der zake ontleende bedenkingen tegen de Wetenschappen in het algemeen, als van geene gunstige strekking ter voortdurende bevordering van het geluk des volgenden levens, zijn mij niet bekend. Ik erkenne het, zeer breed kan men uitweiden over het misbruik der Wetenschappen en het nadeel van eene overdrevene beoefening van dezelve. Men kan, niet geheel zonder grond, het gevaar, hetwelk de beoefenaar der Wetenschappen loopt, om of misbruik van zijne aangeleerde kundigheden te maken, of zich zoo geheel aan zijne geliefkoosde oefeningen over te geven, dat hij vergete, dat hij hoogere pligten heeft te betrachten, dan zich toe te leggen op de letteren; men kan, zeg ik, dit gevaar, niet zonder grond als vrij groot voorstellen.

stellen. Met eenige kennis toch aan de Wetenschappen, het aangename van derzelver beoefening en de menigvuldige betrekkingen, in welke de door haar aangeleerde kundigheden staan tot het dagelijksche leven, gevoegd bij de noodige mate van kennis van den mensch en zijne verkeerdheid, kan het niet moeilijk vallen vrij overtuigend te doen zien, dat schier niets voor meerder en grooter misbruik vatbaar is, dan de wetenschappen; dat zij op de allerschandelijkste wijze kunnen worden aangewend tot verstooring van de goede orde, rust, geluk en zedelijkheid, dat zij kunnen worden dienstbaar gemaakt, om allerlei onheil te stichten, door het krenken van het regt, het misleiden en verblinden van het verstand, het bederven van het hart enz. enz. Ja het kan niet moeilijk vallen verder te gaan en vrij overtuigend te doen zien, dat het zeer natuurlijk te verwachten is van de menschelijke verkeerdheid, dat zij de wetenschappen zal misbruiken; ten nadeele van zichzelf en anderen: hier, door den mensch vermetel te maken en stout op zijn doorzigt en verkregene kundigheden, zoo dat hij zich aanmatige alles te beoordeelen en niets aantemenen, dan hetgeen binnen het bereik van zijn begrip valt; ginds, door zijnen hoogmoed tot dien top te voeren, dat hij zich verhevensacht boven

-boven zijne minkundige medemenschen en ge-
 -regtigd, om zich, door misleiding of overheer-
 -sching van hen te bedienen naar zijn believen;
 -daar weder, door hem te doen vergeten en ver-
 -waarloozen het geen hij aan de zorg voor de
 -huishouding en de kindertucht, aan zijne eige-
 -ne gezondheid, het genoeg der zamenleving
 -enz. schuldig is. Alles, wat men ten dezen
 -opzichte, uit den aard der zaak kan beredene-
 -ren, kan men aanbinden en versterken door
 -het heroep op de ondervinding, welke ontegen-
 -zeggelijk leert, dat schier alle mogelijk mis-
 -bruik van kennis en wetenschap is gemaakt,
 -en dat men zich wel naauwlijks eenig nadeel kan
 -voorstellen, het welk, door de menschelijke
 -verkeerdheid, niet zoude kunnen voortvloeijen
 -uit de beoefening der wetenschappen, of het
 -is er dadelijk, en helaas! maar al te zeer uit
 -voortgevloed. Doch het is er zeer ver van af,
 -dat wij hieruit zouden kunnen of mogen be-
 -sluiten, dat er redenen zijn om vaststellen,
 -dat er ontkenmend zou moeten geantwoord wor-
 -den op het eerste gedeelte onzer prijsvraag, en
 -den ijverigen beminnaar der wetenschappen alle
 -hoop ontzegd van, ook nog in een volgend le-
 -ven, nut te zullen trekken van den uitgebrei-
 -den schat zijner verkregene kundigheden. Al-
 -leen dan zouden wij ons met grond gewettigd
 ach-

achten tot dit besluit, wanneer het ware te be-
 toogen, dat het uit den aard der zake onvermij-
 delijk en zeker volgde, dat de Wetenschappen
 zelve al dien schadelijken invloed moesten heb-
 ben, welke uit derzelve misbruik of overdre-
 vene beoefening is voortgevloeid. Het misbruik
 eener zaak kan toch nooit aan de zaak zelve
 met regt worden geweten, en voor overdrij-
 ving is ook het beste en edelste vatbaar. Ja
 in plaats, dat misbruik en overdrijving eenig-
 gegrond bewijs tegen de deugdzaamheid en heil-
 zame strekking eener zaak zouden opleveren,
 kunnen zij veeleer worden aangevoerd ten be-
 tooge van hare voortreffelijkheid. Want het
 volgt uit den aard der zake en de ondervin-
 ding heeft het onwedersprekelijk bevestigd, dat
 juist in die mate, in welke iets voortreffelijk
 en edel in zich zelve is, het in die mate ook
 vatbaar is voor, en aanleiding geeft tot misbruik
 en overdrijving. Om slechts een voorbeeld,
 maar het geen voor allen volstaan kan, te noe-
 men: edeler en voortreffelijker is er, naar aller
 toestemming wel niets, dan de Godsdienst, en
 welk een boven alles schandelijk misbruik is er
 van dezelve gemaakt! Hoe zeer heeft men
 dezelve overdreven! Gansche boekdeelen zou
 men kunnen vullen met dit, in alle zijne bij-
 zonderheden, aantetoonen en alle de nadeelen

optenoemen, welke hieruit zijn voortgevloed.

Zijn er voorts sommige wetenschappen, van welke in het bijzonder, uit derzelve eigene aard valt te betoogen, dat derzelve beoefening moet ophouden met ons leven op deze aarde; of liever, dat zij, als geheel in geenerlei betrekking staande tot het geluk des volgenden levens, op hetzelfde onmogelijk kunnen invloei-
 jën door bijblijvend mede te werken tot vermeerdering van hetzelfde; het tweede deel dezer verhandeling zal mede moeten dienen om te onderzoeken, of en van welke wetenschappen dit zoude kunnen worden betoogd? Zijn er de zoodanige, dan moeten deze, hoe nuttig misschien voor de menschelijke Maatschappij in ha-
 ren tegenwoordigen toestand, en voor den mensch als lid van dezelve beschouwd, niet worden geteld onder het getal der gene, op welke de mensch zich in dit leven behoort toeteleg-
 gen, om van derzelve aanvankelijke kennis, ook aan gene zijde van het graf, de zaligste gevolgen te kunnen hopen. Doch schoon het van sommige mogt worden bevonden, dat zij met die hoop niet kunnen worden aangeleerd en beoefend; zoo volgt daaruit nog niets ten nadeele van alle.

Bijbelsche bedenkingen tegen het geloof, dat,

in

in het toekomend leven, de hier aangeleerde kundigheden zullen kunnen dienen tot vermeerdering van het geluk der gezaligden, kan men ontleenen uit zulke plaatsen der Heilige Schriften, die, op de eene of andere wijze, laag schijnen te vallen op alle menschelijke wijsheid.

Ik bedoele zulke Bijbelplaatsen, welke of de menschelijke wijsheid brengen in tegenstelling met het Euangelium van JEZUS CHRISTUS, het welk ons den weg der zaligheid bekend maakt, of leeren, dat alle aardsche kennis zeer gebrekkig is en zal te niete gedaan worden, of verklaren, dat het der menschen zaak niet zij zich hier wijsheid te vergaderen, of eindelijk aan de kennis zulke gevolgen toeschrijven, welke onmogelijk kunnen worden beschouwd als bevorderlijk voor het geluk des volgenden levens. Het zal dus noodig zijn hier aantetoonen, hoe wij die plaatsen hebben te verstaan en van welke waarde de bedoelde bedenkingen zijn, welke uit dezelve kunnen worden ontleend, of wel dadelijk zijn afgeleid.

Op velerlei wijze dan vinden wij in de Heilige Schriften des Nieuwen Verbonds de menschelijke wijsheid in tegenstelling gebragt met het Euangelie der zaligheid en deszelfs heilzame uitwerkingen:

In meer dan eene plaats wordt de mensche-lijke wijsheid voorgesteld als hinderlijk aan het aannemen der Euangelieleer. JEZUS zelf zijnen Vader dankende, dat hij zijn onderwijs voor de wijzen en verstandigen verborgen had en aan de kinderen, dat is eenvoudigen en onkundigen, geopenbaard (*k*), geeft duidelijk genoeg te kennen, dat der wijzen en verstandigen wijsheid hen belette zijn onderwijs aantemen. En PAULUS leert dit uitdrukkelijk, wanneer hij verklaart dat zij, die meenden wijs te zijn en ook voor wijzen wierden gehouden, dwaas moesten worden en hunne wijsheid laten varen, om regt wijs te worden, door het ontvangen der Euangelieleer (*l*).

Het Euangelie te prediken met uitnemenheid van woorden of van wijsheid achtte dezelfde Apostel ongeschikt tot deszelfs aanbeveling (*m*), ja zoo schadelijk aan deszelfs heilzame uitwerking, dat het die geheel moest verijdelen en krachteloos maken (*n*).

Al wat de wijzen en geleerden van zijnen tijd

(*k*) Matth. XI, 25. Luc. X, 21.

(*l*) 1 Corinth. III, 18.

(*m*) 1 Corinth. II, 1, 4, 13. 2 Corinth. I, 12.

(*n*) 1 Corinth. I, 17. *Het kruis van Christus is hier: de leer van Christus den gekruisten.* Verg. vs. 18 et SCHLEUSNER in voce *σταυρός*.

tijd hadden uitgevonden of konden uitdenken, achtte PAULUS bij het eenvoudige en door hen als dwaasheid verachte Euangelie niet in aanmerking te komen, ja dwaasheid te kunnen worden geheeten (*o*). Waarom hij dan ook het Euangelie niet alleen verheft boven; maar ook stelt tegen over alle menschelijke wijsheid (*p*).

Eindelijk vinden wij nog bij denzelfden Apostel, dat God de wijsheid dezer wereld niet alleen dwaasheid achtte (*q*), maar ook dwaasheid had gemaakt (*r*), dat is, had doen blijken loutere dwaasheid te zijn, door de prediking van het Euangelie, en dat hij tot het omhelzen van hetzelfde de dwazen, de eenvoudigen en ongeleerden, boven de wijzen had uitverkoren (*s*).

Uit alle deze en dergelijke Bijbelplaatsen nu zoude men kunnen afleiden, gelijk sommigen in hunnen, meer vromen en welgemeenden dan verlichten, ijver voor de Godsdienst ook wel hebben getracht uit dezelve te betoogen, dat, naar de leere des Bijbels zelve, alle menschelijke wijsheid, welke men door het beoefenen der Wetenschappen kan verzamelen, ongeschikt

moet

(*o*) 1 Corinth. I, 20.

(*p*) 1 Corinth. I, 21—23. 1 Corinth. II, 6, 7.

(*q*) 1 Corinth. III, 19.

(*r*) 1 Corinth. I, 20.

(*s*) 1 Corinth. I, 26, 27.

moet worden geacht tot, en zelfs schadelijk aan de bevordering van ons geluk in een volgend leven. Eenigen schijn toch heeft het ten minste wanneer men dus redeneert: is het Euangelie van JEZUS CHRISTUS ons, ter onzer voorbereiding voor ons een toekomstig zalig leven, door Gods oneindige goedheid gegeven, moeten wij vatbaar worden voor het geluk diens zaligen levens door geloof en gehoorzaamheid aan de Euangelieleer, en brengt de Bijbel zelve in zoo velerlei opzigten de menschelijke wijsheid in tegenstelling met die zoo heilvolle leer, dan moeten wij van die wijsheid veel meer schade vreezen voor ons toekomstig geluk, dan dat wij haar als bevorderlijk aan hetzelfde zouden kunnen beschouwen.

Doch men houde slechts onder het oog, welke wijsheid in tegenstelling wordt gebragt met het Euangelie van JEZUS CHRISTUS: namelijk de wijsheid van die tijden, toen het Euangelie het eerst gepredikt werd, welke hier boven eenigzins breeder door mij is beschreven (t), en men zal er zich niet over verwonderen, of er eenig gevolg ten nadeele van de Wetenschappen en derzelyver beoefening uit afleiden, dat deze wijsheid wordt voorgesteld als hinderlijk aan

het

(t) Zie boven bl. 57 volgg.

het Euangelie en deszelfs gezegende uitwerking (u).

Elders vinden wij in de Heilige Schriften geleerd, dat de menschelijke kennis zeer gebrekkig is en in een volgend leven zal te niete gedaan worden. In den eersten brief aan de Corinthiers, hoofdst. XIII, bij voorbeeld, schrijft PAULUS, dat zelfs de Godsdienstige kennis, die hij en de Corinthiers bezaten, *ten deele*, dat is: *zeer gebrekkig* was, zoo dat zij moest vergeleken worden bij de onvolkomene denkbeelden, welke wij ons als kinderen vormen en bij het raadselachtig zien door *een duister glas* (v): en hij verklaart, dat die gebrekkige kennis, wanneer het volmaakte, in een volgend gelukkig leven, zoude gekomen zijn, te niete gedaan zou worden.

Ook hieruit zoude men bedenkingen kunnen ontleenen tegen het geloof, dat de hier door ons beoefende wetenschappen en aangeleerde kundigheden ons in een toekomstigen gelukstaat zullen bijblijven en medewerken ter bevordering van ons geluk. Indien zelfs de Godsdienstige kennis, (dus zoude men kunnen redeneren) indien zelfs de Godsdienstige kennis,

(u) Men vergel. BOSVELD en MICHAËLIS op 1 Corinth. I.

(v) Vid. SCHLEUSNER in voce ἑσθηλον.

nis, welke de Corinthiers en de hoogverlichte PAULUS zelf door Goddelijk onderwijs hadden verkregen, slechts als gebrekkig stukwerk moet worden beschouwd; hoeveel meer moeten wij dan als zoodanig beschouwen zoo vele kundigheden, welke wij door ons eigen gebrekkig doorzigt en ons zoo ligt feilend onderzoek verkrijgen: indien die Godsdienstige kennis zelve, als gebrekkig, in een volgend leven zal worden te niet gedaan; hoeveel meer dan die onvolkomene kundigheden, welke wij hier, alleen door ons menschelijk verstand, bij het beoefenen der wetenschappen hebben aangeleerd: en zoo dezelve in een volgend leven worden te niet gedaan, hoe zouden wij ons dan mogen beloven, dat zij ons zullen bijblijven in de eeuwigheid en bestendig dienen ter bevordering van onze zaligheid?

Maar ook deze bedenkingen kunnen op eene voldoende wijze worden beantwoord. — Van vele andere zaken, namelijk, kunnen wij, schoon ook door eigen onderzoek, eene veel meer volledige en nauwkeurige kennis verkrijgen, dan zelfs door hooger onderwijs en openbaring van zeer veel, het welk tot de Godsdienst in betrekking staat: zoo is het gelegen, indien niet met alles, ten minste met het meeste, hetwelk binnen het bereik onzer zinnen en den kring

on-

onzer waarneming valt. Niet alleen uit den eigen aard van de Godsdienstige kennis, maar ook uit het doel van ons bestaan op deze aarde volgt het, dat zeer veel van het geen tot de Godsdienst in betrekking staat, meer een voorwerp van ons geloof, dan van onze juiste en naauwkeurige kennismeming kan en moet zijn. Het besluit van het gebrekkige van onze Godsdienstige kennis tot het onvolkomene van alle menschelijke wetenschap is dus niet gegrond. Hoe gebrekkig en welk onvolledig stukwerk voorts ook onze kennis in eenigerlei opzigt moge zijn; hoe zeer ook te vergelijken met de onvolkomene denkbeelden, welke wij ons als kinderen van vele zaken vormen; wij behoeven haar daarom zoo min te beschouwen als volstrekt ongeschikt, om ons in een volgend leven van dienst te zijn, als wij onze kindsche kennis kunnen aanmerken als geheel nutteloos voor ons in onzen mannelijken leeftijd. Hetgeen wij als kinderen hebben geleerd is en blijft de grondslag van alle vorderingen, die wij in vervolg van tijd maken in de beoefening der Wetenschappen, en blijft ons bij dezelve op veleerlei wijze nuttig en onmisbaar. En wat voorts betreft, dat onze tegenwoordige gebrekkige Godsdienstige kennis in de volgende huishouding zal worden te niet gedaan, blijkbaar is het dat

wij die uitspraak van den Apostel PAULUS dus hebben te verstaan, dat deze onze kennis in het toekomstige leven zal worden vervangen door eene zoo veel volmaaktere, dat zij, bij dezelve vergeleken, als in het niet zal verdwijnen, naauwlijks voor *iets* zal kunnen worden mede gerekend. Zeer duidelijk is dit te zien uit het gansche beloop zijner redenering van vs. 10 tot 12, en even duidelijk is het, dat hij dit aanvoert om de Corinthiers te doen gevoelen, dat het dwaas en onbetamelijk was, zich, gelijk maar al te veel in hunne gemeente schijnt te hebben plaats gehad, ten koste van de broederlijke liefde, op zijne kennis, gelijk op de gave der talen en der profetie te beroemen. Niet uit minachting voor Godsdienstige kennis in het bijzonder, veel min van alle kennis in het algemeen, of om ons te leeren, dat wij van de eene of andere in het toekomstig leven volstrekt geen gebruik of dienst zouden te wachten hebben, schreef PAULUS dus: wij kennen ten deele en die kennis zal worden te niet gedaan, terwijl de liefde eeuwig zal blijven: maar alleen om de Corinthiers aan te sporen, om zich niet te verheffen op het geen zij eenmaal niet hooger zouden kunnen schatten, dan de man de oefeningen en kundigheden van zijnen kindschen leeftijd, en, door zulk eenen
dwa-

dwazen hoogmoed, tegen de liefde, welke alleen aan alle gaven hare waarde moet geven en eeuwig de hoofdzaak blijven, te zondigen en te vertragen in het najagen dezer hemeldeugd (*w*).

Verder kunnen hier nog, gelijk gezegd is, in aanmerking komen zulke plaatsen der Heilige Schrift, in welke het vergaderen van kennis en wetenschap wordt voorgesteld als eene bezigheid, voor welke de mensch op deze aarde niet is berekend, of welke niet overeenkomt met zijn belang, terwijl hij het beoefenen der deugd alleen hebbe te beschouwen en te behartigen, als de taak hem aanbevoelen. Zoo leeren wij, bij voorbeeld in den *Prediker* (*x*), dat het eene kwelling des geestes is zich wijsheid en wetenschap te vergaderen, om dat in veel wijsheid veel verdriet is, en hij, die de wetenschap vermeerdert, ook de smarten vermeerdert. Veel lezens wordt dan ook in hetzelfde Bijbelboek op eene andere plaats (*y*) voorgesteld als vermoeijingen des vleeschs, terwijl als het eind en de slotsom van alles, wat gehoord is, en waarin de gansche pligt en het geheele geluk des menschen (*z*) be-

(*w*) Vergel. BOSVELD op 1 Corinth, XIII.

(*x*) Hoofdst. I, 17, 18.

(*y*) Hoofdst. XII, 12, 13.

(*z*) Dit meen ik de zin te zijn der spreekwijze *הכל - הכל* eigenl. *dit is de gansche mensch*. Verg. den Bijbel door v. d. PALM.

bestaat, wordt opgegeven: vreest God en houdt zijne geboden. In het boek JOB wordt op eene zeer treffende wijze voortgesteld, bij wijze van Godspraak, als de eenige ware menschelijke wijsheid, den Heer te vreezen en te wijken van het kwaad (a). Om nu van andere Bijbelplaatsen (b) niet te gewagen, welke van zelfs het noodige licht zullen ontvangen door hetgeen met betrekking tot de aangevoerde zal worden aangemerkt.

— En het valt terstond in het oog, dat deze en dergelijke uitspraken der Heilige Schrift aanleiding kunnen geven, om in dezer voege te redeneren: is het de eenige wijsheid, naar welke onze vermogens en onze belangen ons hier veroorloven te streven, dat wij den Heer vreezen en ons deugdzzaam leeren gedragen; veroorzaakt men zich, door naar andere Wetenschappen te staan, slechts moeite en verdriet; zijn de middelen welke wij daartoe aanwenden, kwelling en vermoeijng des vleeschs; dan mogen wij ons in een volgend leven geen aanwinst in gelukzaligheid van de pogingen, welke wij hier aanwenden tot het beoefenen der Wetenschappen, en

(a) JOB XXVIII, 28.

(b) In welke b. v. *de vreeze des Heeren* wordt voorgesteld als *het boginsel der wijsheid*: als Ps. CXI, 10. Spreuk, I, 7, IX, 10 enz.

en de kundigheden, welke wij daardoor verzamelen, beloven. Want van hetgeen hier boven het bereik van onze krachten moet worden geacht, niet met onze bestemming overeenkomt en slechts kwelling en smart veroorzaakt, mogen wij hiernamaals niet hopen, dat het ons zal bijblijven en medewerken ter vergrooting van ons geluk.

Doch welke gereede aanleiding de genoemde Bijbelplaatsen ook tot zulke redeneringen schijnen te geven; zeker is het, dat derzelver doel niet is, of zijn kan, om ons af te manen van het najagen der wijsheid en het verzamelen van kennis door de beoefening der Wetenschappen, en ons te doen gelooven, dat het, in deze en in de toekomstige eeuw, voor ons nutteloos en schadelijk zoude zijn, om velerlei kundigheden te verkrijgen en daartoe onzen tijd met vijf te besteden. Wijsheid en wetenschap toch worden ons doorgaans in den Bijbel als zeer voortreffelijk voorgesteld. SALOMO vooral verhief dezelve in zijne schriften door velerlei lofspraken. Zelfs bad deze vorst er om boven rijkdom en het uitbreiden van zijne magt door het overwinnen van zijne vijanden: zijne bede droeg de goedkeuring van JEHOVA weg (c), en in de Heilige Schrift wordt hij geprezen als een uit-

*
mun-

(c) Vergel. 1 Koning. III,

X. 1. (b)

muntend voorbeeld van wijsheid en kennis van velerlei zaken (*d*). Het kan dus de meening der aangevoerde Bijbelplaatsen niet zijn, en van SALOMO is het zeker vooral niet te wachten, dat hij ons zoude willen waarschuwen, dat het streven naar kundigheden en wetenschap ijdel en schadelijk voor den mensch zou moeten worden geacht. Alleen dit wil deze wijste van alle Koningen van Israël ons leeren in de boven gemelde plaatsen van den *Prediker*, dat ook het verzamelen van schatten van kennis op zich zelve zoo min den mensch regt gelukkig kan maken, als eenige andere aardsche bezigheden of genietingen, daar het bejag en bezit van uitgebreide kundigheden geene onvermengde vreugde opleveren, maar onvermijdelijk gepaard gaan met onaangenaamheden, welke dikwijls zelfs toenemen in die mate, in welke onze kennis aangroeit, en alleen ware deugd en ongeveinsde Godsvrucht ons geluk kunnen verzekeren en op duurzame gronden vestigen. Wij kunnen dus wel uit deze plaatsen afleiden, dat wij ons te vergeefs onvermengd genot beloven van de vlijtige beoefening der wetenschappen, dat zij integendeel ons niet weinig kwelling en verdriet kan opleveren, welke soms toenemen naar de mate onzer vorderingen; terwijl alleen

(*d*) 1 Koning. X.

getrouwe deugdsbetrachting ons regt gelukkig kan maken, en daarom door ons als de hoofzaak van alles, moet worden beschouwd: aan welke ook ons streven naar wijsheid en wetenschap moet worden ondergeschikt, maar niet, dat het aanleeren van wetenschappen en kundigheden schadelijk voor ons geluk zoude zijn of door ons als nutteloos voor dit en het volgend leven moeten worden aangemerkt.

Wat voorts de uit het boek JOB aangehaalde treffende schoone plaats betreft, zij leert ons almede niet in het algemeen, dat het te vergeefs zoude zijn en boven het bereik van ons vermogen gaan, ons toe te leggen op kennis en wetenschap: maar alleen, dat het, in de zaak van de Godsdienst, des menschen ware wijsheid is, niet Gods raad en wetenschap te doorgronden, zijne onnaspeurelijke wegen uittevorschen; maar hem eerbiedig te vreezen en Godvruchtig naar zijnen wil te leven. Zij komt namelijk voor in een hoofdstuk, in het welke JOB zich op de treffelijkste wijze verdedigt tegen de bedenkingen en beschuldigingen van zijne vrienden, door aantetoonen, dat het ver boven het bereik van het menschelijk verstand ga, welke verwonderlijke uitvindingen en ontdekkingen het ook moge hebben gedaan, om te bepalen, waarom God de lotgevallen van
bij-

bijzondere menschen zoo en niet anders rigte. Hij begint daartoe (vs. 1—11.) met eene overschoone lofreden op het menschelijke verstand. De nuttigste metalen, (zoo roemt hij deszelfs vermogen,) het goud, het zilver, het koper en het ijzer, hoe diep ook verborgen in den schoot der aarde, weet het optesporen en zich dienstbaar te maken (vs. 1, 2.). Zelfs aan de duisternis stelt het palen en belet haren voortgang, opdat zijne navorschingen er niet door mogen worden gestremd (vs. 3.). Door het zelve voorgelicht klieft zich de mijnwerker eenen weg door de binnenste ingewanden der aarde tot de gewesten der zwevende schimmen, waar zijne voeten, hem niet verder ten dienste staande, hunnen pligt schijnen te vergeten (vs. 4.). Daar haant zich het menschelijk verstand een pad onder de oppervlakte der aarde, op welke het koorn welig tiert, werwaards het scherpziend oog van den havik, zoo min als de fiere moed van den leeuw doordringt, om daar goud en edele gesteenten optezamen (vs. 5—8.). Bergen wroet het om en klieft de hardste stenen. Hier doet het stroomen vloeijen door rotsen; daar stopt het rivieren, zoo dat er geen traan doorzipt, en al, wat berg en rots en stroom verborgen hielden, ligt naakt en bloot (vs. 9—11.). Doch wat ook het menschelijk

ver-

verstand vermag, (zoo gaat JOB voort) vruchteloos waagt het zich aan het nasporen der Goddelijke wijsheid en het uitvorschen van hare plannen en wegen (vs. 12, 13.). Te vergeefs ware het, om haar op het spoor te komen, af te dalen tot op den diepsten bodem der zee; te vergeefs, voor haar bezit goud, of nog grootere schatten te bieden (vs. 14—19.). Zij is verborgen voor aller levendigen oog. Daar, waar de vogels zweven, in de hooge lucht is zij niet te vinden; daar waar de schimmen zweven, in het diepe rijk der dooden, kent men haar alleen bij geruchte (vs. 20—22.). God alleen kent haar volkomen, Hij, de alwetende en almachtige Schepper der aarde. Hem diende zij bij het bepalen van de zwaarte van den wind, den loop van het water, de wetten van den regen, en den weg van donder en bliksem. Toen zag hij haar en liet haar spreken, hij liet haar voor zich treden en vorschte haar uit (vs. 23—27.). En na dit alles uitmuntend schoon te hebben ontvouwd, eindigt JOB nu zoo treffend, als verrassend: maar tot den mensch sprak God: zie voor u is de vreeze des Heeren wijsheid en van het kwade te wijken verstand: of met andere woorden: niet daarin bestaat, o mensch! uwe Godsdienstige wijsheid, dat gij mijne wijsheid doorgrondt,

mijne, altijd voor u onnaspeurelijke, schikkingen tracht te voorzien in hare bedoelingen en haren samenhang: dat is voor uw verstand eene onbereikbare hoogte. Mij te vreezen en u, uit eerbied voor mij, te wachten van het kwade, daarin bestaat voor u de ware Godsdienstige wijsheid, daardoor toont gij, in de zaak van de Godsdienst, uw verstand. — Doch ik heb mij reeds te lang bij deze schoone plaats opgehouden.

Eindelijk moet ik ook nog gewagen van zoodanige Bijbelsche uitspraken, welke aan wijsheid en kennis zulke gevolgen toeschrijven, die onmogelijk kunnen worden beschouwd als bevorderlijk voor het geluk des volgenden levens.

1 Corinth. I, 21, bij voorbeeld, stelt de Apostel PAULUS de wijsheid voor als hinderlijk aan de rechte kennis van God. Dan daar het ons boven reeds is gebleken (*e*) van welke wijsheid PAULUS hier spreekt, zullen wij ons nu verder bij deze plaats niet behoeven op te houden. Even min behoeft het breed te worden betoogd, dat JESAÏA (*f*) de Babylonische mogendheid bestraffende en haar verwijtende, dat hare wijsheid en wetenschap haar afkeerig hadden gemaakt of verleid, geene ware wijsheid bedoelt; maar

(*e*) Z. bl. 62, volg.

(*f*) Hoofdst, XLVII, 10.

maar die heillooze staatkunde, welke haar dacht wijsheid te zijn, doch welke het middel moest worden tot haren ondergang (g).

Eenigzins meer aandacht en gezette overweging verdient het, dat PAULUS op eene andere plaats in den laatst aangehaalden brief (h), zulk eene gesteldheid des harte voorstelt als een gevolg van de kennis, welke, naar de doorgaande leere des Bijbels, ons zeker uitsluit van de zaligheid des Hemels, namelijk, hoogmoed en opgeblazenheid. Hij schrijft daar: *de kennis maakt opgeblazen*. En niet alleen kan hieruit aanleiding genomen worden, om haar gevaarlijk en schadelijk voor den mensch te achten, zoo schadelijk en gevaarlijk, dat zij hem verhindert zalig te worden; maar meermalen hebben ook dweepzucht en een min verlichte ijver voor Godvrucht en deugd, dadelijk misbruik van deze plaats gemaakt, om ten ernstigste af te manen van de beoefening der Wetenschappen en die voor te stellen als zeer nadeelig voor het eeuwig welzijn der menschen. Zien wij dus, in welken zin wij zijne woorden hebben optevatten. Hij begint in het achtste hoofdstuk van zijnen eersten brief aan de Corinthiers met hun te kennen te geven, dat hij hen wilde

on-

(g) Verg. v. D. PALM over JEZAIAS op d. a. pl.

(h) 1 Corinth. VIII, 1.

onderhouden over de wijze, op welke zij zich hadden te gedragen omtrent het geen aan de afgoden geofferd was: doch hij breekt zijn voorstel terstond af door eene tusschenrede, van welke de woorden: *de kennis maakt opgeblazen*, het begin uitmaken en die voortloopt tot vers 4. Deze tusschenrede hebben wij te beschouwen als behelzende eene algemeene waarheid, welke PAULUS ten grondslage legt van het geen hij verder schrijft. Spreekt hij dus van *kennis*, wij behoeven daarbij niet bepaaldelijk, gelijk sommigen willen (*i*), te denken aan die kennis, van welke hij vs. 1 en 4 spreekt, de overtuiging namelijk, dat de afgoden eigenlijk niet bestonden en dat er geen ander God is, dan één; maar wij kunnen bij dit woord denken aan allerlei kennis, vooral Godsdienstige. Doch door dezelve overtestellen tegen de liefde, dat is, die toegenegenheid en hartelijke goedwilligheid, welke de eene Christen den anderen behoort toetedragen, toont hij ons duidelijk, dat hij wil dat wij er eene andere bepaling in onze gedachten bij zullen voegen, en hem verstaan van zulke kennis, welke niet verzeld gaat van die toegenegenheid en inschikkelijkheid, welke men omtrent minkundigen behoort uitte oefenen, omdat zij niet door Christelijke lief-

(*i*) Cf. SEMLER ad. h. l. et SCHLEUSNER in voce *γνώσις*.

liefde veredeld en geheiligd is. Zegt hij nu van zulke kennis, dat zij opgeblazen en hoogmoedig maakt; hij zegt dan niet anders, dan het geen de ondervinding leert: doch het geen niet ten nadeele van kennis en wetenschap kan worden uitgelegd, daar het alleen een bewijs oplevert van de noodzakelijkheid der Christelijke liefde, ook voor hem, die de grootste mate van kennis bezit (*k*). Wilde men, toch, daaruit, dat PAULUS verklaart en de ondervinding bevestigd, dat kennis, zonder liefde, den mensch opblaast, afleiden, dat wij de kennis op zich zelve, als schadelijk voor onze zaligheid zouden moeten verachten, en ons wachten voor de beoefening der wetenschappen, door welke wij haar verkrijgen; dan zouden wij niet minder moeten minachten en schadelijk keuren schoonheid, rijkdom, eere, schrandereheid enz., welke niet minder, dan de kennisse, opgeblazen maken den genen, in wiens hart geen Christelijke liefde woont. Ja het zijn niet slechts geleerden, die hoogmoedig zijn, maar niet minder de ongeleerde wereld, en hoe menig een maakte zelfs zijne heilige onwetenschap opgeblazen (*l*)?

*

Blijk-

(*k*) Vergel. 1 Corinth. XIII.

(*l*) Vergel. MOSHEIM in zijne verkl. van den eersten brief aan de Corinth. óp. d. a. pl.

Blijkbaar is het derhalve, zoo ik mij niet bedriege, dat ook deze plaats ons geene aanleiding geeft om te meenen, dat er gegronde bedenkingen bestaan tegen het geloof, dat de beoefening der wetenschappen en de door dezelve hier aanvankelijk aangeleerde kundigheden ons in de eeuwigheid kunnen bijblijven, om medetewerken tot de vermeerdering van onze gelukzaligheid.

Verdere zwarigheden van eenig aanbelang tegen dit geloof uit de reden en den aard der zake, of uit de Heilige Schriften ontleend, zijn mij niet bekend, en ik make dus geene bedenking, om, als de slotsomme van het tot dus verre overwogene, het besluit optemaken tot een bevestigend antwoord op het eerste gedeelte der prijsvraag, en vaststellen, dat er voldoende gronden bestaan, om te gelooven, dat ook in dit opzigt de mensch eenmaal zal maaijen van het geen hij hier gezaaid heeft, zoo dat de hier door hem beoefende wetenschappen en aangeleerde kundigheden, in het toekomstig leven zullen kunnen dienen tot verhooging van zijnen gelukstaat, door hem bestendig bij te blijven en mede te werken tot vergrooting van zijne zaligheid. Daar het toch gebleken is, dat er niet weinig is aantevoeren, hetwelk voor de gegrondheid van dit geloof pleit, terwijl er, aan den

den anderen kant, niets kan worden aangevoerd, het welk gegronde bedenkingen tegen hetzelfde oplevert, kan er geen twijfel zijn aangaande de wettigheid van dit voor de wetenschappen gunstige besluit.

Ik kan dus nu overgaan tot het tweede gedeelte der prijsvraag, naar aanleiding van het welke moet worden onderzocht: welke dan die wetenschappen zijn, waarop de mensch, naast de kennis van God en zijnen dienst, zich in dit leven vooral behoort toe te leggen, om van derzelve aanvankelijke kennis, ook aan gene zijde des grafs, de zaligste gevolgen te kunnen hopen?

TWEEDE HOOFDDEEL.

*Onderzoek, welke wetenschappen het zijn, op
welker beoefening de mensch zich gedu-
rende zijn aardsche leven vooral be-
hoort toeteleggen, om van derzel-
ver aanvankelijke kennis, ook
aan gene zijde van het graf,
de zaligste gevolgen te
kunnen hopen.*

Om het onderzoek, tot het welke dit hoofd-
deel bestemd is, geregeld te doen afloopen en
het zelve zoo beknopt, als volledig tevens, te
doen uitvallen, schijnt het mij, dat er geen
nader en zekerder weg kan worden ingesla-
gen, dan *eerst* nategaan, welke denkbeelden en
verwachtingen wij ons, naar het onderwijs,
beide der rede en der openbaring, hebben te
vormen van den toekomstigen gelukstaat der
gezaligden, om *vervolgens* daar naar te beoordee-
len, in hoeverre de wetenschappen en kundig-
heden, die wij hier kunnen aanleeren, voor
dien

dien staat voegen, met de zaligheid, welke hij zal opleveren, overeenkomen en aan dezelve kunnen bevorderlijk geacht worden.

Langs dien weg wil ik dan nu ook verder voortgaan, en, zoo men mij langs den zelven gelieft te volgen, twijfel ik niet of het zal ons, immers zoo veel dit gedurende ons aardsche leven mogelijk is, blijken, van welke wetenschappen, hier aanvankelijk door ons beoefend, wij, ook aan gene zijde des grafs, ons de meeste zalige gevolgen mogen beloven, naast de kennis van God en zijnen dienst. Van die kennis toch zal ik *eerst* met een woord (*m*) kunnen aanwijzen, dat aan dezelve, ook met betrekking tot het nut, hetwelk wij er eeuwig van kunnen trekken, den hoogsten lof toekomt. *Verder* zal ik van de overige wetenschappen en kundigheden kunnen aantonen in welken rang zij naast die kennis verdienen te worden geplaatst en geroemd, uit hoofde van hare eeuwig blijvende zalige gevolgen; en met een woord zal ik *eindelijk* ook nog iets kunnen zeggen omtrent zulke wetenschappen, als mogen schijnen, of inderdaad bevonden worden ons

11 in

(*m*) Vergel. het Programma van het Zeeuwsch Gen. voor 1819, uit het welk duidelijk blijkt, dat de Godsdienstige wetenschappen niet geheel met stilzwijgen behoeven te worden voorgegaan.

in een volgend zalig leven niet te kunnen blijven of te stade komen; om alles te besluiten met eene korte en hartelijke aanprijzing van kennis en wetenschap welker aanbeveling ik mij voorstelle het hoofddoel te zijn der opgegevene prijsvraag. —

Raadplegen wij dan onze reden aangaande de verwachtingen en denkbeelden, welke wij ons hebben te vormen omtrent dien gelukstaat, welken wij voor de gelukzaligen te gemoet zien aan gene zijde des grafs; zij geeft ons wel niet alle die inlichtingen en alle die zekerheid, welke wij ons zouden kunnen wenschen; doch zij kan ons ten minste eenige dienst bewijzen, door ons te leeren, wat wij ons *niet* en wat wij ons *al* als zaligheid, en wel als die zaligheid, op welke wij aan gene zijde des grafs hopen, kunnen voorstellen.

Zij verwijdert namelijk terstond en sluit geheel uit van het begrip dier zaligheid alles, wat bloot lichamelijk is, of dient tot bevrediging van lichamelijke behoeften en bevordering van enkel zinlijk genot. Zij leert ons trouwens, dat reeds in dit leven onze gelukzaligheid niet afhangt van al dat lichamelijke en zinlijke, hetwelk onzen uitwendigen toestand uitmaakt. Door ons te wijzen op de ondervinding en den aart

aart der zake overtuigt zij ons, dat noch rijkdom, noch uiterlijke eer en aanzien, noch zinnelijke vermaken ons wezenlijk gelukkig kunnen maken. « De gierigaard, looch, (n) smaakt bij « al den overvloed, welken hij bezit, geen ge- « noegen, de vrees bekruipt hem voor het ver- « lies, zijne hebzucht blijft onbeperkt, en hij « berooft zich van alle wezenlijk genot zijner « goederen. De eerezuchtige is nimmer te vree- « den met den trap van aanzien, door hem be- « klommen; hij streeft naar hooger en bereikt « nooit den eindpaal zijner wenschen; behalve « dat zoo menig een zijne eerezucht gevoelig « gekrenkt ziet door de weigering van uitwend- « dige eerbetooning. Het genot van zinnelijke « vermaken moge streelend zijn voor eenigen « tijd, de aanhoudendheid baart verveling en doet « den mensch haken naar eene gedurige afwis- « seling. » Ja hoezeer het lichamelijke en zin- « lijke, hetwelk de naaste betrekking op ons heeft « en den meesten invloed op ons genoeg en on- « genoeg oefent, als, bij voorbeeld, de gesteld- « heid van ons ligchaam, de gezindheid van en « de verkeering met zulken, aan welke wij door « de banden des bloeds of anderszins verbonden « zijn, niet onverschillig kan worden geacht voor « ons

(n) Ik heb deze woorden ontleend uit het *Christel. Magdeyn* uitg. door P. BRETs, 2 D. bl. 164 volg.

ons geluk, leert ons echter onze reden, dat het ook daarvan niet afhange, of wij, op deze aarde, gelukzalig mogen heeten, of niet. Want schoon, bij voorbeeld, ontwijfelbaar de gezonde of ziekelijke, de geregelde of ongeregelde toestand van ons ligchaam eenigen invloed oefene op onze tevredenheid en vergenoegdheid; hangt dezelve echter daarvan niet geheel, zelfs niet voornamelijk af. Bij een krankelijk ligchaam toch kan de geest gelaten en opgebeurd, ja hij kan zelfs vrolijk en vergenoegd zijn. Doch omgekeerd zal een gezond ligchaam, bij eenen Kranken geest, nimmer gelukzaligheid kunnen baren. — Leert ons nu onze reden, dat reeds in dit leven, terwijl wij nog ten naauwste aan ons ligchaam verbonden zijn, en door behulp van hetzelfde werken en genieten, ons geluk niet afhangt van onze uiterlijke omstandigheden; nog veel meer leert zij ons dan gewis, dat, na den dood van ons ligchaam, onze zaligheid, niet kan bestaan in, of afhankelijk zijn van, of bevordert en vermeerderd worden door iets, hetwelk bloot lichamelijk is, of alleen strekt ter bevrediging van de behoeften van het ligchaam, of enkel zinlijke genietingen oplevert. Niet slechts het genot van spijs en drank en wat wij hier verder aangenaam, noodzakelijk en begeerlijk achten voor het stoffelijk omkleedsel on-

onzer ziele; maar ook alle die genoëgens, welke verbonden zijn aan, of voortspruiten uit de ligchamelijke en enkel zinlijke betrekking tus- schen menschen en menschen: niet alleen alle verrigtingen, welke enkel tot het ligchaam be- hooren, maar ook die werkzaamheden der zie- le, welke omtrent enkel ligchamelijke belangen verkeeren, of op enkel zinlijk nut en genoegen gerigt zijn, leert onze rede ons dus af te zon- deren van de denkbeelden en verwachtingen, die wij koesteren aangaande die gelukzaligheid, op welke wij hopen aan geene zijde van het graf.

Zoo al het ligchamelijke en zinlijke uitslui- tende, leert zij ons het geluk der gezaligden beschouwen als van eenen geestelijken aart, al- leen door onzen onsterfelijken geest te genie- ten. En trachten wij ons, op hare voorlich- ting, dan verder een juist begrip te vormen van het geen, voor onze ziel, ware zaligheid is, dan bevinden wij, dat dezelve nergens an- ders in kan bestaan, dan in vergenoegdheid en tevredenheid met haren toestand: vergenoegd- heid en tevredenheid, die, zal zij volkomene, hemelse zaligheid opleveren, volkomen moet zijn in mate en duurzaamheid.

Verwijderen moeten wij dus in onze gedach-

ten

ten voor altijd van den gelukkigen toestand der gezaligden alle kwelling en zielsverdriet. Op deze aarde reeds, en in onzen tegenwoordigen, onvolmaakten staat, moet er bij ons een overwigt van genoegelijke gewaarwordingen plaats hebben, zullen wij gelukkig kunnen heeten. Naarmate dat overwigt grooter is, is ook ons geluk grooter, en, om eenmaal volkomen zalig te zijn, moeten de genoegelijke gewaarwordingen zoo onafgebroken voortduren, dat zij alle andere onderdrukken en verdringen. Geene bekommerende zorg zal dus de zaligen verontrusten, geene zonde inwendige of uitwendige onrust bij hem aanstoken, geene teleurstellingen hunne verwachtingen verijdelen, geen smartelijk verlies hen bedroeven, geen zelfverwijt hen grieven, geene verveling hen kwellen, geene hinderlijke onkunde en onbevredigde weetlust hun schaamte of smart veroorzaken.

Integendeel, het zal hun gemoed nooit aanrust, hunne billijke wenschen nooit aan bevrediging en hunne edelste vermogens nooit aan genoegelijke en nuttige bezigheid ontbreken. — De bewustheid en ondervinding der Goddelijke gunst zal hen bestendig verblijden. In kennis en deugd zullen zij onophoudelijk gewenschte vorderingen maken. Hun werkkring en het
nut

nut, hetwelk zij in denzelven voor zichzelf en anderen zullen stichten, zal zich gedurig meer en meer uitbreiden. En, voor zoo ver de omstandigheden, in welke de gezaligden zich aan gene zijde des grafs zullen bevinden, eenigen invloed kunnen hebben op dit een en ander zullen ook deze in de hoogste mate bevorderlijk zijn aan hun geluk. De betrekkingen, in welke zij zich tot elkanderen zullen geplaatst zien, zoo wel, als de woonplaats, welke hun zal worden aangewezen, zullen medewerken, zoo veel mogelijk is, tot bevordering van de vergenoegdheid en tevredenheid, welke zij bestendig zullen smaken bij de bevrijding van alle kwelling en verdriet, het genot der Goddelijke gunst en het toenemen in kennis, deugd en Godverheerlijkende en voor hen zelve en andere nuttige werkzaamheid.

Voorts volgt het uit den aard der zake en leert ons onze reden, dat wij den toekomstigen gelukstaat hebben te beschouwen als ten allernaauwste verbonden aan, en een gevolg van ons leven op deze aarde. Daar toch, volgens het boven beredeneerde, (o) tot een volgend bestaan met ons overgaat de bewustheid en het gevoel, dat wij dezelve zijn, die wij in een vorig leven hebben bestaan en zijn werkzaam

(o) Z. boven bl. 16, 28, volg.

zaam geweest, en, bij de vorming van onzen geest, geene sprongen geschieden, maar alles trapswijze voortgaat; daar het niet minder ontegenzeggelijk is, dat wij niet gelukkig kunnen zijn, dan in die mate, in welke wij voor geluk vatbaar zijn, en ons tegenwoordig leven de tijd onzer voorbereiding is voor het volgende; kan het niet anders, of wij moeten den toestand der gezaligden aan gene zijde des grafs ons voorstellen als in het naauwste verband staande tot hunne oefening en vorderingen op deze aarde, en dien beschouwen als een gevolg van hetgeen zij in dit leven hebben aangeleerd, beoefend en gedaan: in één woord van de wijze, op welke zij hier hebben geleefd.

Hetgeen onze reden ons zoo leert, aangaande den gelukstaat der zaligen in de toekomstige wereld, wordt ons nader bevestigd door het onderwijs der Goddelijke openbaring van dat Euangelie, hetwelk het leven en de onverderfelijkheid heeft aan het licht gebracht; terwijl deze openbaring, hoewel spaarzaam, ook nog, in verscheiden opzigten, nader onderrigt geeft aangaande dien zaligen toestand, welken zij ons voor de Godvruchtigen leert verwachten in den Hemel.

Tot de volgende bijzonderheden schijnt het

(mij

mij, dat wij alles kunnen brengen, wat ons het Euangelie van JEZUS CHRISTUS omtrent de Hemelsche gelukzaligheid duidelijk en zeker leert.

Zij is eene aanvankelijke onmiddellijke voortzetting en een gevolg van ons leven op deze aarde, geregeld naar de mate van kennis, geloof en deugd, welke wij hier hebben opgedaan. De Heilige Schrift toch verbindt het geluk des toekomstigen levens aan het tegenwoordige, gelijk de oogst verbonden is aan het zaaijen, de belooning aan beproeving, oefening of strijd(p), en zij leert ons, dat deszelfs trap en mate naar den trap en mate van onze kennis, ons geloof en onze deugd gedurende ons tegenwoordig leven, zal geëvenredigd zijn (q).

Terstond na den dood van ons ligchaam zal de afgescheide ziel der genen, die zich van den tijd hunner oefening en voorbereiding hebben bediend, om zich voor een beter leven voor te bereiden, overgaan tot het genot dezer gelukzaligheid (r).

Ten

(p) Z. boven bl. 45 volgg.

(q) Matth. XXV, 14 volgg. Luc. XIX, 16 volgg. 2 Corinth. IX, 6 enz. Vergel. ook Rom. II, 12. en Luc. XII, 47.

(r) Luc. XVI, 19 volgg. XXIII, 43. 2 Corinth. V, 1—10 enz. en vergel. MUNTINGE *Geschiedenis der menschheid naar den Bijbel*, IX D. bl. 190 volgg. en de *Verhandel. van het Haagsch Genootsch. tot verded. van den Christ. Godsdienst voor 1811.*

Ten jongsten dage zullen de afgescheiden zielen der gelukzaligen weder vereenigd worden met het ligchaam, hetwelk dan weder opgewekt zal worden, en wel in zulk eenen toestand, dat het geschikt zal zijn voor de werkzaamheden en het genot des toekomstigen levens (*s*). Door deze wedervereeniging van het ligchaam met de ziel en de belooningen, welke God bij het laatste algemeene oordeel zal schenken, zal het geluk der gezaligden aanmerkelijk worden vermeerderd (*t*).

Ten allen tijde zal hetzelfde zijn en blijven van eenen geestelijken aard (*u*). Het zal vooral bestaan in eene volkomene vrijheid van zonde en ellende (*v*), eene meerdere mate van zuivere kennis van God en Goddelijke zaken (*w*), voorspedige beoefening der deugd en onophoudelijke Godverheerlijkende en nuttige werkzaamheid (*x*).

Het geluk der gezaligden zal door hen worden genoten in, en vermeerderd door het edelste gezelschap, met het welke zij in eenen staat van

(*s*) 1 Corinth. XV, VI, 13. Luc. XX, 34. Rom. VI, 9. Phil. III, 21.

(*t*) Verg. MUNTINGHE t. a. pl. bl. 188 volgg.

(*u*) Z. hoven bl. 45 volgg.

(*v*) Openb. XXI, 4. 1 Joh. III, 2.

(*w*) 1 Corinth. XIII, 9—12.

(*x*) 1 Corinth. XIII, 8. Openb. VII, 15 enz.

van Maatschappij zullen leven. Zij zullen altijd bij den Heer zijn (y), met de Engelen omgaan en met de edelste menschen van alle volken en eeuwen vereenigd worden (z).

Ook de woonplaats, welke hun zal worden aangewezen, zal het hare toebrengeu tot vermeerdering hunner zaligheid (a).

Eeuwig zal die gelukzaligheid duren (b) en zonder einde toenemen (c).

Volgens het vereenigd onderwijs onzer rede en der Heilige Schriften moeten wij ons dus de volgende voorstelling vormen van den toekomstigen gelukstaat der gezaligden.

Na den dood van hun ligchaam blijft hunne ziel voortleven met bewustheid; zoo dat haar bijblijve de herrinnering van het voorledene en zij vatbaar blijve voor genot en werkzaamheid.

(y) Joan. XII, 26, 32. 1 Thess. IV, 17

(z) Openb. VII, 9, 11. Hebr. XII, 22, 23. Luc. XIII, 28 enz.

(a) De Bijbel noemt die *den hemel*, en beschrijft dezelveu allerwege als allerheerlijkst. Er is dus geen twijfel aan, of hij zal juist geschikt zijn voor de gezaligden en bevorderlijk aan hunne werkzaamheden en hun genot.

(b) Matth. XXV, 46.

(c) " Quod quidem, quamquam disertis verbis non doceant, sacrae literae, vel e sola ejus perennitate consequitur; utpote, perquam nova continuo beatitati pabula ministrabuntur." Verba suut Cel. MUNTICHIU Theol. Christ. § 280.

heid. Zij gaat dan ook, terstond na het afleggen van haar stoffelijk omkleedsel, over tot een hooger trap van gelukzaligheid, dan op deze aarde kan worden bereikt.

De toestand, in welken zij zoo verplaatst wordt, is voor haar eene onmiddellijke voortzetting van, en als gevolg ten naauwste verbonden aan haar leven op deze aarde. De meerdere of mindere mate van geluk, welke zij in denzelfden geniet, regelt zich naar de wijze, op welke zij zich den tijd harer voorbereiding heeft ten nutte gemaakt, om te vorderen in kennis, geloof en deugd.

De zaligheid, welke de vrienden van God in dien toestand zullen genieten, zal niet voortvloeijen uit, of vermeerderd worden door zinlijk genot, lichamelijke verrigtingen, vleeschelijke betrekkingen, of de beoefening van iets, hetwelk alleen op het ligchaam en deszelfs belangen invloed heeft. Met het afleggen van het stoffelijke en sterfelijke ligchaam toch houdt alles op, wat alleen door hetzelfde kan worden genoten en verrigt, en alles, wat alleen in deszelfs bestaan zijnen grond heeft, verliest zijne waarde.

Van eenen geheel geestelijken aart zal het geluk, tot hetwelke de gezaligden overgaan na
dit

dit leven, bestaan in eene zalige en voor elk naar de mate zijner vatbaarheid, volkomene vergenoegdheid en tevredenheid met zijnen toestand.

Die zaligende tevredenheid zal bij hen voort-
spruiten uit eene volkomene bevrijding van alles, wat de rust en den vrede der ziele kan storen, smarte en verdriet veroorzaken; vooral uit eene meerdere mate van zuivere en nuttige kennis, meer volkomene deugd, dan wij op deze aarde kunnen beoefenen en de nuttigste Godverheerlijkende werkzaamheid. In dit een en ander zullen de gezaligden, ontslagen van hun zinnelijk en zondig ligchaam, de gelukkigste vorderingen maken, en zoo zal hunne zaligheid met deze hunne vorderingen toenemen. Ook hunne woonplaats en de omstandigheden, in welke de zaligen zich zullen bevinden aan gene zijde des grafs, zullen bevorderlijk zijn aan hun genot, door hen vrij te waren voor alles, wat hun genoegen zou kunnen storen, en hen, zoo veel dit van woonplaats en omstandigheden afhangt, in de gunstigste gelegenheid te stellen tot vermeerdering van hunne kennis, deugd en nutte werkzaamheid.

Inzonderheid zal hun hiertoe dienstig zijn de staat van Maatschappij, in welchen zij zullen leven;

ven, onder het geleide van JEZUS CHRISTUS, met de Engelen en de beste en edelste menschen van alle eeuwen.

Eenmaal zal hunne ziel, weder vereenigd worden met hun ligchaam, hetwelk, uit den dood opgewekt, geestelijk, heerlijk en onsterfelijk zal zijn, en dus ontdaan van alles, waardoor het op deze aarde hinderlijk was aan hun geluk. De weder vereeniging met zulk een ligchaam zal het geluk der gezaligden niet minder doen toenemen, dan de belooningen, welke hun de regtvaardige Regter ter zelfder tijd zal toevoegen.

Eeuwig zal dit hun geluk duren: en eindeloos nieuwe vorderingen makende in de nuttigste kennis, zuivere deugd en derzelve ijverige en gelukkige betrachting, zal hunne zaligheid ook eindeloos toenemen.

Het zal niet noodig zijn alle deze bijzonderheden hier breeder uit een te zetten. Zonder te groote uitvoerigheid zou dit ook wel niet kunnen geschieden. Ik onthoude mij daarom van verdere uitweidingen, welke in eene opzettelijke verhandeling over den aard der toekomstige gelukzaligheid misschien wel niet te onpas zouden komen, maar die hier minder op hare regte plaats zouden staan, omdat zij tot het hoofddoel dezer

dezer verhandeling niet worden vereischt of in eene regelrechte betrekking staan. Vooral onthoude ik mij van het aanvullen van hetgeen wij niet met genoegzame zekerheid aangaande den toekomstigen gelukstaat weten, uit gissingen, die, hoewel niet geheel en al van alle waarschijnlijkheid ontbloomt, en als blijken kunnende dienen van het vernuft van hen, die dezelve hebben geopperd, echter geen genoegzaam vasten grond opleveren (d), om ons oordeel over het meerdere of mindere nut, hetwelk wij ons in een toekomstend leven van onze kundigheden en de door ons beoefende Wetenschappen mogen beloven, met eenige zekerheid op te bouwen: en ik ga dus, zonder mij verder op te houden, over, om naar de opgegevene en, zoo ik meene, genoeg voor mijn oogmerk ontwikkelde en bewezene, voorstelling van den gelukstaat der gezaligden na dit leven, te beoordeelen van welke Wetenschappen en kundigheden wij, in dien gelukkigen toestand, het meeste bijblijvende nut mogen verwachten ter vermeerdering onzer zaligheid, op dat dit ons ter aanmoediging en opwekking moge zijn, om in dit leven ons vooral op het aanleeren derzelyen toe te leggen.

(d) b. v. Van LAVATER in zijn boek getiteld: *Aussichte in die Eeuwigkeit.*

De prijsvraag van het Zeeuwsche Genootschap en derzelver nadere ontvouwing in het programma voor het jaar 1819. vooronderstellen, dat met betrekking tot dit nut, de hoogste lof en eerste rang toekomen aan de kennis van God en zijne dienst en die Godsdienstige wetenschappen, door welker beoefening wij deze kennis verkrijgen. Het zal dus niet noodig zijn breedvoerig te hetoogen, dat die kennis en wetenschappen in het volgend leven niet minder, dan in het tegenwoordige, steeds voor de vrienden van God en zijnen dienst zullen zijn en blijven eene rijke bron van genoeg en gelukzaligheid. Niet ondienstig zal het kunnen geacht worden, hier eenigzins uiteen te zetten, wat tot de kennis van God en zijnen dienst en de wetenschappen, door welker beoefening wij die verkrijgen, moet worden gebracht, en met een woord aantewijzen, welken heilzamen invloed wij ons van die kennis en wetenschappen, hier door ons aangeleerd, mogen beloven op het eeuwig geluk des volgenden levens, en waarom wij dien heilzamen invloed van dezelve meer, dan van eenige andere kundigheden, mogen verwachten.

De kennis van God en zijne dienst sluit in zich de kennis van Gods wezen en eigenschappen

pen en de betrekkingen, in welke hij staat tot ons en tot het heelal, voor zoo ver het ons op deze aarde vergund is ons met dit een en ander eenigzins bekend te maken. Vooral behoort tot dezelve de kennis van het weldadig plan van God met de menschen, zoo als ons dat in den Bijbel, en inzonderheid in het Euan-gelie van JEZUS CHRISTUS, wordt geopenbaard, en van onze pligten, in welker getrouwe en gewillige beoefening eigenlijk de dienst van God bestaat. En tot die Godsdienstige weten-schappen, door welker beoefening wij deze ken-nis van God en zijnen dienst verkrijgen en ons gedurig meer en meer, met derzelve schatten verrijken, meen ik te moeten tellen: voor alle dingen, eene gezette en verstandig ingerigte Bij-belstudie, aan welke buiten twijfel de eerste plaats moet worden toegekend onder alle Godsdien-stige wetenschappen, en die boven alles geschikt is, om ons met God en Zijne dienst regt be-kend te maken. Verder komen hier in aan-merking de Natuurkunde, de Geschiedenis en de zedelijke en afgetrokkene Wijsgeerte, in zoo verre dezelve worden beoefend met het regel-regt en uitsluitend doel, om God en onzen pligt te leeren kennen.

Men kan, namelijk, deze wetenschappen

beoefenen op velerlei wijze en met zeer onderscheidene oogmerken: men kan zich bij zeer verschillende gedeelten van dezelve bepalen, daar zij van eenen zeer wijden omvang zijn. De eene wijze van beoefenen is buiten twijfel nuttiger dan de andere, en het eene gedeelte der genoemde wetenschappen van veel meer belang, dan het andere. Doch vooral verdienen zeker de Natuurkunde, de Geschiedenis en de zedelijke en afgetrokkene Wijsgeerte, gelijk door zoo vele groote mannen is geschied, te worden beoefend met het meer bepaald doel, om door dezelve ons nader met God en Zijne dienst bekend te maken, en die gedeelten, welke daartoe boven andere geschikt zijn, verdienen bij voorkeur door ons te worden behartigd. Voor zoo ver wij ons nu, met dat bepaalde doel, op de daartoe boven andere geschikte vakken der genoemde wetenschappen toeleggen, zijn dezelve niet alleen bij uitstek dienstige hulpmiddelen ter verkrijging en vermeerdering van Godsdienstige kennis, maar worden zij ook voor ons eigenlijk gezegde Godsdienstige Wetenschappen.

Onderzoeken wij, bij voorbeeld, de Geschiedenis met oogmerk, om in dezelve natesporen de veelvuldige blijken van de wijze, welda-
di-

dige en magtige zorg der Goddelijke voorzienigheid voor bijzondere personen en gansche volken; verzamelen wij uit hare gedenkschriften alles, wat God van den beginne heeft gedaan om de menschen op te leiden tot zijne kennisse en vreeze (*e*); dan wordt de Geschiedenis voor ons eene Godsdienstige wetenschap. Dat wordt ons de Wijsgeerte, wanneer wij ons, bij haar licht, zoeken te overtuigen van het bestaan van God en bekend te maken met Zijne volmaaktheden, of wanneer wij haar raadplegen, op dat zij ons de pligten, welke wij God en onzen naasten schuldig zijn, de hulpmiddelen, welke ons dienen kunnen tot derzelve betrachtting enz. aanwijze (*f*). Niet minder Godsdienstige strekking en waarde verkrijgt de Natuurkunde, wanneer wij ons met dezelve bezig houden, opdat wij God mogen leeren kennen en verheerlijken uit Zijne werken (*g*): en in zoo ver komen deze wetenschappen

(*e*) Gelijk b. v. MURRING uit de Bijbelsche Geschiedenis heeft gedaan in zijn uitmuntend werk: *Geschiedenis der menschl. naar den Bijbel.*

(*f*) Gelijk zoo vele beroemde schrijvers van zamenstellen van, en verhandelingen over de *Natuurlijke Godgeleerdheid en Wijsgerige Zedekunde.*

(*g*) Men kan daartoe handleiding vinden in de bekende werken van RAY *the wisdom of God manifested in the works of Creation.*

pen hier in aanmerking nevens de kennis van God en Zijne dienst.

Beoordeelen wij nu, naar het onderwijs, hetwelk de rede en de Heilige Schrift ons geven aangaande den toekomstigen gelukstaat der gezaligden, het nut, het welk wij eenmaal in denzelven verplaatst, van de opgenoemde wetenschappen en de kennis, die wij door haar verkrijgen van God en Zijne dienst, bij voortdoring zullen kunnen trekken ter vermeerdering onzer zaligheid; dan bespeuren wij ligt, dat hetzelfde zeer groot kan en zal zijn. Immers de Godsdienstige kundigheden, hier door ons aangeleerd, kunnen ook in den staat der afgescheidenheid onze ziel eene rijke stof tot nuttige en genoegelijke overdenkingen opleveren, en er is wel geen twijfel aan, of zij zullen, zoo niet eeniglijk, ten minste voornamelijk onzen van het ligchaam gescheiden geest bezig houden, terstond na het verlaten van deze aarde.

Naar de meerdere mate onzer hier verkregene kennis van God en Godsdienstige zaken
zul-

ation. DERHAM *Physico-astrotheol.*, beide ook in het Nederd. vertaald, NIEUWENTIJD regt gebr. der Wereld beschouwing. LESSERS *Theol. des. Insekten enz.* SANDER, *uber die Güte und weish. Gottes in der Natur*, mede in het Nederd. overgezet. BOYSEN *brieven over het zamenst. der Wereld*, uit het Hoogd. en anderen.

zullen wij, bij het onmiddelijk voortzetten van ons tegenwoordig leven in den toekomstigen staat, op eenen hoogerem trap van gelukzaligheid worden geplaatst; zoo dat (al het overige ten minste gelijk gesteld zijnde) hij, die hier de meeste vorderingen heeft gemaakt in het kennen van God en van hetgeen hem welbehagelijk is, ook in het volgend leven, aanstonds en bij voortduring het meeste geluk zal genieten. Van zelf moet dit volgen uit zijne meerder ontwikkelde vatbaarheid voor dat zalig genot, hetwelk de toekomstige gelukstaat zal opleveren.

Hoe zeer ook onze tegenwoordige Godsdienstige kennis als in het niet moge wegzinken, vergeleken bij die, in welke zij zich verblijden, die alles bij het helder licht der eeuwigheid beschouwen; zij is toch en zal zeker blijven de grondslag van alle onze toekomstige Godsdienstige kundigheden, en, als het ware, het zaad, uit het welke die zullen voortspruiten: en, hoezeer ook de wijze van gebruik in beoefenen moge verschillen, die wetenschappen, welke ons hier diende als hulpmiddelen, om ons meer met God en Zijne dienst bekend te maken, zullen ook aan gene zijde des grafs den schat onzer Godsdienst-kennis en zoo van

ons geluk blijven vergrooten. Of zouden de Heilige Schriften, welke ons hier wijsmaken tot zaligheid, niet ook nog na onzen dood blijven het voorwerp onzer diepste hoogachting en onzes eerbiedigen onderzoeks? Zou dáár derzelve beoefening, schoon anders dan hier gewijzigd, ons niet vele geheimen kunnen openbaren, in welke wij gedurende ons aardsche leven te vergeefs trachtten in te zien? Zou de Wijsgeerte, welke ons nu opleidt tot de kennis van God en Zijnen wil, op eenmaal, bij ons verscheiden, voor ons worden eene onbruikbare en nuttelooze wetenschap? Zou de Geschiedenis, beschouwd bij de aanvankelijke en voortdurende ontwikkeling harer raadsels in de eeuwigheid, ons niet de gewigtigste diensten blijven bewijzen, om ons, gelijk hier, met het wijze, almachtige en weldadige bestuur der Goddelijke voorzienigheid nader bekend te maken? En zouden wij ons niet mogen beloven, dat de Natuurkundige Wetenschappen ons, ook nog in de toekomstige huishouding, zullen blijven bezighouden, om ons de wijsheid en goedheid van den Schepper te ontdekken in zoo vele wetten en voortbrengselen der Natuur, van welke wij hier het *hoe* en *waarom*? niet kunnen nasporen, of die niet door ons worden opgemerkt en beschouwd als de doorslaandste bewijzen van Zijne

ne magt en liefde, hoezeer wij ook onzen geest inspanden en vermoeiden, om al het geschapene, zoo ver het onder het bereik onzer zinnen viel, te leeren kennen, opdat het ons zoude opleiden tot Hem, uit wien, door wien en tot wien alle dingen zijn?

Gelijk hier onze Godsdienst-kennis bevorderlijk is aan onze deugd, zoo zal zij ook zeker, ons vergezellende aan gene zijde des grafs, die zelfde heilzame strekking blijven behouden: en hangt de mate van onze gelukzaligheid voornamelijk af van de mate onzer deugd; dan zullen de godsdienstige kundigheden, hier door ons aangeleerd, ook gewis in dat opzigt van het grootste belang en den heilzaamsten invloed voor ons blijven ter bevordering van ons geluk, wanneer, door den dood van ons ligchaam, de voornaamste bezwaren en hinderpalen zullen wegvallen, welke gedurende ons aardsche leven, ons het voortgaan van deugd tot deugd moeilijk maakten.

Gelijk ter bevordering van onze deugd, zoo mogen wij ook nog in het volgend leven, de gewichtigste diensten verwachten van onze hier verkregene Godsdienstige kennis ter bevordering onzer werkzaamheid en het genoegen, hetwelk men elkanderen zal verschaffen en van el-

kan-

kanderen genieten, zamen vereenigd tot de gelukkigste Maatschappij.

Geen twijfel is er, of de hier aangeleerde Godsdienstige Wetenschappen zullen terstond en bij voortduring den gezaligden behulpzaam zijn, om hen van hunne heerlijke woonplaats veelvuldig nut en genoegen te doen trekken, bij het beschouwen en navorschen der wonderen van allerlei aart, door welke God zich daar aan hen zal openbaren.

Eeuwig toenemende in kennis en deugd zal hunne hier verkregene Godsdienst-kennis hun eeuwig bijblijven als de grondslag, op welke zij alle hunne verdere kennis bouwen, en medewerkende blijven invloeyen op de vermeerdering van hun geluk.

Ja! meer dan eenige andere Wetenschappen, hoe belangrijk ook op zich zelve, of in de betrekkingen en omstandigheden, in welke wij op deze aarde zijn geplaatst, mogen wij dit van de kennis van God en Zijne dienst, welke wij hier verkrijgen, verwachten, om dat de kennis staat in de meest regelrechte betrekking en het nauwst verband tot de toekomstige zaligheid, niet alleen als middel om ons voor dezelve te bereiden, maar ook als een wezenlijk en voornaam bestanddeel van dezelve en eene regts-
-ma-
streck-

streeksche strekking hebbende om dezelve gedurig te doen toenemen. In dit opzigt, trouwens, staan onze tegenwoordige Godsdienstige kundigheden en de hier door ons beoefende Godsdienstige wetenschappen, boven alle andere, in dezelfde betrekking en hetzelfde verband tot ons toekomstig gelukkig leven in den hemel, als in welke de eerste beginselen van alle wetenschappen in het algemeen en van die kundigheden in het bijzonder, welke ons vervolgens bij de uitoefening van het beroep voor het welke wij bestemd zijn, zullen te stade komen, staan tot ons nuttig en gelukkig leven in de burgerlijke Maatschappij.

Hoe gemakkelijk dit een en ander nader zoude uit een te zetten zijn en in veel meer bijzonderheden aan te wijzen; hoe vele aangename en onderhoudende stof tot nadenken dit ook zou kunnen opleveren; om de straks aangevoerde reden heb ik gemeend slechts de hoofdzaken, hier te pas komende, met een enkel woord te moeten aanstippen, en ik ga dus nu over, om van de overige kundigheden en wetenschappen aan te toonen, in welken rang zij naast de kennis van God en Zijne dienst verdienen te worden geplaatst en geroemd uit hoofde van hare in de eeuwigheid bijblijvende zalige gevolgen,

waarom wij er ons dan ook vooral in dit leven opbehooren toeteleggen, om van derzelve aanvankelijke kennis ook aan gene zijde des grafs de zaligste gevolgen te kunnen hopen.

Wanneer wij ons oordeel hierover rigten naar de voorstellingen, welke wij ons, volgens het onderwijs der rede en der Heilige Schriften van den toekomstigen gelukstaat moeten vormen, dan bevinden wij in het algemeen, dat ons *kunnen* bijblijven in een volgend gelukkig leven, om mede te werken aan de bevordering onzer zaligheid, door derzelve voortdurende beoefening en invloed, en dat wij dus, op de gelegde gronden, mogen verwachten, dat ons tot dat einde *zullen* bijblijven alle zulke wetenschappen, welke, schoon niet regelrecht en uitsluitend beoefend of te beoefenen ter verkrijging van kennis van God en Zijne dienst, echter genoegzame overeenkomst en punten van aanraking hebben met den toestand, de werkzaamheden en het genot der gezaligden, om bij dezelve te kunnen worden beoefend en op de eene of andere wijze te kunnen dienen tot vermeerdering van hun geluk.

— En die overeenkomst kan gelegen zijn in de voorwerpen, omtrent welke zij verkeerden, en die, als het ware, de stof uitmaken, welke
 -1887 wij,

wij, bij derzelver beoefening, behandelen en bewerken. Wanneer, namelijk, die voorwerpen van dien aard zijn, dat zij, ook nog in den toekomstigen gelukstaat, voor ons belangrijk kunnen en moeten blijven, dat zij met ons tot dien staat zullen overgaan, dat zij ook nog in dien staat voor ons zullen blijven bestaan en wij ons nader met dezelve zullen kunnen bekend maken, of dat het althans te wachten is, dat wij ons in denzelfen andere gelijksoortige zullen zien aangeboden ter beschouwing en genieting.

Die overeenkomst kan verder gelegen zijn in de strekking der wetenschappen en kundigheden, hier door ons aangeleerd, om ons nader te brengen aan het zelfde doel, welks bereiking wij ons in een volgend leven zien voorgesteld als onze bestemming en ons hoogst geluk.

Eindelijk behooren ook de wijze van, en de hulpmiddelen tot beoefening der wetenschappen genoeg te strooken met het geen wij van den toestand der gezaligden weten, om ons te kunnen beloven, dat zij ons, eenmaal in dien toestand verplaatst, ook nog zullen bijblijven en bevorderlijk zijn aan ons heil en onze vreugd: het zij, dat wij kunnen verwachten, dat wij

daar

daar op dezelfde wijze zullen kunnen voortgaan en dezelfde of soortgelijke hulpmiddelen ons zullen blijven ten dienste staan; het zij, dat die wijze van beoefening vatbaar is voor zulk eene wijziging, welke overeenkomt met onzen staat en onze omstandigheden in een volgend gelukkig leven, of dat het gemis der hulpmiddelen, van welke wij ons hier moesten bedienen, ons kan worden vergoed, zoo dat het ons niet hinderlijk zij, of de voortdurende beoefening dier wetenschappen, bij welke zij ons diende, onmogelijk make.

Naarmate nu deze overeenkomst tusschen de wetenschappen en den toestand, de werkzaamheden en het genot der gezaligden in het toekomende leven, in deze onderscheidene opzigten grooter is, mogen wij gerust vaststellen, dat zij bij voortduring zullen blijven medewerken, om het geluk, op het welke wij aan gene zijde des grafs hopen, te vermeerderen, en dus ook aan deze zijde door ons verdienen te worden behartigd en aangeleerd. En de rang, in welken wij, met betrekking tot dit zoo belangrijk en zoo weinig in het oog gehouden punt, de wetenschappen naast de kennis van God en Zijne dienst hebben te plaatsen, moet derhalve geregeld worden naar de meerdere
 mate

mate van deze overeenkomst, voor zoo ver wij die eenigzins op goede gronden kunnen bepalen.

De eerste plaats in dien rang meene ik daarom te moeten toewijzen aan die wetenschappen, of derzelve bijzondere takken, welke hier door ons *kunnen* (*h*) worden beoefend en gebruikt als hulpmiddelen ter zuivering en vermeerdering van onze kennis van God en die pligten, door welker betrachting wij hem dienen, ofschoon derzelve beoefening hier niet, immers niet meer bepaald en regelregt tot dat doel worde gerigt (*i*).

En onder deze meene ik voor allen te moeten noemen de Natuurkundige wetenschappen: met name, de Natuurlijke Geschiedenis, de Starrekunde en de Proefondervindelijke Natuurkunde.

Trouwens, welis waar, tot dezelve behooren sommige vakken, welke zeer weinige of geene punten van aanraking schijnen te hebben met dien staat van geluk, welke wij in het toekomstige leven voor de gezaligden verwachten,

eu

(*h*) Z. boven hl. 97. volgg.

(*i*) Dat de bedoelde wetenschappen, ook zonder dit meer bepaalde doel, op eene in vele opzichten nuttige wijze kunnen worden beoefend en door velen beoefend zijn, behoeft hier niet te worden aangetoond.

en geheel niet te strooken met de voorstellingen, welke wij ons maken van hunnen toestand. De waterbouw-, waterloop- en werktuigkunde, bij voorbeeld, verkeeren omtrent voorwerpen, wier beschouwing en behandeling wij ons wel niet kunnen voorstellen in den hemel onze bezigheid te zullen uitmaken, of daarvoor ons van belang te zullen zijn; derzelvev strekking bepaalt zich bijna uitsluitend tot de bevordering van de belangen van het tegenwoordige maatschappelijke leven; de wijze van en de hulpmiddelen tot derzelvev beoefening kunnen wij ons in aard en gebruik wel naauwlijks verbeelden zoo gewijzigd, dat zij zouden kunnen passen voor een geheel geestelijk leven. Van de ontleedkunde kan, immers wat het eerst- en laatst- opgegevene punt van overeenkomst betreft, bijna het zelfde worden gezegd: en de werktuigen, van welke wij ons bedienen bij de beoefening der Proefondervindelijke Natuurkunde en Starrekunde, en aan welke wij zoo geheel gebonden zijn, dat wij zonder dezelve geen vorderingen in de kennis dezer wetenschappen maken, of nieuwe ontdekkingen doen kunnen, zullen wel zeker met onzen dood ophouden ons van verderen dienst te zijn.

Doch, om nu niet te zeggen, dat de beoefening

ning der genoemde en andere diergelijke vakken der Natuurkunde het hare toebrenge, om ons bekend te maken met de eeuwige, onveranderlijke en hoogstwijze wetten der Natuur; dat zij ons van het grootste nut is in het beoefenen van de overige vakken der Natuurkunde, zoo dat wij haar niet kunnen verzuimen, wanneer wij ons ook met deze regt willen bekend maken; dat de beoefening der genoemde en diergelijke gedeelten der Natuurkundige wetenschappen, schoon minder regelregt, echter ook eene zijdelingsche strekking heeft ter bevordering van de kennisse Gods en de betrachtting der deugd; dat, wat de werktuigen betreft, welke hier voor ons noodzakelijk zijn, de kennis, die wij hier door derzelve gebruik verkrijgen, met ons overgaat in een volgend leven, om ons daar verder te dienen en wij onzen geest niet gelijk ons aardsche ligchaam aan het gebruik dier werktuigen behoeven gebonden te achten, en wat hier verder van dien aart zou kunnen worden bijgevoegd; zeker is het, dat, ook schoon wij eenige vakken mogten moeten uitzonderen, de Natuurkundige wetenschappen in het algemeen en derzelve beoefening, in vele opzigten, zoo zeer strooken en zoo vele punten van aanraking hebben met den toestand, de werkzaamheden en de genietingen der

der gezaligden in een volgend leven, dat wij vooral ook van hare studie en de kundigheden, welke wij hier door dezelve aanleeren, mogen verwachten, dat zij hun in de eeuwigheid zullen bijblijven en krachtig medewerken ter bevordering van hun geluk.

Zien wij toch op de voorwerpen, omtrent welke hare beoefening verkeert, die zijn gewis, over het geheel genomen, van dien aard, dat zij, ook nog voor de gezaligden in hunnen toekomstigen gelukstaat, in vele opzigten belangrijk kunnen en moeten blijven. Veelligt toch, dat sommige dier voorwerpen ook daar nog, waar wij na onzen dood zullen gelukkig zijn, weder eenmaal door ons zullen worden aangetroffen. Immers zullen wij ook daar omringd zijn door veelvuldige gewrochten van Gods scheppend vermogen, welke ons zullen opleiden tot de kennis en bewondering van zijne wijsheid, almagt en goedheid; en ongerijmd is het zeker niet zich voortestellen, dat onder deze ook van die zullen gevonden worden, welke reeds op deze aarde met ons hebben bestaan, doch welke hier niet door ons gekend zijn, of konden worden. Zal deze aarde eenmaal, heerlijk vernieuwd, gelijk wij schijnen te mogen verwachten (*k*), althans voor sommige ge-

za-

(*k*) 2 Petr, III, 13.

zaligden uit het menschelijk geslacht ter woonplaats verstrekken, wie weet hoe vele van die voorwerpen, welke haar thans versieren, en de nasporingen der natuurkenners bezig houden, met haar heerlijk vernieuwd, ook in een volgend leven hare gelukkige bewoners stof tot bewondering en bezigheid zullen verschaffen? Zeker blijft ons de gedachtenis bij van die aard-sche schepselen, met welke wij ons hier meer of min naauwkeurig hebben bekend gemaakt en in zoo verre gaan zij ten minste zeker met ons over in het volgende leven. In dat volgende leven worden wij eenmaal weder met ons ligchaam vereenigd, en hoezeer het zelve ook in vele opzigten moge veranderd zijn in hoedanigheden, het zal daar gewis een evenwaardig voorwerp zijn van onze bewondering, als het dit hier geweest is, en wel in zoo ver het zelfde, dat de kennis, die wij hier van het zelve gekregen hebben, ons ook daar bij deszelfs beschouwing zal te stade komen. Zeer veel van het geen thans bestaat en door den Natuurkennner wordt onderzocht met inspanning van alle zijne vermogens, zal voor hem ook in de toekomstige wereld blijven bestaan als voorwerpen van zijne kennismening en belangstelling. Naar diezelfde eeuwige, onveranderlijke wetten, naar

welke hij hier de Natuur haren loep ziet rigten en in welke hij met verbazing ontdekt de heerlijkste blijken van de schoonste orde en overeenstemming, zal zij zeker ook in de eeuwigheid worden bestuurd. Diezelfde Hemelbollen, welke hier den Starrekundigen eene oneindig rijke stof tot nadenken en onderzoek opleveren, zullen rondom hem blijven wentelen en schijnen, waar hij zich ook in het onmetelijk ruim der schepping bevindt: en zouden die heerlijke wetten en Hemelbollen dan niet voor den Godvruchtigen Natuurkenner, ook nog na zijnen dood, voorwerpen blijven van belangstelling? Zou hij zich daar niet meer met dezelve bekend maken, waar hij zich hoogstwaarschijnlijk in veel gunstiger omstandigheden zal bevinden, dan hier, om zijne kennis van dezelve uit te breiden en te volmaken? Welk een schat van voorwerpen, minder of meerder gelijksoortig aan die, welke op deze aarde de aandacht der Natuurkundigen bezig hielden, mag voorts wel de eeuwigheid ontsluiten voor de gelukkige deelgenoten harer zaligheid!

Zien wij verder op de strekking der Natuurkundige Wetenschappen, wie zal het ontkennen of in twijfel trekken, dat derzelve beoefening bij uitnemenheid geschikt is om ons nader te

brengen aan dat doel, welks bereiking wij ons in het volgend leven voorstellen als ons hoogste geluk? Hoe vele uitmuntende Natuurkundigen zoude ik anders hier kunnen opnoemen, om door hun voorbeeld te staven; hoe vele redenen, uit den aard der zake ontleend, waren er bij te voegen om te bewijzen, dat diezelfde nuttige kennis, welke wij verwachten in eene ruimere mate te zullen deelachtig worden aan gene zijde des grafs, en met welke wij hopen daar ons geluk gedurig te zullen zien toenemen, nergens meer door kan worden bevorderd en uitgebreid, dan door de beoefening der Natuurkunde; terwijl zij niet minder dienstig is, om op te leiden tot deugd en nuttige werkzaamheid, van welker mate vooral in de toekomst de mate onzer zaligheid zal afhangen. Mocht men intusschen tegen de voorbeelden van een NEWTON, BOYLE, NIEUWENTIJD, BOERHAVE en anderen, op welke ik mij hier zou kunnen beroepen, willen overstellen die van zulke Natuurkundigen, welke bij al den roem, dien zij zich hebben verworven door hunne groote vorderingen en belangrijke in de door hen beoefende vakken, maar al te veel aanleiding hebben gegeven, om te vermoeden, dat zij overhielden tot betwijfeling en ontkenning zelfs van de eerste en belangrijkste waarheden van de Godsdienst: ik ont-

ontkenne niet, dat er zulke voorbeelden kunnen worden aangevoerd; doch, aan den eenen kant, schijnt mij derzelve getal te klein, om zich op hun bestaan te kunnen beroepen als een bewijs, dat de beoefening der Natuurkundige Wetenschappen niet die gunstige strekking zoude hebben, welke ik aan dezelve meen te moeten toekennen: en aan den anderen kant schijnt het mij blijkbaar, dat hun betwijfelen of ontkennen van de eerste en belangrijkste waarheden van de Godsdienst af te leiden zij, niet uit hunne beoefening der Natuurkunde, maar uit geheel andere oorzaken. Bij den eenen, bij voorbeeld, uit het gebrekkig Godsdienstig onderrigt, door hem genoten: de ontdekking van welks gebreken, bij de toenemende beschaving van zijnen geest en uitbreiding van zijne kennis, hem deed overslaan tot het verwerpen, of in twijfel trekken van het zekere en welbewezene tegelijk met het bijgeloovige en op vooroordeelen gegronde. Bij den anderen uit hoogmoed of andere verkeerde neigingen des harten. Bij eenen derden uit ondervondene mishandelingen van de zijde van eene onkundige of bijgeloovige geestelijkheid (1). Op sommigen moge ook

(1) Het is bekend hoeveel de groote GALILEI hiervan heeft moeten lijden. Vergel. *Historische berichten van het leven en de Schriften van G. GALILEI* door G. J. SAGEMAN uit het Hoogd.

ook wel, niet tegenstaande hunnen verkregen roem, het: *philosophia obiter libata Atheos facit* van BACO toepasselijk zijn; dan ik kan dit een en ander hier niet nader uit een zetten en in de voorbeelden aanwijzen zonder te groote breedvoerigheid.

Zien wij eindelijk op de wijze van en de hulpmiddelen tot de beoefening der Natuurkundige Wetenschappen; ook ten dezen opzichte is er zeer veel overeenkomst tusschen dezelve en het geen wij weten van den gelukstaat der gezaligden — althans genoegzame om ons te kunnen beloven, dat zij bij voortduring, zelfs boven andere zullen kunnen dienen ter vermeerdering van onze zaligheid in de toekomstige huishouding. Wat toch de wijze van beoefening betreft, wij kunnen ons op geene andere wijze met de Natuur, hare voortbrengselen en wetten bekend maken, en, zoo ver ons dit hier gegeven is, doordringen tot derzelve geheimen, dan door waarnemingen en op waarnemingen gegronde veronderstellingen (hypothesen) en redeneringen; terwijl wij de waarnemingen doen, het zij door beschouwing van het geen de Natuur oplevert, het zij door vergelijking van de onderscheidene voorwerpen, welke wij kennen en met elkanderen eenige overeenkomst hebben, het zij door

door andere proefnemingen. En daar is niets in deze wijze van beoefening, hetwelk niet strookt met het geen wij door onze rede en uit de Heilige Schrift weten van den toekomstigen gelukstaat der gezaligden. Schoon toch de zintuigen, door welke wij hier onze waarnemingen op de onderscheiden voorwerpen, die in de Natuur voorhanden zijn en de wetten, naar welke zij zich regelen, doen, met den dood des ligchaams ophouden ons van dienst te zijn, verliest onze ziel, met bewustheid van den toestand, in welke zij verkeert, voortlevende, zeker het vermogen van waarnemen niet, hoezeer dat vermogen in de uitoefening ook geheel anders mogen gewijzigd worden. Zij behoudt daarenboven de herinnering van vorige waarnemingen, en het kan haar dus niet ontbreken aan de gelegenheid, om de Natuur te blijven beoefenen, hare kennis van derzelver voortbrengselen uittebreiden, door beschouwing, vergelijking en proefneming en daarop gebouwde gissingen en redeneringen. Wat verder de hulpmiddelen betreft, deze zijn de waarnemingen van andere, ons door hunne Schriften of lessen medegedeeld, en de werktuigen, door welke wij de voorwerpen, die, of door derzelver kleinheid, of door hunnen afstand, buiten het bereik onzer zinnen zijn geplaatst, gadeslaan of de

de onderscheidene proefnemingen bewerkstelligen: en wat is er in hetgeen wij weten van den toestand der gezaligden, het geen ons zonde beletten te gelooven, dat zij elkanderen zouden kunnen behulpzaam zijn, door onderlinge mededeeling hunner waarnemingen, schoon dan ook niet door mondeling of schriftelijk onderwijs? Waarom zouden wij het (gelijk reeds met een woord gezegd is) niet mogelijk achten, dat zielen, ontdaan van haar ligchaam niet meer zouden gebonden zijn aan die werktuigen, welke haar hier op deze aarde onmisbaar waren? Wie weet, eindelijk, hoe veel meer nog, dan terstond na onzen dood, die wijze van beoefening der Natuurkundige Wetenschappen en het gebruik van zulke of diergelijke hulpmiddelen, als van welke wij ons thans daar bij bedienen, zullen overeenkomen met onzen toestand, wanneer wij eenmaal weder met ons ligchaam zullen vereenigd zijn?

In alle opzigten strooken dus de Natuurkundige Wetenschappen en derzelve beoefening zoo zeer met hetgeen wij op goede gronden gelooven van den toestand der gezaligden, dat wij gerustelijk mogen verwachten, dat zij ons, eenmaal in dien toestand verpaatst, zullen bijblijvend en voortdurend medewerken ter vermeer-

meerdering van ons geluk: zoo dat de kundigheden, hier door ons aangaande de Natuur en hare voortbrengselen en wetten en werkingen opgedaan, niet alleen zullen blijven de grondslag onzer verder te verkrijgen Natuurkundige kennis, maar ons ook van dienst blijven als hulpmiddel ter verdere uitbreiding van die kennis, naar welke wij bij voortduring zullen blijven trachten, niet minder dan op deze aarde.

En op grond hiervan mogen wij dus, in dit leven, ons vooral toeleggen op de verkrijging en vermeerdering van Natuurkundige kennis, om ook aan gene zijde van het graf de zaligste gevolgen van dezelve te genieten, in het vooruitzicht, dat zij ook dan nog voor ons belangrijk zal blijven, wanner onze ziel, van ons ligchaam gescheiden door den dood, zal verplaatst zijn in den gelukkigsten toestand.

De kundigheden, hier door de beoefening der onderscheidene natuurkundige wetenschappen verkregen, zullen onzen geest ook dan met genoegen kunnen bezig houden, en, hare natuurlijke strekking om ons opteleiden tot God en Zijne dienst volgende, hem telkens nieuwe stof opleveren tot bewondering en verheerlijking der Goddelijke magt, wijsheid en liefde.

Voortgaande en nieuwe vorderingen makende

in de beoefening dier wetenschappen, op eene wijze overeenkomstig haren veranderden toestand, zal onze ziel gedurig meer en meer toenemen in de kennis en dieper indringen in de geheimen der Natuur en hier bij de zuiverste en edelste genoegens smaken. Of kan men zich schier reiner en edeler vreugde voorstellen, dan zij zullen genieten, die, gezaligd door hunnen God, tot zijne eer en ter aankweeking van hunnen eerbied voor en hunne dankbaarheid jegens Hem, telkens op nieuw zullen bewaarheid zien, hetgeen een onzer voortreffelijkste dichteren zong:

„ Daar zal eerst zonder hindernis,
 „ De schepping zichtbaar spreken.
 „ Dan zal Natuur op ieder blad,
 „ Dat zij op aard' verzegeld had,
 „ Geheimen ons doen lezen.” (m)

Zoo zal in hunne verkregene kundigheden en de voortgezette beoefening der Natuur gewis de deugd der gezaligden telkens nieuw voedsel en nieuwe sterkte vinden, en met de mate van hunne deugd moet zich ook de mate van hun geluk vermeerderen.

Onberekenbaar is de invloed, welke de gedurig aanwassende kennis en het voortgezette onderzoek der Natuur en de wetten, naar welke zij wordt bestuurd, kan hebben op hunne nut-

(m) H. VAN ALPHEN, *Proeve van liederen en gezangen voor den openb. Godsd.*, 1ste stukje bl. 27,

tige en zalige werkzaamheid en hun genoeglijk verkeer in de zaligste Maatschappij.

Hunne heerlijke woonplaats zal zoo veel meer bijdragen ter bevordering van hun geluk, als zij zich meer in staat bevinden en bevljigten, om zich met de wonderen van Gods wijsheid, almacht en goedheid, die zij daar zullen aantreffen, bekend te maken: en van welk eene dienst kan hun, ook in dit opzigt, de beoefening der Natuurkundige wetenschappen zijn!

Eenmaal weder vereenigd met een ligchaam, geschikt voor de werkzaamheden en het genot des toekomstigen zaligen levens, kan ook die wedervereeniging invloed hebben op de gelukkige voortzetting van hunne Natuurkundige nasporingen, en de ontdekking van veelvuldige geheimen ter vermeerdering van hunne zaligheid.

Bij den oneindigen rijkdom, welke de schepping oplevert, en de grondelooze wijsheid, door welke zij wierd voortgebracht, nog wordt onderhouden en bestuurd, kan het nimmer aan de gelegenheid tot het maken van vorderingen in het doen van Natuurkundige ontdekkingen ontbreken. Eeuwig nieuwe en rijke stof moet er in het onbegrensde Heelal zijn te vinden, waardig onze nasporingen en geschikt om ons
nut

nuttig bezig te houden en te vervullen met eerbied voor Hem, die alle dingen heeft geschapen: en de Natuurkundige wetenschappen en de kundigheden, welke wij door derzelve beoefening verkrijgen, kunnen ons dus eeuwig bijblijven, en eeuwig medewerken tot de voortdoring en vermeerdering van ons geluk.

Zoo ik mij hier wilde inlaten in bespiegelingen over, en het schetsen van tafereelen van de werkzaamheden der gezaligden bij het navorſchen der Natuur; het nut, hetwelk zij bij hunne onderzoekingen kunnen trekken van de hier door hen aangeleerde kundigheden van de werken en wetten der Schepping; de vorderingen, welke zij, in de gunstigste omstandigheden geplaatst, in oogenblikken, meer dat hier in jaren, zullen kunnen maken in de Natuurkundige wetenschappen; het genoeg hetwelk hun deze vorderingen zullen verschaffen; de onderlinge oefening en samenwerking tot vermeerdering van dezelve; den oneindigen rijkdom der Natuur (*n*), voor ons zoo onuitputtelijk in stof, als de Almagtige in wijsheid — en wat meer van dien aart kan genoemd worden; elk gevoelt, dat daartoe eene zeer goede gelegenheid

(*n*) Men vindt over dit onderwerp ſchoone vertogen in SANDER Goedh. en wijsk. Gods in de Natuur, bl. 86 volgg. en B. DE ST. PIERRE *Etudes de la Nature*, Tom 1. Etude premiere.

heid zoude zijn: doch tevens ziet elk, dat die bespiegelingen en tafereelen met een groot aantal gissingen en waarschijnlijkheden zouden moeten worden aangevuld, en dat zij eene te groote uitgebreidheid aan deze verhandeling zouden geven. Ik onthoude mij daarom van dezelve,

Om over te gaan tot de afgetrokkene en zedelijke Wijsgeerte (o), welke ik in rang op de Natuurkunde meen te moeten laten volgen.

Tot dezelve kunnen gebragt worden de vier volgende wetenschappen: *de Zielkunde* (Psychologie), *de natuurlijke Godgeleerdheid*, *de Zedeleer* en *de Redeleer* (Logica). De tweede van deze vier behoort tot die wetenschappen, welke in de meest regelrechte betrekking staan tot de kennis van God en Zijne dienst, en van wier beoefening de verkrijging en vermeerdering van die kennis het regtstreeksche doel en gevolg is. Deze behoeft dus hier niet verder in aanmerking te komen.

Daar de dienst van God bestaat in de beoefening der deugd, en de zedekunde ten doel heeft, om ons met onze pligten, in onze onderscheidene betrekkingen, bekend te maken, en tot derzelve betrachting op te leiden, behoef

(o) Vergel. BEATTIE *Grondbeg. der Zedelijke Wetensch.* uit het Eng. door den Hoogl. HENAERT, 1 D. in de Inleiding.

hoorlijk te regelen in hunne werkzaamheden: en het spreekt van zelf, dat dit een en ander ook in een volgend leven steeds een voorwerp zal blijven van onze naauwkeurige kennisneming en hoogste belangstelling. Wel is waar, zoo als thans onze ziel bestaat en werkt, wonende in, en gebonden aan het stoffelijk ligchaam, het welk eens door den dood zal worden gesloopt; zal zij niet bestaan en werken in een volgend leven. Tot den jongsten dag zal zij, hoe weinig wij ons daar van ook eenigdenkbeeld kunnen vormen, buiten haar tegenwoordig stoffelijk omkleedsel blijven bestaan en werken, en het ligchaam, met het welke zij dan weder zal vereenigd worden, zal zoo aanmerkelijk verschillen van het tegenwoordige, dat wij van het eene tot het andere geen besluit kunnen trekken met eenige genoegzame zekerheid. Doch de natuur onzer ziel zal daardoor niet veranderd worden; hare vermogens zullen, schoon zich ook met dubbelde kracht ontwikkelende, wel dezelfde blijven: die althans, welke zij hier bezeten heeft, zullen haar ook hiernamaals wel bijblijven, schoon men ook al mogt vermoeden, dat die met nieuwe, nog ongekennde, zullen worden vermeerderd (g): en hare verstandelijke vermogens zullen zich in hunne werkzaamheden wel

(g) Z. BEATTIE t. a. pl. 2 Stuk, 1 D, bl. 264 volg.

wel blijven rigten, en hoe voorspoedig dan ook in hunne ontwikkeling, zich blijven vermeerderen en verbeteren naar dezelfde in de natuur der ziele gegronde wetten, naar welke zij zich thans rigt.

Onmisbaar is verder de strekking van de beoefening der *Zielkunde* en *Redeleer* beide, om ons nader te brengen aan, en bevorderlijk te zijn in de bereiking van het geen ook in het volgend leven zal zijn en blijven ons hoofddoel en hoogst geluk, het bestendig toenemen in zuivere, nuttige kennis, reine deugd en aan Gods eer en het algemeen en bijzonder geluk bevorderlijke werkzaamheid. Beide deze wetenschappen toch kunnen bij uitnemenheid dienen, om ons opteleiden tot de beschouwing, de kennis en de erkentenis der Goddelijke natuur, der wijsheid, magt en liefde des Schepers. Hoe zeer kan door dezelve worden bevorderd de kennis van ons zelve, van de waarheid en van onze pligten! Hoe belangrijk is niet de invloed, dien zij zoo doende kunnen hebben op onze deugd en de nuttige en Godverheerlijkende werkzaamheden des toekomstigen levens. In één aantal bijzonderheden ware dit hier aan te wijzen. Dan, behalve dat elk, bij eenig nadenken, zich alles, wat hier van
 zou

zoo kunnen worden gezegd, ligtelijk kan voorstellen, zal er straks ook nog een woord van moeten gezegd worden bij de opgave van het blijvend nut, het welk wij van de genoemde Wetenschappen in den toekomstigen gelukstaat mogen verwachten.

Zien wij eindelijk op de wijze van, en de hulpmiddelen tot derzelve beoefening; ook dit kan dienen, om ons in deze verwachting te bevestigen. Immers wij beoefenen haar alleen door waarnemingen op onze eigene ziel en die van anderen en daaruit afgeleide besluiten: en het eenige hulpmiddel, het welk ons daarbij ten dienste staat, is de mondelinge of schriftelijke mededeeling van gedachten. Dat wij nu, ook in het volgende leven, ons zelve en anderen zullen kunnen waarnemen en daaruit besluiten afleiden; dat wij dan ook, schoon niet mondeling of schriftelijk, elkanderen onze gedachten zullen kunnen mededeelen, is reeds meermalen aangemerkt en behoeft hier niet te worden betoogd.

Ook van deze Wetenschappen mogen wij ons dus beloven, niet alleen, dat de hier door derzelve beoefening verkregene kundigheden ons in een volgend leven zullen bijblijven, als de grondslag, op welken wij onze kennis, die wij
zul-

zullen verkrijgen aangaande onze ziel en het regt gebruik van hare redelijke vermogens zullen bouwen, en als hulpmiddelen tot vermeerdering dier kennis; maar ook, dat zij bij voortdurende door ons zullen worden beoefend en zoo medewerken tot vermeerdering onzer zaligheid, zoo dat wij er ons uit dien hoofde vooral op behooren toeteleggen in dit tegenwoordig leven.

Immers de aanvankelijk door ons verkregene kundigheden bij de beoefening dezer Wetenschappen moeten ook dan nog voor ons belangrijk blijven en kunnen ons ook dan de nuttigste stof tot overdenking opleveren, wanneer onze ziel van het ligchaam zal zijn gescheiden. Alle toch betreffen zij ons eigenlijk *Ik*, de ziel zelve, welke na de slooping van ons ligchaam overblijft. Deze kundigheden en de voortdurende beoefening dier Wetenschappen, door welke wij haar verkregen, zijn bij uitnemendheid dienstig, om ons bestendig te doen vorderen in die kennis, welke boven alles geschikt is ter bevordering van ons geluk, de kennis van ons zelve. En is het waar, gelijk het is, dat God zich op het heerlijkst aan ons menschen openbaart in en door ons zelve, voor zoo ver wij naar het beeld en de gelijkenis van God geschapen zijn, hoe veel mogen wij dan niet van de voortdurende beoefening der gezegde Wetenschappen

schappen en de bestendige vermeerdering der hier reeds door dezelve aangeleerde kundigheden verwachten, om ons met God zelve, het oneindig waardig voorwerp onzer beschouwing en bewondering nader bekend te maken. Te meer, daar wij ons zeker mogen beloven, dat wij, door den dood ontdaan van ons ligchaam, het welk ons hier in zoo vele opzigten hinderlijk is aan de regte kennis van onzen geest en deszelfs natuur en werkzaamheden, ons in de gelegenheid zullen bevinden, om eene veel uitgebreidere en juistere kennis te verkrijgen van den aard onzer ziel, hare heerlijke vermogens, en zoo door derzelve meer doelmatig gebruik en bestuur spoediger en zekerder te vorderen in de kennis der waarheid.

Hoe veel invloed de regte kennis van ons zelve heeft op de bevordering der deugd, die gelijk hier, zoo ook in het volgende leven onze grootste zaligheid zal uitmaken, behoeft wel niet te worden betoogd. Die invloed wordt algemeen erkend en niemand kan er dus ook aan twifelen; of de wijsgerige wetenschappen, welker beoefening de regte kennis van onze ziel en het regt gebruik harer redelijke vermogens ten doel heeft, zullen steeds bevorderlijk kunnen en moeten blijven aan ons geluk, om dat

zij

zij den gewigtigsten invloed hebben op onze deugd.

Bevorderlijk aan de regte kennis van ons zelve en anderen, kunnen zij eenen belangrijken invloed hebben op onze nuttige werkzaamheid en het Maatschappelijk geluk in een volgend leven.

Eeuwig kunnen zij ons van dienst zijn en blijven bij het eeuwig toenemen in kennis en deugd.

In de derde plaats meen ik hier te moeten laten volgen de *Geschiedenis*, zoo als die ons de daden der menschen en andere verschijnselen der zichtbare wereld vermeldt, die op de lotgevallen der menschen van minder of meer belangrijken invloed waren.

Uitgebreid en veelvuldig is het nut en genoeg, het welk deze Wetenschap ons verschafft, wanneer zij niet slechts kronijkmatig door ons wordt beoefend, zoq dat wij ons geheugen opvullen met de enkele daadzaken, welke zij oplevert, de personen wier namen zij vermeldt en de jaren, wanneer zij gebeurden of leefden: maar zoo, dat wij in derzelver jaarboeken de voortgangen van kennis, zedelijkheid en beschaving trachten na te sporen, dat wij de daden en gebeurtenissen in derzel-

ver

ver verband en samenhang beschouwen, dat wij de bronnen en oorzaken der gebeurtenissen en de beweegredenen der daden nagaan en lessen van wijsheid en menschenkennis uit het gebeurde opzamelen (r).

Zoo beoefend komt deze Wetenschap buiten twijfel ook genoeg overeen met het geen wij van den toekomstigen gelukstaat der gezaligden weten, om ons van de kundigheden, welke wij hier aanleerden, terwijl wij aan dezelve onzen tijd en vlijt besteedden, en van derzelve voortdurende beoefening de heilzaamste gevolgen in de eeuwigheid te beloven.

Hij toch, die de geschiedenis op de gezegde wijze beoefent, houdt zich bezig, als met het voornaamste voorwerp van zijne beschouwing, met den mensch, door alle de tijdperken van zijn bestaan op deze aarde, het geen op zijne vorming en op zijn lot heeft ingevloed, zijne goede en kwade daden, zijne gunstige en ongunstige lotgevallen, in één woord, de geschiedenis is voor hem eené geschiedenis der menscheid. En welk een voorwerp kan er, ook in de eeuwigheid, en bij het genot van hooger geluk, dan ons deze aarde oplevert, voor den mensch gewigtiger en van meerder belang zijn, dan

(r) Vide BORGIERI *Disp. de historia pragmatica.*

dan zijn eigen geslacht, deszelfs trapswijze vorming en voortgang? Veel moge er voor de gezaligden in de geschiedenis klein schijnen, het welk ons hier groot voorkomt; vele daden, welke zij met lof vermeldt, mogen voor hen, bij het licht der eeuwigheid, allen hunnen glans verliezen; vele tijdelijke belangen van bijzondere menschen of geheele volken, hier niet zelden voorwerpen van zoo vele belangstelling, en aanleiding gevende tot de grootste gebeurtenissen, mogen hun, op zich zelve beschouwd, omtrent zoo voorkomen, als meergevorderden in jaren het speelgoed hunner jeugd en hunne kinderlijke spelen; doch de mensch zelve en de vorming der menschheid, de hoofdzaak in de geschiedenis voor derzelve pragmatischen beoefenaar, kan nimmer ophouden van belang te zijn voor den mensch, in welke omstandigheden hij zich ook moge bevinden. Ja, naar mate de eeuwigheid hem aangaande deze hoofdzaak meer ophelderingen geeft, door het ontwikkelen van een aantal raadsels, moet de geschiedenis voor hem toenemen in belangrijkheid; niet alleen voor zoo ver die ontwikkeling een helder licht terug werpt op het reeds gebeurde, maar ook in zoo verre zij bij voortdurend nieuwe belangrijke verschijnselen en gebeurtenissen blijft opleveren. De geschiedenis

nis van bijzondere personen en van het gansche menschelijke geslacht, trouwens, eindigt niet met hun bestaan op deze aarde, maar wordt ook aan gene zijde des grafs tot in de eeuwigheid voortgezet en kan en zal buiten twijfel, ook door de gezaligden, als hoogstbelangrijk worden beschouwd en beoefend, ja voor hen gedurig zoo zeer toenemen in belangrijkheid, dat wij er ons hier wel geen denkbeeld van kunnen vormen.

Dat de voortdurende beoefening dezer Wetenschap een uitnemend geschikt middel is, om ons in kennis, deugd en nuttige werkzaamheid belangrijke vorderingen te doen maken, ondervinden wij reeds hier in velerlei opzigten. Ook door deze hare strekking zal zij dus eene bij uitstek geschikte bezigheid opleveren voor die gelukkigen.

En, schoon zij deze wetenschap niet gelijk wij zullen kunnen beoefenen, door het raadplegen van oudere en nieuwere oorkonden, het vergelijken en zamenstellen van derzelver berigten enz., is er toch wel geen twijfel aan, of dit kan op velerlei wijze worden vergoed en den gezaligden kunnen hulpmiddelen ten dienste staan, van welke zij zich met niet minder vrucht kunnen bedienen, dan wij van die, welke

ke

ke ons hier ten dienste staan. Zonder al te zeer toe te geven aan gissingen, mogen wij het toch daarvoor houden, dat, behalve dat het geheugen der gezaligden zal blijven bewaren het geen hun hier van vroegere en latere gebeurtenissen bekend wierd, zij onderling ook elkanderen zullen kunnen mededeelen het geen, gedurende den tijd van hun aardsche leven, onder hun oog is geschied, of anderszins tot hunne kennis gekomen, en dat zij zoo doende zelfs meerdere zekerheid van vele, vooral in vroegere tijden gebeurde, zaken zullen kunnen verkrijgen, dan wij hier hebben, of zelfs hebben kunnen. Schoon dit ook al langs geen anderen weg mogte geschieden, kan zoo ook, door onderlinge mededeeling, telkens weder ter kennis der gezaligden worden gebragt het geen, na den tijd van hun verscheiden, op deze aarde voorviel door de telkens nieuw aankomende leden hunner gelukkige Maatschappij. Stof tot vergelijken en aanvullen zal hun buiten twijfel ook steeds kunnen verschaffen het geen in deze hunne Maatschappij zelve gebeurt en het geen, hoe groot en uitgebreid wij ons die Maatschappij en derzelve verblijfplaats ook mogen voorstellen, toch zeker tot hunne kennis zal kunnen worden gebragt.

Van

Van de hier, bij het onderzoek der geschiedenis, verkregene kundigheden en de voortdurende beoefening dezer Wetenschap mogen wij ons dus, op den besten grond beloven, dat zij in eene ruime mate zullen blijven medewerken ter bevordering van ons geluk in de eeuwigheid.

Op de genoegelijkste en nuttigste wijze zal onze ziel, van het ligchaam afgescheiden, zich kunnen bezig houden met het herdenken, vergelijken en aanvullen van de hier door haar verkregene geschiedkundige kennis. Door dezelve zal zij zich laten opleiden tot de erkenning en bewondering van de Goddelijke magt, wijsheid en liefde in het bestuur der mensche-lijke zaken, van het begin van het bestaan van ons geslacht op deze aarde. Zoo zullen de kundigheden, hier bij de beoefening der geschiedenis aangeleerd en de voortgezette pogingen, om dezelve te zuiveren en te vermeerderen, reeds terstond na hunnen overgang uit dit leven, den gezaligden kunnen dienen tot vermeerdering van hun geluk. En bij voortduring mogen zij zich gewis van hunne hier aangevangene en in den hemel voortgezette beoefening der Geschiedenis het grootste genoegen en het grootste nut beloven in de eeuwigheid.

De gedurig voortgaande ontwikkeling der geschiedenis, de onverwachtste en treffendste ont-knooping van hare raadsels, zullen telkens voor de gezaligden oplossen, in de heerlijkste overeenstemming, het geen hun hier wanklank scheen in den loop der dingen: en welk een genoeg hun dit schenken zal, kunnen wij eenigzins gevoelen, wanneer wij ons voorstellen, welk eene voldoening het hier reeds verschaft aan het Godvruchtig gemoed, wanneer zich voor hetzelfde eenige duisterheid in het Godsbestuur zoo opklaart, dat het zich gedrongen ziet om te erkennen *God heeft alles wel gemaakt.*

De nieuwe stof, welke de, tot in de eeuwigheid uitlopende, geschiedenis van het mensche-lijke geslacht eindeloos zal opleveren tot beschouwing, vergelijking en bewondering, zal voor de gezaligden zijn eene nimmer opdroogende bron van veelvuldig genoeg. Einde-eloos zullen zij hunne kennis kunnen vermeerderen, door het voorledene aan te knopen aan het tegenwoordige, in het laatste de nadere ontwik-keling of uitkomst van het eerste op te merken en zoo al het nieuwe in verband te brengen met het oude, en bij deszelfs beschouwing en overpein-zing de schatten hunner ondervinding en hunner wijsheid te vergrooten. Nieuw voedsel zal dit

telkens verschaffen aan hunne Godvrucht en deugd en nieuwe aansporing tot nuttige werkzaamheid: want niets is uit zijnen aard meer geschikt om ons op te leiden tot eerbied voor, vertrouwen op en liefde tot God, dan de ontdekking van zijne wijsheid, magt en liefde in de wegen, langs welke hij ons en het gansche menschelijke geslacht heeft geleid en verder blijft leiden. Niets kan ons krachtiger aansporen tot deugd en nuttige werkzaamheid, dan deze gevoelens des harten jegens God en het ontdekken van de heerlijke belooning en de heilzame vruchten van deugd en nuttige werkzaamheid, wier gedachtenis ons de geschiedenis bewaarde en wier vergelding en vrucht ons de eeuwigheid zal doen aanschouwen.

Even zeer mogen wij ons eindelijk beloven dat het Maatschappelijk genoegen der gezaligden zal verhoogd worden door het onderling mededeelen dier kundigheden, welke zij hier hebben opgedaan door studie en ondervinding van de geschiedenis van hunnen tijd en vroegere eeuwen, dier ontdekkingen, welke zij gedurig zullen doen aangaande den loop en het doel van het hooge Godsbestuur bij hunne voortgezette beoefening der geschiedenis. Gewis daar, waar men zal aanzitten met **ABRAHAM**, **ISAÄK**
en

en JAKOB, waar men vereenigd zal vinden de keur en het sieraad van het gansche menschelijke geslacht, de braafste en wijste en door ondervinding en beproeving meest geoefende mannen van alle eeuwen, zal het de zaligste bezigheid verschaffen zich met deze te onderhouden over de wegen, langs welke God het menschdom heeft geleid en van hen te leeren die eerbiedig en dankbaar te bewonderen en te aanbidden.

De tweede plaats onder die wetenschappen, welke ons naast de kennis van God en Zijne dienst, ook nog aan gene zijde van het graf, zullen kunnen bijblijven en daar mede werken ter bevordering van ons eeuwigdurend geluk, meen ik te moeten toekennen aan de *Theorie van het onderwijs en de opvoeding*, en de *beoefening van het schoone in de werken der Natuur en de voortbrengselen van Kunsten en Wetenschappen*, zoo als wij dat door onze zinnen en door onzen smaak gewaar worden, en wederkeerig, door deszelfs beschouwing en beoordeeling, onze smaak wordt gevormd en gezuiverd.

Meer wetenschappelijk heeft men in de laatste helft der jongst verloopene eeuw, vooral na de pogingen met zoo veel vlijt aangewend door den

den beroemden **BASEDOW** (*s*) en anderen ter verbetering der opvoeding, de kunst van opvoeden en onderwijzen (pædagogiek) begonnen te behandelen. Men heeft haar tot een bijzonder vak van studie gemaakt, aan de hooge scholen haar eene plaats aangewezen onder de wijsgerige Wetenschappen (*t*), en niet weinige beroemde geleerden hebben een groot aantal geschriften, in onderscheidene talen; over dezelve in het licht gegeven (*u*). En inderdaad niet vruchteloos is de menigvuldige moeite en zorg, aan deze wetenschap besteed, geweest. In alle landen; en vooral ook in ons Vaderland (*v*), is de

(*s*) Men zie van hem onder anderen **NIEUWENHUIS** *Algem. Woordenb.* op het woord *Basedow*.

(*t*) In Duitschland ten minste worden schier op elke Hooge School lessen in de Pædagogiek gegeven.

(*u*) Zie **BEINHARD** *Sijst. der Christl. Moral.* 3 Th. S. 415 folg. 3e. Aufl. waar men de voornaamste Schriften, in onderscheidene talen, over de kunst van opvoeden en onderwijzen vindt opgenoemd.

(*v*) Daartoe heeft ook het Zeeuwsch Genootschap het zijne toegebracht door reeds in het jaar 1779 eene prijsvraag uitteschrijven betreffende de verbetering der openbare Scholen; en uit de antwoorden op deze vraag ingekomen, drie in het jaar 1780 te bekroonen en in het daarop volgende jaar uitgegeven, met eenige aanmerkingen uit andere antwoorden ontleend en nalezingen van den Hoogl. **G. J. NAHUIS**. De uitgegeven verhandelingen zijn van **H. J. KROM**, **K. v. D. PALM** en **D. C. v. VOORST**. Algemeen bekend is het voorts hoe veel nuts in dit opzigt gesticht heeft de Ioffelijke *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*,

de opvoeding en het onderwijs zeer aanmerkelijk verbeterd, en ten gevolge van dien zijn kennis en beschaving thans veel algemeener verspreid onder alle rangen en standen in de Maatschappij, dan in vroegere jaren. Voor het vervolg verwachten wij, op goeden grond, nog meerdere en meer heilzame vruchten van de steeds toenemende verlichting, en wij hopen, dat eenmaal een, door kunde en deugd gelukkig, nageslacht den arbeid, door zoo vele beroemde mannen aan de verbetering van de kunst van onderwijzen en opvoeden besteed, zal zegenen, van denzelfden de schoonste vruchten plukken en zoo het overtuigendste en vereerendste bewijs opleveren van het nut van hunne pogingen.

Dan het zijn niet alleen deze, voor het Maatschappelijke leven op deze aarde zoo belangrijke, gevolgen, welke men van de beoefening van de Theorie van onderwijs en opvoeding mag verwachten. Ook deze Wetenschap schijnt mij te behooren onder dezulke, op welke men zich gedurende dit aardische leven kan toelagen en tot welker ijverige behartiging men zich behoort te laten aansporen met het vooruitzigt, dat hij, die dezelve vlijtig beoefende, eenmaal onder de gezaligden toegelaten, bij voortdoring zal ondervinden, dat de kundigheden,

*

(wel-

welke hij zich hier, door derzelve beoefening, verwierf, blijven medewerken ter bevordering en vermeerdering van zijne zaligheid.

Immers wel is waar, wat de opvoeding betreft, kan dezelve, voor zoo ver zij *ligchaamelijk* is, wel geen voorwerp van belangstelling blijven voor de gezaligden; doch gedeeltelijk ten minste de *burgerlijke*, en geheel de *verstandelijke* en *Godsdienstige* (*w*), en met dezelve het onderwijs daar toe dienende. Want het hoofddoel en de hoofdzaak in dezen zijn opleiding tot kennis, deugd en nuttige werkzaamheid: en zou iets zoo belangrijks, en het welk zoo naauw met het geluk van onzen onsterfelijken geest verbonden is, immer kunnen ophouden een voorwerp van belangstelling voor de gezaligden te zijn? Of zal er misschien in den toekomstigen gelukstaat geene behoefte aan, of gelegenheid tot opleiding van elkanderen tot deugd, kennis en nuttige en Godverheerlijkende werkzaamheid zijn en blijven bestaan? Wanneer wij ons dien staat voorstellen als eene Maatschappij, bestaande uit leden van eene zeer verschillende mate van ontwikkeling, doch alle gedreven door de zucht tot bevordering van elkanders geluk, zullen wij hieraan wel
geen

(*w*) Vergel. REINKARD *Sijst der Christ. Moral.* a. a. o.

geen oogenblik kunnen twifelen. Geene bedenking zal het bij ons lijden, of de een zal aan den anderen gaarne zijne schatten van meerdere kennis mededeelen, de een den anderen zoeken te verheffen tot den hooger trap van deugd, op welken hij zich geplaatst ziet. De nieuw aankomende leden, en onder deze vooral dezulke, welke hier op deze aarde minder of geen tijd en gelegenheid hebben gehad, om zich te oefenen en voortebereiden (x), zullen het noodig hebben, dat andere hunne onderwijzers en leidlieden zijn, en elk, die daartoe in staat is, gereed vinden, om hun dien dienst te bewijzen: en altijd zal naar den onderscheiden aart en aanleg en de verschillende vorderingen der hemelbewoners, de een den anderen knnnen blijven opleiden tot kennis en Godverheerlijking, zoo dat de hoofdzaak in het geen wij hier opvoeding en onderwijs heeten, eeuwig voor hen zal blijven een voorwerp van de levendigste belangstelling.

De strekking van derzelve aanvankelijke en voortdurende beoefening als Wetenschap, en van de kundigheden, welke wij daardoor verkrijgen, om ons nader te brengen aan het doel, welks bereiking wij ons in een volgend leven zien

(x) Bij voorbeeld, kinderen voor het gebruik en de ontwikkeling van hunne redelijke en zedelijke vermogens stervende.

nien voorgesteld als onze bestemming en ons hoogste geluk, valt ook wel niet te miskennen.

En schoon ook de wijze van beoefening van de kunst van opvoeden en onderwijzen en het gebruik der hulpmiddelen, van welke wij ons daarbij bedienen, zoo zeer anders mogen gewijzigd zijn, dan in dit leven, dat wij ons hier daar van geene voorstelling kunnen maken, behoeft dit ons geene bedenking te baren. Zeker is het toch, (om nu niet meer aan te voeren) dat wij in deze kunst, ook hier reeds, door de praktijk de beste en zekerste voordeelingen kunnen maken, terwijl zonder dezelve alle theorie, hoe zeer ook zich aanbevelende, zeer ligt in de toepassing kwalijk berekend kan worden bevonden; en volgens het boven gezegde, zal er wel steeds behoefte en gelegenheid blijven bestaan tot het dadelijk in beoefening brengen van de verkregene bekwaamheid ter opleiding van anderen tot kennis en deugd.

Zoo zullen de kundigheden welke wij ons hier verkregen, door de wetenschappelijke beoefening van de beste wijze van opvoeden en onderwijzen en de voortdurende pogingen, om ons meer en meer met dezelve bekend te maken, ook aan gene zijde des grafs, ons nog de gewigtigste diensten kunnen bewijzen tot vermeerdering

ting van onze gelukzaligheid. Hoe meer wij ons toch zullen hebben bekwaam gemaakt en bij voortdaring maken, om hen, die met ons zullen deelen in de zaligheid des Hemels, van nut te zijn, door hen op te leiden tot kennis en Godsverheerlijking, en hoe gelukkiger wij daarin slagen, zoo veel te gelukkiger zullen wij ons zelve gevoelen bij de bewustheid, dat wij beantwoorden aan onze bestemming, door heil en zegen rondom ons te verspreiden en bevorderlijk aan de heiliging van Gods naam door zijne gezaligden te zijn (ij).

Nevens de theorie van onderwijs en opvoeding schijnt mij de beoefening van het schoone in de werken der Natuur en de voortbrengselen van kunsten en wetenschappen te moeten geplaatst worden onder die wetenschappen, welke ons in de eeuwigheid van bijblijvend nut zullen kunnen zijn, en daarom hier vooral ook onze behartiging verdienen.

19.

Het

(ij) Ligtelijk konde ik hier uitweiden in velerlei minder of meer waarschijnlijke gissingen en bespiegelingen over het nut en genoegen, hetwelk de gezaligden zullen kunnen genieten en het gebruik het welk zij zullen kunnen maken van hunne verkregene bekwaamheid in het opleiden en onderwijzen van anderen. Dan daar dit hier minder te pas komt en tot te groote uitvoerigheid aanleiding zoude geven, onthoude ik mij hiervan en verwijsz alleen tot sommige tooneelen in die *Scenen aus dem Geisterreiche* von STILLING.

Het *schoone* (z) toch zal wel altijd voor ons menschen, ook bij het genot der Hemelsche gelukzaligheid, een voorwerp van belangstelling blijven, en deszelfs kennis, beschouwing en beoordeeling een bron van veelvuldig genoegen. Want het ligt in onze natuur, dat wij smaak hebben in en liefde tot het *schoone* (a). De schoonheden, met welke wij ons hier hebben bekend gemaakt in de heerlijkste voortbrengselen der Dichtkunst, Welsprekenheid, Schilderkunst enz., of in de gewrochten der Natuur en derzelve treffendste tooneelen, zullen ons wel eeuwig onvergetelijk blijven. De heerlijke woonplaats der gezaligden zal voor hen onuitputtelijke nieuwe schatten van schoonheid ontsluiten, en het naauw verband, in hetwelke het *schoone* in Natuur en Kunst staat met het Zedelijk Schoon, zal ook hier namaals wel niet worden opgeheven, daar het in den aard der zake gegrond is.

De aanvankelijke en voortdurende wetenschappelijke en wijsgerige beoefening van het schoo-

(z) Men zie over het *schoone* en de onderscheidene bepalingen en beschrijvingen van hetzelfde RIEDEL en VAN ALPHEN, *Theorie der schoone kunsten en wetensch.* 1 D. 1 en 2 hoofdst. BLAIR *Lessen over de Redekunst*, uit het Eng. 1 D. 6e les en CALKOE, *Euryalus, over het schoone*.

(a) Verg. de *schoone* redevoering van den Hoogl. VAN HEUSDEN *de pulchri amore*.

schoone heeft ook zeker en moet altijd blijven behouden eene regelrechte strekking om ons wijzer en beter te maken. Zij is toch een bij uitnemenheid geschikt middel om ons op te leiden tot de bron en eerste oorzaak van al het schoone. Zij verrijkt onzen geest met een schat van de aangenaamste en nuttigste kundigheden, en werkt in ons hart smaak en gevoel voor het schoone der deugd.

En hoewel wij hier het schoone niet anders kunnen gewaarworden, dan door de zintuigen van ons ligchaam, en deze dus voor ons zijn noodzakelijke hulpmiddelen om het schoone waar te nemen en onzen smaak voor hetzelve te vormen en te beschaven; hoewel de voortbrengselen van de schoone kunsten en wetenschappen aan welker beschouwing en beoordeeling wij ons hier oefenen, ons niet mogen volgen in het toekomende leven; hoe wel daar de dadelijke beoefening der schoone kunsten wel niet op dezelfde wijze, als hier, zal plaats hebben, behoeft dit een en ander, om reeds meermalen aangevoerde of gelijksoortige redenen (b), ons niet te doen twijfelen, of wij ons hier na maals met de beoefening van het schoone zullen kunnen bezighouden en vorderingen in die wetenschap maken.

Niet

(b) Verg. het hierboven aangevoerde op bl. 118, 119.

Niet zonder grond mogen wij ons dus beloven, dat wij, ook nog in de eeuwigheid, vruchten zullen plukken van den tijd en de moeite, hier door ons besteed aan de regte kennis en waardering van het schoone, en van de kundigheden daarbij door ons opgedaan.

De Godvruchtige Wijsgeer zal zich niet slechts met genoegen herinneren de uren, welke hij hier wijdde aan de beschouwing van de treffelijkste gewrochten van Natuur en Kunst, de menigvuldige schoonheden, welke hij in dezelve ontdekte, de kundigheden, welke hij, door derzelve aandachtige overweging en naauwkeurige beoordeeling, opzamelde; maar hij zal ook in den Hemel zijnen gevormden smaak telkens nieuw voedsel en nieuwe voldoening kunnen verschaffen uit het geen zich daar schoons en heerlijk aan hem ter beschouwing zal aanbieden. Telkens zal hij zich daar door zien opgeleid tot Hem, die voor zijne vrienden zulk een heerlijk verblijf heeft toebereid en gelegenheid vinden, om van de schatten zijner opgezamelde kennis een nuttig gebruik voor zijne medegezaligden te maken, en door de vorming en volmaking van hunnen smaak zijn eigen geluk te vergrooten. De kunstenaar, welke hier, door theorie en praktijk zijnen zin voor het schoo-

schoone gelukkig ontwikkelde, en, niet minder dan zijnen smaak, ook zijn hart vormde voor al wat schoon en goed is, mag zich niet zonder grond vleijen, dat schoon hij ook al in den Hemel geene gelegenheid moge vinden tot dadelijke uitoefening van zijne kunst, evenwel zijne hier aangeleerde kundigheden voor hem zullen blijven een bron van veelvuldig genoegen, wanneer hij, het geen hij hier schoons zag of zelf daarstelde, oneindig zal zien overtroffen door schoonheden, welke hier nog geen oog gezien, geen oor gehoord heeft, of zelfs niet in het hart van eenig mensch zijn opgeklimmen. Ja niet te onrecht mogen wij ons voorstellen, dat hij het meest genot zal hebben van en zich het meest verlustigen in die eeuwige overeenstemming tusschen willen en doen, deugd en geluk, het belang en de pogingen van allen, welke wij ons voorstellen als het hoogste ideaal van zedelijke schoonheid, het welk eens in de verblijven der gezaligden zal worden tot wezenlijkheid gebragt, die hier zijnen smaak voor het schoone het meest heeft gevormd en ontwikkeld.

Veelligt mogen wij verder ook nog tellen onder die Wetenschappen, welke ons in de eeuwigheid nog zullen bijblijven en dienen tot

ver-

vermeerdering van der gezaligden geluk de *Wiskunde*, *Dichtkunde* en *Welsprekenheid*.

De Wiskunde, namelijk, verkeert omtrent grootheden van getal, tijd, afstand, kracht, inhoud enz. en vergelijkt die grootheden onderling. Zij kan beschouwd worden als eene hulpwetenschap der Natuurkunde, en, uit dit oogpunt beschouwd, is er geen twijfel, of hare beoefening verdient te worden aanbevolen ook met betrekking tot het nut, hetwelk wij daarvan in de eeuwigheid kunnen trekken, daar wij, zonder haar, geene aanmerkelijke vorderingen in de Natuurkunde kunnen maken. Maar veel-
 ligt verdient zij, ook op zich zelve beschouwd, aanbevolen te worden als eene Wetenschap, welke ons nog na onzen dood kan bijblijven en dienen ter vermeerdering van ons geluk.— Ook in de eeuwigheid toch zullen er zeker onderscheiden grootheden, wel niet van tijd, maar toch van afstand, getal, inhoud enz. blijven bestaan, en wel als voorwerpen van belang voor ons. Zeker zullen wij ons, om dezelve te leeren kennen en bepalen, wel niet bedienen, van die werktuigen, welke ons hier daarbij zoo noodzakelijk en van zoo groot eenen dienst zijn: mogelijk is het ook, dat wij ons van dezelve de noodige kennis kunnen verschaffen, zonder dat wij daar bij gebonden zijn aan die verge-
 lij-

lijkingen en berekeningen, aan welke wij hier gebonden zijn: maar even mogelijk is het toch ook, ja zelfs waarschijnlijker, dat wij na onzen dood op dezelfde of gelijksoortige wijze, als gedurende ons tegenwoordige leven ons met de grootheden, welke voor ons van belang zullen zijn, zullen moeten bezig houden en zullen *moeten* althans *kunnen* bekend maken door vergelijking en berekening. Mogelijk is het dus ook, ja niet van waarschijnlijkheid ontbloot, dat de kundigheden, welke wij ons door de beoefening der Wiskunde hier hebben eigen gemaakt, ons, niet slechts ter bevordering onzer Natuurkundige kennis, maar ook in andere opzigten te stade komen in het toekomstige leven; dat zij ons daar, door derzelver voortgezette aankweeking, nuttige en aangename bezigheid verschaffen; dat wij er ook onze medegezaligden mede zullen kunnen dienen en dat zij zoo blijven medewerken tot vermeerdering van ons geluk. Ja veelligt bewijst de Wiskunde ons eenmaal nog ongekende en hoogstbelangrijke diensten, wanneer wij in een volgend leven meer kennis aan en uitgebreider overzigt van de onmetelijke ruimte der Scheping verkrijgen, dan waar voor wij thans, meer beperkt in ons verstand en gebonden aan plaats en tijd vatbaar zijn.

In gelijken rang met de Wiskunde plaatse ik de *Dichtkunde* en de *Welsprekenheid*.

Het spreekt van zelf, dat ik mij hier niet kan inlaten in eenig onderzoek naar de naauwkeurigste en meestbevattende beschrijving van beide deze Wetenschappen (c). Genoeg is het tot mijn tegenwoordig oogmerk hier aan te merken, dat ik beide zamen voege, om dat zij van zulk een gelijksoortigen aart zijn, dat het geen van de eene, met betrekking tot het onderwerp dezer verhandeling, kan gezegd worden, ook van de ander geldt. Beide' toch verkeeren omtrent de taal en de wijze om zich van dezelve te bedienen, zoo, dat men door dezelve vermaakt, roert, leert, overtuigt en overreedt (d). Ik plaatse dezelve hier nevens de Wiskunde, om dat, even gelijk van deze, schoon niet met zekerheid, echter met waarschijnlijkheid ook van de Dichtkunde en Welsprekenheid kan worden gezegd, dat zij ons, ook nog in een volgend leven, zullen kunnen bijblijven tot vermeerdering van ons geluk. Immers, schoon men zich al in een volgend leven niet mogen bedienen van eene taal, gelijk aan die, welke wij

(c) Men zie hierover BLAIR *Lessen over de Redekunst*, 2 D. bl. 66 volgg. en 3 D. bl. 94 volgg. en RIEDEL en VAN ALPHEN, *Theorie enz.* 1 D. bl. 50 volgg.

(d) Cf. GESNERI *Isagoge in erudit. univers.* P. 1 § 197.

wij hier schriftelijk of mondeling gebruiken (e). zeker zullen echter de gezaligden elkanderen onderling hunne gedachten en gevoelens mede deelen; zeker zullen zij daartoe zich moeten bedienen van eenig hulpmiddel, daar in aan onze tegenwoordige talen gelijk, dat het de gedachten en gevoelens uitdrukt en in het verstand en hart van anderen overstort. Hunne taal, of welken anderen naam men dan ook moge geven aan het hulpmiddel, door het welke zij zich onderling mededeelen, zullen zij zeker gebruiken, om elkanders nut en genoegen op de beste wijze te bevorderen. Hebben nu Dichtkunde en Welsprekenheid daartoe hier eenen veelvermogenden invloed; hebben zij, wel gebruikt, een groot vermogen en eene bijzondere geschiktheid tot het uitdrukken en inboezemen van Godverheerlijkende gevoelens en gezindheden (f); met waarschijnlijkheid mogen wij dan zeker vaststellen, dat, ook in een volgend leven, de beoefening dezer beide Wetenschappen, hoewel zeker geheel anders gewijzigd;

20.

zigt;

(e) Bekend is het hoe veel er door de Kerkvaders en schoolsche Godgeleerden is getwist en geschreven over de taal der Engelen en Hemellingen. Cf. *Ode de Angelis*.

(f) De Bijbel legt dan ook op verscheidene bekende plaatsen den gezaligden liederen en lofspraken in den mond om zichzelf en elkanderen optewekken tot verheerlijking van God en den Zaligmaker.

zigt, dan op deze aarde, voor de gelukkige bewoners des Hemels een voorwerp van belangstelling zal blijven: niet alleen in zoo verre zij door ons als middelen zijn gebruikt ter vorming van onzen smaak voor het schoone, maar ook in zoo verre men haar zal waardig keuren eene voortdurende beoefening.

Alhoewel er toch in het genoegen, het welk ons de Dichtkunde en Welsprekenheid hier veroorzaken, en den indruk, dien zij op ons maken, veel moge zijn, het welk ten allernaauwste samenhangt met onze tegenwoordige zinnelijke natuur; zijn echter beide dat genoegen en die uitwerking niet van zulk eenen zinnelijken aard, dat zij noodzakelijk zouden moeten ophouden met het wegvallen van ons grover stoffelijk ligchaam. Integendeel wij kunnen ons zelfs een zuiver geestelijk wezen voorstellen, vermaakt, onderwezen, getroffen en overreed door eene gepaste en treffende mededeeling van denkbeelden en gevoelens: en wie zal ons zeggen, hoe vele overeenkomst het ontvangen en onderling mededeelen van denkbeelden en gevoelens zal hebben met de wijze, op welke dit tegenwoordig geschiedt, dan, wanneer eenmaal onze ziel met een verheerlijkt ligchaam zal worden voorzien? In hoe vele

opzigten kunnen dus Dichtkunde en Welsprekenheid eenmaal den Christelijken Dichter en Redenaar van dienst zijn ter verhooging van zijne gelukzaligheid! Wanneer de eerste, op de heerlijkste wijze, den lof van God en den Verlosser, de heerlijkheid der Schepping of de uitnemende waarde der Hemelsche gelukzaligheid bezingt; wanneer de laatste aan zijne medegezalgden zijne kennis mededeelt, de deugd krachtig aanbeveelt en opwekt tot nuttige werkzaamheid, hoe zeer kunnen zij hier door, ook voor zichzelf, de vreugde des Hemels vergrooten!

Eindelijk nog iets, met een woord, over die Wetenschappen, van welke het mij minder of meerder duidelijk en zeker schijnt te blijken, dat zij hier niet door ons kunnen worden beoefend met het uitzigt, dat zij ons in de eeuwigheid zullen bijblijven en in den Hemel ons geluk helpen volmaken.

Ik meene onder deze klasse te moeten brengen alle die Wetenschappen, welke zich geheel en alleen bepalen tot voorwerpen, die hoogstwaarschijnlijk of noodzakelijk met onzen dood geheel moeten ophouden van eenig belang voor ons te zijn. Blijkbaar is het toch, dat zulke Wetenschappen door ons in de eeuwigheid niet zullen of kunnen worden beoefend, welke ons
zouden

zouden bezig houden met voorwerpen voor ons van geen aanbelang, en dat de kundigheden, hier bij derzelver beoefening aangeleerd, of nog aanteleeren, niet kunnen strekken, om ons nader te brengen aan onze bestemming en ons te doen toenemen in geluk.

En in de *eerste plaats* schijnen mij zeker onder deze klasse van Wetenschappen te moeten worden geteld de *Tijdrekenkunde* en *Oudheidkunde*, in zoo verre namelijk dezelve niet worden beoefend als hulpwetenschappen der Geschiedenis, maar als wetenschappen op zich zelve. Zeker schijnt het mij toch, dat *de tijd* en deszelfs berekening in *de eeuwigheid* niet meer zal kunnen zijn een voorwerp van belangstelling: en niet minder zeker schijnt het mij ook, dat al die voorwerpen, uit vroeger eeuwen tot ons overgekomen, met welker beschrijving, rangschikking, beoordeeling en verzameling zich hier de Oudheidkundige bezig houdt, op welk eenen hoogen prijs hier ook door velen geschat en hoezeer ook opgewogen tegen goud, in den Hemel niet meer zullen worden beschouwd als van eenige waarde op zich zelve (g).

In

(g) Hierbij verdient te worden nagelezen de 8e *Scene* uit de straks aangehaalde *Scenen aus dem Geisterreiche* van STILLING 1 Th.

In de *tweede plaats* schijnt mij hier te moeten volgen de *Geneeskunde* met hare hulpwetenschappen, als *Scheikunde*, *Kruidkunde*, *Ontleedkunde* enz., in zoo verre dezelve, namelijk, niet als gedeelten der *Natuurkunde* worden beschouwd en beoefend, maar alleen behartigd met een geneeskundig doel.

Daar de *Geneeskunde* zich toch geheel bezig houdt met het voorkomen of genezen van ziekten en kwalen, kan dezelve, hoeveel wij ook aan haar in dit tegenwoordige leven te danken hebben, niet meer van belang geacht worden in een volgend leven, in het welke men van alle ziekten en kwalen voor eeuwig zal bevrijd zijn.

Ook de *Regtsgeleerdheid* en de aanverwandte *Wetenschappen* schijnen mij *verder* niet te kunnen worden geteld onder dezulke, welke beoefening wij ook daarom van belang moeten achten, om dat de door dezelve verkregene kundigheden ons aan gene zijde van het graf kunnen blijven dienen tot vermeerdering van ons geluk. Immers in zoo verre zij niet als een gedeelte der zedelijke en afgetrokene *Wijsgeerte* worden beoefend (*h*), maar alleen behartigd

*

(*h*) Ook het *Regt der Natuur*, bij voorbeeld, het *aanw* ook

tigd met het doel, om zich bekend te maken met hetgeen in den volsten en eigenlijksten zin *regt is* (*i*) en in staat te stellen tot deszelfs handhaving en bevordering met betrekking tot bijzondere personen en geheele Maatschappijen. — De handhaving en bevordering van het *regt* toch zal onder de zaligen geheel ophouden noodzakelijk te zijn, daar in hunne gelukkige Maatschappij alle, door de zuiverste en vurigste liefde tot God en de deugd gedreven, hunne pligten jegens elkanderen volkomen en gewillig zullen betrachten. De Regtsgeleerdheid zal dus even min, als de Geneeskunde in den toekomstigen gelukstaat noodig zijn, of van eenig belang kunnen worden geacht.

Uit sommige plaatsen der Heilige Schriften (*k*) schijnt te blijken, dat er onder de gezaligden niet alleen verschillende trappen van geluk, maar ook van eer en aanzien en invloed op anderen zullen plaats hebben, zoo dat er onder hen ook zullen gevonden worden, welken

aan de Zedekunde verbonden, kan als eene van haar in vele opzichten onderscheidene Wetenschap worden beschouwd en behandeld. Cf. *Pestel fundam. jurispr. nat.* § 298 & 301, (edit. tertia.)

(*i*) Cf. *Pestel*, l. 1. § 262 et GESNERI, *Isagoge*, P. II, § 1222.

(*k*) Matth. XIX, 28. Luc. XXII, 29, 30. 2 Tim. IV, 12. Openb. III, 21,

ken het bestuur over anderen zal worden toe-
vertrouwd.

In hoe ver deze, al of niet, eenig nut zou-
den kunnen trekken van de beoefening der
Staatkunde (l) en de kundigheden daarbij door
hen aangeleerd, wage ik niet te bepalen of te
gissen. Ook schoon men aanneme, trouwens,
dat de bedoelde plaatsen der Heilige Schrift in
der daad leeren, dat er onder de gezaligden
zullen zijn, die tot Regenten en Bestuurders
over anderen zullen worden gesteld (m), zijn en
blijven de aard van hun bestuur, de regelen,
naar en de wijze, op welke het door hen zal
worden gevoerd, ons te zeer onbekend, dan
dat wij op eenigen grond zouden kunnen gis-
sen, veel min vaststellen, in hoe ver de beoe-
fening eener gezonde *Staatkunde*, zoo als die
op deze aarde gedurende ons tegenwoordig le-
ven van veelvuldigen dienst is, hun zoude kun-
nen te pas komen.

Wat *eindelijk* de *Taalkunde* betreft, ook om-
trent deze Wetenschap durf ik noch bepalen,
noch gissen, van welk nut hare beoefening en
de kundigheden, welke zij ons verschaft, den
ge-

(l) Cff. *Pestel*, I. I. §. 335.

—(m) Verg. HERINGA, *Verhand. over de Koningl. waardig-
heid van J. C.* onder de *Verhand. van het Haagsche Ge-
nootsch.* voor 1797, bl. 197 volg.

gezaligden al of niet zouden kunnen zijn en blijven tot vermeerdering van hun geluk, daar het mij toeschijnt, dat er niets met eenige zekerheid kan worden bepaald aangaande de wijze, op welke zij aan elkanderen hunne gedachten, verkregene kennis en gevoelens zullen mede deelen. En, schoon men ook, met den Hoogleeraar HERINGA (n) van gevoelen mogt zijn, « dat men zonder tot de beuzelarijen der « vroegere Schoolgeleerden te vervallen, kan « meenen, dat de bewoners van den Hemel el- « kanderen door middel van *eene taal* hunne « gedachten mede deelen, moeten wij echter, » gelijk de zelfde Hoogleeraar er ook bijvoegt, « in deze taal eene veel grootere volmaaktheid « veronderstellen, dan in die der menschen: naar « de bewoners van den Hemel juister denken, « uitgebreider kennis hebben, het onderling ééns « zijn, en door vreemden invloed niet gestoord « worden: » en bij het gebruik of tot het aanleeren van zulk eene taal kunnen wij toch van onze hier aangeleerde taalkunde, niet met veel waarschijnlijkheid, ten minste met geene zekerheid, berekenen veel nut te zullen trekken.

BE-

(n) *Verhand. over de Engelen in de nieuwe Verhand. van het Haagsch Genootsch. voor 1811, bl. 79.*

BESLUIT.

Was de aanbeveling van kennis en wetenschap, gelijk ik veronderstelle, het hoofddoel van het Zeeuwsche Genootschap bij de uitschrijving van de behandelde Prijsvraag; zij was ook mijne hoofdbedoeling bij derzelve beantwoording. Ongepast zal het dus niemand kunnen achten, dat ik op het boven beredeneerde ten besluite een kort woord laat volgen ter aanprijzing van de Wetenschappen en het aanleeren van kundigheden door derzelve ijverige beoefening, naar aanleiding van het behandelde.

Buiten twijfel dan verdienen die Wetenschappen onze hoogste achting en besteden wij onzen tijd op de nuttigste wijze aan het verzamelen van zulke kundigheden, welke het meest kunnen dienen om ons eeuwig geluk te bevorderen, door ons, ook nog na onzen dood bij

te blijven en mede te werken ter verhooging onzer gelukzaligheid.

In vele opzigten toch zijn die Wetenschappen en kundigheden ook voor ons tegenwoordig leven en den bloei der burgerlijke Maatschappij van het hoogste aanbelang. Uit dit oogpunt beschouwd verdienen zij geene mindere aanbeveling, dan die, welke behartiging zich alleen tot ons tegenwoordig aanwezen bepaalt. Wat derzelve invloed op de vorming en voorbereiding van onzen Geest voor een toekomstend leven betreft, behoeven zij ook wel voor geene andere achter te staan.

De belooning, welke wij ons door derzelve behoorlijke aanwending ten nutte van onze medemenschen kunnen verwerven in de toekomst, is niet minder aanlokkelijk, dan die welke wij mogen verwachten op het nuttig gebruik, hetwelk wij hier van andere Wetenschappen en kundigheden maken: en boven alle de overige strekt haar dit tot aanbeveling, dat zij ons ook dan nog niet alleen stof tot bezigheid, maar eene aanzienlijke aanwinst van genoegen en geluk zullen kunnen verschaffen, wanneer wij tot een volgend leven zullen zijn overgegaan en daar ons eeuwig bijblijven ter volmaking van onze zaligheid.

Niemand, die eenigzins geleerd heeft de dingen naar derzelve wezenlijke en blijvende waarde bedachtzaam te schatten, kan er een oogenblik aan twifelen of eene overweging van zoo veel aanbelang verdient de aandacht van elken hoogschatter en beoefenaar der wetenschappen, moet elk voor zichzelf aansporen, om zich met vlijt op eeuwig blijvende kundigheden en Wetenschappen toe te leggen en hen tot dezelve opteleiden, wier opvoeding hun is toevertrouwd.

Wij kunnen toch ons zelve geen meer wezenlijken dienst bewijzen, dan wanneer wij ons verrijken met schatten van kennis en wetenschap, welke eeuwig een gedeelte van onzen rijkdom zullen kunnen uitmaken, en het geluk der onzen kunnen wij niet beter behartigen, dan door hen van even zulke schatten te voorzien. Bij de beoefening, de getrouwe beoefening van Christelijk geloof en Christelijke deugd, blijve ons dan ook steeds voor ons en de onzen bij uitstek belangrijk en een voorwerp van de hoogste achting de beoefening van zulke Wetenschappen en het verkrijgen van zulke kundigheden, van welke wij ons, op goede gronden kunnen beloven, dat zij, ook in een toekomstig leven, den meesten invloed zullen

ten hebben en behouden op de verhooging onzer zaligheid.

Om van deze Wetenschappen in dit leven niet alleen, maar ook in het volgende, het meeste nut te trekken, is het van belang, dat wij derzelve beoefening die rigting geven, door welke wij ons, op de in deze verhandeling gelegde gronden, mogen beloven, dat zij ons in de eeuwigheid het meest bijblijvend nut zullen kunnen aanbrengen.

Dat kan men doen door die Wetenschappen, voor zoo ver zij daartoe geschikt zijn, te beoefenen als hulpmiddelen ter vermeerdering van onze kennis van God en Zijne dienst, of althans bij voorkeur zijnen tijd en vlijt te besteden aan die gedeelten derzelve, welke de meeste blijvende waarde moeten worden geacht te bezitten, en haar steeds te beoefenen met het uitzigt op een toekomstig leven en deszelfs zaligheid: en dat kan niet alleen dienen, om ons van dezelve het meeste nut te doen hebben in dit en het toekomstig leven: maar het verdient ook daarom te worden aanbevolen, om dat het niet kan missen eenen zeer gunstigen invloed te hebben op onze hoogschatting voor en ijverige beoefening van de Wetenschappen. Het kan toch niet anders, of
het

of het moet onze hoogachting voor dezelve aanvuren, wanneer wij gedurig bedenken, dat de kundigheden, welke wij aanleeren, niet slechts van voorbijgaand, maar van eeuwigdurend belang zijn, en dat doel ons bestendig bij onze pogingen bestuurt, om eeuwige aanwinst van de Wetenschappen te mogen trekken. IJverig moet het ons maken in onze behartiging van dezelve, meer, dan eenige andere drangreden, wanneer wij het gedurig voor oogen houden, en onze studiën daar henen rigten, dat wij niet slechts hier reeds ondervinden, dat zij ons gedurig opleidt tot God en Zijne dienst, maar ook het uitzigt op, door hun eindeloos voortduren, boven alles belangrijke voordeelen ons gedurig aanvuurt met nieuwen moed. Zoo het toch eene zoo krachtige, als edele drijfveer is voor den geleerden en den verdienstelijken beoefenaar der Wetenschappen, dat hij zich, door zijne wetenschappelijke oefeningen, vruchten verzamelt, welker genot hem nog tot in zijnen hoogsten ouderdom zal kunnen streelen, ja dat zijne kundigheden hem, ook nog na zijnen dood, voortdurende achting zullen doen genieten, zoo dat hij blijve leven in het aandenken en in de hoogachting van alle, die kennis en beschaving eenigzins weten te schatten, dan zeker is het niet minder eene zoo waardige, als ver-

*

mo-

mogende aanbeveling der Wetenschappen, dat men zich bij derzelver beoefening streeft met de hoop en verwachting, dat zij onze heerlijkheid en zaligheid eeuwig aanmerkelijk zal helpen vergrooten.

Overdrijving intusschen, en wel zeer schadelijke overdrijving van onze hoogachting voor die Wetenschappen, van welke wij ons, op goede gronden, mogen beloven, dat zij ons in de eeuwigheid zullen bijblijven en dienen tot verhooging der zaligheid, welke in dezelve zal worden genoten, zoude het zijn, wanneer wij zouden meenen, dat geene andere, dan deze onze behartiging zouden verdienen. Gelijk er toch pligten zijn, welke wij alleen in dit leven kunnen betrachten, zoo zijn er ook Wetenschappen, welke alleen voor dit leven dienen, en welke wij met geen meerder regt, dan deze pligten, zouden verzuimen. Niet allen zouden zich dus, bij uitsluiting, als het doel van hunne wetenschappelijke bemoeijingen en letteroefeningen, kunnen voorstellen het verkrijgen van zulke kundigheden, welke met het overgaan tot gene zijde van het graf, om daar verder door hen te worden volmaakt en zoo hun geluk te voltooijen, dan ten aanmerkelijken nadeele van de menschelijke Maatschappij en belangen op deze aarde.

Daar

Daar alle Wetenschappen niet op zichzelf staan, maar ten naauwste aan elkanderen verbonden en, als door eenen gemeenen band van bloedverwantschap en betrekking, vereenigd zijn (o), kan ook het verwaarloozen van de eene geene andere dan zeer schadelijke, gevolgen voor de andere hebben.

En, het geen vooral in aanmerking verdient te worden genomen, het is er zeer ver van af, dat die Wetenschappen, van welke wij ons op geene goede en zekere gronden kunnen beloven, dat zij ons in de eeuwigheid zullen bijblijven, als voorwerpen onzer behartiging en belangstelling ter vermeerdering van ons geluk, ons daarom geheel van geenen dienst zouden kunnen zijn ter vergrooting van onze zaligheid in de eeuwigheid. Geene wordt er toch onder deze gevonden, of zij kan medewerken ter onzer voorbereiding voor de eeuwigheid door de vorming en beschaving van onzen smaak en ons oordeel. Aanmerkelijke diensten kunnen zij ons vooral bewijzen, om ons hier in staat te stellen tot het opleggen van eenen goeden schat van belooning tegen het toekomstige,

eeu-

(o) Zoo waar, als bekend is het schoone gezegde van CICERO *Orat. pro Archia*, Cap. I. „ *Omnes artes, quae ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et quasi cognatione quadam inter se continentur.*”

eenwige leven. De Geneesheer, bij voorbeeld, welke zich, met inspanning van alle zijne vermogens, oefent om zich de kundigheden, noodig tot zijn heilzaam beroep, eigen te maken, ten einde zich van dezelve te bedienen tot heil zijner lijdende medemenschen, mag zich gewis met het hoogste regt vleijen, dat de dank der door hem geredden en de goedkeuring van God hem zullen volgen in het toekomstig leven en hem daar de zaligste vruchten doen plukken van zijnen welbesteeden tijd en vlijt. En zou het, ook nog in de eeuwigheid niet nog tot verhooging van het heil van den Christelijken Regtsgeleerden strekken, dat hij zich op de kennis en de handhaving van het regt heeft toegelegd, om de goede orde en veiligheid in de Maatschappij te verzekeren, verdrukten bij te staan, weduwen en wezen te beschermen? Zeker, schoon de Geneeskunde en Regtsgeleerdheid al geene plaats mogen beslaan onder die Wetenschappen, welke, ook nog aan gene zijde van het graf, zullen kunnen worden beoefend, wie zich, uit Christelijke beginselen, aan derzelve beoefening toewijdt, zal zijnen loon niet missen. Gelijk hij hier een sie-raad en een zegen is voor de menschelijke Maatschappij en ten hoogste verdient aller dankbare **achting en toegenegenheid, zoo zal hij ook zeker**

ker eenmaal eene aanzienlijke plaats beslaan onder de gezaligden. Eene milde bron en steeds voortdurende stoffe van blijdschap zal het voor hem zijn, dat hij zich door zijne letteroefeningen heeft in staat gesteld om hier op deze aarde heil en zegen rondom zich te verbreiden, en dat hij met dat doel hier zijnen tijd en zijne vermogens aan dezelve heeft besteed. De schandelijkste en buitensporigste dwaasheid zoude het dus zijn, eenige wetenschap daarom te verachten, om dat wij ons van haar geenen dienst voor de eeuwigheid kunnen beloven, uit dat oogpunt beschouwd, uit het welke wij de Wetenschappen hebben beschouwd in deze verhandeling, schoon zij in vele opzichten van den uitgebreidsten dienst kan zijn voor ons tegenwoordig leven, en ons ook in het volgend leven het uitzigt geeft op eenen zeer ruimen oogst van zaligheid.

Doch wijsheid mogen wij het ook weder aan de andere zijde achten, zelfs aan de beoefening van de alleen voor dit leven bestemde Wetenschappen zulk eene rigting te geven, dat wij mogen kunnen hopen, dat van den schat van kundigheden, dien wij ons daarbij verzamelen, ons ten minste eenig, of wel het grootste gedeelte zal kunnen bijblijven tot verhooging van onze zaligheid in den Hemel. Zeker toch kan

dit zonder nadeel voor deze Wetenschappen en ten aanmerkelijken voordeele van derzelve beoefenaars geschieden. Om mij nog eens van dezelfde voorbeelden te bedienen. De Geneeskundige kan onderscheidene vakken der Wetenschap, aan welke hij zich toewijdt, zonder nadeel voor de andere, of voor zijne praktijk schadelijke opoffering van tijd, zoo beoefenen, dat hij zich gedurig ziet opgeleid tot die erkenenis en bewondering van de wijsheid, magt en goedheid van den Schepper aller dingen, dat hij meer en meer toeneme in de kennis van de heerlijke werken der Natuur en de nasporing harer geheimen. Grooter pronkstuk toch levert gewis de gansche aardsche schepping niet op, dan het menschelijke ligchaam: zich met deszelfs leden en derzelve werking bekend te maken behoort eene der voornaamste zorgen van den Geneesheer te zijn; daartoe moet hem de studie der Ontleedkunde, Ziektekunde enz. dienen: en waarom zou hij bij dezelve niet tevens kunnen opmerken de wijsheid en goedheid van den Schepper en Vader der menschen, blijkbaar in den konstigen bouw en de heerlijke zamenstelling van het menschelijk ligchaam? Is het niet van belang voor hem den loop der Natuur tot onderhouding en vermeerdering van
het

het menschelijk geslacht te kennen en gade te slaan? En waarom zou hij niet tevens, bij de pogingen en waarnemingen daartoe door hem gedaan, de Goddelijke orde, in dien loop der Natuur zoo zichtbaar (p) kunnen opmerken en bewonderen? kan niet de Geneesheer, bij het nasporen van de krachten der kruiden en verdere geneesmiddelen, door scheikundige en door andere proefnemingen, zonder tijdverzuim of eenig ander nadeel, tevens letten op de wijsheid en goedheid van Hem, die zulke krachten in de geneesmiddelen heeft gelegd, en daardoor schier tegen elke ziekte eene heilzame artsenij heeft daargesteld? Ja gewis, in plaats van eenige schade toe te brengen aan zijne studie of praktijk, zal het op beide den voordeligsten invloed hebben, wanneer de Geneesheer, zich vlijtig oefenende in zijn vak en alles wat tot hetzelfde behoort, zich daardoor tevens zoekt te vergaderen eenen schat van, hem ook in de eeuwigheid bijblijvende, kundigheden. — Dit zal trouwens zijne vlijt en zijne nasporingen dubbel beloonen en hem zoo gedurig bij dezelve aanvuren; terwijl het hem daarenboven zal vervullen met zulke gevoelens en gedachten, die hem voortdurend oorspronkelijk zind-

(p.) Men zie hier over het schoone werk van SUSZMILCH *over de Goddelijke order in de verandering van het menschelijk geslacht*, uit het Hoogd. in 4 deelen.

zindheden welke hem steeds zullen doen te werk gaan met die meewarigheid, omzigtigheid en getrouwheid, bij de uitoefening van zijn eerwaardig beroep, welke hem niet alleen tot den helper maar ook tot den vriend der zieken maken, en bij kunde en bekwaamheid het voornaamste sieraad zijn van den Arts. — En wat den Regtsgeleerden betreft; zal hij niet zoo veel te meer bekwaam en getrouw zijn in de handhaving van recht en billijkheid, in het beschermen der onderdrukten en wat verder den braven Regtsgeleerden tot eenen zegen voor de Maatschappij maakt, naar mate hij zich meer oefent in de wijsgerige kennis der menschelijke nature, hare aangeborene regten, driften, neigingen en verkeerdheden? Staat niet het Naturrecht in zulk een naauw verband met de wijsgerige Zedekunde, dat ook de laatstgemelde wetenschap voor den Regtsgeleerden van het hoogste belang moet worden geacht? En welke gewigtige diensten kan hij van de theorie en praktijk der Welsprekenheid verwachten? Ook voor den Regtsgeleerden is dus overvloedige gelegenheid, om aan zijne letteroefeningen zulk eene rigting te geven, dat hij zich door dezelve blijvende schatten van kennis verzamele.

Eindelijk, daar er niet weinigen zijn in de men-

menschelijke Maatschappij, die zich eenige Wetenschap kiezen ter beoefening, niet uit hoofde van hun beroep of van hunnen stand, maar meer tot uitspanning en vermaak, of tot verpoozing van de gewoone bezigheden van hun beroep; verdient hier ook nog eene plaats de aanbeveling, om, zoo ver onze aanleg en overige verkregene kundigheden dit toelaten, ons bij voorkeur bij zulke Wetenschappen te bepalen, welke ons ook in de eeuwigheid van bijblijvend nut kunnen zijn. Uit hoofde van ons beroep en onzen stand in de Maatschappij zijn wij niet zelden gebonden aan eenig vak van studie, hetwelk ons in de eeuwigheid minder rijke en bijblijvende vruchten belooft, en wij moeten ons dit dan buiten twijfel getroosten uit gehoorzaamheid aan God, die ons in onzen werkkring geplaatst heeft, en door Zijne Voorzienigheid ons onzen stand heeft aangewezen. Doch meerdere vrijheid hebben wij met opzigt tot onze Wetenschappelijke oefeningen, met welke wij meer ons vermaak en onze verpoozing van andere bezigheden bedoelen. In de keuze van dezelve mogen wij dus niet alleen ons rigten naar het meerdere nut, het welke wij ons van dezelve op den duur mogen beloven tot vermeerdering van ons geluk in de eeu-

*

wig-

wigheid, maar wij behooren dit zelfs te beschouwen als onzen pligt. Boven alles toch moet ons ons eeuwig belang op het hart wegen: en gelukkig wij, zoo wij niet alleen de bezigheden van ons beroep en de oefeningen daartoe behoorende, maar ook onze uitspanningen en de Wetenschappen, welke wij ter bevordering van ons tijdelijk genoegten beoefenen — aan hetzelfde dienstbaar maken. — Dan zal ons gansche leven op deze aarde voorbereiding voor een beter leven zijn, en wij zullen eenmaal de rijkste en schoonste vruchten plukken van onzen welbesteden tijd.

ZINSPREUK:

*Optimarum artium scientia ne
mortuo quidem eripiëtur.*

TWEEDE
ANTWOORD

OP DE
V R A A G :

Is er grond om te gelooven, dat de in dit leven beoeffende wetenschappen tot vermeerdering van den gelukstaat der gezaligden zullen kunnen dienen? Zoo ja; welke zijn dan die wetenschappen, waarop de mensch, naast de kennis van God en zijne dienst, zich in dit leven behoort toeteleggen, om van derzelver aanvankelijke kennis ook aan gene zijde des grafs de zaligste gevolgen te kunnen hopen?

DOOR

W. P A P E,

Predikant bij de Nederd. Herv. Gemeente te *Heusden*,
onder de Zinspreuk:

Felicem — qui ista jam novit.

Aan welken de *Zilveren Eerprijs*, door het
ZEEUWSCH GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN,
den 21 Mei 1828 is toegewezen.

UNION

Het is eene opmerking, welke waarheid, door eene dagelijksche ervaring bevestigd wordt, dat dingen, waar van wij weinig weten, of wier kennis voor ons met eene ondoordringbare duisternis bedekt is, onze aandacht doorgaans het sterkste tot zich trekken, en de meest geliefkoosde onderwerpen onzer bespiegeling uitmaken. (a).

Zonder de onderscheidene redenen te willen aanvoeren, welke hier van zouden kunnen worden

1. den

(a) » Het duistere van het gene na dit leven plaats zal grijpen, oefent zoo veel invloed op ons uit, dat het door de onzekere verwachting der toekomstige dingen, onze ziel aanhoudend tusschen hoop, en vrees doet slingeren.» Zie D. WITTENBACH, in het *Antwoord op de Vraag: over de gevoelens der oude Wijsgeeren, wegens den staat der zielen na dit leven*, in het 4e deel, der *Verh. van TRILLERS Godgel. Genootschap*, pag. 1.

den opgegeven, komt het mij voor, dat men niet wel doet, dezelve alleen te willen zoeken, in eene bloote nieuwsgierigheid; zonder daar bij te denken, hoe deze begeerte naar het raadselachtige, en het onverklaarbare, veeleer oorspronkelijk is, uit de gesteldheid onzer ziel, welke steeds naar het groote, en het oneindige streeft, innerlijk bewust, dat het «ten deele «kennen» geenszins het doel is, waar voor zij geschapen werd, maar dat het duidelijker inzien eens binnen het bereik van hare vermogens liggen zal.

Doch zelfs de nieuwsgraagte als zoodanig, naar het geheimzinnige is niet altijd te veroordeelen (b) indien men slechts redenen kan opgeven, die dezelve billijken en wettigen, immers wanneer men begerig is naar de kennis van zaken, waarmede ons tegenwoordig, of toekomstig lot, in een naauw verband staat, en die op hetzelfde eenen merkbaren invloed kunnen en zullen uitoefenen, wie zal dan ooit dergelijke begeerte wraken, wie niet veeleer dezelve voor geoorloofd houden, en goedkeuren?

En wat is er nu, waarop wij naauwere betrek-

(b) Zie P. V. REINHARD, *System. der Christl. moral*, Erster Band (dritte auflage, Reuulingen 1861) s. 200.

trekking hebben kunnen, dan op de wijze van ons bestaan, denken, willen en handelen, in een volgend leven? hoe toch, wanneer wij op aarde voornemens zijnde ons met der woon van de eene plaats naar de andere te begeven, de gewoonte hebben van berigten intewinnen aangaande de gesteldheid van het nieuwe verblijf, aangaande de menschen, met wie wij zullen omgaan en verkeereren, als anderzins; waarom zouden wij dan ook niet naar de aanvankelijke kennis trachten van het oord, werwaarts wij bij onzen dood zullen worden overgebracht, een oord, op het welk onze betrekking des te naauwer is, nadien wij er ons altijd in zullen moeten ophouden en bedrijvig zijn?

Aangenaam, ja belangrijk en gewichtig moest derhalve voor velen, de vraag zijn, door het achttingwaardige Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Middelburg, uitgeschreven:

*« Of er grond ware om te gelooven, dat de in
« dit leven beoefende Wetenschappen, ook in het
« toekomend leven tot vermeerdering van den
« gelukstaat der gezaligden zullen kunnen
« dienen? Zoo ja; welke dan die Wetenschap-
« pen waren, waarop de mensch, naast de
« kennis van God, en zijne dienst, zich in dit
« leven*

« *leven behoorde toeteleggen, om van derzelve*
« *aanvankelijke kennis ook aan gene zijde des*
« *grafs de zaligste gevolgen te kunnen hopen?»*
terwijl de schrijver dezès uitgelokt werd, om
zijne krachten te beproeven, en de ledige uren,
welke hem van zijne gewone bezigheden over-
schieten te besteden, ten einde zijne gedachten
ter beantwoording dezer vraag, ter neder te
stellen.

INLEIDING.

Beperkt, binnen enge grenzen beperkt, zijn de vermogens onzer menschelijke rede, zij moge zich tot de erkenning van zinnelijke voorwerpen uitstrekken; en alzoo uit eene zinnelijke onderzanding (empirisch) sommige besluiten als waarheden kunnen afleiden; maar, wanneer zij met haar bespiegelend vermogen zich wil wagen, tot het bovenzinnelijke, dan vervalt zij spoedig tot tegenstrijdigheden, en verwacht zich weldra in de zonderlingste, en wandrochtelijkste begrippen. Overal derhalve, waar het bovenzinnelijke geldt, houdt de rede noodzakelijk op werkzaam te zijn, en wordt vervangen door het kinderlijk en eerbiedig geloof aan zoodanige waarheden en bekendmakingen omtrent het bovenzinnelijke, als de Hoogste Wijsheid, goed-
ge-

gevonden heeft, den mensch, in zijnen tegenwoordigen stand, mede te deelen.

Edoch, dit zelfde geloof is daarom niet altijd onvoorwaardelijk, daar de rede meermalen gronden voor het zelve kan aanvoeren, en ons doen zien, hoe betamelijk en pligtmatig het zij, hetzelve vast te houden, en niet te laten varen (c).

Doch bestaan er nu werkelijk zulke waarheden, en bekendmakingen met opzigt tot het bovenzinnelijke; en zijn zij van dien aart, dat zij eenige heldere lichtstralen werpen in het gene voor de bloote rede duister, onbevattelijk en onverklaarbaar is? — Als Christen schroomt de schrijver geenszins deze vragen toestemmend te beantwoorden, want den Bijbel houdt hij voor het onschatbaar boek der openbaringen Gods, waar door alles, wat wij met meerdere of mindere zekerheid van de onsterfelijkheid en het toekomend leven weten, is aan het licht gebracht; terwijl voor hem deze Heilige oorkonde dubbel in waarde rijst, wanneer hij ziet, hoe zij ons niet alleen sommige geheimen der

(c) Belangrijke en wetenswaardige opmerkingen aangaande de betrekking waarin de Rede tot de Openbaring staat, vindt men in de *Bijdragen tot de beoefening en geschiedenis der Godgeleerde Wetenschappen*, 1820, 1e Stuk, pag. 63, 64.

der toekomstige wereld, openbaart; maar hoe zij daarenboven onze rede in staat stelt, om met eenige gronden van waarschijnlijkheid tot andere belangrijke waarheden te besluiten.

Ook met betrekking tot de voorgestelde vraag gelooft hij uit dien hoofde dat de Bijbel hem meer dan eenen gewigtigen dienst zal bewijzen, wanneer hij zich nu en dan door deszelfs wenken, en uitspraken zal voorgelicht zien op een — overigens weinig betreden, moeilijk en duister pad.

De vraag zelve met eenige opmerkzaamheid overwogen zijnde, leidt van zelfs tot het onderzoek van twee hoofdbijzonderheden; *de eerste*: «of er grond zij om te geloven, dat de in dit «leven beoefende Wetenschappen, ook in het «toekomstend leven, tot vermeerdering van den «gelukstaat der gezaligden zullen kunnen dienen?» *de tweede*: «zoo ja; welke dan die «Wetenschappen zijn, waarop de mensch naast «de kennis van God en zijne dienst, zich in «dit leven behoort toeteleggen, om van derzelver aanvankelijke kennis ook aan gene zijde «van het graf, de zaligste gevolgen te kunnen «hopen?» beide deze hoofddenkbeelden zal de schrijver pogen te ontwikkelen, en aan elk der zelve, een afzonderlijk gedeelte zijner verhandeling toewijden.

EER-

EERSTE DEEL.

Is er grond om te gelooven, dat de in dit leven beoefende Wetenschappen, ook in het toekomende leven, tot vermeerdering van den gelukstaat der zaligen zullen kunnen dienen?

Naauwelijks hebben wij deze woorden gelezen, of wij gevoelen, dat zij eene zekere algemeen erkende waarheid, voor onbetwistbaar aannemen; namelijk: de voorduring van des menschen edelst deel, na de slooping van zijn ligchaam, of de onsterfelijkheid zijner ziel. Indedaad, raadselachtig worden ons de voortreffelijke vermogens van den menschelijken geest; onverklaarbaar, de, onze natuur ingeschapene, zucht tot een voortdurend bestaan; wat meer is, hersenschimmig zelfs het geloof aan een volmaakt, wijs, goed en liefderijk Opperwezen, wanneer wij het niet voor uitgemaakt zeker houden, dat hoe zeer het ligchaam ook in stof en asch verkeere, de edele geest evenwel
nim-

nimmer der vergankelijkheid onderworpen zal zijn, dat, ofschoon, eenmaal de duisternis des grafs ons omringe, nogtans aan deszelfs overzijde het heerlijkst licht ons zal tegenstralen! buiten allen twijfel stelt ook de Heilige Schrift, deze waarheid, welke door de verstandigste, en verlichtste der Heidensché Wijsgeeren, was aangenomen, (d) en, daar zij ten grondslag verstrekt van het geheele beloop onzer volgende redeneering, zij het geoorloofd, uit dit Goddelijk boek, des aangaande, het een en ander in het midden te brengen.

Reeds in het Oude Testament, is de uitdrukking, van, « *tot zijne vaderen vergaderd te worden* », op onderscheidene plaatsen aantetreffen, en zoude deze zegswijze, in eenen gezonden zin, iets anders kunnen beteekenen, dan in een ander leven vereenigd te worden met zijne reeds vroeger gestorvene geslachten? God, noemt zich *den God Abrahams, Isaacs en Jacobs*, en zoude Hij, de Eeuwiglevende *een God der dooden zijn?* als van eene reize, van eenen togt, van een korstondig verblijf in *een land der vreem-*

(d) Men leze over dit onderwerp, de Verhandelingen in het aangehaalde Vierde Deel van TEULERS Genootschap.

vreemdelingschap spreken de vrome Aardsvaders van hun tegenwoordig leven; *maar zij, die alzoo spreken, betoonen zij niet klaarlijk, dat zij een beter Vaderland zoeken, hetwelk aanstaande is?* treffend is ook hier het reeds zoo vroeg geboekt verhaal der opneming van den Godvruchtigen HENOCH, en, worden wij door hetzelfde niet regtstreeks, op het denkbeeld gebragt, dat ofschoon de mensch ook van de aarde wordt weggenomen, hij daarom niet ophoudt te leven? en wie, eenigzins bekend met den inhoud der schriften van DAVID en SALOMO, zoude de talrijke toespelingen zich niet herinneren welke men in dezelve overal op een leven na dit leven aantreft? verrukt voelde zich DAVIDS vriend, AZAF, door deze gedachte, zijne uitzigten werden ruimer, hij vergat bij dezelve, het leed, en het verdriet der aarde, want sprak hij, *Gij zult mij leiden naar uw raad, en daarna opnemen, in heerlijkheid: Gij zijt de rotssteen mijns harten, tot in eeuwigheid!* en hoe kon SALOMO verklaren, dat *de regtvaardige tot in zijnen dood vertrouwde: — dat de geest des menschen tot God wederkeert, die hem gegeven heeft, indien hij zich niet overtuigd had gehouden van een voortdu-*
rend

rend bestaan der ziele, ten spijt der verwoestingen des grafs.

Duidelijker evenwel dan iemand der oude geloovigen, leerden Jezus en zijne Apostelen deze hooge waarheid: en hoe vele uitdrukkingen bestaan er, waarin de Heiland ons van de onsterfelijkheid verzekert! *Vreest niet*, (zeide hij,) *voor de gene die het ligchaam dooden, en de ziel niet kunnen dooden.* — *Dit is de wil des genen, die mij gezonden heeft, dat een iegelijk, die den Zoon aanschouwt, en in hem gelooft, het eeuwige leven heeft, en ik zal hem opwekken ten uitersten dage.* — *Ik ben de opstanding en het leven.* — *Ik leve en gij zult leven.* — *Die in mij gelooft zal leven, al ware hij ook gestorven:* op dat ik niet gewage, van de verhevene, en plegtstatige beschrijvingen, welke hij ons van de opstanding der gestorvenen, en hunne onherroepelijke lotbepalingen mededeelt. In den zelfden toon, spraken de Apostelen: overal predikten zij stellig de leer der onsterfelijkheid, en bragten dezelve, evengelijk hun Meester, in het onafscheidelijkst verband met een volgend oordeel; *wij moeten*, (dus drukt zich PAULUS uit,) *allen geopenbaard worden voor den Regterstoel van Christus, op dat een iegelijk wegdrage,*
naar

naar het geen in het ligchaam geschiedt, het zij goed, het zij kwaad. — Wij weten, dat als het aardsche huis dezes tabernakels zal worden afgebroken, wij een huis zullen hebben, niet met handen gemaakt, maar eeuwig in de Hemelen. — Het is, (zegt JOHANNES,) nog niet geopenbaard wat wij zijn zullen, maar wij weten, dat als Hij zal geopenbaard zijn, wij hem gelijk zullen zijn, want wij zullen hem zien, gelijk hij is. Deze, en dergelijke verklaringen geven ons de Leerlingen van Jezus, en wijzen ons gedurig op hem, als op den oversten leidsman des geloofs, als op den vorst des levens, die door zijne opstanding getoond heeft, dat hij de overwinnaar is des doods, dat hij de sleutelen des grafs bezit, hetwelk Hij ook eens, getrouw aan zijn woord, ontsluiten zal. (e)

Dan genoeg, voor het onderwerp, dat wij behandelen willen: het bijgebragte doet ons ten volle zien, hoe duidelijk onze Heilige Boeken, des

(e) De plaatsen uit het O. Testament waarop hier gedoeld wordt, zijn Gen. XXV, 8, 17. XXXV, 29. XLIX, 29. Exod. III, 6, vergel. met Luc. XX, 38. Gen. XXIII, 4, XLVII, 9, vergel. met Hebr. XI, 13, 14. Gen. V, 24. Ps. LXXIII, 24, 26. Spreuk. XIV, 32. Pred. XII, 7. Uit het N. Testament, Matth. X, 28. Joh. VI, 40, XI, 25, XIV, 19, Matth. XXV, 41-46. 1 Corinth. XV, 12 en verv. 2 Corinth. V, 1, 10. 1 Joh. III, 2. Openb. I, 18. Joh. V, 25, 29. Hand. III, 15.

des menschen voortdoring in den dood bepalen, en daarmede andere waarheden onzes geloofs in verband brengen.

Edoch, ofschoon het waar moge zijn, dat wij blijven voortleven, al zijn wij ook zichtbaar op deze zinnelijke aarde niet meer aanwezig, is het daarom toch niet gewaagd, zulk eene betrekking tusschen ons tegenwoordig en volgend bestaan vast te stellen, welke ons doet gelooven, dat Wetenschappen, in het tegenwoordig leven beoefend, iets zouden kunnen bijdragen tot vermeerdering van onzen gelukstaat, in het aanstaande? Voor en aler wij hier op eenig stellig antwoord geven, zal het van belang zijn, in eene nadere beschouwing te treden, van het gene den hoofdinhoud dezer vraag uitmaakt, en alzoo te onderzoeken, voor eerst: of er waarlijk betrekking tusschen dit en het aanstaande leven plaats grijpe? daarna: of die betrekking van dien aart zij, dat wij door dezelve in het volgende, de herinnering aan het tegenwoordige niet verliezen? voorts: of alzoo de Wetenschappen, die wij thans beoefenen, dan niet geheel en al voor ons verloren zullen zijn? en zoo neen; of dan eindelijk: die Wetenschappen eenige
bij-

bijdragen zouden kunnen leveren, tot vermeerdering van het geluk der onsterfelijken?

§ 1.

Het komt mij voor, dat ten aanzien van het eerste punt, *of er waarlijk, betrekking plaats grijpe, tusschen dit en het aanstaande leven?* de overweging der volmaakbaarheid, van de verstandelijke vermogens onzer ziel, alleen genoegzaam is, om ons het nodige licht te verschaffen.

Een pronkstuk van zijnen Schepper, is de mensch! niet slechts, wat de vorming van zijn schoon, en op de verwonderenswaardigste wijze bewerktuigd ligchaam aanbelangt, maar vooral ook, ten aanzien van zijnen redelijken Geest: de redelijke Geest, die in ons woont, denkt en werkzaam is, welk een verbazend samenstel van onderscheidene bekende en onbekende, half ontwaakte of nog geheel sluimerende krachten, en vermogens! Wij verliezen ons in gedachten, zoodra wij denzelfven met een wijsgerig oog beschouwen, en zijne vatbaarheden, in haren omvang willen afmeten! welk eene gave is het geheugen, waar door wij de indrukken

ken van duizend, en duizend verschillende zaken, in onderscheidene talen weten te bewaren, en telkens wanneer het ons gelieft, onder bewoordingen, ons wederom kunnen te binnen brengen! onze oordeelskracht! ons denkvermogen! onze vatbaarheid van voorstellingen! wie peilt en doorgrondt dezelve! — alle deze, en meer andere vermogens liggen in de ziel van elken mensch, en wachten slechts op ontwikkeling en beschaving; alle deze krachten plantte God den geest in, met oogmerk, dat dezelve aangekweekt en veredeld zouden worden: — maar! als wij op den gang dezer ontwikkeling letten; als wij vragen, hoe ver de mensch het brenge, in de beschaving zijner vermogens? dan moeten wij erkennen, dat, welken ouderdom hij ook bereiken moge, welk een gepast, en doelmatig gebruik hij ook van zijnen tijd gemaakt hebbe, hij op verre na het doel niet bereikt heeft, waartoe hem de vatbaarheden zijner ziel geschonken zijn; hij op verre na niet zeggen kan, met dezelve eenigen trap van volkomenheid in kennis en wetenschap bestegen te hebben. Hoe vele menschen sterven daarenboven in de vroegste kindsheid, of voor zij tot jaren van rijpheid zijn gekomen, en

mis-

missen alzoó de gelegenheid, om de hun geschonkene vermogens te veredelen, en te beschaven! hoedanig nu zal hieromtrent ons oordeel zijn? zullen wij zeggen, dat God, met welke voortreffelijke gaven Hij den mensch ook hebbe uitgerust; hoe hij hem door dezelve boven de geheele zichtbare schepping verheven hebbe; nogtans niets anders daarmede beoogd heeft, dan dat de sterveling daarvan een hoogst onvolkomen gebruik zoude maken, gedurende weinige jaren levens op aarde, en dat dit onvolkomen gebruik zouden blijven voortduren, in het volgende leven? — maar! alzoó zoude de Alwijze, ondoelmatig handelen, en nutteloos de edelste gaven verkwisten! alzoó zoude de mensch alleen het hoofd van het geschapendom, eene misgeboorte wezen, in vergelijking van alle andere schepselen, die wij overal het doel zien bereiken, waartoe zij aanwezig zijn! — welk eene dwaze redenering! — en tot dezelve moeten wij nogtans vervallen, indien wij gelooven willen, dat de aarde alleen de ontwikkelingplaats is van den menschelijken geest, dat hij, in het volgend leven, op die zelfde hoogte blijft, welke hij hier beklommen heeft! — Neen! stellen wij dus liever vast, dat de aanleg onzer ziel, in ver-

band

band gebragt met de wijsheid des Allerhoogsten, het ons voor *zeker* doet aannemen, dat in het volgende leven volmaking van het tegenwoordige onvolmaakte plaats zal grijpen, terwijl uit dit denkbeeld natuurlijk de gedachte eener *naauwe betrekking tusschen het tegenwoordige en het aanstaande leven* geboren wordt.

Uit dit voorgestelde, laat zich reeds eenigermate vermoeden, hoe wij omtrend het tweede punt,

§ 2.

Of deze betrekking van dien aart zij, dat wij in het volgende leven, de herinnering aan het tegenwoordige niet verliezen, behoeven te denken.

Tot het wezen der onsterfelijkheid behoort, buiten tegenspraak, ook het bewust zijn onzer *Identiteit*; want nemen wij dit bewustzijn weg, dan nemen wij ook in zekeren zin, de onsterfelijkheid weg; het toekomstige leven zal dan geene voortzetting van het tegenwoordige, maar werkelijk een nieuw aangevangen leven zijn: en wij zelven, zullen niet dezelfde maar andere menschen moeten heeten. In dit ons

2. *bij-*

bijblijvend, en van ons identiek bestaan onafscheidelijk bewust zijn, vinden wij derhalve de eenvoudige reden voor de noodzakelijkheid der herinnering aan ons tegenwoordig aanzijn, in het volgende.

Maar zal deze herinnering zich nu blootelijk bepalen tot het eenvoudige bewust zijn, afgescheiden van alle vroegere voorstellingen, of zal dezelve zich ook uitstrekken tot vorige vermogens en bekwaamheden? Er is voorwaar niemand, die eenigzints nadenkt hoe naauw de vatbaarheden onzer ziel verbonden zijn met het bewust zijn zelve, ja, hoe de overtuiging onzer Identiteit, de herinnering aan onze vroegere kundigheden, en, vatbaarheden noodzakelijk maakt, die dit niet zal beweeran!

Indien het op gronden van redelijk betoog rust, wat wij hebben aangevoerd, met opzigt tot de verdere volmaking onzer verstandelijke vermogens in het volgende aanzijn, dan moeten wij immers ook het herdenken kunnen blijven bewaren aan die vorderingen, welke wij aanvankelijk gemaakt hebben? dan moeten wij immers weten, waar wij geeindigd zijn, om te weten, waar wij zullen aanvangen? behalve nog: dat het aanstaande even zeer altijd in het tegen-

tegenwoordige ligt opgesloten, als het tegenwoordige in het onafscheidelijkst verband tot het voorledene staat. Het is zoo, er zijn er geweest (*f*) die gewild hebben, dat de ziel bij den dood in eenen zekeren slaap verviel, en alle bewust zijn van denken, gevoelen en handelen verloor; maar dit gevoelen is lijnregt strijdig tegen de kennis die wij van onze ziel hebben, als van een altijd werkzaam wezen, en is te eenemale van allen grond ontbloot (*g*). Trouwens, wanneer onze ziel ophoudt te werken, dan houdt zij ook op te bestaan; werkeloosheid, voert hare vernietiging mede, en de slaap der ziel is dus — eene ongerijmdheid. Hoe veel helderder, waren dan niet te dezen aanzien de begrippen der ouden, en hoe duidelijk, en ver-

(*f*) Namelijk de *Psychopannuchtenen*. z. over hun gevoelen, H. MUNTINGHE, *Compend. Theol. Theor.* (*Ed. mæw*) pag. 675. *Venema Hist. Ecol.* t. 4, pag. 620sqq: REINHARD, *Vorlesungen über die Dogmatik*, (Amberg, und Sulzbach 1801) s. 659.

(*g*) Het bewijs toch, dat men voor deze stelling zoude willen ontleenen uit den diepen slaap, uit eene langdurige onmagt, enz. doet niets ter zake; want de waarheid van alle deze toestanden der ziel schijnt eenvoudig deze te zijn, dat wij ons niet herinneren, hoe en op welk eene wijze onze geest gedurende dezelve werkzaam geweest is. Zoo droomen wij ook altijd, maar wij vergeten dikwerf onze droomen, en bewaren het aandenken niet der beelden, die ons gedurende den slaap voor den geest hebben gezwefd.

verstaanbaar schetsen ons derzelver redeningen hunne overtuiging, aangaande de blijvende herinnering van het tegenwoordige leven, in het aanstaande? (*h*)

Daarenboven: indien wij ons zelve afvragen, welk denkbeeld wij vormen, van het doeleinde des volgenden levens, dan zullen wij wel eenstemmig verklaren, dat het, onder anderen het tijdstip der belooning of der straffe zal wezen, voor al het gene de mensch op aarde verrigtte, het zij goed, het zij kwaad.

In de daad zoo oud als de dienst van God zelf is deze gedachte, en wie, die geen vreemdeling is in de schriften der Ouden, weet niet, hoe zij dezelve menigwerf, onder welke zinnelijke bekleedsels dan ook, hebben voorgedragen? (*i*) ook het Evangelie behelst op
meer

(*h*) Treffend zijn hier de woorden, welke CICERO aan CATO MAJOR, in zijnen *Laelius s. de Senect*, in den mond legt, Cap. 22. *equidem efferor -- revocari en O præclarum -- veniendum*: vooral leze men hoe SOCRATES over dit onderwerp dacht in zijne bekende *Apologie*, bij *Cic. Tusc. Quæstt. Lib. 1. Cap. 41*, eenstemmig met hem sprak, SENECA in *Consolat. ad Marciam*, Cap. 25.

(*i*) Zie VIRG. *AEN. Lib. 6 vs. 431-433. 638 sqq* en C. G. HEIDNE ad *h. l. in Excursa II. HOMERI Odyss. passim*. In welken zin PLATO zich van dergelijke dichterlijke voorstellingen bedien-

meer dan eene plaats deze heerlijke, maar ook ontzettende waarheid, terwijl het genoegzaam zal zijn, ons hier te binnen te brengen, wat wij boven aangaande de zekerheid des toekomstigen oordeels, in verband met de onsterfelijkheid der ziel, uit de leer van Jezus en zijne Apostelen hebben aangevoerd.

En wat volgt nu uit dit aanwezen eener eenmalige billijke vergelding of straf? immers noodzakelijk het bewust zijn aan het gene men gedurende den tijd zijner aardsche inwoning gedacht, gesproken en gedaan heeft; eene straf, wordt toch dan eerst billijk; eene vergelding erlangt dan eerst waarde, wanneer wij weten en beoordeelen kunnen, waarom wij gestraft worden, en weswegens ons eene belooning wordt uitgereikt: met andere woorden, het denkbeeld van belooning en straf sluit ook het denkbeeld

in,

diende, toont WITTENBACH aan, ad Phæd. pag. 318, over de gevoelens der Egijptenaren kan men het een en ander vinden bij DE PAUW, *Recherches philosophiques sur les Egyptiens et Chinois*, tom. 2 pag. 226: duidelijker evenwel zich hieromtrent te verklaren, dan eene zekere Pythagorische Wijsgeere THEANO deed, kan men moeilijk verlangen; waarlijk, zeide zij, het leven zoude eene vrolijke partij (εὐχίᾳ) voor de slechten zijn, die sterven, na zich aan allerlei kwaad te hebben overgegeven, indien de ziel niet onsterfelijk ware. Zie WITTENB. *Diss. Teyl. laud.* s. 4 pag. 25.

in van herinnering in het volgende leven aan onze tegenwoordige handelingen, het eenige dat wij tot dus verre betogen wilden:

Gemakkelijk schijnt thans de beslissing te vallen, van het derde vraagpunt hetwelk hier op neder komt:

§ 3.

Of derhalve de Wetenschappen, die wij thans beoefenen, als dan niet geheel en al voor ons verloren zullen zijn?"

Behoedzaamheid in bepalingen, is evenwel hier het eerste en het noodzakelijkste vereischte. — Hoe ligt is men toch doorgaans geneigd, zich het hemelsche al te zinnelijk voortestellen, en hoe gaarne helt men over om aardsch te denken en te redeneren over eenen stand, welke zoo veel van het aardsche verschillen zal! onbepaald ten minste te willen beweren, dat alle huidige wetenschappen zullen overblijven, dat geene enkele zal verloren gaan, ware te veel gewaagd, en zal niemand ligtelijk toestemmen. Hoe toch! indien eens vele kunsten en wetenschappen slechts tot de tegenwoordige huishouding behoorden, en alleen tot dit leven betrekking hadden? en, is dit niet van sommi-
ge-

ge — mogelijk ; van eenige — waarschijnlijk ; van vele — zeker ? eene uitzondering kan en mag men uit dien hoofde alleen aan zulke wetenschappen toestaan, welke betrekking hebben tot de hoogere vermogens van onzen geest, waarvan men met waarschijnlijke redenen mag beweren, dat zij ook in het volgende leven nuttig zullen kunnen zijn ; gelijk wij voorgenomen hebben, in het tweede deel onzer verhandeling, dit in eenige bijzonderheden aantetoonen.

Ik erken wel, dat het niet wijsgeerig is, van het mogelijke, tot het wezentlijke (*a posse, ad esse*) te besluiten, en het eene valsche redeneerkunde zoude verraden, wanneer men zeide: sommige wetenschappen van het huidige leven, kunnen *misschien*, in de eeuwigheid, tot heil verstrekken, derhalve gaan zij, *zeker* niet verloren ; maar het is toch ook evenmin te ontkennen, dat, wanneer de waarschijnlijkheid pleit voor het bestaan van iets, dat geen wiskunstig betoog toelaat, (en hoe zelden is dit het geval!) deze waarschijnlijkheid ook zoo lang tot overtuiging behoort te bewegen, tot dat geldiger redenen onze toestemming afvergen aan eene tegenovergestelde, of andere meening, — en zoo aarselen wij dan ook niet te zeggen, « niet alle

« we-

« wetenschappen, welke de mensch op aarde
 « beoefent, zullen geheel nutteloos voor hem,
 « in de toekomst zijn” want waarschijnlijkheid,
 welke aan zekerheid grenst, hebben wij hier
 aan onze zijde.

Eenen staat van voorbereiding voor de Eeuwigheid noemt men dit levensgewricht, en niet zonder reden; trouwens, onze bestemming brengt het mede, ons te vormen voor de volgende wereld, zoo ten aanzien onzer zedelijke, als onzer verstandelijke vermogens; (k) maar, indien nu iemand wilde zeggen, dat die ontelbare denkbeelden van verstandelijke beschaving, welke wij opzamelen (en uit loutere denkbeelden is elke bespiegelende wetenschap zaamgesteld) bij den dood ganschelijk zullen vernietigd worden; dat wij er noch voor ons zelve, noch voor anderen, in de Eeuwigheid de minste vruchten van plukken zullen; dat wij allen, bij ons sterven, in eenen toestand van kinderlijke onnozelheid, door de vaderlijke wijsheid Gods zullen gedompeld worden; dat eeuwige vergetelheid, een gordijn zal schuiven, voor alle aardsche veredeling des geestes; wat wordt er dan van dan

(k) Behalve zijne verkregene kennis, neemt de mensch uit deze wereld niets mede, zeide PLATO, *Diss. Teyl.* cit. p. 469.

het doel, tot welks bereiking ons, onze redelijke vermogens geschonken zijn? wat wordt er dan van de wijsheid des Alwijzen, die zijn schepsel, nutteloos een bepaald tijdsverloop liet doorleven? wat wordt er dan van onze voorbereiding? — Onzin, verwarring, onbegrijpelijkheid!

Ruimer en grootscher waren hier uwe uitzigten, eerbiedwaardige en getrouwe Prediker des Kruises, en met dankbaarheid aan God, die dezelve voor ons te boek liet stellen, merken wij ze op, tot onze leering en onderwijzing! opgeruimder en vrolijker waren uwe gedachten van de toekomst, **Edele Paulus!** en zij bemoedigen, verkwikken en versterken ons telkenmale, dat wij ze ons voorstellen. Volmaking van het onvolmaakte, vernietiging van het gene, ten deele is, zaagt gij bij uwen, en onzen Heer te gemoet, en vast stond uwe blijde verwachting, dat hoe zeer wij hier nog als door een donker glas, de dingen duisterlijk beschouwden, wij nogtans eens zien zouden van aangezicht tot aangezicht! —

Dan, er is nog meer dat ons in dit gevoel bevestigt. Wij hebben boven gezien, dat de herinnering aan onze woorden en daden nood-

zakelijk vereischt wordt, indien wij het denkbeeld van een regtvaardig oordeel willen vasthouden : maar indien dit zoo is , gelijk het geredelijk zal worden toegestemd , indien wij onze aardsche *zedelijke* verrigtingen niet zullen vergeten ; kunnen wij dan niet met het zelfde regt beweren , dat wij ook het aandenken zullen blijven bewaren , aan zoodanige kundigheden , en wetenschappen , als aan gene zijde des grafs nog nuttig zijn , en geschikt zullen bevonden worden , om aldaar in de hoogste school van verstandsontwikkeling verder veredeld en beschaafd te worden ? Indien onze toestand in de Eeuwigheid geëvenredigd zal zijn , aan onze *zedelijke* gesteldheid op aarde , waarom dan ook niet aan onze *verstandelijke* ? de hoogste waarschijnlijkheid pleit voor deze meening , en het onaannemelijke van het tegenovergestelde gevoelen , doet ons onwillekeurig tot het besluit komen , dat niet alle wetenschappen door den dood zullen worden vernietigd , maar dat sommige kundigheden , ten spijt des grafs , den onvervreemdbaren eigendom der ziele zullen blijven .

§ 4.

Maar gesteld , er lag niets tegenstrijdigs in de voorgedragene stelling ; gesteld het ware
niet

niet van allen grond ontbloot, te denken, dat, als wij op aarde onzen geest met nuttige kundigheden verrijken, zulks niet vruchteloos geschiedt, nadien wij niet slechts voor den tijd, maar ook voor de Eeuwigheid werkzaam zijn; zoo blijft evenwel nog altijd de vraag over: of die wetenschappen, welke wij zouden mogen vooronderstellen, dat ons begeleiden in het andere leven, eenigzins zouden kunnen dienen tot vermeerdering van onzen gelukstaat, en of zij ook dan zouden kunnen gerekend worden, ons eenig voordeel of genoeg te zullen aanbrengen?

Dat wij ons bij de beantwoording dezer vraag, kortelijk bepalen:

De hoofdzaak, waarop wij onzer erachtens hier bijzonder letten moeten, is deze: waarin het geluk der zaligen bestaan zal, en hoedanig wij ons hetzelfde moeten voorstellen?

Veiliger wegwijzer op deze bane kunnen wij bij geene mogelijkheid kiezen, dan den Bijbel, en wanneer wij deszelfs onbedriegelijke uitspraken raadplegen, dan zien wij: dat het geluk der toekomst bestaan zal niet alleen, in de ontheffing van alle rampen en zorgen des tegenwoordigen levens; in de vernietiging van zonden,

den en heerschende gebreken; in de verheerlijking van God en in het genot van den meer bijzonderen omgang met Christus en zalige Geesten; maar ook in den steeds toenemenden wasdom van zedelijke en verstandelijke volmaking: men behoeft ten aanzien van dit laatste punt slechts de uitdrukkelijke verklaring van Paulus, boven aangehaald, te raadplegen, om te besluiten, hoe deze Apostel geene bedenking droeg om vasttestellen, dat vordering in kennis een gedeelte van het geluk der zaligen zoude uitmaken, (l) en de aart der zaak, dunkt ons, leidt ons ook op deze redenering, weshalve het niet bevreemdend is, dergelijke meeningen ook bij de Heidensche Wijsgeeren aantetrefsen (m). Trouwens, wanneer wij ontheven van alle zonden, (die, helaas! haren verdervenden invloed zoo zichtbaar in de verduistering van ons verstand openbaren,) ons zullen bevinden onder den onmiddellijken invloed der opperste Wijsheid, en in Gods nabijheid verkeeren, zouden dan geene stralen van Hem

op-

(l) Alleen door zijne rede geleid, dacht PLATO er zoo over, in *Phædone Edit. Ficini*, p. 386, et in *Apolog. Socr.* p. 369, cit. ab *Anonymo in Diss. Teijl.* laud. p. 469.

(m) PLATO in *Phædone*, Ed. Ficini, p. 386.

op ons afschitteren? zoude onze, voor steeds toenemende volmaking vatbare, geest dan niet dubbel in de gelegenheid zijn, ter ontwikkeling en veredeling zijner krachten en vermogens? zouden wij dan door het besef der voortdurende bevrediging dezer behoeften van onze ziel, en door het uitzigt van al langer zoo meer, de volmaaktheid te naderen, ons niet onuitsprekelijk gelukkig gevoelen?

Maar nu de vraag zelve!— zullen wij in dien stand des toekomstenden geluks, eenige vrucht kunnen inoogsten van Wetenschappen in het vroegere leven, door ons aangekweekt en beoefend? Vergis ik mij niet, dan dringt ons de hoogste waarschijnlijkheid om te antwoorden; «Ja! ten minste van zulke Wetenschappen, «welke wij met eenige gronden van zekerheid «kunnen vermoeden, dat ook ginds bronnen «van waarachtig genoeg en van ware geest- «beschaving, voor den verhoogden mensch «wezen zullen.» Trouwens zal de mensch, als mensch, dezelfde blijven; zullen zijne neigingen, gelijk PLATO, met grond beweerde, hem vergezellen in een ander leven, en kunnen wij, om meer dan eene reden, volstrektelijk niet vermoeden, dat de dood, welke veranderingen,
de-

dezelve ook te weeg brenge, zijne tegenwoordige neigingen met andere zal doen verwisselen, hoe zeer zij ook gereinigd en gelouterd mogen worden; waarom zouden wij ons dan bedroeven, door het norsche en stuursche denkbeeld, dat die kundigheden, waarin wij wezenlijk voedzel voor verstand en hart mogen vinden, of welke ons ongemengde en zuivere genoegens konden verschaffen, ons zullen ontnomen worden door Hem, die ons de neiging en bekwaamheid tot dezelve heeft ingeschapen, en wiens wil, omdat Hij de Liefde is, geene andere kan zijn, dan deze: dat wij eens in zijne nabijheid, bij de hogere vorming van verstand en hart zalig zullen zijn? waarom zouden wij dan ons aanwezen verbitteren door de gedachte: « het graf wordt eenmaal de verslindende kolk « van al het goede, groote en schoone, waar- « mede gij u zelve verrijkt hebt, daar verzinkt « hetzelve, en is voor u onherstelbaar verloren: « te vergeefs is het daarom, dat gij aangespoord « door de hope eener zalige onsterfelijkheid, « uwen geest beschaaft en veredelt, want in de « aanstaande wereld staat een NEWTON en « HALLER gelijk met den *Caraïbe* en « *Kaffer*, een BOERHAVE EN DE GROOT met

« met den *Eskimo* en den *Kamschatkaal*:
 « geen voordeel zal het u daar aanbrengen, of
 « gij van der jeugd af aan hier uwen tijd doel-
 « matig besteed hebt, in de ontwikkeling der
 « vermogens uwer zielen, dan of gij grijs in bij-
 « na dierlijke redeloosheid en onkunde gestorven
 « zijt” Neen! — verre van ons deze gedachte! —
 Is het zeker, dat wij in het volgend leven de
 herinnering aan het tegenwoordige niet verliezen,
 dat dezelve noodzakelijk is, indien wij een waar-
 dig denkbeeld willen vormen van onze onster-
 felijkheid; ja! het redelijke geloof aan een *regt-
 vaardig* oordeel willen vasthouden, dan zullen
 wij ook zeker het aandenken blijven bewaren
 aan die kundigheden, welke den geest wezent-
 lijk tot sieraad verstrekken; en, is het zeker
 dat het volgend aanzijn de volmaking zal zijn
 van het huidige; twifelen wij dan ook niet, of
 wij zullen blijven voortbouwen op die gronden
 van ware wijsheid en wetenschap, die wij hier
 gelegd hebben, terwijl alzoo in dit opzigt onze
 tegenwoordige kundigheden tot vermeerdering
 van onzen eenmaligen gelukstaat zullen kunnen
 dienen.

Heerlijk denkbeeld inderdaad voor een iege-
 lijk die naar ware wijsheid dorst, en zijne on-
 waar-

waardeerbaar hooge bestemming op prijs weet te stellen! verrukkend uitzigt voor den mensch, die overeenkomstig zijne roeping tot volkomenheid denkt en handelt! niet te vergeefs toch is hij werkzaam, niet vruchteloos spant hij zijne krachten in, eens zal hij er de heilrijkste gevolgen van ondervinden, en zijne welbestedde talenten hem dubbele winst opleveren! —

Wanneer nu het tot dus verre ter nedergestelde voor den opmerkzamen en nadenkenden, geene geheel verwerpelijke gissingen, wat meer is, geene van waarschijnlijkheid ontbloote gronden behelst, op welke wij onze meening vestigen aangaande de bruikbaarheid onzer tegenwoordige kundigheden ter vermeerdering van ons toekomend geluk, dan mogen wij ook vrijelijk het eerste gedeelte der vraag, van het achtenswaardige Genootschap toestemmend beantwoorden en verklaren, « dat de hoogste waarschijnlijkheid het mede brengt, en er alzoo « gronden zijn, welke ons niet toelaten te twijfelen, of de in dit leven beoefende Wetenschappen kunnen dienen tot vergrooting van « het heil der zaligen hier namaals. » —

Thans wil het Genootschap ook nog, dat men
meer

meer bijzonder die Wetenschappen zal aanwijzen, aan welke men dergelijken weldadigen invloed zoude mogen toeschrijven, en die men uit dien hoofde, boven andere tot voorwerpen van beschouwing en beoefening zoude behooren te maken, en het zal daarom onze plicht zijn, ingevolge de gemaakte verdeeling, aan het zoo veel mogelijk voldoen van dit gedeelte der voorgestelde vraag het tweede stuk onzer Verhandeling te besteden.

TWEEDE DEEL.

Waartoe zoude de Schrijver het ontveinzen, dat hij dit gedeelte zijner opgenomene taak, voor het moeilijkste rekent, en eene zekere vrees gevoelt, van in de behandeling derzelve niet zoodanig aan zijne eigene begeerte te zullen voldoen, als hij zelf gaarne wilde? waarom zoude hij voor zich zelve, de moeilijkheden welke hij hier overal ontmoet, de duisternis, waarin hij allerwege rondtast, verbergen willen? waarlijk! zoo wij ergens redenen hebben om te belijden, dat wij slechts ten deele kennen, dan is het opzigtelijk die dingen, welke tot de wereld der geesten betrekking hebben! vaak weten wij niet wat morgen, wat in het volgende uur zal gebeuren, en zouden wij dan doorgronden willen, het gene in het gebied der Eeuwigheid zal voorvallen!

Doorgronden? Neen! onmogelijk kan dit de vordering van het achtbaar Genootschap wezen, en gaarne zal het zich te vreden houden, wanneer deszelfs uitgeschreyene vraag aanlei-

leiding geven zal tot eenig antwoord, waarin het een en ander voorkomt, 't welk wij, op gronden van redelijk betoog, voor waarheid mogen aannemen, ten aanzien onzer werkzaamheden in het aanstaande verblijf.

Eene gevaarvolle klip moet hier in het oog worden gehouden: eene klip, op welke men meer dan eens gevaar loopt, wanneer men niet gedurig de hoogste oplettendheid in acht neemt, schipbreuk te lijden, namelijk, om zich door vooringenomenheid tot onbewijsbare stellingen te laten vervoeren: trouwens, wanneer het een of ander onderwerp de geliefkoosde stof van onze overdenkingen of gesprekken uitmaakt, dan is men weldra geneigd, van hetzelfde te veel optegeven, en 'er ons door te laten wegslepen! en, heeft nu zoodanig onderwerp, even gelijk het onderhavige, nog betrekking tot zaken welker kennis hoogst duister is, dan vooral staan wij, meer dan anders, voor afpadigheden bloot, vergapen ons aan schoonklinkende woorden en denkbeelden, nemen alles wat met onze troetelgedachten overeenstemt gaarne voor gangbaar en proefhoudend aan, — sluimeren ongemerkt van den eenen liefelijken droom in den anderen over, terwijl de onbevoor-

oordeelde bij zich zelve denkt . . . welke aangename droomen!

Buitendien, hoe minder wij van eenige zaak weten, hoe meer wij er gaarne van wilden weten: immers getuigt de geschiedenis, dat de menschelijke geest zich vaak uitgeput en verstompt heeft, in het nasporen en uitvorschen van dingen, waarvan men niets kon weten, omdat zij hersenschimmig en niet aanwezig waren. Alchymie! steen der wijzen! welke toverwoorden van vroeger dagen, en . . . welke luchtkasteelen! — voegen wij hier nu nog bij, dat de menschelijke geest gereedelijk tot uitersten overhelt, (n) dan zal men de gegrondheid onzer bovengemaakte aanmerking, dat eene gevaarvolle klip hier in het oog dient gehouden te worden, volledig toestemmen.

En wie twijfelt er aan, of men is vaak te verre gegaan, in het bepalen van het geen tot de toekomst betrekking heeft! men stelde zich het tegenwoordige te veel als den maatstaf van het toekomstige voor; men geloofde te

en

(n) Z. H. VAN ALPHEN, *over de Ware Volksverlichting*, die een en ander voorbeeld, (welke met nog talloos vele andere uit onze dagen zouden kunnen vermeerderd worden) tot staving van deze stelling opgeeft.

veel overeenkomst en gelijkvormigheid, met het gene hier is, en ginds wezen zal, te vinden; en daar men zijne meeningen gegrond achtte op gewijde uitdrukkingen en gezegden, verwarde men des te liever en des te spoediger het aardsche met het hemelsche, en vormde zich van lieverlede een stelsel, hetwelk nergens anders op rustte, dan op gissingen en metaphoren!

Want wat in het bijzonder de wijze betreft, waarop de Bijbel zich uitlaat omtrend dat gene, waarin de zaligheid eigenlijk bestaan zal; zoo is dezelve geheel en al zinnelijk: de spreekwijzen zijn ontleend (en hoe kon het anders) van menschelijke zaken en betrekkingen (o) « en « niets (zegt te regt een onzer beroemdste Vaderlandsche Godgeleerden (p)) « niets zoude ons « hart meer van den waren aard der Hemelsche « gelukzaligheid aftrekken, dan wanneer wij « alles eigenlijk wilden opvatten, en letterlijk « verklaren, wat van dezelve ons in den Bijbel « gezegd wordt,” terwijl wij geheel en al instemmen, met het gevoelen van den zaligen REINHARD (q) « dat zoodra men het waagt,
(op

(o) B. v. Luc. XVI, 22. Matth. VIII, 11. e. a. p. m.

(p) Zie MUNTINGHE, *Comp. Theol. Theor.* p. m. 400.

(q) Zie T. V. REINHARD, *Christl. Dogm.* p. 687.

« (op grond van zoo vele overdragtelijke gezeg-
 « den) naauwkeurig de plaats van het opont-
 « houd der zaligen te bepalen, of de onder-
 « scheidene en verschillende soorten hunner
 « genietingen, bezigheden en betrekkingen te
 « beschrijven, men tot droomen vervalt, die
 « hoegenaamd geenen grond hebben.»

Maar! zouden wij dan volstrekt niets van de
 toekomst kunnen zeggen? zouden wij niet eeni-
 germate over dezelve kunnen redeneren, zonder
 bevreesd te zijn, van geheel en al de grenzen
 van het waarschijnlijk mogelijke te overschrijden?
 zoude er zulk eene desharmonie tusschen ons
 huidig en eenmalig bestaan plaats grijpen, dat
 geene de minste berekening van het eene op
 het andere te maken ware? zouden wij, met een
 woord, zoo diep onkundig zijn van dien volgen-
 den opvoedingsstand des menschen, dat elke
 gissing van zelfs ongerijmd, elk vermoeden
 buitensporig, elke gedachte omtrend weten-
 schappen, die men hier tot verhooging van ons
 geluk ginds zoude kunnen beoefenen, raaskallerij
 verdiende genoemd te worden? dit voorzeker
 schijnt ons toe helling tot een ander uiterste te
 zijn, en draagt onze goedkeuring evenmin weg:
 want zoude de Eeuwigheid dan zoo geheel en
 al

al voor ons in wolken en donkerheid verborgen zijn? Neen! en wij aarselen niet te zeggen: «geene tegenstrijdigheid is het, dat wij op «aarde zulke Wetenschappen zullen kunnen «beoefenen, die in de Eeuwigheid ons geluk «zullen vergrooten” daar ik hoop, dit gevoelen met geen geheel verwerpelijke redenen in helderder daglicht te doen beschouwen.

Vooraf evenwel, vergunne men het ons, nader het een en ander in het midden te brengen, betreffende *den aart van het verblijf* der gezaligden, in de Eeuwigheid, om daarna meer bijzonder op onze voorgedragene stelling terug te komen.

A Het verblijf in de Eeuwigheid, zal *gezellig en werkzaam* zijn.

§ 1.

Met voordacht ga ik, als niet regtstreeks tot het onderwerp onzer Verhandeling behoorende, elke bepaling voorbij, *waar* het oord van ons toekomstig verblijf zal wezen, hoe zeer wij het voor ons allerwaarschijnlijkst achten, dat de verheerlijkte aarde eens te dien einde door den
 goe-

goeden en wijzen Schepper zal wordeu aange-
wezen (r); ofschoon onze ziel ontheven van het
logge ligchaam, en met edeler hulsel den heer-
lijken ligchame van Christus gelijkvormig be-
kleed, ook tevens het vermogen zal bezitten,
om zich naar de verstafelegene gedeelten der
schepping te begeven, en aldaar den grooten
Maker, in de werken zijner onbegrijpelijke al-
magt, wijsheid en heerlijkheid gadeteslaan en
te bewonderen (s). Maar hoe nu! zal de mensch
in zijn toekomstig verblijf geheel en al op zich
zelf staan, en niet met anderen in verbintenis
treden? zal hij aldaar nimmer aan schepselen
zijner soort zich kunnen aansluiten, maar, aan
zich zelven overgelaten, eene hem onbekende
bane eenzaam moeten bewandelen? Voorzeker
niet! tot gezelligheid plantte hem zijn Formeer-
der de onweerstaanbare neiging in; tot gezel-
ligheid schiep Hij hem, opdat hij hier in mid-
delen tot zijn geluk en zijne volmaking vinden
ZOU-

(r) Zie dit breedvoerig aangetoond door G. DE HAAS, *Ver-
handeling over de herstelde Wereld*, p. 253, vervv.

(s) Zie RIBBECK, *Leerredenen over het wederzien in de
Zeuwigheid*; p. 21. Ik herinner mij in LAVATERS *aussichten*,
dit zelfde gevoelen gelezen te hebben, hoezeer ik mij de plaats
waar, thans niet te binnen kan brengen.

zoude (t) en — in het geesten-rijk, kan, en zal het niet anders zijn! ook daar zullen de onsterfelijken zich onderling verbinden, en naar de mate der overeenstemming hunner neigingen den band der hemelsche vereeniging nauwer toesnoeren; ook daar zullen zij zich verbreederen tot onderling geluk en volmaking, en zich verblijden in den wederkeerigen wasdom, in kennis en heiligheid.

Onmiskenaar zijn voor deze gezelligheid der toekomst, de bewijzen te vinden in onze Heilige Boeken, en bijna overal wordt in dezelve het genot des hoogsten geluks voorgesteld, onder het beeld van eenen gemeenschappelijken omgang. Ja de Apostel PAULUS vond in deze verwachting zelfs eenen grond van troost, waarmede hij de geloovigen te Thessalonica bemoedigde, *laat ons, dus schreef hij, niet bedroefd zijn over onze dooden, als of wij geene hope hadden (van hen wedertezien) want voegde hij er bij, eens brengt God ons door Jezus allen bijeen, eers zullen wij altijd bij den Heer zijn: wat meer is, bij de roerend grootsche verheerlijking des Verlosers treffen wij Mozes en Elias, hoezeer eeuwen*
na

(e) Zie REINHARD, *Chr. Moral*, t. 1. p. m. 213.

na elkanderen van deze aarde weggenomen, bijeen in het vertrouwelijkt gesprek met Jezus (u), daar zij vervolgens zamen naar den Hemel wederkeeren, gelijk zij zamen uit denzelfven waren nedergedaald.

§ 2.

Het is naauwelijks noodig, onze gedachten nog breedvoerig openteleggen aangaande de vraag: of de gezaligden ook *werkzaam* zullen zijn? want uit het reeds aangevoerde zijn dezelve ligtelijk optemaken. Indedaad, om niet te spreken hoezeer werkeloosheid strijdig is met den aanleg van onzen onophoudelijk werkenden geest; hoe onbestaanbaar het met elkander zoude wezen, redelijke en verstandelijke vermogens aan den mensch in een volgend leven toetekennen, en tevens te willen, dat hij er geen gebruik van maakte; zoo behoeven wij slechts te letten op den aart van het ware geluk, dat wij zeker nimmer *Epicurisch* zullen voorstellen (v), als bestond het in *werkeloosheid*
en

(u) Zie Matth. VIII, 11. 1 Joh. III, 2. 1 Thess. IV, 14, 15. Marc. IX, 2 verv.

(v) Met medelijden waarlijk lezen wij de gedachte, welke zich EPICURUS van het geluk der Goden maakte, Zie Cic. Lib. 1 de nat. Deorum Cap. 19, 50; benevens de aanmerkingen en bedenkingen hier tegen Cap. 41, door eenen Stoicyu (BALBUS) geopperd.

en *ledigheid*: veilig mogen wij het derhalve voor eene waarheid aannemen, dat bedrijvigheid, de taak der zaligen zal uitmaken, eene taak, die zij des te gelukkiger, des te vrolijker zullen kunnen volvoeren (*w*) omdat vele hindernissen die ons thans dikwerf in onze werkzaamheden storen, of ons het vermogen en den lust tot voortdurenden arbeid benemen, dan geheel zullen ophouden. Ware het een dringend vereischte, dan zoude men tot nadere staving hiervan zich kunnen beroepen op de Engelen, die, waar wij hen ook ontmoeten, overal als werkzame wezens voorkomen, vaardig ter volvoering van den wil des Oneindigen, terwijl *hun* eens gelijk te worden, een gedeelte uitmaakt der heugelijke verwachtingen van een iegelijk, wiens hope op den Vorst der Engelen, Christus is.

Is het nu aan geene bedenking onderhevig, dat *gezellig* en *werkzaam* verkeer eene der kenschetsende karaktertrekken van het aanwezen der Hemelingen zal uitmaken, dan blijft, na al het gene te berde gebragt is omtrend de naauwe

(*w*) Wie herinnert zich niet terstond de woorden onzes Heeren, in het Volmaakste Gebed: „Uw wil geschiede gelijk in den Hemel, § alzoo ook op Aarde.”

we betrekking van het tegenwoordige op het volgende leven; omtrend de waarschijnlijke zekerheid, dat de tegenwoordig beoefende wetenschappen dan niet geheel verloren, maar bevorderlijk zullen kunnen zijn aan het geluk der zaligen, nog de vraag over, aan welke Wetenschappen *bij name*, wij dan dien heerlijken invloed in het gebied der geesten zouden durven toeschrijven?

Het Genootschap heeft in de opgave der vraag naauwkeurig de grenzen afgeperkt, binnen welke ons onderzoek zich moet bepalen; dat is: het heeft gewild dat men zoude aanwijzen, welke kundigheden, naast en behalve die groote wetenschap der kennis van God en zijner vereering (waarin zonder twijfel de mensch in eene betere wereld zich zal volmaken) de onderwerpen onzer tegenwoordige beoefening zouden behooren uittemaken, om van derselver aanvankelijke beoefening ons hier namaals de zaligste voorregten te kunnen beloven.

Edoch, in welken zin is het optevatten; wanneer het Genootschap van een *hopen der zaligste gevolgen* spreekt? zoude het die zalige genoegens bedoelen, welke zouden voortspruiten uit eene verdere *dadelijke voortzetting* dier we-

wetenschappen; of zoude het blotelijk denken, aan den *heilrijken invloed*, welken dezelve, aan de overzijde des grafs, zouden te wege brengen, ook *zonder dat* zij verder werden aangekweekt? — na rijpe overweging is het den schrijver voorgekomen, dat hem niets beletten kon, de vraag in deze tweeledige betekenis te verstaan, en het is op dit begrip, dat het overig gedeelte dezer Verhandeling gebouwd is.

B. Doch! welke zijn nu die kundigheden en wetenschappen? geene onzes erachtens die alleen door de aardsche behoeften en nooden zijn voortgebragt; geene die inspanning van ligchamelijke krachten vorderen, zoodat zij het zweet des aanschijns veroorzaken; geene die ons afmatten en vermoeijen, die ons des avonds uitgeput door den arbeid, op onze legerstede doen nederzigen, en doen hijgen naar den verkwikkenden slaap: maar zoodanige, die alleen betrekking hebben tot veredeling van onzen geest, en tot meerdere volmaking onzer zedelijke en verstandelijke vermogens; zoodanige, die onze vreugd voltooijen, onze ziel met de aangenaamste gewaarwordingen vervullen, en ons de edelste verpozing van den edelsten arbeid verschaf-

schaffen; zoodanige eindelijk, die alleen overeenkomstig zijn met het leven der Heerlijkheid, van het welk wij de grondtrekken reeds hebben opgegeven: *gezellig en werkzaam verkeer, Godverheerlijkende wasdom in kennis en reine vreugde.*

Is het nu de Goddelijke Openbaring, welke, eenstemmig met de Rede, deze grondtrekken van het volgend leven aantoot, dan zal het wel niet onredelijk zijn, noch eene vermete poging genoemd worden, wanneer wij door deze lichtende punten op den weg onzer nasporing geleid, het ondernemen, om zoo veel mogelijk te betogen: dat met betrekking tot het aanstaande *gezellige verkeer, menschenkennis*; ten aanzien van den volgenden *Godverheerlijkenden wasdom in kennis; wijsgeerte, natuurkunde, geschiedenis, wiskunde en zielkunde*, en opzigtelijk de *reine vreugd* der toekomst; *toonkunst*, de wetenschappen zijn, welke wij met vrucht zouden kunnen beoefenen, om eens van derzelve aanvankelijke kennis de zaligste gevolgen te ondervinden.

§ 1.

Menschenkennis! «welke eene wetenschap! alle vorderingen in beschaving,» (zegt een beroemd

roemd Wijsgeer van onzen tijd) (x), « op welke de mensch zich toelegt, hebben de bedoe-
 « ling, de verkregene kundigheden en bekwaam-
 « heden, ten nutte der wereld aantewenden:
 « maar het belangrijkste voorwerp in dezelve,
 « waaraan hij ze besteden kan, is — de mensch,
 « omdat deze zijn eigen laatste doel is” voor-
 « zeker « het belangwekkendste en opmerkens-
 « waardigste schepsel op aarde, dat zich aan
 « onze beschouwing aanbiedt, is — de mensch!
 « den mensch, wien de mensch, (zijn de woor-
 « den van LAVATER) (y) wien zijne mensch-
 « heid, niet het merkwaardigste is, — houdt op
 « mensch te zijn, iets volkomeners, iets hoogers
 « kan ons de natuur niet aantoonen — het
 « waardigst voorwerp van beschouwing — en
 « de eenige beschouwer is — de mensch. Naau-
 « welijks waag ik het te zeggen, (aldus drukt
 « zich een, in deze wetenschap bevoegde, Reg-
 « ter uit,) (z) hoe veel men er overal bij win-
 « nen

(x) Zie IMMANUEL KANT's *Anthropologie Vorrede* (Königsberg 1803) p. 1.

(y) LAVATER *Physiognomische Fragmente*, 1 Baud. s. 33.
 bij NIEMEYER *Characteristiek der Bibel*, (Schaffhausen 1778)
 tom. 1. p. 7.

(z) NIEMEYER, *Charact. der Bibel*, tom. 1. p. 17 18.

«nen, en hoe veel juister ons oordeel over
«den mensch worden zoude, indien wij naar
«vaste grondstellingen, deze wetenschap be-
«oefenden. Ik sta, wel is waar toe, dat wij
«dikwerf veel schuim daar zouden vinden,
«waar wij thans goud zien; dikwerf de bron-
«nen van vele daden geheel anders zouden
«beschouwen, dan zij ons toeschijnen; dat
«menige zoogenoemde groote daad in den
«rang der kleine, ja der laaghartige bedrijven
«zoude geplaatst worden, en menige Heilige
«uit zijne nis zoude tuimelen, waarin men hem
«eeuwen lang, met goddelijke eer gehuldigd
«had; ik erken ook, dat wij somtijds gerin-
«gere gedachten van ons zelve zouden krijgen,
«dan onze hoogmoed gewoon is te voeden,
«dat ons hart met zijn gewaand goed doen,
«meer in verdenking bij ons zoude geraken,
«als zulks tot hier toe het geval was: maar
«wij zouden ook zeer dikwerf daar goede, groote
«en edele menschen aantreffen, waar wij tot
«dus verre geene andere dan huichelaars, dan
«kleingeestige zielen, dan laaghartigen zochten,
«vaak het edelst metaal vinden, waar wij niets
«dan ruwen, steenachtigen grond vermoedden;
«menigen miskenden, verachten, gelasterden
«man,

« man, door onbarmhartige Priesters zelfs in
 « het graf vervloekt, wederom herstellen kun-
 « nen in de regten van waren zielen adel: nog
 « meer! zoo vele daden, die ons verdacht voor-
 « kwamen, zoo vele bedrijven, die den zweem
 « dan eens van deze, dan eens van gene on-
 « deugd hadden, zouden al dit onechte op eens
 « verliezen, wanneer wij met ware menschen-
 « kennis dezelve proefden en toetsten, en ze,
 « zooveel dit ons mogelijk is, alleen met het
 « bloote oog der waarheid beschouwden!”

Indedaad, wie twijfelt er aan, of onbegrijpe-
 lijk veel zoude de omgang met menschen win-
 nen, indien de opgenoemde Wetenschap meer
 beoefend, en op het dagelijksch verkeer toege-
 past werd! wie twijfelt er aan, of velen thans
 door valsche oordeelvelling gescheiden, zouden
 in de broederlijkste overeenstemming, zich on-
 derling het leven veraangenamen, indien men
 van beide zijden meer bekwaamheid bezat,
 om elkanders begeerten, neigingen, handelin-
 gen en gansche bestaan in het ware daglicht
 te beschouwen!

Ook aan gene zijde des grafs zal verkeer —
 verkeer met — menschen, plaats grijpen, die,
 hoe zeer ook ontheven van heerschende neigin-

gen tot zonden, nogtans altijd als eindige wezens onvolmaakt (*aa*) en als individu's, hunne eigendommelijk (individuëele) neigingen, begeerten en gemoedsbestaan, even zeer als op aarde hebben zullen. Hoe nu! zoude het niet de overeenstemming in dien eenmaligen omgang bevorderen, zoude het niet van den weldadigsten invloed op dat toekomstig verkeer wezen, indien men zich met de groote kunst om elkanderen naar waarheid te beoordeelen, aanvankelijk had bekend gemaakt? zoude zij ons niet de rijkste belooning voor alle aangewende moeiten verschaffen, indien zij het middel ware, om hen te leeren kennen, die meer dan anderen vóór ons persoonlijk verkeer geschikt zouden zijn, hoe zeer dan ook de band eener algemeene liefde allen vereenigde? en veilig durven wij daarom op grond dezer redenering besluiten, dat een iegelijk, die hier den mensch tot het onderwerp zijnes nadenkens kiest, eene wetenschap beoefent, welke misschien, meer dan wij vermoeden, eene bron van zaligheid zal wezen, springende in het eeuwige leven!

§ 2.

(*aa*) Natuurlijk vloeit dit voort uit onze beperkte natuur, want volstrekke volmaaktheid is alleen eene eigenschap Gods, ook PAULUS geeft dit niet onduidelijk te kennen, 1 Cor. XIII, 13. Zie REINHARD *Dogm.* s. 687 bij wien men gewigtige opmerkingen omtrent dit stuk zal aantreffen.

§ 2.

De belangrijkste kundigheden, welke de mensch kan opzamelen, zijn behalve de zedelijke en godsdienstige, ongetwijfeld de zoodanige, die tot de ontwikkeling, opscherping en uitbreiding der vermogens van zijnen geest betrekking hebben: en, indien vele andere wetenschappen, als alleen geboren uit grove, zinnelijke of eigenlijk gezegde *aardsche* behoeften, slechts zoo lang hare waarde behouden, als deze behoeften zelve duren; dan mogen wij daarentegen vertrouwen, dat die kundigheden, welke eenen regtstreekschen invloed hebben uitgeoefend op de veredeling der (ziele door de opheldering en verwijding harer begrippen niet ganschelijk zullen verloren gaan. Immers zij zijn het wezen der ziel als ingevloeid; zij hebben zich met hetzelfde vereenigd; zij zijn de bezittingen der ziel geworden: en elke wezentlijke eigendom des geestes is boven de vernieling des doods en boven het geweld des grafs verheven.

De *Wijsgeerte* is eené zoodanige wetenschap, en haar meenen wij gerustelijk de bestendige leidsvrouw te mogen noemen des genen die haar beoefent, en door haar de vermogens
van

van zijnen redelijken geest ontwikkeld, opgescherpt en uitgebreid heeft.

Maar hoe! zal men de waarde der bestendigheid met eenigen grond kunnen toekennen aan eene wetenschap, zoo vruchtbaar in verschillende, en elkander beurteling verdringende stelzels? zal men, zonder zich belagchelijk te maken, willen beweeran, dat eene wetenschap in de eeuwigheid enig voordeel zal aanbrengeu, welke men bekennen moet dat bij velen voor een groot gedeelte in bespiegelingen en veronderstellingen bestaat? zal men in goeden ernst durven staande houden, dat eene wetenschap aanwezig zal blijven, over welke grondbeginselen men getwist heeft van PLATO en ARISTOTELES af, tot op LOCKE, en van dezen weder tot op KANT; zonder dat het moeilijke pleit nog voor allen even voldingend is uitgewezen? (bb) zal in het rijk van licht en orde eene wetenschap zelfs geduld kunnen worden, welke op aarde slechts uitgedacht schijnt te zijn, om twijfeling en verwarring daar te stellen? Het

(bb) *Zie Resultate der Philosophische forschungen über die natur der menschlichen Erkenntnisz von PLATO bis KANT. Eine gekrönte Preiszchrift von D. TH. Suabedissen, Marburg 1805.*

Het is zoo, de naam der stelzels van wijsbegeerte is *legio!* het eene werd op de bouwvallen van het andere gesticht, en misschien is juist hierin wel eene der hoofdoorzaken te zoeken van deszelfs kort daarop volgende nederstorting; dan, het is ook geenzins aan eenig *bijzonder* wijsgeerig stelzel, dat wij duurzaamheid willen toekennen: veel meer stemmen wij gaarne toe, dat zoo vele menschelijke bespiegelingen, als ijdel en nutteloos eens volkomen verdwijnen zullen; maar de wijsgeerte, *in het algemeen*, is het toch buiten tegenspraak welke de vermogens onzer ziele spant, den geest tot onderzoek opwekt, en denzelve tot nadenken, onderling vergelijken, waarden en beoordeelen in staat stelt; en zoude dit alles niet de gewigtigste voordeelen opleveren, dat wij evenwel naar gelang onzer, hier ontwikkelde en beschaafde vermogens, niet alleen eenen des te hooger trap in de toekomst zullen bestijgen, maar ook deze meerdere ontwikkeling en beschaaving derwaards zullen medenemen? — Neen! — valle eens vrij alles weg, wat een helderder inzien ons als niet proefhoudende zal doen beschouwen; de vrucht der wijsbegeerte blijft nogtans over, want zij vormde ons voor dat leven,

ven, tot welks grondtrekken kennis, waarheid en de hoogste verstandsbeschaving behooren; want zij verstrekte ons tot eene aanvankelijke voorbereiding, om over de waarheid te leeren nadenken, welke gewis het edele doel der nasporingen van elken zaligen onsterfelijken wezen zal.

Doch al hebben wij boven toegestemd, dat *vele* begrippen en meeningen, welke thans in eene hooge waarde bij ons staan aangeschreven te niet zullen gaan: daarom vloeit hieruit nog geenszins voort, dat dit lot *alle* zal treffen: immers is het zeer wel mogelijk, dat wij bij vele ijdele veronderstellingen, ook sommige waarheden aan onze zijde kunnen hebben, en behoef ik te zeggen, dat het bezit derzelve eenen schat der ziel zal uitmaken, welke haar nimmermeer ontnomen zal worden? behoef ik te zeggen, dat die waarheden de som onzer kennis in de toekomst gewisselijk vermeerderen zullen? — Eene dubbelde reden hebben wij derhalve, om de wijsbegeerte ook onder die wetenschappen te rangschikken, welke voor ons niet alle waarde verliezen, maar welke integendeel met de vaste hoop op vergrooting van ons geluk in de eeuwigheid kan worden aangekweekt. —

Indien er eenige wetenschap is, welke ons regtstreeks leidt tot de kennis, bewondering, en aanbidding der almacht, liefde en wijsheid Gods, dan is het de *Natuurkunde!* — te regt spreekt men daarom van een boek der natuur, in de beteekening van een onderwijsboek des menschen: want het is immers de schepping, welke ons de eerste gedachte aan een hooger wezen inboezemt; het zijn immers de zienlijke dingen, waaruit wij den Onzienlijken in zijne volmaaktheden leeren kennen?

Eene oppervlakkige beschouwing van het geschapene houdt ons reeds in verbazing opgetogen, en doet ons met stillen eerbied vervuld uitroepen: « *de Heer is groot en zijne grootheid is ondoorgrondelijk! Hij heeft alles met wijsheid gemaakt, en de aarde is vol van zijne goederen!* » maar, indien wij nadenken over het verband van het geschapene onderling; indien wij de verborgene werkplaatsen der natuur binnentreden, en aldaar alles in rustelooze beweging tot scheiding en vereeniging, tot ontbinding en herstelling werkzaam zien; indien wij in de minst opgemerkte, dagelijksche verschijn-

schijnselen, in licht, lucht en warmte wonderen ontdekken van gadelooze kennis en alvermogen; indien wij in elken zandkorrel, in elke bloem en plant, in elk dier, van den worm af, tot den mensch toe, diepten zien van onpeilbare wijsheid en wetenschap: dan — zinken wij weg in aanbidding, dan gevoelen wij het magtelooze der taal, om in woorden de gewaarwordingen uit te drukken, die ons doorstroomen voor den Ondoorderdelijken en Onzichtbaren, voor wien niets groot, noch klein is; die slechts spreekt, en het is er; die slechts gebiedt, en het staat er; die door zijn magtwoord de Hemelen geschapen, en door den adem zijns monds het Sterrenheer heeft voortgebracht.

Doch de pracht, en majesteit *dezer* schepping gaat eens voorbij, als de dood, ons oog voor dezelve sluitende, ons in andere oorden overbrengt van het onmetelijk Godsgebied! — en waar, welke, hoedanige zullen die oorden wezen? Indien de bepaling der plaats onzes toekomstigen verblijfs sommigen gewaagd zoude kunnen toeschijnen; dan zal men toch gaarne erkennen, dat hetzelfde, uitgekozen door de Hoogste Wijsheid, ook hoogst geschikt zal wezen ter bewoning voor ons, als zinnelijke we-

zens,

zens, hoedanige wij altijd blijven zullen, maar juist deze onze zinnelijkheid, hoe gereinigd en gezuiverd van al het grovere aardsche men zich dezelve ook verbeelde, veronderstelt wederom eenen voor haar gepasten zinnelijken werkring, — eene nieuwe ons omringende zinnelijke schepping, — en eene nieuwe zinnelijke natuur, welke niet minder dan de lagere aardsche, in hare veelsoortige voorwerpen het merkteeken vertoonen zal der Opperste Wijsheid. — En, zouden dan, in die edelere schepping, geene regelen meer gelden, volgens welke de Almagtige deze aarde gevormd, en sedert duizenden van jaren in stand gehouden heeft? zoude alles, wat wij van het tegenwoordige wezen en werken der dingen hebben nagespoord, ten eenemale nutteloos zijn, wanneer wij de nieuwe aarde bewandelen zullen? — Maar! — het voortreffelijkste aardsche schepzel, zal nog te veel kenmerken overhouden in hoogere kringen van zijn vorig bestaan, — de toekomstige mensch zal te veel gelijkvormigheid blijven bezitten, aan den tegenwoordigen, — dan dat wij bij gevolgtrekking hier uit niet zouden durven afleiden, dat ook in zijne eenmalige woonplaats veel zal voorkomen, hetwelk overeenstemt met zijne huidige?

ge! — Vele natuurwetten derhalve, die wij hier door onze nasporingen als eeuwig en onveranderlijk hebben leeren kennen, zullen wij dan ook hier namaals eens als zoodanig beschouwen; wat meer is: met scherp blik voorzien, en met hooger denkvermogen begaafd, zullen wij naar die wetten ook dieper kunnen doordringen tot de oorzaken van vele dingen, naar welke wij thans uit derzelve verschijnzelen nog slechts gissen kunnen; en wie ziet niet in, hoe het uit dien hoofde onze aanvankelijke natuurkunde is, welke ons het heerlijkste verschieft opent, op de aangenaamste bezigheden der eeuwigheid: bezigheden voorwaar, welke altijd nieuwe opwekkingen zullen verschaffen tot prijs en grootmaking des Hoogverhevenen, die voor elke eindige aanschouwing verborgen, en onzichtbaar door zijn wezen, alleenlijk uit zijne werken gezien, en erkend zal moeten worden? —

§ 4.

Niets is meer geschikt om onzen geest met ware wijsheid uitterusten, dan de beoefening der *geschiedenis*, zij is het, (en ziet daar het hoogste, het edelste standpunt tot hetwelk wij ons immer in hare beschouwing verheffen kunnen,)

nen,) zij is het, welke ons het sprekende en rijke tafereel verschaft van de handelwijze door God, gedurende bijna zestig eeuwen, met zijn redelijk schepsel gehouden; zij is het, welke ons leert, hoe Hij, de Schepper der wereld, het altijd was, die het lot der volken afwoog, en de harten hunner Koningen en Vorsten als waterbeken naar zijn welgevallen leidde! — tot eerbiedige bewondering, tot knielende aanbidding worden wij bewogen, zoo dikwerf wij den hoogen gang nasporen, welke zijne Voorzienigheid van den aanvang af, tot op den huidigen dag gehouden heeft. Tot dankbare verheerlijking zijns naams wordt ons hart krachtig opgewekt zoo menigmaal wij in algemeene en bijzondere gebeurtenissen opmerken, hoe Hij het was, die zoo vaak uit de vreesselijkste duisternis het vrolijkst licht deed geboren worden, en ten beste bestuurde, wat de mensch ten kwade had gedacht. Geschiedenis! ja, zoo iemand, dan is zij de predikster der wijsheid Gods en de verkondigster zijner groote en almachtige daden: zichtbaar toch schetst zij ons zijne zorg af voor de bevordering der ware vereering van zijn Wezen, duidelijk toont zij ons zijnen vasten en magtige wil, om zijn naam, tot heil van allen,

len, eens een te doen zijn over de geheele aarde!

Maar hoe! is het soms niet, als of die zelfde geschiedenis het bestaan eener vaderlijke Voorzienigheid bij ons in verdenking wil brengen, ofschoon zij ons duizendmaal op dezelve vingerwijst? is het soms niet als of zij ons wil doen twifelen aan het aanwezen Gods, van wiens Alregering zij nogtans op elke bladzijde spreekt? waartoe geeft zij ons anders zoo veel stof tot vragen, die wij nimmer voldoende kunnen beantwoorden? waartoe anders noopt zij ons, tot het opperen van bedenkingen welke onoplosbaar zijn? waarom gewaagt zij, onder het bestuur eenes liefdevollen vaders, niet van alle vorsten, als van TITUSSEN? waarom zoo dikwerf van NERO'S, CALIGULA'S, CARACALLA'S, ATTILA'S en CHRISTIERN'S? waarom meldt zij ons, onder de regering des waarachtigen, niet den onafgebroken voortgang van waarheid en licht? waar toe van martelvuren, auto da fé's, van inquisitie en bartholomeus nachten? waarom zegt zij, dat onder het oog des Heiligen en Regtvaardigen, dikwerf de edelste Regenten, een HENDRIK *de vierde*, een GUSTAAF *de derde*, een WILLEM *de eerste* door booswichten werden vermoord, terwijl volksbeulen,

een

een *FILIPS de tweede*, een *LODEWIJK de veertiende* op hunne troonen stierven? waarom verhaalt zij van de zichtbare zegeningen, welke dikwerf het eene volk boven het andere, het eene werelddeel boven het andere genoot! daar toch bij God geene aanneming des persoons kan zijn? waarom spreekt zij van zoo vele geesels der menschheid, van oorlogen, pestziekten, aardbevingen, watervloeden en diergelijke? waarom maar wie zoude met de geschiedenis in zijne hand de lijst dezer bedelingen niet aanmerkelijk kunnen vergrooten? toereikend is het voor ons oogmerk slechts eenige, die ongezocht ons in gedachte kwamen, te hebben opgenoemd.

Nog is het hier op aarde de tijd niet van diepere inzage in het onderling verband van tijden en zaken; nog is het aanschouwen ons niet altijd vergund, maar wordt het gelooven en vertrouwen dikwerf een kinderlijke pligt. Edoch, zal dit altijd zoo blijven? zal de eeuwigheid niet veel ophelderen omtrent de wegen en leidingen, welke God met het menschdom in het gemeen, en met zijne Kerk in het bijzonder gehouden heeft? — van onze eigene lotgevallen is dit

dit wel zeker, want hoe zoude de mensch anders *het zeer uitnemend eeuwig gewigt van heerlijkheid* regt naar waarde kunnen schatten, indien hij zich de verdrukkingen niet konde herinneren, onder welke hij op aarde zuchten moest? hoe zoude hij *met gejuich maaijen*, als hij vergeten konde, onder hoe vele tranen hij het zaad had uitgestrooid? maar! — als wij onze vroegere omstandigheden herdenken zullen, dan zullen wij immers ook de lotgevallen van anderen, waarmede de onze dikwerf in een onafscheidelijk verband stonden, in ons geheugen terug moeten roepen? en dan zal het ook wel geene dwaasheid heeten, te zeggen: « eens werpen wij ook heldere blikken op meer algemeenne gebeurtenissen, en beschouwen dezelve « in haren zamenhang: eens ziet het onbeneveld « oog de duisternissen opgeklaard, de leemten « aangevuld, en de tegenstrijdigheden, welke « wij kortzigtige overal meenen optemerkken, geheel en al uit den weg geruimd! »

En welk eene vreugd, welk een genoeg, welk eene stof tot verheerlijking Gods zal ons deze beschouwing opleveren! — o! zoo de Christen reeds in dit leven de innigste vreugde smaakt, wanneer hij van achteren in bijzonderheden
het

het bestuur zijnes Hemelschen Vaders geregtvaardigd, en als wijs en liefderijk gehandhaafd ziet, wie zal ons dan het blijde gevoel beschrijven, dat zijne ziel zal doorstroomen, als hij in alle de daden Gods de onuitsprekelijkste goedheid, de onnaspeurelijkste kennis zal bewonderen? Ja, nederig en onderworpen, moet hij hier nog dikwerf zeggen: «de Heer zal het «voorzien!» maar ginds juicht hij: «de Heer «heeft het voorzien!» hier is het nog menigmaal pligt, met gewillige overgave van zich zelve te spreken: «de Heere doe, wat goed is «in zijne oogen,» maar gins stamelt hij: «gij «hebt alles welgedaan Vader! en uw doen is «enkel Majesteit!»

Wel hem dan, die met een Christelijk-Godsdiensdig oog en hart zich dikwerf verdiept in de overdenking der geschiedenis van tijden en volken! wel hem! die haar tot leidsvrouwe kiest, ter verkrijging van levenswijsheid, en verheerlijking Gods! want verschaft hem zulks in dit leven vaak de ruimste stof, om Hem te loven wiens wegen niet onze wegen, wiens gedachten niet onze gedachten zijn; hoe rijk zal dan voor hem die bron niet vloeijen, wanneer hij in het groot opgetrokken en voltooid gebouw
der

der Godsregering, overal de heerlijkste orde ziet heerschen; wanneer hij opmerkt, hoe zelfs dat gene wat hij op aarde meende tot deszelfs vergruizing te zullen strekken, dienen moest, om het op de onwankelbaarste grondslagen te vestigen, en met de stevigste pijlers te schragen! —

§ 5.

Nergens handelt de natuur sprongswijze, maar overal vinden wij bij haar den zachtsten, vaak onmerkbaarsten overgang van het mindere tot het meerdere volmaakte: niet terstond prijkt de lelie in hare gansche pracht; niet terstond verheft zich de eik tot zijne statige hoogte; gene ontwikkelt zich eerst langzaam uit haren bol, brengt vervolgens bladeren voort en wacht eenen geruimen tijd voor zij den kelk ontsluit, en ons hare schoonheid vertoont; deze heeft zelfs jaren noodig eer uit den eikel het tengere, nog buigzame rijsken is voortgeschoten, terwijl eené halve eeuw is voorbij gesneld, voor dat gij den breedgetakten en rijkgebladerden boom aanschouwen kunt.

Niet anders is het met den gang der menschelijke beschaving gesteld: eensklaps redeneren wij niet als wijzen en verstandigen; plotseling gera-
ken

ken wij niet tot juiste begrippen en zuivere voorstellingen, maar slechts van lieverlede: als wij kinderen zijn, spreken, doen en bedenken wij als kinderen; maar zoodra wij tot rijper jaren gekomen en oud geworden zijn, dan doen wij van zelf te niet, het geen den kinderen eigen is, omdat onze begrippen waardiger, edeler en wijzer zijn; ja, hetzelfde dat wij in de beweging der ligchamen opmerken, die zich niet van de eene plaats naar de andere kunnen bewegen, zonder alle de punten der lijn te raken, die de uitersten van elkander scheidt, slaan wij ook gade in de verstandelijke vorming van den mensch: alles geschiedt trapswijze, en van oogenblik tot oogenblik.

Alzoo zal het buiten kijf ook in het andere leven zijn; en, zoo wij ergens analogie tusschen het tegenwoordige en het volgende mogen vermoeden, dan is het te dezen aanzien. Vluggere moge onze bevatting, helderder ons doorzigt, opgeklaarder onze denkbeelden wezen; doch dit neemt niet weg, dat dit doorzigt eerst langzamerhand die helderheid; onze denkbeelden die klaarheid; onze bevatting die vlugheid verkrijgen zal, en wij niet eensklaps tot dezelve geraken zullen: doch welke wetenschap is meer

geschikt, om ons in onzen huidige werkring, bij de opscherping van ons denkvermogen, tot juistere, vastere, grondigere redenering optevoeren; om ons beter te vormen voor de bepeining van hooge en afgetrokkene waarheden, dan die welke onder de Grieken bij uitstek den naam van *Wetenschap* (Mathesis) droeg, en wij met den algemeenen naam van *Wiskunde* bestempelen?

Is het nu bijna beslist zeker, dat naar mate wij ons hier beschaafd, en de vermogens onzer ziel ontwikkeld hebben, naar die mate ook de trap van beschaving zal wezen, op welken de Alwijze ons tot hoogere en hoogere opklimming plaatsen zal; hoe veel zullen dan de voorregten des genen wezen, die in het land zijner vreemdelingschap zich met eene wetenschap onledig hield, welke hem den koninklijken weg aanwees, om op de kortste en de zekerste wijze de waarheid uittevorschen? Men versta met dat alles den schrijver hier wel: geenzins wil hij zeggen, dat de wiskunde daarom zoude behooren beoefend te worden, wijl hij gelooft, dat zij zelve in hoogere gewesten zal worden aangekweekt. Neen zeker! maar om dat haar invloed van dién aart op de wijziging, stemming
en

en regeling van onzen geest is, dat zij denzelven behulpzaam zal wezen, in het nasporen van zaken, in het doorgronden van dingen, die als dan de onderwerpen van overdenking en beschouwing zullen uitmaken; om niet te spreken hoe zij welligt zal kunnen toegepast worden op wetenschappen, die de inwoners van het onmetelijk Godsrijk zullen bezig houden; wetenschappen evenwel, welke tot nog toe geen oog gezien, geen oor gehoord heeft, noch waar van eene gedachte in het hart des menschen is opgekomen! —

§ 6.

Edoch hoe dicht een gordijn de toekomst ook voor onze blikken bedekke en welke dikke duisternis ons ook belette te zien, wat aan de overzijde des grafs voorvalt; de mensch, dit mogen wij nogtans gelooven, de mensch zal nimmer ophouden voor zich zelve ten onderwerp van nasporing te verstrekken.

Met regt verbazen wij ons over de voortgangen welke hij gemaakt heeft in onderscheidene opzigten, en met een zeker gevoel van billijke trotschheid en eigenwaarde oogen wij de reuzenstappen na, welke hij nog dagelijks doet
op

op de bane der uitvindingen en der kunsten: dan tart hij de woede der zee, en, hoezeer de verholgen oceaan zijne golven uit de diepste afgronden hemelhoog opzweept, en den rockeloozen dreigt in zijne kolken te verzwelgen; zoo blijft hij bedaard bij dit woeden en dreigen, waagt het brooze lijf op eene ranke kiel, en werpt in de verstaafgelegene werelddeelen in behouden haven het anker; dan beheerscht hij het alverzegend en alverbrijzelend vuur des bliksems, leidt het naar zijne willekeur, en dwingt het dien onschadelijken loop te nemen, dien hij hetzelfde gelieft voorteschrijven; dan dringt hij door in de diepten der aarde, woelt in hare ingewanden, ontrukkt haar hare schatten, en maakt zich meester van de geheimen, welke zij in haren donkeren schoot verbergt; maar dan ook weder verheft hij zich stouter in zijne vlugt dan de adelaar, waart rond in de bijna oneindige ruimten der hoogere gewesten, en meet den zons-afstand en de hoegrootheid van den *Uranus* even zeer als hij dien van *Mercurius* bepaalt en berekent; hij doch genoeg! — zouden wij het kunnen gelooven? die zelfde mensch, die met zijn brein en met zijne kracht alles schijnt te kunnen bevatten en be-

mees-

meesteren, die zelfde mensch is — een vreemdeling in de kennis van zijnen eigen geest! — een raadsel voorwaar, en eene onoplosselijke verborgenheid zijn wij voor ons zelve, welke ook onze kennis in andere opzigten zijn moge; en wie zal dit niet gereedelijk toestemmen, die eenigzins weet, welke wonderbare verschijnselen het nevelachtige *magnetisme* ons omtrent de werkingen, krachten, vaardigheden en vermogens der ziel heeft opgeleverd! hoe? meenen wij te mogen vragen, zullen deze raadsels nimmer worden ontknoopt, deze duisternissen nimmer worden opgehelderd? zal de mensch altijd een vreemdeling voor zich zelve blijven, zal hij nimmer, in zich zelve gekeerd, ontdekken kunnen, wat zijn edelst deel, wat zijne ziel zij? voorzeker zal hij dit! want wij kunnen immers redelijker wijze niet denken, dat de Eeuwigheid die in alles den wasdom van kennis zal bevorderen, hier alléén stilstand op dezelfde hoogte zal gedoogen? wij kunnen immers niet verwachten dat ginds, waar alles voortgang en volmaking zal ademen, de kennis van den menschelijken geest op den achtergrond zal blijven staan in het vak der Hemelsche wetenschappen? buitendien, wanneer ergens drijfveren zullen

len te vinden zijn tot den lof des Allerhoogsten, dan zal het in deze kennis wezen; wanneer ergens bronnen zullen ontdekt worden tot veraan- genaming van den omgang hier namaals, dan zal men ze in deze wetenschap aantreffen; en deze drijfveren zouden dan verlamd worden, deze bronnen gestopt blijven? denke, wie zoo denken wil, maar men zie toe dat men niet door de vrees van te aardschgezind omtrent het Hemelsche te denken, zich late verleiden om den Hemel te ontnemen wat waarlijk Hemelsch is!

O! zoo het waar is, dat de invloed des lichaams, aan zonde onderworpen, ons te dikwerf belemmert in de nasporing van waarheid en kennis; zoo het waar is dat hetzelfde eeniger- mate de kerker der vlugge ziel genoemd kan worden; hoe zal het dan zijn, wanneer onze geest, uit zijne gevangenis ontslagen, in volle vrijheid werkzaam wezen en door geene uit- wendige beletselen meer gehinderd zal worden! dan voorzeker zal hij eerst regt in de gelegen- heid zijn, zich zelve te leeren kennen: dan zal deze wetenschap met meer vrucht dan in het tegenwoordige leven kunnen beoefend worden, en ik verbeelde mij, hoe deze beoefening meer- malen de stof zal opleveren tot het eenstemmig
aan

aan te heffen lied ter eere van Hem, die ons zoo wondervol gemaakt heeft, en tot wiens geslachte wij behooren.

Niet moeilijk is het thans te bevroeden, wat wij met deze voorgedragene denkbeelden willen te kennen geven, en waarheen deze gedachten ons leiden moeten; namelijk tot de stelling: dat indien wij ons op aarde toeleggen op de kennis onzer ziel, en daarin zoo veel vorderingen mogelijk pogen te maken, wij ons op eene wetenschap bevljigten, in welker verblijdende voortzetting wij ons niet alleen mogen verheugen, maar die bij de heerlijke aantebrengegene genoegens daarenboven ook ons hart zal stemmen tot den lof des Oneindigen! —

§ 7.

Reine vreugd houden wij met regt voor een gedeelte van het geluk, dat de zaligen beërven zullen: zorgen en bekommelingen achtervolgen hier steeds den sterveling, en niemand is er, die zeggen kan zijn leven steeds in ongemengd genoegen te hebben doorgebracht. Ach! van hoe veel verdriet en nooden is het sombere graf de eindpaal, en hoe waarachtig zijn de woorden

den

den die wij over onze dooden kunnen uitspreken: *zij rusten van hunnen arbeid!* maar hoe veel anders zal het leven der zaligen zijn! verbannen zal uit hun midden wezen alle innige weedom en knagend verdriet der zielen, *want God zal bij hen wonen, en zij zullen zijn volk zijn, en God zelf zal bij hen, en hun God zijn, en God zal alle tranen van hunne oogen afwisschen, en de dood zal niet meer zijn, noch rouwe, noch gekrijt, noch moeite en zal meer zijn, want de eerste dingen zijn voorbijgegaan, en Jezus Christus is, in den onbeschrijflijken rijkdom, zijner met bloed verzegelde liefde, alles voor allen, alles in allen geworden!* — Indedaad de hoogste genoegens, voor welke de mensch vatbaar is, zullen dan gesmaakt en genoten worden, en wanneer de Bijbel ons daar van eenig zinnelijk denkbeeld wil mededeelen, dan geschiedt zulks onder de voorstelling van het aanheffen en onafgebroken zingen van liederen ter eere van God en zijnen Zoon: (cc) treffende en opmerkenswaardige voorstellingen! — wel is waar, wanneer wij boven de stelling voordroegen, dat ook de *toonkunst* niet geheel te loor zal gaan voor de oorden der onsterfelijkheid, dan

(cc) Zie Openb. V, 9. XIV, 3. XV, 3.

dan vinden wij voor deze meening geene regtstreeksche bewijskracht in dergelijke uitdrukkingen des Bijbels ten aanzien der hoogste zaligheid; daar wij dezelve slechts als beelden beschouwen, onder welke de onbegrensde vreugd der Eeuwigheid ons wordt afgeschaduwd; maar indien wij er nader opletten, hoe het in den aard des menschen ligt, zijne blijdschap door jubel en gezang te uiten; indien wij acht geven, hoe de toonkunst uitermate geschikt is ter verhooging van innige genoegens der ziel, dan hellen wij des te gereeder over tot de gedachte, dat ook deze wetenschap of kunst de zaligheid niet weinig zal kunnen verhoogen of vermeerderen.

Edele toonkunst! naar waarheid zegt een der ouden (*dd*) « dat de natuur haar aan de « stervelingen ten geschenke heeft gegeven, ter « leniging der rampen die hen treffen, en ter « vermindering hunner zorgen en verdrietelijk-
« heden:” trouwens, hoe menigmaal heeft zij het gerimpeld voorhoofd ontplooid, hoe dikwerf het gemoed in betere stemming gebragt, hoe vaak de zorgen verdreven, die als donkere onweerswolken over de ziel zweefden!

Ede-

(*dd*) Zie *QUINTIL*, *Orat.* Lib. 1 cap. 10. (Edit. Petri Galandi 1604) p. 49, waar men meer tot lof der toonkunst vinden zal.

Edele kunst! Neen! — « de Insteller van on-
 « zen heiligsten Godsdienst heeft nimmer dezelve
 « afgekeurd, maar integendeel de hemelsche
 « vreugde ook onder zulke beelden voorgedra-
 « gen, waarin de muziek geene geringe plaats
 « bekleedt” (ee), en wie weet, hoe zeer eens
 het plegtstatig gezang zijn hart gestemd hebbe,
 tot het betoonen der moeilijkste gehoorzaam-
 heid aan zijnen vader, in den jongsten avond
 zijns levens! — (ff)

Maar meer dan dit verschaft zij ons: zij is
 gelijk een Joodsch wijsgeer zich uitdrukt (gg)
 « de bron van alle zinnelijke genoegens, en ver-
 « eenigt in zich als in een middelpunt alle
 « mogelijke genietingen”: met onuitsprekelijke
 gewaarwordingen doorstroomt zij onze ziel, tast
 de fijnste vezelen des gevoels aan, ontrooft ons
 als het ware aan de aarde en het aardse,
 verheft ons tot voor den troon des Hoogstvol-
 maakten, en doet ons opgetogen en verrukt van
 zinnen iets gevoelen van het geen wij « godde-
 « lijk

(ee) Zie H. VAN ALPHEN, *Mengelingen in proza en poëzij*,
 pag. 183.

(ff) Zie Matth. XXVI, 30.

(gg) Zie MOZES MENDELSONN'S *Philosophische Schriften*,
 T. 1 p. 84, in de Verhandeling über die Empfindungen.

«lijk schoon” meenen te moeten noemen. Edoch, ik wil geen lofredenaar dezer kunst worden, alleen vergunne men mij deze vraag: wanneer wij in het volgende leven ook als zinnelijke wezens (*hh*) bewerktuigd zullen zijn, en dus ook zinnelijke gewaarwordingen en zinnelijke genoegens zullen kunnen genieten, (eene waarheid welke noodzakelijk uit het geloof eener eenmalige omkleeding met lichamen voortvloeit) zullen wij dan zeggen en staande houden, dat de edelste, de schoonste, de reinste, de hartverheffendste van alle zinnelijke gewaarwordingen, de toonkunst, ons onbekend zal blijven? zullen wij dan beweren willen, dat wij voor die genoegens welke zij verschaft geheel koud, ongevoelig en onvatbaar blijven zullen? Neen voorwaar! en, hoe zeer thans bij sommigen dat gevoel en die zin voor deze kunst nog niet ge-

(*hh*) Ofschoon onze lichamen in de volgende wereld edeler dan onze tegenwoordige zullen zijn, zoo stellen wij ons dezelve nogtans als zinnelijk voor, want wat een eigenlijk gezegd *geestelijk lichaam* zij, kunnen wij bij geene mogelijkheid begrijpen: de uitdrukking *σῶμα πνευματικόν* bij PAULUS 1 Cor. XV, 44, beteekent niets anders volgens het verband, dan een heerlijk, duurzaam, onverderfelijk lichaam: men zie de voortreffelijke Verhandeling van J. F. N. MORUS, in *Diss. Theoll. et Philoll.* ad locum 1 Cor. XV, 35-55. Edit. altera T. 1 p. 178, sqq.

gevonden wordt, uit hoofde van zekere onvolmaaktheid in de bewerktuiging des gehoors, eens evenwel zal dat gevoel en die zin de eigendom van allen wezen, en niemand zal er gevonden worden, die niet met blijdschap zijne toonen zal vereenigen met het gemeenschappelijk lied van reine geesten en gereinigde menschen! —

En welke is derhalve de gevolgtrekking die wij hier uit afleiden? zonder twijfel deze: dat ook de toonkunst tot de klasse der wetenschappen behoort, van welker gedeeltelijke kennis wij ook aan gene zijde des grafs ons de heilrijkste gevolgen mogen voorspellen, en die wij alzoo niet zonder nut voor de vermeerdering onzer toekomstige genoegens aanvankelijk zullen aankweken.

Hier gelooft de schrijver dat het plan is afgelopen, hetwelk hij tot het opstellen dezer Verhandeling ontworpen had: in hoe verre nu de daar in vervatte beantwoording der uitgeschrevene vraag aan de gevorderde vereischen voldoet, laat hij aan het verlicht oordeel des Genootschaps overmenig genoeglijk oogenblik verschafte hem de
ont-

ontwikkeling zijner gedachten aangaande een onderwerp, dat te allen tijde voor hem bekoorlijk was en waaromtrent het dwalen zelfs aangenaam — misschien verschoonlijk is: hij zoude derhalve zijne pen nederleggen, en eindigen kunnen: dan, nog iets ten slotte.

Indien de schrijver welligt hier of daar eene stelling heeft geopperd, eene meening heeft voorgedragen, welke minder op hooge waarschijnlijkheid dan op zijne eigene wijze van zien en gevoelen rust, zoo geschiedde zulks gewisselijk buiten zijn weten en tegen zijne begeerte; daar hij zich verloor door eene herhaalde lezing en overdenking van het geschrevene heeft pogen te overtuigen, van zich tot geene gevoelens te hebben laten verleiden, die, hoe uitlokkend ook, hem min bewijsbaar zijn voorgekomen.

Dikwerf dacht hij bij zich zelve, waarom weten wij dan toch zoo weinig van de gesteldheid des toekomstenden levens? waarom is de mensch, op de grenzen van twee werelden geplaatst, zoo onkundig van die der geesten, welke hem nogtans eens tot zijn altoosdurend verblijf zal worden aangewezen? maar! wanneer
 hij

hij wederom overdacht, hoe het eene onmogelijkheid is er meer van te kennen dan geopenbaard werd, en wij uit dit geopenbaarde redelijker wijze kunnen afleiden; wanneer hij overwoog, hoe heilzaam die duisternis der toekomst is voor onze tevredenheid met het tegenwoordige; voor de vervulling onzer pligten; voor de oefening van ons geloof en voor onze vorming tot hooger geluk; dan eerbiedigde hij, met dankbaar gevoel de liefderijke wijsheid des Hemelschen Vaders, wiens plan het altijd is, zijne kinderen op zijne, dat is op de beste wijze naar het oord hunner bestemming heen te leiden (ii). Overigens is het genoeg, de onwankelbare hoop te mogen voeden, om, zoo wij Jezus en zijne verschijning hebben lief gehad, Hem eens gelijk te wezen en eeuwig bij Hem te zijn. Heerlijk oogenblik, in welke deze hoop vervuld zal worden! oogenblik welke de dag des doods vrolijker doet worden dan de dag der geboorte; oogenblik van waarheid, licht, leven en onsterfelijkheid!

« Ja nog moeten wij het weten, dat het de
tijd

(ii) Men zie dit een en ander breedvoeriger ontwikkeld door J. M. Roux, *sermons sur l'état intermédiaire*, Amst. 1803, pag. 8-18.

« tijd is onzer voorbereiding; nog moeten wij
 « het juk der zinnelijkheid voorttorschen, om
 « onder hetzelfde beproefd, getoetst en geoefend
 « te worden; nog moeten wij onze algeheele
 « zwakheid als aardbewoners leeren gevoelen,
 « en erkennen dat wij op verre na niet volkomen
 « en voleindigd zijn, om des te vuriger, des te
 « aanhoudender te leeren wenschen het eens te
 « worden. Eens moet de dag der volle vrijheid
 « naderen, als deze hut instorten, als deze
 « aardsche woning gesloopt zal worden: dan,
 « vaar dan heen, mijn geest, naar die eeuwige
 « Vrijheid! — met brandend verlangen toefde
 « ik U aanminnigste der dagen! Feestvolle dag!
 « Boozen mogen beven en zwakken treuren,
 « maar voor mij zult gij een dag van gejuich —
 « de dag mijner verlossing wezen! — — —
 « dan, mijn geest, verdiep u dan geheel in waar-
 « heid en bid Hem aan, die de Koning der
 « Waarheid is; Hem, de eeuwige bron, uit
 « welke wij waarheid, licht en leven zullen
 « scheppen (kk)!”

Felicem — qui ista jam novit!

*Seneca in consol. ad Marciam;
 Cap. XXV. in fine.*

(kk) Zie G. A. TITTEL, Erläuterungen der Theoretischen und Practischen Philosophie, (Frankfurt am Main 1791,) pag. 514.

VERHANDELING

OVER

HET GEZAG DER

MOZAÏSCHE

WETTEN

IN EENE MAATSCHAPPIJ VAN
CHRISTENEN,

DOOR

J. VERBURG,

*Hoogleeraar der Oostersche Letterkunde
te Deventer.*

TE MIDDELBURG, BIJ
DE GEBROEDERS ABRAHAMS.

1833.

WILHELM REICH

1926

THE LIFE OF

WILHELM REICH

BY

WILHELM REICH

REICH

1926

WILHELM REICH

Reich, Wilhelm. The life of Wilhelm Reich. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1926.

REICH

WILHELM REICH

REICH

ANTWOORD

OP DE

V R A A G,

laatstelijk voor het jaar

M D C C C X X I

opgegeven:

Welk gezag behoort men toe te kennen aan de Goddelijke wetten, door Mozes aan het Israëlitische Volk gegeven, ter beslissing van het geen zedelijk goed of kwaad, regt of onregt is in eene Maatschappij van Christenen?

DOOR DEN HEER

J. V E R B U R G,

Hoogleeraar der Oostersche Letterkunde te Deventer.

Aan wien de *Gouden Eerprijs*, door het ZEBUWSCH GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN, den 26 Mei 1824, is toegewezen.

INLEIDING.

Zoo dra deze vraag: *over het gezag der Mozaïsche wetten in eene Maatshappij van Christenen*, ter mijner kennis kwam, trof mij niet weinig het gewigt der zelve, en in stilte deed ik hulde aan de edele bedoeling van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, in derzelve opgave doorstralende. Mij beving de lust, om mijne krachten te beproeven aan eene stoffe der overweging van elken Christen hoogst waardig, ja van dat aanbelang, dat derzelve grondige beoordeeling den uitgebreidsten invloed moet uitoefenen op de rust en den welstand van eene Christelijke Maatschappij niet slechts, maar ook van het geheele menschdom. Mocht ik over dit onderwerp eenig licht verspreiden, zoo zoude ik mij zelve deswegens geluk wenschen en den Vader der Lichten daarvoor mijnen dank betuigen.

Heeft de Stichter des Christendoms de Goddelijke Wet door MOZES aan het Israëlitische Volk gegeven geheel vernietigd, voor het Christendom onbruikbaar verklaard; zoo moet zij gerekend worden aldus, op Goddelijken last, eens en vooral en in alles te zijn afgeschaft. Maar heeft Hij daarentegen, in zijne voorschriften, uit die van MOZES, veel overhouden en zich van het gezag van dien ouden Godsgezant bediend ter staving zijner bevelen, zoo kan het Mozaische Wetboek niet van alle gezag voor Christenen gezegd worden ontbloot te zijn. Het komt er slechts op aan, om de juiste palen af te meten, binnen welke het gezag dier oude Israëlitische wetten, volgens des Heeren JEZUS verordening, naar het voorschrift der gezonde rede en der hoogste wijsheid, thans moet beperkt blijven.

Die palen aan te wijzen, is, mijns bedunkens, het geen eigenlijk gevorderd wordt door het Zeeuwsch Genootschap, het welk, blijkens de uitdrukkelijke woorden der bedoelde vraag, moet voorondersteld worden aan de Mozaische wetten ter beslissing van hetgeen zedelijk goed en regt is, in eene Maatschappij van Christenen *eenig gezag* toe te kennen. Anders toch zoude er gevraagd zijn, niet, *welk gezag*, maar

of

of er ook eenig gezag aan deze wetten, te dien einde, ware toe te schrijven?

Hier de juiste perken wel te onderscheiden, is eene zaak van het uiterste gewigt. Zonder deze onderscheiding toch, loopt men, aan den eenen kant gevaar, om zich, onder schijn van Godsdienst, eenen slaafschen last van gewaande pligten, waardoor de echte Godsvereëring of deugdbetrachting op het deerlijkst wordt belemmerd, bijgeloovig op den hals te laden, strijdig met de wetten van den Staat, waartoe men behoort, te handelen en het licht eener gezuiverde Godsdienst en Zedeleer, op het helderst door JEZUS ontstoken, den toegang tot zijn hart te sluiten. Van den anderen kant, zoude men, door onbehoedzaamheid in het beoordeelen van MOZES gezag, al ligt kunnen vervallen tot het verwaarloozen van grondbeginsels door dien hoogen Godsgezant ingeprent; van pligten door hem voorgeschreven en stelregels, uit zijne wetten optemaken, welke als eeuwig geldende grondslagen van zedelijkheid, lessen der reinste deugd en uitspraken van het heiligste regt, door alle tijden heen, met het diepst ontzag moeten worden geëerbiedigd en gevolgelijk door den verhevensten Zedeleeraar zijn goedgekeurd en zijnen aanhangeren ter

betrachting aangewezen. Het doel van den Stichter des Christendoms was, niet onduidelijk, het diep verval van zeden, onder de menschen te keer te gaan en de Maatschappij, welke hij oprigtte, van allerlei zedelijke verbastering allengs, te zuiveren en tot een top-punt der edelste dengdsbetrachting, waarvoor stervelingen vatbaar zijn, als van lieverlede, op te voeren. Van de bereiking van dit hoofd-doel hangt de welvaart, het zoo hoog geroemde geluk en de zalige verwachting dezer Maatschappij in het gemeen en van derzelver leden in het bijzonder geheel en al af. Maar zal dit doel, door die verbazende toebereidzelen, grootmoedige opoffering en voortdurende schikkingen des Heilands bereikt worden, zoo moet zijn volledig onderwijs aangaande de regten en pligten der menschheid niet minder dan zijne vertroostende en tot deugd aanmoedigende leer der Goddelijke schuldvergiffenis, in deszelfs waren aard en juiste uitgebreidheid regt gekend en behoorlijk ter harte genomen worden. Daar dit nu niet geschieden kan, zonder eene regtmatige waardeering van het gezag der Mozaische wetten, op welke hij zich somtijds beroepen heeft, naar welke ook zijne gezanten niet zelden terug wijzen, doch die elders wederom, door hen,

hen, voor Christenen niet verbindend gerekend worden, zoo blijkt als van zelf, hoe noodzakelijk het zij, volgens de bedoeling des Genootschaps, na te gaan, in hoe verre zich het gezag dier wetten uitstrekke (a). Om dit belangrijke vraagstuk behoorlijk op te lossen, zal het dunkt mij nodig zijn, acht te geven:

I. Op de Goddelijke wetten, door MOZES aan het Israëlitische Volk gegeven zelve.

II. Op de verklaring van JEZUS en de Apostelen aangaande het gezag, hetwelk aan deze wetten, in het Christendom, toekomt; en het gebruik aan te wijzen, hetwelk zij van deze wetten hebben gemaakt.

De behoorlijke overweging dezer beide stukken leid van zelf

III. Tot de bepaling der grenzen, binnen welke het bedoelde gezag dier wetten moet geacht worden beperkt te zijn.

EER-

(a) Daar het Genootschap wel uitdrukkelijk vroeg naar het gezag der Goddelijke wetten door MOZES aan het Israëlitische Volk gegeven, niet naar dat van MOZES zelve, en naderhand duidelijk had te kennen gegeven, dat de bedoeling niet was: Is MOZES even als JEZUS onze wetgever? Zoo meende ik dan ook deze vraag, wel te moeten onderscheiden van een andere: Is MOZES, en zoo ja, in wat opzicht, nog de wetgever van Christenen?

EERSTE DEEL.

BESCHOUWING DER GODDELIJKE WETTEN,
DOOR MOZES, AAN HET ISRAËLITI-
SCHE VOLK GEGEVEN.

Dat de Mozaïsche wetten van eenen Hemel-
schen oorsprong zijn, het geen uit de geschie-
denis der wetgeving zelve, zoo als die door
MOZES beschreven wordt, zoo duidelijk blijkt,
en overal, in de Schriften des Ouden en Nieu-
wen Verbonds, bevestigd wordt, is ook, in
de opgegevene vrage des achtenswaardigen Ge-
nootschaps, mijns inziens, door de benaming
van *Goddelijke wetten*, opzettelijk te kennen
gegeven. Dit mag dus voor toegestemd ge-
houden worden en daaromtrent komt gevolge-
lijk geen bijzonder betoog hier te pas. Dat
God zich van MOZES wijsheid en begaafdhe-
den, bij deze wetgeving, bediend heeft, zoo
dat deze wijdberoemde Leidsman des volks
mag aangemerkt worden als der Israëlitien
Wetgever, door buitengewonen invloed der
God-

Godheid bestuurd, mag almede als aangenomen voorondersteld worden; daar men deze wetten nader omschrijft als *door Mozes aan het Israëlitische Volk gegeven*. Ik zal mij dus met het betoog dezer waarheden niet ophouden maar liever overgaan tot de beschouwing van *het Goddelijke doel en den bijzondere aard dezer wetten*. Deze beschouwing toch heeft eenen onmiddellijken invloed op de beantwoording van het vraagstuk, gelijk, in den loop dezer verhandeling, blijken zal.

Slaan wij dan *vooreerst* het oog op de bedoelingen der Godheid met de wetgeving op Sinai, om *vervolgens* op de verschillende soorten dezer Goddelijke wetten van nabij te letten.

EERSTE AFDEELING.

De hooge bedoeling der Godheid met de wetgeving op Sinai.

Ofschoon men de Mozaïsche wet slechts uit het eenige oogpunt van volkswet kan beschouwen, zoo verschilde toch de Israëlitische staatsregeling, door eene geheel bijzondere Godsregeering, zoo zeer van die van andere volken,

ken, dat men het gezag van MOZES wetten niet grondig beoordeelen kan, ten zij men dit verschil uit de hooge bedoelingen der Theocratie voortvloeiende wel in aanmerking neme, en het wetboek overeenkomstig met deze bedoelingen verklare. Het is van aanbelang hier in bijzonderheden te treden.

EERSTE HOOFDSUK.

Aanwijzing dezer bedoelingen uit de Goddelijke verklaring zelve, volgens Exodus XIX, vers 3 — 6.

De buitengewone betrekking, in welke het Israëlitische volk tot de Godheid zoude staan, en derzelve hooge bedoelingen met dit volk worden al aanstonds opgegeven, bij den statigen aanhef der Godspraak, welke de Israëliten aanmaande, om een volksverdrag aan te gaan met den God hunner vaders, die hen uit de Egiptische slavernij verlost, volgens Exodus XIX, 3 — 6 (b). Hier worden de nakomelingen van JACOB herinnerd aan de magtige daden ter hunner verlossing uit de Egiptische onderdrukking, door den God hunner vaders,

(b) Verg. den Hoogl. MUXTINGER in zijne gesch. der Menschh. naar den Bijbel, IV D., bl. 115 — 118, 195 — 200 enz.

onder hunne overheerschers verrigt. Zij worden tevens gewezen op de teedere zorg, welke die zelfde God hun, door zijne verdere leiding, bescherming en bewaring, reeds gedurende twee maanden na hunnen uittogt uit Egijpte, had betoond. Deze buitengewone Goddelijke gunstbewijzen worden gebezigd tot eene drangreden, waarom het begunstigde nakroost van ABRAHAM zich, boven alle andere volken, verplicht moest rekenen aan dien God, die zich hunner ontfermd en hen als 't ware tot zich genomen had, op dat zij, onder zijne hoede, veilig zouden schuilen voor de woede hunner vijanden en allerlei onheil.

Het oogmerk toch dezer Goddelijke ontferming bleek duidelijk te zijn, gelijk thans verklaard werd, om eene naauwe verbintenis van vriendschap aan te gaan met deze afstammelingen der vroomste Voorvaderen; Voorvaderen, welke zich met het hoogste vertrouwen der Godheid vereerd zagen. De Heer van hemel en aarde wilde het nageslacht van Israël met de hooge eer verwaardigen, om, te midden van de overige geslachten der menschen, uit te steken, als een volk aan de dienst van den eenigen waren God gewijd, en, in dien zin, met verhevenen priesterlijken rang, onder alle volken der aarde, het

*

zel-

zelve bekleeden. Het waren toch de eigene woorden der Godheid tot MOZES gesproken: *Gij zult mij zijn een Koningrijk van Priesteren en een heilig volk.* Het geen de Egiptische Priesters waren in hun vaderland, de ingewijden in de geheimenissen van de Godsdienst, de bewaarders van het licht der wijsheid, dat zouden de Israëlitcn zijn, onder het gansche menscdom. Zij zouden alleen begunstigd worden met de openbaring der geheime raadslagen van den eenigen waren God, welke Hij, ten nutte der wereld, had beraamd. Onder hen alleen zoude de echte kennis en vereering van dien Schepper van het heelal, dien Regter der gansche aarde, welke zich reeds aan hunne voorvaderen in den glans zijner onzienlijke deugden en Goddelijke oppermagt, op eene buitengewone wijze, had bekend gemaakt, bewaard blijven. Van hen zoude de aankondiging van den Goddelijken wil, zijne regten, inzettingen en wetten uitgaan onder de overige volken der wereld. Aan ABRAHAM en zijn zaad waren de uitnemendste Goddelijke zegeningen, welke, door hen, op het ganschelijke menschelijke geslacht nederdalen zouden, beschoren en toegezegd. De Godheid was gereed, om een aanvang te maken met de bevestiging dezer toezegging, in zoo verre dezelve betrekking had
op

op de nakomelingschap van dezen haren vriend, aan wien zij ten allen tijde, hare onkreukbare trouw had betoond. Het hing nu slechts van hen af, of zij in het voetspoor van hunne vroomen Voorvaders wilden treden, hunnen Hemelsche Leidsman en Weldoener, hun vertrouwen schenken en zich onderwerpen aan die schikkingen, welke Hij, tot heil van het menschedom, onder hen maken wilde. Hij, de wetgever zoowel als Schepper en Heer des geheelen menschelijken geslachts zoude zelf het bewind over hen aanvaarden, gelijk Hij over geen ander volk deed, en hen, in dien zin, als zijn bijzonder eigendom, op het welk Hij hoogen prijs stelde, behandelen; een voorregt, het welk de heilzaamste gevolgen voor hen hebben zoude, doch hun tevens met die bedoeling gegeven werd, op dat zij, volgens de belofte aan ABRAHAM gedaan, voor alle geslachten der aarde ten zegen zouden strekken.

Maar zij moesten zich dan ook, voor zulk een onwaardeerbaar voorregt, dankbaar betoonen, en de verhevene priesterlijke waardigheid, met welke zij, als Godsrijk, onder de overige volken der wereld, vereerd zouden worden, zoo bekleeden, als hunnen Hemel-

schen

ſchen Koning welgevallig was (c). Zijn heilig, wijs en liefderijk welbehagen wilde Hij hun, door MOZES, bekend maken, in eene wetgeving met Goddelijk onderwijs en vaderlijk bestuur, op de treffendste wijze, vereenigd.

Dit Hemelsch onderwijs en bestuur zich van nut te willen maken, om voorspoedig te slagen in de betrachting der Goddelijke wetten, dit zoude, van hunne zijde, eene toetreding zijn tot de naauwe vriendschaps-verbintenis, welke God met hen wilde aangaan. In zulk een gedrag te volharden zoude zijn, het verbond der vriendschap met hunnen Heer te houden. Dit was de voorwaarde, onder welke hun de heilrijkste voorregten werden beloofd. Dit was noodig ter bereiking der Goddelijke bedoelingen met ABRAHAM'S nakomelingschap, ter bevordering van algemeen menschenheil.

TWEEDE HOOFDSTUK.

*Nadere bevestiging en opheldering der
gegevene aanwijzing.*

Dat wij, in dien geest, het verbond of volksverdrag, het welk de Heer der wereld met de

(c) Dit nitsluitend voorregt der Israëlitcn wordt breed genoemd, Deut, IV, 32 — 38.

de Israëlitē wilde aangaan, in verband moeten brengen met de Goddelijke belofte aan ABRAHAM gedaan betreffende den zegen, welke, niet slechts door hem, aan zijn nakroost, maar ook, door zijne nakomelingschap, der wereld ten deele zoude vallen, zal wel niet ligt een oordeelkundige bijbelverklaarder in twijfel trekken. Waarom anders zoude MOZES, in zijne gewijde geschiedenis der schieping en opvoeding des menschelijken geslachts, Gods handelingen met ABRAHAM en de Godspraken, welke die belofte bevatten, zoo opzettelijk hebben verhaald, en als eene inleiding tot de Israëlitische geschiedenis hebben gebezigd, indien hij zijnen lezers geenen wenk heeft willen geven, om dat verband tusschen de Godspraken en de handelwijze van dien zelfden God met de Israëlitē nimmer uit het oog te verliezen? Ook verklaart hij uitdrukkelijk genoeg zijn gevoelen hieromtrent, Deuter. 7, vs. 6—12.

De geschiedenis van ABRAHAM'S nageslacht is dus slechts als een vervolg der geschiedenis van de Goddelijke zorg voor het heil des ganschen menschedoms aan te merken. Ook in de Mozaische wetgeving mag deze zorg niet worden over het hoofd gezien. Deze buitengewo-

ne Goddelijke wetgeving was eenig in haar soort. Zij bragt de duidlijkste kenteekenen van haren hemelschen oorsprong mede. De uitspraken van den hemelschen Wetgever zelve of de aankondiging van Zijnen wil, door MOZES Zijnen eersten staatsdienaar en vertrouweling, hadden wel de naaste betrekking op de vorming en besturing van het Israëlitische Godsrijk, maar zij hadden tevens eene verder uitziende, alles omvattende, voor de Godheid alleen bereikbare bedoeling. De zaden der algemeene menschenliefde moesten, door zulk eene buitengewone staatsregeling, onder dat Godgewijde volk, worden gestrooid, en zulke voorschriften van zedelijkheid aan het zelve gegeven, welke, wanneer zij van alle Israëlitische omkleedsels ontdaan werden, ter besturing van het gedrag des ganschen menschedoms, op de vruchtbaarste wijze, zouden kunnen ontwikkeld en toegepast worden.

Zie daar dan de verhevenste bedoelingen der Godheid! welke, bij de beoordeeling van het gezag, hetwelk de Mozaïsche wetten hebben, ter beslissing van het geen zedelijk goed of kwaad, regt of onregt is, in eene maatschappij van Christenen, altijd moeten in aanmerking genomen worden.

Welk eene naauwe verbintenis de Heer der wereld ook aanging met de Israëlitische stammen, welke Hij even als een eigen volk onder zijn onmiddelijk opzicht en bestuur nam; welke voorregten de Israëliten ook mogten erlangen, door hunne onderwerping aan deze Goddelijke schikkingen en door hunne eerbiediging van JEHOVA's oppergezag; het was niet slechts tot hun heil, maar tot heil des ganschen menschdoms, dat Hij hun deze voorregten schonk. Van hier zulk eene Majesteitvolle verschijning van den eenigen levenden Schepper en Opperheer van het heelal, op den berg Sinai, en zijne plegtige Godspraak tot Israël, op dat niet slechts dit volk maar ook alle, wien deze verbazende teekenen zijner Goddelijke tegenwoordigheid ter ooren zouden komen, tot geloof aan Hem en eerbiedige hulddiging van zijne opperheerschappij ten krachtigste zouden worden bewogen (d). Zulk eene heilzame uitwerking moest tevens het gevolg zijn van al dien weidschen toestel ter plegtige bevestiging van het eens gemaakte verdrag tusschen God en het Volk. En de openlijke handhaving van dit verdrag, de betooning van

JE-

(d) Verg. Exod. VII, 5, XIV, 4, 18, maar vooral Exod. IX, 16, Jez. XLII, 6, XLIX, zie MUNTINGH in het aangek. werk, D. IV, pag. 15, 16.

JEHOVA's hoog ongenoegen over deszelfs schending, en de herhaalde vernieuwing van het zelve met de roerendste plegtigheden, onder de heerlijkste verschijningen der Godheid; dit alles diende ter verspreiding van den glans der Goddelijke deugden en van den diepsten eerbied voor Israëls Hemelschen Koning, over het gansche wereldrond. Om kort te gaan, God wilde, door de afzondering van één volk tot Zijne dienst, door de wetten aan dit volk gegeven, door de buitengewone wijze van onmiddelijk bestuur, welke Hij, gedurende eenige eeuwen, in de regeling van deszelfs lotgevallen, volgen zoude, de afgoderij en het bijgeloof alom te keer gaan, de zedeloosheid, welke met de diepste verblindingswijze en zijde gepaard ging, in haren heilloozen vaart stuiten: Hij wilde die zaden van reine Godsvrucht en de edelste deugdsbetrachting onder het menschedom strooijen, welke eens den uitgebreidsten oogst zouden opleveren, bij de komst van Zijnen Zoon, die de Mozaïsche huishouding met eene geheel nieuwe verwisselen zoude (e).

DER-

(e) Die groote Profeet, die een tweede MOZES en meer dan dit kon heeten, was aan den Israëlitischen wetgever op Sinai reeds beloofd als een opvolger, die zijn werk zou voltoojen, Deut. XVIII, 15—19. Verg. Joh. I, 46. Hand. III, 22, 23. VII, 37

DERDE HOOFDSTUK.

*Beschouwing der bijzondere bedoelingen der
Mozaische wetgeving.*

Was de hooge bedoeling der Godheid, met de wetgeving op Sinai, het door hem uit Egipte verlorene Volk zich, uit alle volken der aarde, tot een eigendom af te zonderen en alzoo op eene geheel buitengewone wijze, aan Zijne dienst te verbinden, ten einde den eed aan de Aartsvaders gedaan, gestand te doen; met dit hoofddoel stonden de Mozaische wetten in het naauwste verband.

Aan de eene zijde ziet men hier zulk een bijzonder doel der Godheid, om het aan hem gewijde volk tot zedelijke en Godsdienstige beschaving op te leiden, dat daardoor het Israëlitische wetboek geheel eenig in zijne soort wordt. Israëlitische volksdeugd en geluk op menschendeugd en menschen geluk te gronden

2. en ,

en de aanmerking van den Hoogl. VAN DER PALM, op de pl. uit Deuteronomium. Met een weerslag, zoo het schijnt, op deze voorstelling, werden dan ook de drie Apostelen, bij de verschijning van MOZES en ELIAS op den berg, door de Godspraak vermaand, om naar dien geliefden Zoon van God voortaan te hooren, volgens Math. XVII, 1—5. Marc. IX, 2—7. Luc. IX, 28—35. Zie ook Hebr. III, 1—6. alwaar de voortreffelijkheid van dezen Godsgezant des N. Verbonds, boven die van MOZES, zeer verre word verheven.

en, ter bevordering van beiderlei soort van deugd en geluk, zuivere denkbeelden en gevoelens omtrent God en Godsdienst in te boezemen, alles van het volk te weren, wat de bereiking van deze oogmerken verhinderen zoude; zelfs de burgerlijke inrigtingen aan dezelve dienstbaar te maken, en, bij dit alles, zich te schikken naar der Israëlitischen denkbeelden en vatbaarheden; deze bedoeling laat MOZES, in zijn gansche wetboek doorstralen. Dit is door den hoogleeraar MUNTINGHE in zijne *Geschied. der menschheid naar den bijbel* (f) opzettelijk en in het breede betoogd en, mijns bedunkens, overtuigend aangewezen.

Van den anderen kant, is, bij deze wetgeving, met Goddelijke wijsheid, hetzelfde in acht genomen, dat, door alle verstandige wetgevers altoos als een vereischte tot het maken van goede wetten beschouwd is en, volgens den aard der zake, beschouwd moet worden. Deze wetten namelijk zijn geheel en al ingerigt naar de omstandigheden van het volk, voor hetwelk zij bestemd waren. De gesteldheid van het beloofde land, deszelfs ligging en de daaruit voortvloeiende betrekkingen met de naburen, der Israëlitischen geschiedenis, levenswijze, zeden en gewoonten zijn daarbij naauwkeu-

rig in acht genomen. Nadat dit in zulk een heerlijk daglicht gesteld is door den beroemden MICHAËLIS, wordt dit alom erkend en behoeft geen betoog meer.

Welk eenen invloed deze beide opmerkingen hebben moeten op de beantwoording van het voorgestelde vraagstuk zal uit het vervolg dezer verhandeling blijken.

Op den gelegden grond ga ik over tot de beschouwing van de verschillende soorten dezer wetten van MOZES.

TWEEDE AFDEELING.

Beschouwing der verschillende soorten der Mozaïsche wetten (g).

Ter beoordeling van het bedoelde gezag dezer

(g) Om het betoog betreffende den waren aard en de uitgestrektheid van het gezag der wetten van MOZES ter beslissing van het geen regt en pligmatig is in eene Christelijke Maatschappij wel te voeren, achtte ik het noodig, behalve eene aanwijzing der Goddelijke bedoelingen met deze wetgeving, een algemeen overzigt over de verschillende soorten dezer wetten op zich zelve beschouwd voor af te laten gaan. Ik wilde bij hetzelfde, slechts wenken geven, in hoeverre deze wetten, ook voor andere maatschappijen dan de oude Israëlitische, voor de regts- en zedeleer bruikbaar zijn of niet. Hier kreeg ik van zelf aanleiding om het meer of min regtstreeks bruikbare in deze wetten te onderscheiden, en

zer wetten in eene Christelijke Maatschappij, zal het vooral noodig zijn, derzelver verschillende soorten, in eenige proeven van nabij te bezien.

In de wet van MOZES, als volkswet, bespeurt men met een weinig opmerkzaamheid, al spoedig een hemelsbreed onderscheid tusschen plaatselijke voorschriften, tijdelijke verordeningen, wetten naar de bijzondere behoeften der Israëlitén, geschikte zedelijke voorschriften, en wetten, die voor alle tijden gelden, zoo wel als voor alle volken en menschen. En hoe

uit verschillende oogpunten, bij voorbeeld, dan eens van de zijde van derzelver aanstonds in het oog loopende verpligtende kracht of verbindend vermogen uit hoofde van innerlijke betamelijkeid, dan wederom uit het oogpunt van hare weldadige strekking, of hare staatkundige voorzigtigheid te bezien, Deze bruikbaarheid kon toegegeven worden, zonder het bedoelde gezag te erkennen; maar omgekeerd, dat gezag niet erkend, noch behoorlijk aangewezen worden, zonder eene vaste overtuiging dier bruikbaarheid en eene duidelijke voorstelling van dezelve. Daarom meende ik, in het eerste Deel, bij de beschouwing van MOZES wetboek zelve, onder andere, voorlopig de vaste overtuiging dier verschillende soort van bruikbaarheid te moeten bevorderen, en daarvan regte denkbeelden geven; om vervolgens in het IIde, JESUS en zijne Apostelen over het gezag der Mozaïsche Wet in eene Christelijke maatschappij te raadplegen, en eindelijk, in het IIIde gedeelte, het besluit op te maken, mijne denkbeelden nader zamen vatten en uit een te zetten, en alzoo, op duechtige gronden, mijn betoog aangaande den waren aard en uitgestrektheid van het in de vraag bedoelde gezag der Goddelijke wetten van MOZES te vestigen.

zoude men dit anders verwachten? Was het mogelijk een volk in een bijzonder land, van het overige gedeelte der wereld, gedurende den afloop van eenige eeuwen, ter bewaring en verspreiding van den zuiveren Godsdienst af te zonderen, zonder aan hetzelfde een wetboek te geven, waarin zoodanig onderscheid van wetten plaats had? — Moest de wetgever zich niet schikken naar de bijzondere behoeften, zeden en gewoonten der Israëlitischen, zouden alle hunne be- gaafdheden en krachten, naar hunne van andere volken zoo zeer verschillende aard, volgens hunnen eigenen aanleg, voorspoedig ontwikkeld worden? Vereischten de ligging van het land, hetwelk hun ter woon werd aange- wezen, de gesteldheid van deszelfs lucht en grond, de bronnen van levens onderhoud, wel- vaart en genot daar te huis behoorende, geene verordeningen, die elders, of in het geheel niet, of minder voegen zouden? — Kon het volk welig bloeijen en tieren, zijne ligchamelijke, ja zelfs zedelijke opvoeding behoorlijk bevorderd worden, zoo deze eigenschappen van het Cana- neesche land, bij de wetgeving, niet zorgvul- dig werden in acht genomen? — Was voorts de toestand der tijden, bij de oprigting van den Israëlitischen burgerstaat niet geheel onder- scheiden van dien der volgende eeuwen? — En vloei-

vloede ook hier uit geen verschil van behoeften voort, het welk op het wetboek van MOZES, eenen merkbaren invloed hebben moest, en verscheidene wetten doen geboren worden, welke, ten zijnen tijde, hoogst nuttig en noodig waren, doch, bij veranderde omstandigheden, voor de Israëlitien, zonder eenige wijziging althans, niet langer dienen konden, veel minder op eene Christelijke maatschappij toepasselijk kunnen zijn? Zich aldus wijselijk te schikken naar de verschillende behoeften van verschillende volken, landen, tijden, is immers te regt de bedoeling van alle beroemde wetgevers geweest, en hij, die dit doel het best getroffen heeft, mag wel de wijste heeten (*h*). Beoordeelt men het wetboek van MOZES uit dit gezigtspunt, zoo ziet men er eene Goddelijke wijsheid in doorstralen. Men kon dit reeds van voren verwachten, en doet gevolgelijk aan het gezag der Mozaïsche wetten niet te kort, maar staaft veel eer der zelve goddelijken oorsprong, wanneer men eene zorgvuldige schifting zoekt te maken, tusschen het plaatselijke, tijdelijke, nationale, in dit Israëlitische wetboek voorkomende

(*h*). Op de wijsheid en regtvaardigheid der Mozaïsche wetten worden de Israëlitien bijzonder opmerkzaam gemaakt, Deut. IV, 5, 6 en 8. Verg. de aanm. van den Hoogleraar VAN DER PALM bij deze pl. op zijne Bijbelvertaling.

de, en zulke voorschriften, die van verbindende kracht zijn voor alle maatschappijen, in alle eeuwen, en aan alle oorden der wereld.

Dat hier ook vele voorschriften van de laatste soort moesten gevonden worden, valt, bij een weinig nadenken, ligt in het oog, al let men niet op de bijzondere hoogere bedoeling der Godheid. Immers, niettegenstaande de aangewezenen verscheidenheid van aard, zeden en gewoonten welke het Israëlitische volk kenmerkte en het verschil van land en tijdsomstandigheden, waar door hetzelve in eenen geheel bijzonderen toestand werd geplaatst, had het niet slechts met aanverwante en naburige volken, ten aanzien van dit alles, meerder of mindere overeenkomst, maar ook met het overige mensdóm een en de zelfden oorsprong, natuur en gemeenschappelijk verblijf op de zelfde aarde, veel overeenkomende regten en pligten, eene gelijke bestemming tot onderlinge zedelijke volmaking, Uit deze overeenkomst nu vloeide wederom de noodzakelijkheid voort, om de Israëlitén vele wetten voor te schrijven, die even zeer voor andere volken, ja voor het gansche mensdóm, tot een rigtsnoer van gedrag konden en moesten dienen.

EERSTE HOOFDSTUK.

Algemeen geldende zedelijke voorschriften.

Om een aanvang te maken met de laatst genoemde soort van wetten, welke algemeen geldende zedelijke voorschriften bevatten; de zoogenaamde wet der tien Geboden of de grondwet van den Israëlitischen burgerstaat behelst zoodanige voorschriften, welke, daar zij, naar de algemeene betrekkingen der menschen tot hunnen eenigen Schepper en Opperheer zoowel als tot malkanderen zijn ingerigt en loutere eischen van het natuurregt voorstellen, door alle maatschappijen behooren geëerbiedigd te worden.

Het bevel, om geene andere goden te huldigen nevens den Beschermgod der Israëlitien (*i*), die zich, in den luister zijner deugden, als den onveranderlijken, door de Aartsvaders verëerden eigenaar van het heelal en regter der gansche aarde, aan MOZES van den Hemel had bekend gemaakt, en door het verhaal der schepping als den eenigen oorsprong der wereld was geopenbaard, dit bevel geldt immers het geheele menschdom? Wij allen zijn verplicht, dien

ee-

(*i*) Verg. Exod. XXIII, 13 en Levit. XIX, 4. XXVI, 1, 2 Deut. XI, 16.

eenigen Hemelschen Vader, die ons uit eenen bloede gemaakt heeft, bij uitsluiting zulk eene Goddelijke eer te bewijzen, als den Israëlitien hier wordt voorgeschreven: zelfs de aandrang bij het bevel gevoegd, hoe Israëlitisch die ook luiden moge, en hoe zeer die, zoo als zij daar ligt, slechts voor de Israëlitien van dien tijd van kracht was, als die alleen gezegd konden worden: *uit Egijptenland uit den diensthuize, door JEHOVA, te zijn uitgeleid*, levert evenwel tevens, voor hunne nakomelingen niet alleen, maar ook voor het Christendom eenen grond op tot uitsluitende hulde aan dien Hemelschen leidsman der in Egijpte onderdrukte Israëlitien.

Immers die verlossing van dit volk had den heilzaamsten invloed, op het geluk van allen, die, door middel van hetzelfde tot kennis en vereering van den éénigen waren God gebragt zijn. Behalve dat de Goddelijke magt en deugden in deze geschiedenis ten toon gespreid, eenig in haar soort zijn en de eerbiedwaardige Oppermajesteit van Israëls God als den Heer der wereld, bij wien geen ander te vergelijken is, staven voor het oog des ganschen menschelijken geslachts.

Wie zal voorts het bevel, om geene afbeelding der Godheid te maken, (*k*) tot afgodisch ge-

(*k*) Dit bevel wordt nader ingescherpt en uitgebr. Deut. IV, 16, 18, 23-28.

gebruik, minder verbindend rekenen voor alle volken, die de aarde bewoonen, in onzen tijd, dan voor de oude Israëlitcn? Het uitspreken van den naam van God ter bevestiging eener onwaarheid of het valscli zweren (*l*), waardoor de trouw in eene maatschappij op het deerlijkst wordt geschonden, blijft in alle eeuwen, onder alle geslachten en menschen, dezelfde gruwel; en de Goddelijke waarschuwing hier tegen, in de wet van MOZES, moet gevolgelijk niet minder ter harte genomen worden door onze tegenwoordige maatschappijen, dan door die, tot welke dezelve allereerst is gerigt. — Hoe veel er, ten allen tijde, afhangc van de gehoorzaamheid der kinderen aan hunne ouders, ofschoon de ouderlijke magt, bij alle volkeren en in alle tijden, niet dezelfde zij, valt van zelf in het oog; en het Goddelijke bevel den Israëlitcn gegeven: *eert uwen vader en uwe moeder* (*m*) is de uitspraak der eeuwige natuurwet, door den Hemelschen Vader, in aller harten geprent. Dit alles is zonneklaar. — Ook behoeft het gebod: geenen moord, geene echtbreuk, geenen diefstal te begaan, (*n*) niet als valscli getuige tegen zijnen medemenscli optekomen, *een leed te doen* slechts

(*l*) Verg. Levit. XIX, 12. (*m*) Verg. Levit. XIX, 3.

(*n*) Verg. Levit. XIX, 11, 13.

slechts genoemd te worden, om er het algemeen verplichtende van te doen gevoelen. En, hoezeer de wet van niet te begeeren het geen een ander toekomt, welke op diepe menschenkennis gegrond is, en het kwaad in de beginselen veroordeelt en stuit, in hare betamelijkheid en heilzame strekking, zonder het uitdrukkelijke voorschrift van den Hemelschen Wetgever, niet zoo gemakkelijk zoude erkend zijn, heeft zij evenwel, eens bekend gemaakt zijnde, zulk eene klaarblijkelijke strekking ter bevordering van menschelijke deugd en geluk, dat haar verbindend gezag voor allen, die eene menschelijke natuur bezitten, bij behoorlijk nadenken niet kan in twijfel getrokken worden. Men houde slechts onder het oog, dat, door de begeerte in deze wet verboden, volgens het oorspronkelijke, een vurig verlangen ter verkrijging van eens anders eigendom wordt verstaan; eene sterke zucht, welke door het voeden eener opkomende begeerte, wordt opgewekt, in plaats van, door Godvrucht en redegebruik, verfoeid en vermijd.

Het is eenigzins bedenkelijk, of het bevel, om den zevenden dag der week met staking van gewonen arbeid tot een gedenkfeest van de schepping der wereld te maken, onder de wetten, welke wij hier overwegen, eene plaats verdient.

diene of niet. Wanneer wij op de tijdsbepaling alleen acht geven, vinden wij wel geene reden, om hier stellig te antwoorden. Maar, wanneer wij op den geest en bedoeling van dit voorschrift letten, bevat het eenen hoogst menschkundigen grondregel van wetgeving, eene menschlievende en heilzame verordening, die in geen en staat, al waar het wezenlijk volksgeluk op verlichte kennis en vereering van het Opperwezen gegrond zal worden, en de ijver tot nuttige werkzaamheid gedurig nieuw voedsel erlangen, mag in onbruik geraken. Of zouden de onophoudelijke verstrooiingen des levens, bij het gros der menschen, dat, van den morgen tot den avond toe, bezig is met bemoeijingen, die de gedachten van hunnen Schepper en Opperheer dikwerf zeer verre afleiden, niet eene allernadeeligste uitwerking hebben, zoo geen op gezette tijden wederkeerende rustdag de verstrooide gemoederen tot bedaarde overweging van Goddelijke zaken, rustig zelfonderzoek en gemeenschappelijke Godsvereering wederom stemde? Is zulk een Godsdienstig vreugde feest, waarop het gansche huisgezin des Hemelschen Vaders van moeilijken arbeid ontslagen, zich met Hem in den geest verlustigt, aan zijne weldaden, zijne zorgen, zijne heilzame

me

me schlikkingen ter bevordering van menschen geluk herinnerd wordt, niet nuttig, niet noodig om de uitgeputte werkkraft te herstellen en den verkwikten, bemoedigen, veredelden mensch nieuwe geestdrift en lust tot de belangrijkste werkzaamheden in te boezemen? (Verg. Exod. XXIII, 12)

Wie gevoelt niet hoe algemeen geldend deze voorschriften zijn?

Soortgelijke vindt men ook ginds en her door de bijzondere wetten van MOZES heen verspreid.

Dan eens treft men eene meer onbepaalde aanmaning tot overeenstemming met JEHOVA in heiligheid aan, Leviticus XIX vs. 1 en 2; eene vermaning, die zoo blijkbaar ook voor alle tijden en menschen geldt, dat zij door den Apostel PETRUS woordelijk is overgenomen in zijnen *Eersten brief, Hoofdstuk I vs. 16.*

Dan wederom wordt de hoofdwet der liefde op vele bijzondere gevallen zoo toegepast, dat vele gewigtige stukken der zedeleer worden ontwikkeld en in een helder daglicht geplaatst.

Het bevel, van geenen vreemdeling onder Israël woonachtig te onderdrukken, maar hem even als een land- en volks- genoot te behandel-

len,

jen, hem lief te hebben gelijk zich zelve (o), is zoo duidelijk op de onderlinge betrekking der natuur, welke tusschen alle menschen zonder onderscheid plaats heeft, gegrond en de drangreden, waarmede hetzelfde wordt aangedrongen, doelt zoo zichtbaar op dien grondregel van menschlievenheid: *doet aan uwen natuurgenoot niet het kwaad, hetwelk gij ongaarne van anderen lijdt*, dat in alle maatschappijen, op dien grond, voor zoodanige behandelingen van vreemdelingen niet alleen kan, maar ook moet zorg gedragen worden.

Of openbare belasting of vloeking van het albesturend Opperwezen, als eene hooggaande misdaad van schending des oppergezags, in alle welgezegde maatschappijen, niet zoo wel als in de Israëlitische, ten strengste behoore te worden gestraft, en, in zoo verre, de wet van MOZES Livitic. XXIV, vs. 14 en 15 van algemeene toepassing kunne worden gemaakt, zal geen voorzigtige in twijfel trekken; alhoewel de doodstraf bij de Israëliten, uit hoofde van hunne bijzondere betrekking op JEHOVA als

(o) Levit. XIX, 33, 34. Verg. Exod. XXII, 21, 22. — XXIII, 9. Deut. XXIV, 17. alwaar mede de wces genoemd wordt. Over MOZES oogmerk ter verligting van den toestand der vreemdelingen zie verder J. D. MICHAËLIS *Mozaisch Recht*, II Th. § 138, pag. 339 en volg.

als hunnen Koning en beschermgod, op deze misdaad gesteld daarom nog niet, voor maatschappijen onder eene andere regeringsvorm en in andere omstandigheden levende, moge noodig bevonden worden.

Hoe duidelijk verklaart zich de wet *Levitic. XIX, vs. 31* opgeteekend, tegen bijgeloovige waarzeggerij! En hoe belangrijk is zij, uit dit oogpunt beschouwd, ook ter wering van soortgelijk bijgeloof in onzen tijd en bij andere volken; ofschoon zij dan ook eene geheel bijzondere soort, welke, in die vroege eeuwen, bij sommige volken in zwang ging, en door de Israëliten weleens werd nagevolgd, op het oog had.

Insgelijks is het *verbod van de overheden te vloeken en den Vorst des volks te verwenschen* van zulk eenen aard, dat deszelfs algemeen verbindend gezag aanstonds in het oog loopt.

De inscherping van diepen eerbied voor den grijzen ouderdom als een bewijs van ontzag voor God, *Levitic. XIX, vs. 32*, moge, wegens de bijzondere inrigting en regeringsvorm van het Israëlitische Gemeenebest eene bijzondere reden gehad hebben, *voor het aangezicht der grijsheid zult gij opstaan en eeren het aangezicht des ouden en vreezen voor uwen God*, is niet te min een altoos geldend pligtgebod op
de

de veelvuldige ervaring, wijsheid en eerwaardijdes ouderdoms gegrond.

Zoo is ook het bevel van noch ten voordeele noch ten nadeele des armen, onregt te doen en zich voor alle benadeeling des onschuldigen, in het geregt, door onwaarheid of onregt, te hoeden, hetwelk *Exodus XXIII, 6—8* voorkomt, vergeleken met *vs. 3* en *Levitic. XIX vs. 15*. onder de algemeen geldende zedelijke bevelen te rekenen. De bijzonderheid, dat den regter hier tevens verboden wordt, om van de eene of andere partij geschenken aan tenemen, ofschoon zij bijzonder schijnen te zien op de oostersche gewoonte van tot aanzienlijke lieden niet zonder geschenken te naderen, is echter, volgens derzelve bedoeling, tevens zoo ontwijfelbaar aangekant tegen het aannemen van geschenken welke den regter worden aangeboden, om zijne gunst te winnen, dat ieder eerlijk, menschkundig en voorzigtig regter de wet, ook in deze bijzonderheid, voor zich verpligtend zal achten.

Bijzonder verdient onze aandacht de vermaning tegen het aanbrengeu of verklikken, waardoor men iemand ten verderve zoekt te brengen, welke *Levitic. XIX vs. 16* te vinden is. Het welzijn der maatschappij en heilig

lig recht leggen aan eenen burger, wel somtijds de verplichting op, om als getuige tegen iemand, in het gerecht, op te treden; doch buiten het geval, waarin dit volstrekte noodzakelijkheid en plicht zij, als verspieder van de geheime bedrijven, woorden en gedachten van zijnen mede burger rond te sluipen en voor aanbrengrer van hunne alzoo uitgestrooide wenzelijke of schijnmisdaden te dienen, is een karakter zoo hatelijk, dat het in alle maatschappijen even groote verfoeijing verdient als in de oude Israëlitische.

De wet, die den dood bedreigt aan hem, die met voorbedachten rade en kwade list eenen mensch doodslaat, en zulk eenen moordenaar geene vrijplaats ter onkoming van de straf, zelfs niet bij het altaar vergunt; maar hem, die zender opzet, bij ongeluk iemand doodt, de bloedwraak doet ontgaan, (p) kan wederom genoegezaam als natuurwet worden aangemerkt, ofschoon de bepaling van eene vrijstad, waarwaarts de laatste vlugten moest, was ingerigt naar de zeden der oude Israëliten, bij wie een bloedverwant des gedooden het recht had, om het vergoten bloed van zijnen naastbestaanden te wreeken.

Hoe billijk voor alle landen en volken is

3.

daar

(p) Deut. XIX, 6-15.

H. C. H. Z. 1821 (2)

daarentegen de wet *Levitic. XXI vs. 18 en 20* gegeven, dat, wie eenig vee doodt, het betalen zal, stuk om stuk.

Een dief, die bij nacht inbreekt, straffeloos te mogen dooden; maar, zoodra de zon opgegaan is, dit, niet zonder bloedschuld, te kunnen doen, is eene in het oog loopende maatregel van voorzigtigheid, (*q*) die in geene maatschappij ooit te onpas kan gerekend worden; eene uitspraak van het gezond verstand, het regt en de billijkheid, welke voor alle tijden geldt. Hoe bezwaarlijk zoude men toch des nachts, zijn goed en leven ooit kunnen beveiligen, indien men zich zelve geen regt mogt verschaffen met den dief, bij het inbreken in de duisternis, te dooden. Alle hulp van buiten is doorgaans afgesneden, alle regterlijke vervolging hoogst moeilijk, zoo niet onmogelijk, en de hoop, om zijn oogmerk ongestoord te volvoeren en onbekend en ongestraft te blijven, kan zoo ligt den dief tot moord aanzetten, zoo hij niet zelf voorgekomen en gedood wordt. Waar pleiten ooit deze en soortgelijke redenen niet voor het regt, om den inbreker, bij nacht, te mogen dooden? Breekt hij bij het daglicht in, zoo vervallen, meestijds, overal, de redenen, waarom hem dood te slaan, des nachts

(*q*) Exod. XXII, 2, 3.

nachts moet geoorloofd gerekend worden. En het is daarom eene wijze en billijke wet, die ook bij alle volken veilig kan worden overgenomen, dat men, na zonnen opgang, den inbreker of dief niet dooden mag. Geen menschenbloed toch moet ooit anders dan in de uiterste noodzaak vergoten worden. De zelfwraak hier zoo wel als des nachts te veroorloven, zoude even het zelfde zijn, als op huisbraak en diefstal, onder alle omstandigheden, de doodstraf te stellen, het geen de schromelijkste gevolgen na zich zoude slepen, zoo het al niet tegen de regtvaardigheid streed.

Zoo vindt men, *Exodus XXII, vs. 7—9*, eene wet rakende de regtsvordering wegens in bewaring gegeven goed, hetwelk gestolen is. Was de dief niet bekend, zoo moest de heer des huizes voor de Overheid komen, op dat, bij regterlijk onderzoek, blijken mogt, of hij ook de handen geslagen had aan het hem toevertrouwde goed. Hoe billijk is dit, in allen gevalle, daar het vermoeden zoo ligt op den heer des huizes, alwaar het gestolene in bewaring gegeven is, vallen kan. Was hij onschuldig, gebrek van bewijs voor zijne schuld, voor den regter, moest dan ook het vermoeden doen verdwijnen. Had het tegendeel plaats, hij moest den eigenaar het gestolene dubbel weder-

dergeven en de dief werd, voor zijne hebzucht, met verlies van het zijne en wel van zooveel als hij zijnen medemensch had doen verliezen gestraft. Is zoodanige wet niet overal bruikbaar en regt matig? Zoude ook in andere maatschappijen, niet zoo wel als in de Israëlitische de dubbele wedergaaf van zulk gestolen goed eene straf zijn, genoeg geëvenredigd aan zulk eene misdaad?

Is niet het bevel, om het verlorene, het zij dan rund of schaaap of eenig ander eigendom van onzen natuurgenoot, het welk wij vinden, hem weder te brengen, of indien de eigenaar te verre af, of ons onbekend is, het gevondene in bewaring te nemen, tot dat hij er navraag naar doet, en het hem dan weder te geven, (r) overal en ten allen tijde, zoo billijk en zoo overeenkomstig met het regt der natuur, het welk eenen ieder het zijne waarborgt, dat het voor elke maatschappij moet verbindend gerekend worden?

Zou ook het verbod, dat geene vrouw manskleederen en geen man vrouwenkleederen mogt aantrekken, (s) niet van dien aard zijn, dat het, om de schromelijke ongeregeldheden, welke uit zoodanige vermomming voortvloeijen kun-

(r) Deut. XXII, 1—3, (s) Deut. XXII, 5.

nen, voor elke maatschappij even dienstig als voor de Israëlitische, moge gerekend worden? Ondertusschen was het voor de laatste misschien bijzonder noodzakelijk, dewijl zulk eene verkleeding bij de afgodische plegtigheden der omliggende volken somtijds plaats had.

Hier komt ook in aanmerking de wet, welke beveelt, den daghuurder, ten bestemden tijde, zijn loon te geven en dien, geenen nacht over, in te houden. *Levitic. XIX vs. 13*, vergeleken *Deuteron. XXIV, vs. 14 en 15*. Zoo ook eene andere, welke verbiedt, eenig ding, dat tot levens onderhoud noodig is, in pand te nemen. Vergeleken *Deuteron. XXIV, vs. 6 en 10—13*.

De vrijstelling van den krijgsdienst en andere diensten, voor een jaar vast te stellen voor hen, die nieuwelijks in den huwelijken staat zijn getreden, ten einde zij zich met hunne jonge vrouwen verheugen, is eene zoo menschlievende inrigting, dat zij verdient nagevolgd te worden, in alle staten, alwaar de burgers tot den krijgsdienst verplicht worden.

Belangrijk is de aanmerking op deze inrigting, *Deuteron. XXIV, vs. 5*, volgens de vertaling van MICHAËLIS, gemaakt door PERPONCHER. Hier wordt te regt vergeleken hoofdstuk XX, vs. 5—7, in welke wet dezelfde geest doorstraalt.

Verscheidene wetten tegen bloedschande en onnatuurlijke wellust (*t*) gelden zoo duidelijk voor alle tijden en maatschappijen, dat ik bij dezelve niet stil sta. Vergelijk MICHAËLIS *Mozaisch recht 2^{the} Theil § 111 en volg.*

Den dooven niet te schelden en dus, zonder dat hij zich verdedigen kan, niet ten toon te stellen noch den blinden iets in den weg te leggen, (*u*) waardoor hij zou kunnen vallen, zijn voorschriften met het algemeene gevoel der menschelijkheid zoo zeer strookende, dat een ieder beseft, welk een gruwel de overtreding van deze Mozaïsche wet, overal en altoos in het oog des hemelschen Regters zij.

Heilig waren, ten alle tijde en bij alle volken, de grenspalen des akkers, en de zelve listiglijk te verzetten was heiligschennis. Op dit grondbeginsel rust ook de wet *Deuteron, XIX vs. 14* beschreven; ofschoon zij bijzonder op de onschenbaarheid der eens gemaakte verdeeling der landerijen onder de Israëlitien doelt. Zij waarborgt aan een ieder de grootte van zijnen eigen akker en is, in zoo verre, overal geldig.

Het schijnt niet te onpas hier melding te ma-

(*t*) Bij voorbeeld Levit. XVIII en XIX, 29.

(*u*) Levit. XIX, 14.

maken van eene andere wet, (v) welke den voorbijganger, die een vogelnest vindt op eenen boom of op de aarde, waarin de moeder eijeren of jonge vogels onder zich heeft, verbiedt, de moeder met de eijeren of jongen te nemen; maar toestaat de jongen of de eijeren zich toe te eigenen, zoo men slechts de moeder late vliegen. De heilzame strekking dezer wet, om te verhoeden, dat eenige soort van vogelen worden uitgeroeid en daardoor eene of andere soort van ongedierte, waarop die vogelen azen, zich vermenigvuldige, maakt haar algemeen nuttig; doch ook hare waarschijnlijkke bedoeling, om de hoedanigheid van moeder, ook onder de dieren, te doen eerbiedigen en de zorg der moeder voor hare jongen niet tot haar verderf te doen strekken, is eene andere reden, waarom deze wet bijzonder opmerkingswaardig is.

Deze en andere wetten, welke billijkheid omtrent de dieren voorschrijven, voegt MICHAËLIS in een oogpunt te zamen, *Mozaisch recht Theil 3 § 164.*

Hoe vele wetten op den landbouw en de veehoederij toepasselijk, kunnen veilig, in alle landen ten alle tijde, worden overgenomen.

Be-

(v) Deut. XXII, 6, 7.

Behoort hiertoe niet de wet, welke den genen, die bij het aanstoken van een vuur zoo onvoorzigtig is te werk gaan, dat het de doornen vat en een hoop garven, het gezaaide of iets anders, hetwelk op het veld staat, verbrandt, voorschrijft, die schade te betalen, *Exodus XXII, vs. 6?* Dit valt bij den eersten opslag, in het oog. Niet minder oogen-schijnlijk kan tot deze soort van wetten gebragt worden de volgende: dat iemand, die eemig vee van een ander onder zijne hoede had, indien het stierf, beschadigd of weg gedreven werd, zonder dat iemand het zag, zich met eenen eed zuiveren kon van de verdenking als of hij zich aan eens anders eigendom vergrepen had, en, indien het beschadigd werd of stierf, daar de eigenaar tegenwoordig was, het niet behoefde te vergoeden, *vs. 10—12.*

Even als deze wetten op die der natuur ten duidelijkste gegrond zijn, zoo is het ook een ander voorschrift (*w*) volgens hetwelk men verplicht is zijns vijands os of ezel, die men van de kudde vond afgedwaald, hem terug te brengen, of, wanneer men den Ezel van zijnen hater onder den last zag bezwijken, hem, moest te hulp komen, den Ezel te ontladen.—

Er

(*w*) *Exod. XXIII, 4, 5. Verg. Deut. XXII, 4.*

Er behoeft geen diep nadenken toe om te gevoelen, hoe men, in soortgelijke gevallen, overal den zelfden regel door MOZES voorgeschreven volgen moet.

Wat is pligtmatiger, dan dat men, bij de inzameling van den oogst, den armen gedanke, en alzoo zijne dankbaarheid betoone aan den milden Zegenaar van het gewas des velds, wien men zelven geene wedervergelding bewijzen kan! En is dus de wet, (x) die niet toestaat, dat het te velde staande koren, tot aan de uiterste hoeken van den akker, afge-maaïjd worde, maar eene nalezing, zoo van de vruchten des velds als van die der wijnbergen en olijfgaarden, voor den behoeftigen wil overgelaten hebben, wat de hoofdbedoe-ling aanbelangt, niet heilzaam en verbindend voor landeigenaars in alle staten en bij alle volken? Hoe billijk en navolgenswaardig is ook de inzetting *Deuteron, XXIII, vs. 24 en 25* vermeld.

Geenen akker met tweeërlei zaad onder el-
kander vermengd te bezaaijen, is zulk een wijze maatregel der landhuishoudkunde, dat de-
zelfde, niet minder voor andere maatschappij-
en, dan voor de oude Israëlitische, kracht
van

(x) Levit. XIX, 9, 10. Verg. Deut. XXIV, 19, 21.

van wet behooren te hebben. Het is toch eene opmerking op de ondervinding gegrond, dat het graan des te beter beantwoordt aan het oogmerk, waartoe men het gebruiken wil, naar mate het zuiverder is en minder vermengd. Zie over deze wet, *Levitic. Hoofdstuk XIX vs. 19*, vergeleken met *Deuteron. XXII, vs. 9*, MICHAËLIS *Mozaisch recht. IX Theil. § 218.* en PERPONCHER Aanm. ter eerstgenoemde plaatse.

Ook heeft het bevel van geenen os en ezel te gelijk voor de ploeg te spannen zoodanige nuttigheid, dat het overal, waar men zulk een ongelijk span voor den ploeg bezigen wilde, even gevoelig, als aan de oude Israëlitcn, zoude kunnen gegeven worden. — De ongelijkheid van kracht en tred toch doet het zwakste dier lijden, en het sterkste wordt, door het zwakste, verhinderd alle zijne krachten in te spannen. Zoo wordt dan, door zulk eene zamenvoeging, de arbeid vertraagd en onbarmhartigheid gepleegd. Men vergelijke wederom PERPONCHER bij *Deuteron. XXII, vs. 10.*

Het verbod om geene tweeërlei gewigten en schepels van verschillende groote te mogen hebben, is tegen zoodanig bedrog, bij het

verkoopen der veldvruchten en andere waren ingerigt, dat het, bij den eersten oogopslag, blijkt, dat dit verbod overal geldig is (j).

Zoude ook de volgende wet niet, met regt, overal kunnen ingevoerd worden als vorderende eene regtvaardige vergoeding voor aangebragte schade? Wanneer iemand eenen akker of wijngaard had afgeweid, door zijn vee in eens anders veld te drijven, om het af te weiden; van het beste zijns eigenen akkers en van het beste zijns wijngaards moest hij vergoeding geven, *Exod. XXII, vs. 5*. Althans: overal, waar de veehoederij zoo sterk gedreven wordt, dat zoodanige afweiding van eens anders weidgrond ligt mogelijk zoude zijn en gedurige aanleiding tot hevige verschillen zoude kunnen geven, kan ook zoodanige wet gaaf worden over genomen (z).

De opgegevene proeven komen mij overvloedig voldoende voor, tot bewijs zoo wel als ter opheldering van mijne stelling, dat het
wet-

(j) Levit. XIX, 35. Verg. Deut. XXV, 13—16.

(z) Waren de Israëlitcn oorspronkelijk een Herders volk aan het gedurig omzwerven met hun vee, door gemeene weiden, gewoon, het was noodig, eenige onvoegelijkheden, tot welke deze gewoonte aanleiding gaf, door wijze wetten, voor te komen, toen zij tot een landbouwend volk zouden gevormd worden. Dit was zeker nog eene geheel bijzondere reden voor deze wet, bij de oude Israëlitcn.

wetboek van Mozes eene menigte van zulke wetten, vermaningen en waarschuwingen bevat, welke wel eigenlijk den Israëlitcn gegeven zijn; maar tevens, uit haren aard, gronden van verpligting voor alle maatschappijen opleveren.

Mijn oogmerk vorderde hier breedvoerig te zijn, daar het, bij de oplossing van het vraagstuk, welks beantwoording ik mij heb voorgesteld, op deze soort van wetten, eerst en vooral, aankomen zal. Het spreekt voor het overige van zelf, dat ik hier geene volledige opgaaf behoefde te doen, maar slechts wensken te geven, die tot verder nadenken over dit stuk eenen gereeden weg banen konden.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Wetten naar der Israëlitcn bijzondere behoeften geschikt.

Eene andere soort van wetten, van welke ik boven gewaagd heb, is naar de bijzondere behoefte der Israëlitcn geschikt. Hunne bijzondere aard, diep ingewortelde gewoonten, oude gebruiken en zeden zijn bij dezelveu in acht genomen. Zij zijn deswegens of in het geheel niet, of althans niet zoo algemeen als de

de vorige, bruikbaar en noodzakelijk voor andere volken.

Laat mij slechts eenige weinige proeven van deze soort opgeven.

In het oog loopend is het voorbeeld, het welk ik, ter opheldering van den aard dezer wetten, meen te mogen ontleenen van de instelling der vrijsteden werwaarts hij, die zonder opzet eenen doodslag begaan had, vlugten moest, om de bloedwraak te ontgaan. Num. XXXV, 9—15 en 22—28, verg. met Deut. XIX, 1—10.

Deze instelling steunt geheel op eene oude gewoonte, van de vroegste tijden af, bij de Hebreëen, gelijk thans nog bij de Arabieren, in zwang gaande, welke zoo spoedig niet uitgeroeid kon worden. Volgens deze gewoonte, werd aan eenen bloedverwant van eenen vermoorden, niet alleen het regt toegekend, maar ook hem als eenen pligt voorgeschreven, om het bloed van zijnen naastbestaanden aan den moordenaar te wreken, Rusteloos was de vervolging uit dit besef van pligt voortvloeiende. Nergens was de moordenaar veilig. En welk eene wanorde uit deze overoude gewoonte somtijds ontstond, wanneer de wraak, zonder vorm van rechtspleging, in hevige hartstogt, bij overhaasting zonder nadenken, werd uitge-

oefend, is ligt te beseffen. Onmogelijk zoude het, in vele gevallen, geweest zijn, het leven van hem, die, bij ongeluk, iemand gedood had, voor de bloedwraak te beveiligen, indien er niet dit middel op gevonden was, dat er vrijsteden werden ingesteld, werwaarts de ongelukkige den bloedwreker haastelijk ontvlieden kon, alwaar hij veilig was voor zijne nasporing en eenigen tijd buiten zijn oog blijven moest, tot dat de drift van zijnen vervolger bekoeld was, en deze alzoo in staat geraakte om zijne onschuld te erkennen.

Bij deze wet wordt het oude regt des bloedwrekers niet afgeschaft (a). Aan het zelve waren de Israëlitcn nog al te zeer gewoon, dan dat het menschkundig zoude geweest zijn, deszelfs afschaffing, op eens voor mogelijk te achten. Een gevoel van eer, dat als tot eene tweede natuur geworden is, laat zich zoo gemakkelijk niet uitroeijen. MOZES verzette zich dan wijselijk niet tegen dit oude gebruik, maar kwam, door de instelling der vrijsteden, zoo veel mogelijk, een schadelijke uitwerking der bloedwraak jegens onschuldigen voor. Doch, uit deze handelwijze van MOZES zou zeer verkeerdelijk een gevolg getrokken worden ter

(a) Verg. Num. XXXV, 19—21. en Deut. XIX, 11—15.

verdediging der geoorloofdheid van eene soortgelijke bloedwraak, in andere en meer beschaafde maatschappijen, alwaar zulk een eergevoel niet heerscht. Hier kan men, zonder vrees voor gedurige wanorde, de regtspleging gerust aan den openbaren regter overlaten, die, door geene partijdigheid of hartstogt verblind, in staat is, om de zaak bedaard te onderzoeken, en een regtmatig vonnis van veroordeeling of vrijspraak te vellen. Hier komen dus ook dergelijke vrijsteden niet te pas.

Een ander voorbeeld kan hier, mijns bedunkens, ontleend worden uit de wet der echtscheiding, *Deuteron. XXIV, 1-4*. Uit den inhoud dezer wet blijkt, dat, volgens een oud herkomen regt, de Israëlitische mannen de vrijheid meenden te hebben, om van hunne vrouwen te scheiden, wanneer zij hun niet meer bevielen, of zij eenig gebrek in haar ontdekten. Deze wet keurt MOZES niet goed, maar hij laat haar echter toe. Onder een volk aan de veelwijverij gehecht, hevig van hartstogten, wispelturig en hard van aard, kon de echtscheiding binnen geene enge grenzen bepaald worden, in eenen tijd, waarin het algemeen gebruik nog wijd en zijd eene ruindeur voor het onbinden der huwelijken, om al-
ler-

lerlei oorzaken, openzette. Het eenige, het welk kon worden gedaan, om de ligtzinnige echtscheiding, met alle de wanorde daaruit ontstaande, voor te komen of, daar zij eens plaats had, nog ergere gevolgen te weren, was den man de verpligting op te leggen, om de scheiding, bij geschrift, te bevestigen en dien scheidbrief aan zijne vrouw te overhandigen; daarboven hem de hoop te benemen van zijne vrouw, wanneer zij eens aan eenen anderen man gehuwd was, ooit terug te erlangen. — Hoe wijs deze wet ware, wordt in het breede betoogd door MICHAËLIS *in zijn Mozaisch Regt* en door PERPONCHER op MICHAËLIS vertaling van deze plaats.

Wie gevoelt niet, dat deze wet van MOZES, zoo geheel en al ingerigt naar den aard en de zeden der Israeliten van dien tijd, geen den minsten grond in zich bevat, waarop men zou kunnen beweren, dat, in andere maatschappijen, geene meerdere beperking aan de echtscheidingen zoude kunnen gegeven worden?

De wetten omtrent het huwelijk zijn, in vele andere opzigten, ingerigt naar der Israëlitische oude zeden en gewoonten. De veelwijverij werd door MOZES niet verboden. Dit zoude onmenschkundig geweest zijn, dewijl het

het volk, van ouds af, aan dezelve gewoon was met alleen, maar ook de geheele toenmalige wereld aan de gewoonte van meer dan eene vrouw te hebben, welke nog heden in het oosten in zwang gaat, zeer gehecht was.

— MOZES weerde dan dit gebruik niet, maar gaf voorschriften, door welke het van zelf beperkt werd en behoorlijk gewijzigd. Hij kwam de wanorde en onregtvaardigheid, welke de veelwijverij veelal na zich sleepte, zooveel mogelijk, door zijne billijke wetten, voor, *Deut. XXI, vs. 15 tot 17*. Meer te doen gedoogde de toestand dier tijden en zeden niet.— Het loopt van zelf in het oog, dat uit deze handelwijze van MOZES geen gevolg kan getrokken worden tot eene algemeene veroorloving van de veelwijverij. Zelfs MOZES deed, door zijne wijze van verhalen, waar het te pas kwam, duidelijk gevoelen, dat de veelwijverij geene oorspronkelijke Goddelijke instelling was en van den beginne af aan, niet in gebruik was geweest. Hij heeft ook door zijn voorbeeld dezelve niet aangemoedigd en ging zelfs eene groote vermenigvuldiging van vrouwen in het koninglijk Serail, indien de Israëliten in vervolg van tijd zich ooit eenen Koning kiezen mogten, als eene zeer verderfelijke zaak, tegen. Zijne toelating der

4. veel

veelwijverij was dus ongetwijfeld slechts noodzakelijke schikking naar de zeden en gewoonten van dien tijd.

Een ander treffend voorbeeld van de wijsheid, waarbij de Mozaische wet zich schikte naar der Israëlitenvoeroude gewoonte en zeden, vindt men in het regt, hetwelk eene weduwe, wier man gestorven was, zonder haar kinderen na te laten, gegeven werd op den broeder van haren overledenen man (b), of, zoo deze weigerde haar te nemen, op den nabestaanden, die, in eenen verderen graad van bloedverwantschap, den broeder volgde (c).
Het

(b) Volgens Deut. XXV, 5—11.

(c) Uit de Geschiedenis van Ruth blijkt, dat men, ten haren tijde althans, deze Mozaische wet, die alleen van *broeders* en van den *zwager* der weduwe spreekt, alzoo nitlegde. Dat de Hebreewen, onder den naam van *broeder* ook verdere bloedverwanten begrepen, is bekend. Zoo wordt, omtrent den Hebreër, die zich, uit armoede, aan eenen vreemdeling of bijwoner mogt verkocht hebben, Levitic. XXV, 48. gezegd, *een zijner broederen zal hem kunnen lossen*, en dit nader aldus verklaard. *Zijn oom, of de zoon zijns ooms zal hem lossen, of die hem, uit zijne maagschap, in den bloede bestaat, zal hem lossen.* En dat dezelfde persoon, op welke de weduwe aanspraak had, ook tevens de *losser* was, hoedanig een, niet alleen in geval van slavernij, bijspringen moest, maar ook, wanneer zijn broeder, of naastbestaande, uit armoede zijne goederen verkocht had, ook die lossen kon en moest, volgens Lev. XXV, 25. blijkt uit dezelfde geschiedenis van Ruth. Ook in de laatst aangehaalde plaats uit Levit. wordt gesproken

Het doel dezer instelling was, dat de weduwe niet kinderloos zoude blijven, en alzoo het geslacht van haren man niet met hem zoude uitgestorven zijn. Het eene zoowel als het andere werd voor een groot ongeluk en schande gehouden. De oude geschiedenis had in *Thamar* doen zien, hoe onverzettelijk eene Israëlitische vrouw dit regt vasthield, en tot welk eene buitensporigheid de hevige zucht naar afstammelingen haar vervoeren kon, indien haar dit regt werd geweigerd. Zich naar dit oude herkomstig regt, deze diep ingewortelde neiging der Israëlitische vrouwen, dit haar gevoel van eer en schande, te schikken was ongetwijfeld het wijze oogmerk des wetgevers met het handhaven dezer gewoonte; ofschoon hij dan daarbij tevens nog andere bedoelingen moge gehad hebben.

Ves-
ken van den lossen, die zijnen tot armoede vervallen broeder *het naast bestaat*. Ondertusschen bepaald zich de wet, Deut. XXV, 5—10, wel duidelijk bij den zwager der *kinderlooze weduwe*, om aantewijzen, dat, in geval van kinderloosheid, eene uitzondering plaats had op den regel, welke eenen zwager verbood de weduwe van zijnen overledenen broeder te trouwen.

Voor het overige schijnt hare bedoeling te zijn geweest, de overoude gewoonte, welke zoodanige kinderlooze weduwe het regt gaf, om den naasten bloedverwant, die ook in de andere opgenoemde gevallen haar lossen was, in volle kracht te laten, in zoo verre deze gewoonte niet strijdig was met andere wetten, die den graad der bloedverwantschap, waarin men huwen mag of niet, duidelijk aanwijzen.

Vestigen wij eindelijk nog het oog op zijne toelating der slavernij (*d*), met welke eenige zijner wetten ter verzachting der nadeelen, uit de veelwijverij ontspruitende, in het naauwste verband staan. Wel verre dat MOZES de slavernij, welke de menschheid zoo zeer vernedert, onteert, onderdrukt, en belemmert, zoude hebben voorgestaan en bevorderd, toonen zijne wetten rakende de behandeling der slaven ten duidelijkste, dat het niet dan noodwang was uit de zeden en gewoonten dier tijden voortvloeiende, waardoor zijne toelating van eene slaafsche dienstbaarheid onder zijn volk werd veroorzaakt. Volgens zijne wet toch, mogt geen Hebreër tot eene altoos durende slavernij verbonden worden, ten zij hij het zelf verkoos. Hij verbood ten strengste allerlei soort van mishandeling der slaven, zoo der vreemde als der Israëlitische (*e*). Hij zorgde wel opzettelijk voor eene behoorlijke waardering van hen als menschen, oorspronkelijk, zoowel als hunne vrije natuurgenooten, naar Gods beeld gevormd. Hij droeg tevens zorg voor hunne uitspanning en genoegens, door de rustdagen uitdrukkelijk mede voor hen

(*d*) Deze toelating blijkt uit Levit., XXV, 44—46.

(*e*) Zie, onder meer voorbeelden, Deut. XV, 15—15, XXI, 30—14, XXIII, 15, 16, Levit. XXV, 39—43.

hen te verordenen en hen te doen deelen in de openbare vermakelijkheden of Godsdienstige vreugdefeesten.— Ook bewees hij, door zijne gedurige herinnering aan de groote weldaad der verlossing van het gansche volk, uit de Egijptische slavernij, hoe hoog hij eene redelijke vrijheid waardeerde, en hoe weinig hij gezind zoude geweest zijn, om eenige slavernij, onder de Israëlitën, intevoeren, indien de toestand dier tijden, in welke dezelve, volgens eene verouderde gewoonte, bij alle volken, plaats vond, reeds toen derzelve afschaffing gedoogd had.

Meer voorbeelden behoef ik niet bij te brengen ter opheldering en staving van het geen, door vele geleerde en doorzigtige mannen, bijzonder door J. D. MICHAËLIS, PERPONCHER, MUNTINGHE, meermalen en met verschillende oogmerken is aangetoond, dat sommige wetten van MOZES geheel naar de bijzondere gewoonten, zeden en aard des Israëlitischen volks van zijnen tijd zijn ingerigt. Tot deze soort van wetten behooren ook die, welke haren oorsprong ontleenen uit Egijptische gebruiken, aan welke de Israëlitën gewoon waren; hoe danige wetten vrij duidelijk in het Mozaische wetboek schijnen gevonden te worden; gelijk,

he,

heden ten dage onder de geleerden algemeen geloofd wordt.

DERDE HOOFDSTUK.

Nationale, tijdelijke en plaatselijke verordeningen.

Ik ga over tot de beschouwing van zulke wetten, die, ofschoon sommige derzelve mede tot de laatst genoemde soort behooren, evenwel nog uit een geheel ander oogpunt kunnen beschouwd worden, als bijzonder het Israëlitische volk betreffende, of slechts tijdelijke en plaatselijke verordeningen bevattende.

Het ontwerp, hetwelk ik mij heb voorgescreven, vordert, dat ik ook hier door duidelijke proeven aanwijze, dat zoodanige voorschriften in het wetboek van MOZES gevonden worden.— Wie denkt hier niet aanstonds aan die menigvuldige verordeningen ter openbare vereering van den Schepper der wereld, als der Israëliten Bescherm-God en Heer?

Hoe veel bij de instelling van den Tabernakel, der offerhanden en andere gewijde plegtigheden, der hooge feesten en rustdagen, der Priesterorde en overige bedienaren des heiligdoms of der koninglijke tent, van de Egipte-

te-

tenaren of andere naburige volken moge zijn overgenomen; dit alles is evenwel voor de Israëlitien zoo bijzonder gewijzigd of veranderd, als noodig was ter bereiking van het doel der Godheid, om dit volk aan haren dienst toe te wijden, de afgoderij en zedeloosheid tegen te gaan en de zuivere Godsdienst allengs te verspreiden over de wereld.

Deze instellingen, naar de toenmalige behoefte des Israëlitischen volks met Goddelijke wijsheid verwonderlijk schoon geschikt, waren tevens, op die wijze als zij door MOZES verordend waren, geheel en alleen voor de Israëlitien bruikbaar, en wel niet langer dan hunne behoefte zulk eene inrigting zoude noodzakelijk maken.— Van hier dan ook, dat, toen het menschedom voor eene meer geestelijke vereering van den eenigen waren God genoegzame rijpheid verkregen had, onder zeer veranderde tijdsomstandigheden, de zinnebeeldige Godsdienst met hare plegtigheden, door JEZUS en zijne Gezanten niet meer noodig werd gekeurd en, vooral na de verwoesting van de gewijde stad en tempel door de Romeinen, van zelf verviel.

De wetten betreffende het huwelijk, de echtschei-

scheiding, de slavernij, welke, gelijk wij boven reeds zagen, naar de bijzondere behoefte der Israëlitcn waren ingerigt, bevatten tevens zooveel, het welk voor dit volk alleen dienen kon en bij geen ander bruikbaar zoude zijn, dat ik dezelve ook hier uit dit oogpunt zoude kunnen beschouwen. Dan, om alle herhaling te vermijden, daar het hier toch aan geene voorbeelden ontbreekt, wil ik mij liefst nog bij eenige andere wat nader ophouden. Alleen maak ik opmerkzaam op de wet aangaande de proef, welke ter onderzoeking der schuld of onschuld van eene vrouw, die van overspel verdacht werd, genomen moest worden, volgens *Numeri V*, vs. 11 tot 31. Deze wet staat klaarblijkelijk in het naauwste verband met de Godsregering der Israëlitcn en is, als zoodanige volks wet, geheel eenig in haar soort.

Geheel Israëlitisch luiden de spijswetten, welke het eten van onreine dieren verbieden, *Levit. XI*. Want, ofschoon het gebruik van vele der aldaar genoemde dieren tot spijs ook bij andere volken eenen natuurlijken afkeer zoude verwekken, zoo is het toch geheel eenig in zijne soort, dat, bij wijze van Goddelijke instelling, onderscheid tusschen reine en onreine dieren in de Mozaische wetgeving werd gemaakt.—
Ook

Ook had deze instelling hoogst waarschijnlijk ten oogmerk, om het volk aan JEHOVA gewijd, van eene al te naauwe gemeenschap met afgodische volken, die de onreine dieren bij hunne afgodsmaalijden gebruikten, af te houden. Deze wet mag dus, uit dien hoofde, ook als eene geheel bijzondere volkswet, waardoor tevens ook voor 's volks gezondheid werd zorg gedragen, hier in aanmerking komen.

Al het geen ter wering der besmetting van de melaatsheid, eene landziekte in Palestina bevolen wordt, *Leviticus XII*, heeft een zoo geheel Israëlitisch aanzien, dat, bij den eersten oog opslag, aanstonds blijkt, dat de wet, hier gegeven, geheel bij dit volk te huis behoort; ofschoon dan ook in andere landen, alwaar de melaatsheid insgelijks gevonden wordt, van deze wet nog wel een nuttig gebruik zoude kunnen worden gemaakt en uit dezelve het een en ander overgenomen worden (f). Het zelfde kan gezegd worden van de wet betreffende de zoogenaamde melaatsheid der kleederen en gebouwen *Levic. XIII*, vs. 47—59. en *Levitic. XIV*, vs. 33—57, opgeteekend. Tot deze soort kunnen ook gebragt

(f) Zoo kan de verwijdering der melaatschen, Num. V, 1—3, voorgeschreven ten voorbeelde dienen, in soortgelijke besmetting bij andere volken.

bragt worden die, welke de Levitische onreinheid bepalen en voorschriften van reinigingen inhouden, *Leviticus XV.*

Andere, welke ter voorkoming van geheime afgoderij en het navolgen van de gewoonte der afgodendienaren strekten, hoedanige *Levitic. XVII, (g)* gelezen worden, waren ook geheel nationaal. En die, welke het slagten van rundvee, schapen of geiten, in de woestijn, zonder het aan JEHOVA ten offer te brengen, verbood, was daarenboven slechts tijdelijk, en had bij de komst des volks in het beloofde land geene nuttigheid meer.— Ook zou zij toen, wegens den verren afstand van het heiligdom, aan vele oorden des lands niet in acht hebben kunnen genomen worden. Zij werd dan ook, tegen het einde van der Israëlitien omzwerving door de woestijn, afgeschaft, volgens *Deuteron. XII, vs. 15 en 16.*

MICHAELIS heeft deze wet opgehelderd in zijn *Mozarsch Regt, 3ter Theil § 169 pag 167-177.* vergelijk PERPONCHER aanmerking bij MICHAELIS vertaling van deze plaats; doch zie ook VAN DER PALMS aanteekening.

De instelling van het Jubeljaar, in hetwelk elk zijne oorspronkelijke vrijheid en eigendom

(g) Zoo ook XIX, 26—28. XX, 1—7.

terug bekomen kon, volgens *Levitic. XXV*, vs. 8—34, vergeleken vs. 47—55, was eenig in hare soort: zij was gegrond op JEHOVAS opperheerschappij, welke geene onderdrukking dulde en zich kenmerkte door de beminlijkste zachtheid en billijkheid jegens dat volk, hetwelk hij geheel en al als zijn bijzonder eigendom wilde hebben aangemerkt.—Dit is meermalen in het helderste daglicht gesteld. Het komt mij dus voldoende voor, dit hier slechts aan te stippen. Mijn oogmerk toch is alleen aan te wijzen, hoe ook deze wet, eeniglijk voor het Israëlitische volk, in Palestina levende, gegeven werd. Bij dezelve wordt JEHOVA als landsheer beschouwd en komen de Israëliten voor als deszelfs dienaren, over welke niemand zich een oppermagtig gezag aanmatigen mogt, en die hunne bezittingen, volgens den maatstaf eener gelijke verdeling, uit de hand van dien Hemelschen Heer als eigenaar, ontvangen zouden.

Even zeer bij uitsluiting op dit volk toepasselijk was de wet, die niet alleen beval eenen verarmden landgenoot zoo te ondersteunen, dat hij kon blijven leven, maar ook alle rentheffing voor aan hem geschoten geld verbood. Ter staving dier wet strekte deze drang.

drangreden, dat de bezitting van het Cananeesche land zoude moeten aangemerkt worden als eene vrije gift van JEHOVA aan het arme, in Egijpte zoo zeer onderdrukte volk, over hetwelk hij zich erbarmd had door het uit Egijpteland uit te voeren. Deze Goddelijke erbarming over het gansche volk moest elk Israëliet, door zoodanige ontferming over eenen armen natuurgenoot, navolgen. Daar de Israëlitische staat niet zoo zeer op den Koophandel als wel op den akkerbouw gegrond was, kon het verbod van geene rente te heffen van eenen verarmden ingezetenen des lands, hetwelk elders niet zoude kunnen gelden, hier plaats vinden. Dit verbod zoowel als de drangreden was geheel Israëlitisch, stond met de bijzondere inrigting van dien staat in het naauwste verband (*h*). Ik zou hier nog kunnen gewagen van de wet omtrent eene onderscheidene kleederdragt, *Deuteron. XV, vs. 38—40.* en van die, welke de gedenkteeken der wet betreft, *Deuteron. VI, vs. 4 tot 9, Deuteron. XI, vs. 18—21.*

Onder de verordeningen, door MOZES, voor het Israëlitische volk gemaakt, welke slechts voor eenen tijd vereischt werden, moeten zoodanige gerangschikt worden, welke gedurende 's volks

(*h*) Levitic. XXV, vs. 55—58, vergeleken Exod. XXII, vs. 25, en Deuteron. XXIII, vs. 19 en 20.

's volks omzwerving in de woestijn noodig waren, doch naderhand of mindere of in het geheel geene nuttigheid meer hadden. Zoo gebod MOZES in het begin wel de vrijlating van eenen Hebreuwschen slaaf in het zevende jaar, maar niet die van eene slavin, *Exodus XXI, vs. 2 tot 7*. Doch, naderhand werd deze wet ook tot de slavinnen uitgestrekt, *Deuteron. XV, vs. 12 en 17*.

Zoo werden, volgens *Numeri IV, vs. 1—33*, schikkingen gemaakt over het geen de Priesters en Leviten te verrigten hadden, bij den optogt des tabernakels; schikkingen, welke zich, uit den aard der zake niet verder uitstrekten dan gedurende den tijd, in welke de heilige tent nog aan geene vaste plaats verbonden was, noch de Tempel te Jeruzalem gebouwd. Doch waartoe behoef ik meer weten, die slechts voor eenen tijd dienen konden of alleen voor het Israëlitische volk geschikt waren, aan te wijzen?

Met deze soort van wetten staan in het naauwste verband die, welke op de verovering van Canaän betrekking hadden en de verdeeling van dit en het Over-Jordaansche land, onder de verschillende Israëlitische stammen, regelden, *Numeri XXXII, XXXIII, vs. 50—54, XXXIV, tot XXXV, vs. 8*. Hiertoe behoort

TWEEDE DEEL.

BESCHOUWING DER VERKLARING VAN JEZUS EN ZIJNE APOSTELEN, BETREFFENDE HET GEZAG, HETWELK DE GODDELIJKE WETTEN DOOR MOZES AAN HET ISRAËLITISCHE VOLK GEGEVEN, IN HET CHRISTENDOM TOEKOMT; EN AANWIJZING VAN HET GEBRUIK, HET WELK ZIJ VAN DEZE WETTEN HEBBEN GEMAAKT.

Het is van het uiterste aanbelang ter behoorlijke bepaling van het bedoelde gezag der Mozaïsche wetten, in eene maatschappij van Christenen, acht te geven op de verklaring van Jezus en zijne Apostelen hier omtrent en het gebruik door hen van deze wetten gemaakt. Immers aan den Stichter van het Christendom kwam het volle regt toe, om te beslissen, in hoe verre de Mozaïsche wet, door zijne volgelingen, als eene regelmaat van hun gedrag, moest geeerbiedigd worden. Hij had eene Goddelijke volmagt, om in het Gods-

dien-

dienstige en zedelijke zulke bevelen te geven, als Hij, overeenkomstig met het doel zijner zending tot heil der wereld, noodig zoude rekenen. Zijn gezag gold boven dat van alle Godsgezanten, die voor Hem geweest waren of na Hem volgen zouden. Hij was de eenige meester en Heer, wiens uitspraken als Goddelijke uitspraken in alles, geloofd, wiens bevelen als Goddelijke bevelen, in alles, moesten gehoorzaamd worden. Zijne zendelingen door Hem gevormd en bestuurd, door den geest der onfeilbaarheid in alle waarheid geleid, verdienden geen minder geloof en gehoorzaamheid dan hun Meester, in alles, wat zij, op zijn gezag, leerden en voorschreven. Ook hunne ophelderingen en beslissingen rakende het gezag en de bruikbaarheid of onbruikbaarheid der Mozaïsche wetten voor Christenen, steunen op het Goddelijk gezag van JEZUS. De Apostelen moeten dan, nevens hunnen Heer, op dit stuk gehoord worden.— En het gebruik 't welk de Heer en zijne Afgezanten van deze wetten, bij hun Godsdienstig en zedelijk onderwijs maakten, kan ten gids en rigtsnoer dienen voor onze denkwijze omtrent de palen, binnen welke de invloed der Mozaïsche wetten in eene Christelijke maatschappij, behoort beperkt te worden.

Dit

Dit een en ander mag ik veilig vooronderstellen als eene zaak hier buiten verschil. De vraag, welke hier beantwoord moet worden, is van dien aard, dat haar voorstellers moeten geacht worden mij gaarne toe te stemmen, dat ik op deze gronden mijn onderzoek voornamelijk vestigen mag. Het is hier dus de plaats niet om te bewijzen, dat aan het Hoofd des Christendoms en deszelfs eerste grondleggers zulk eene beslissende stem ter bepaling van het zedelijk gezag der wetten van MOZES waarlijk toekomt. Die aan hunne onbepaalde Goddelijke volmagt tot het geven van zedelijke bevelen voor het menschedom twijfelen mogt, zouden de bewijzen voor deze grondwaarheid des Christendoms, in zulke schriften als die van LESZ, PALEI, BOGUE, overvloedig en uitnemend vinden aangewezen.

Ofschoon de vraag niet zij, of de wet van God, door MOZES gegeven, in haar geheel beschouwd, nog eene verbindende kracht hebbe voor het Christendom, noch ook of de Mozaische wetten eenig zedelijk gezag hebben ter aanwijzing van het geen door eene Christelijke maatschappij voor goed en kwaad, regt en onregt te houden zij, maar de zekerheid van het laatste en de ongerijmdheid van

6. het

het eerste stilzwijgend door het Genootschap wordt aangenomen, volgens den duidelijken zin en bedoeling der vraag, kan het echter, mijns bedunkens, niet overtollig gerekend worden, in de eerste plaats na te gaan, hoedanig de uitspraak van den Zaligmaker en zijne Gezanten over deze beide stukken geweest zij. Dit onderzoek toch doet ons diep inzien in hunnen geest en de verschillende oogpunten bemerken, waaruit zij de Mozaïsche wetten beschouwden (a). Het verspreidt niet weinig licht over hunne denkwijze aangaande den eigenlijken aard en de uitgestrektheid van het zedelijk gezag, dat aan deze wet-

(a) Van hier dat ik, in het 1ste Hoofdst. der 1ste Afd. van dit IIde Deel, eerst en vooral den vrijen loop meende te moeten laten aan het onderzoek der Leere van Jezus en zijne Apostelen betreffende de Mozaïsche wetgeving, als geen onbepaald gezag behoudende ter regeling van het gedrag der Christenen. De nauwkeurige beschouwing der onderscheidene plaatsen hiertoe betrekkelijk, voornamelijk in de brieven van PAULUS, die zoo dikwijls op dit stuk nederkomt, en hetzelfde van zoo vele verschillende zijden beziet, achtte ik noodzakelijk om diep in den geest van dit Christelijke onderwijs door te dringen. Deze beschouwing moest tevens reeds een helder licht verspreiden over het gezag ter beslissing van hetgeen zedelijk goed en kwaad, regt en onregt is in eene Christenmaatschappij, 't welk, op eene verrassende wijze, aan de wet van Mozes wordt toegekend daar, waar in andere opzichten haar gezag word ontkend. De grootere breedvoerigheid, welke ik mij hier moest getroosten, om alles zooveel mogelijk op te helderen en in zijn verband voortestellen, maakte dat ik mij in het vervolg veel bekorten kon.

wetten toekomt: het heeft dus eenen regtstreekschen invloed op de beantwoording van het opgegevene vraagstuk.

In eene *eerste Afdeeling* zal ik dan onderzoeken, hoedanig de uitspraak van JEZUS en zijne Apostelen over het gezag der Mozaische wet in het algemeen, ten opzichte van het Christendom, geweest zij.

En in een *tweede* het zedelijk gebruik door hen van MOZES wetten gemaakt in eenige bijzonderheden aanwijzen.

EERSTE AFDEELING.

*Uitspraak van Jezus en zijne Apostelen,
over het gezag der Mozaische wet,
in het algemeen, in betrekking tot
het Christendom beschouwd.*

Daar de Verlosser der wereld uit het Israëlitische volk afstamde en in het Joodsche land leefde, toen hetzelfde wel aan de heerschappij der Romeinen onderworpen was, doch echter nog naar zijne eigene wetten, zoo niet geheel, althans grootendeels, werd bestuurd, stond Hij ook onder de Joodsche wet van God, eertijds door MOZES gegeven. Hij hield wel
zij-

zijne verhevene waardigheid, waarmede Hij door God zijnen Vader bekleed was, voor het oog zijner landgenooten ten allen tijde op, sprak als de door MOZES voorspelde groote Profeet, die magt had om het menschdom Godsdienstige en zedelijke bevelen voor te schrijven; eischte onbepaald geloof en gehoorzaamheid aan zich; maar maakte van zijn Goddelijk gezag, gedurende zijn verblijf op deze wereld, geen gebruik ter afschaffing van de Godsdienst-plegtigheden, zeden en gewoonten door de Mozaïsche wet vastgesteld. Hij hield zich daarentegen aan de instellingen dier wet en nam hare zedelijke voorschriften waar, doch met den verlichtsten Godsdienst ijver, welke heerlijk afstak bij de schijnheilige vertooning van veele Joodsche leeraren, die de voortreffelijke wetten van MOZES door menschelijke overlevering verbasterden en in de daad kragteloos maakten, hoe zeer zij ook voor de handhaving van het gezag diens ouden wetgevers, op wiens stoel zij gezeten waren, doldriftig ijverden. JEZUS ontleende dan ook, bij zijn Godsdienstig en zedelijk onderwijs, in zijne gesprekken met de Joden, niet zelden zijne redenen uit het Mozaïsche wetboek, en verwees hen naar MOZES en de

Pro-

Profeten. Hij trachtte hun diep inzien te geven in den zedelijken zin en bedoeling hunner wet. Doch Hij verklaarde zich bij hen niet regtstreeks over de nabij zijnde vernietiging der Mozaïsche huishouding, bij de oprigting zijner gemeente. Dit zoude eene ontijdige ontdekking geweest zijn, voor welke de verlichtste en braafste Israëlitën nog niet rijp waren. Het zoude eene aanranding van het Goddelijke gezag des wetgevers en grondleggers van den Israëlitischen staat, eene verbreking der wet, eene staatsmisdaad geschenen hebben te zijn. Daar door zoude Hij zich den weg tot het hart van velen, die in Hem geloofden en door Godsdienstige en zedelijke verlichting en hervorming eerst langzamerhand voor zulk eene bekendmaking moesten worden voorbereid, hebben toegesloten. Hij liet zich dan ook niet bepaaldelijk uit over den aard en de uitgestrektheid van het gezag, hetwelk bij voortdoring door zijne aangelingen aan MOZES wetten, ter regeling van hun gedrag, zoude moeten worden toegekend. Het was genoeg, zoo Hij hen, door leer en voorbeeld, gewende aan zulk eene beschouwing en beoefening dier wetten, welke hen het wezen van den Godsdienst in eene louter geestelijke en zedelijke vereering van het Opperwezen en dat der deugd,

deugd, in opregtheid van geest naar het Goddelijk voorbeeld, deed stellen. Deze strekking had des Heilands onderwijs en gedrag. Voorts gaf Hij niet dan wenken, welke verstandigen onder zijne landgenooten tot nadenken moesten brengen over het aanstaande einde van den voorvaderlijken kerk- en burgerstaat. Onder de Samaritanen echter verklaarde Hij zich stelliger omtrent de verschijning van het tijdstip, waar op de door MOZES aan eene vaste plaats verbondene zinnelijke Godsdienst-oefening moest plaats maken voor de zuiver geestelijke aan alle oorden der wereld, en gevolgelijk, met de afschaffing der Mozaische kerkplegtigheden, eene uitnemende verandering in den zedelijken toestand des menschedoms ontstaan. Doch aan de Apostelen liet Hij het over om, na de geheele ontwikkeling van zijne levensgeschiedenis na zijnen dood, opstanding en verheerlijking, wanneer zijn gezag als dat van den Heer, wien alle magt gegeven was in Hemel en op Aarde, voor 't oog der wereld op het duidelijkst en treffendst zoude gehandhaafd zijn, opzettelijk aan te toonen, welk eenen invloed de Mozaische wetgeving op het gedrag der Christenen moest blijven uitoefenen, in hoe verre dezelve voor hen verbindend bleef of niet.

Laat

Laat mij na deze voorafgaande aanmerking nader in de bijzonderheden treden.

EERSTE HOOFDSTUK.

Volgens de leer van JEZUS en zijne Apostelen, kon de Mozaïsche wetgeving geen onbepaald gezag behouden ter regeling van het gedrag der Christenen.

De eenige stellige verklaring hieromtrent welke de Heer zelf gaf, geschiedde, gelijk wij reeds zagen, niet onder de Joden maar onder de Samaritanen. Zij bevatte echter slechts eenen veel beduidenden wenk, waartoe een belangrijk gesprek met eene inwoneresse van Sichar Hem aanleiding gaf (b). Aan deze vrouw had Hij zich doen kennen als eenen Jood, die boven de volks vooroordelen zijner landgenooten tegen de Samaritanen verheven was. Wel verre van haar met eene Joodsche minachting te bejegenen en haren omgang te schuwen, had Hij zijne rede op de vriendelijkste wijze tot haar ingerigt. Door eenen dronk water van haar te begeeren toonde hij vertrouwen te stellen in hare gastvrijheid en van dezelve zich te willen bedienen, daar anders, een verregaande haat en afkeer van onderlinge gemeenschap,

schap,

(b) Joh. IV, 21—24.

schap bij deze beide naburige volken heerschte (c). Zij had hare bevreemding over deze verrassende ontmoeting aan Hem te kennen gegeven. En wanneer Hij nu uit deze hare verwondering aanleiding nam, om haar door een geheimzinnig gezegde en het geven der sterkste blijken eener onverklaarbare kennis harer geheimen, allengs te brengen tot de er-tenis zijner Goddelijke zending ter bevordering van 's menschen heil, hield zij Hem voor eenen Profeet, die een onpartijdig scheidsman zoude kunnen zijn over het voorname geschilpunt, 't welk de Joden en Samaritanen tot hiertoe zoo zeer verwijderd hield. Dit geschilpunt betrof de plaats der openbare Godsvereering (d). De Samaritanen, hielden den Gerizim voor den gewijden berg der aanbidding. Op dezen berg was ten tijde van ALEXANDER den Grooten, onder het bewind van Sanballat een tempel gesticht, ten gevalle van Manasse, eenen avalligen joodschen Priester. Deze was wegens zijn huwelijk met de dochter des laatsten, van het welk hij niet had willen afzien, als een verbreker der wet tegen de vermenging met afgodische volken, van het Priesterambt ontzet. Hij had zich te Samariel nedergezet en werd door zijnen schoonvader met de Hoo-

(•) Joh. IV, 7—15. (d) 16—20. ge-

gepriesterlijke waardigheid bij dien nieuwen
 tempel bekleed. MANASSE had vele aanhan-
 gers onder de Joden, die, in soortgelijke hu-
 welijken ingewikkeld, hem naar Samarie volg-
 den (e). Geen wonder, dat de Joden dien
 tempel der afvalligen met verontwaardiging
 beschouwden. Door deszelfs oprigting werd
 nieuw voedsel gegeven aan hunnen ouden af-
 keer van de Samaritanen, oorspronkelijk
 eene afgodische volkplanting, welke den
 dienst van Israëls God met dien der afgoden
 vermengde. HYRCANUS verwoestte dat Samari-
 taansche heiligdom. Doch men bleef op den
 gewijden berg, alwaar het gesticht was geweest,
 naar oude gewoonte, de Godsdienst plegtighe-
 den verrigten. Hier bij kwam, dat tusschen
 dezen berg Gerizim en den Ebal, beide eertijds
 door MOZES tot Godsdienstige plegtigheid af-
 gezonderd, de stad Sichar of Sichem gelegen
 was. Die stad met hare omstreken, reeds
 door het verblijf van den Aartsvader JACOB
 vermaard, had daar door een heilig aanzien
 verkregen in het oog der Samaritanen. Deze
 toch beweerden van ouds, gelijk JOSEPHUS op-
 merkt, zoo dikwijls hun dit te stede kwam,
 dat zij dezelfde afkomst met de Joden hadden.
 En hunne verheffing op die afkomst en op het

(e) Zie Fl. Jos. Oudh. XI, 8.

bezit dier heilige oorden, schijnt niet weinig toegenomen te zijn met den aanwas der Joden, die in Samarie hun verblijf kozen. Ondertusschen dwaalden zij zoowel ten opzichte van de plaats, die als een middenpunt ter vereeniging der aanklevers van den waren Godsdienst, door Israëls God voor eenige eeuwen was vastgesteld, als ten opzichte van hunnen oorsprong. Niet in de omstreken van Sichem, op den berg Gerizim, maar te Jeruzalem op den berg Sion was de plaats der aanbidding. Niet uit de Samaritanen, maar uit de Joden moest het heil, dat God door ABRAHAM en zijn nageslacht der wereld beschoren had, voorkomen. Dit Joodsche geloof steunde op eenen redelijken grond. Dat der Samaritanen niet. Het is dit, dat de Zaligmaker aan de Siharitische vrouw onder het oog bracht, ter oplossing van het Godsdienstig geschil, het welk zij al dus voorstelde: *Onze Vaders hebben op dezen berg aangebeden en gij lieden zegt, dat te Jeruzalem de plaats is, alwaar men aanbidden moet.* Het was waar, dat ABRAHAM en JACOB omstreeks Sichem altaren ter eere van hunnen God hadden gebouwd. En daar men, in over oude tijden gewoon was, zulke altaren op hemel hooge bergen te stichten, schijnt hier uit bij de Samaritanen de volksmaar ontstaan

staan te zijn: dat de berg Gerizim, aan welks voet Sichem lag, de eigenlijke plaats was, door de Aartsvaders tot Godsdienstige hulde gewijd. Het denkbeeld van de heiligheid diens bergs kreeg voedsel door de, naar MOZES bevel, aldaar verrigte plegtigheid ter bekrachtiging der Goddelijke wet (f). Doch het was onkunde, uit het een en ander te willen afleiden, dat op dezen berg en niet te Jeruzalem moest aanbeden worden. JEZUS besliste dan wel het pleit ten voordeele der Joden, zoodat Hij hen verklaarde voor het echte nakroost der Aartsvaders, bij het welk de zetel van den waren Godsdienst, volgens bewijsbare gronden, op Goddelijk gezag gevestigd was, en uit het welk daarenboven het voorspelde heil der wereld moest voortspruiten. Doch Hij voorspelde tevens niet onduidelijk het nabij zijnde verval der door MOZES wet bevolene inrigting, volgens welke JERUZALEM de stad des Hemelschen Konings was, die aldaar met zekere plegtigheden wilde vereerd zijn. Die zinnelijke eerdienst zoude verwisseld worden met eene louter geestelijke, en zedelijke vereering van den Vader des mensdoms, die aan alle plaatsen geschieden kon. «Vrouwe» zeide Hij, «geloof mij, de ure komt, dat gij noch op

(f) Jos. VIII, 30—35. Verg. Deut. XXVII, XXVIII.

«dezen berg, noch te Jeruzalem den Vader zult
 «aanbidden. Gij lieden aanbidt het geen gij niet
 «weet; wij aanbidden het geen wij weten. De
 «zaligheid is uit de Joden. Doch de ure komt
 «en is nu, dat de waare aanbidders den Vader
 «zullen aanbidden in geest en waarheid: want
 «toch de Vader zoekt zoodanigen, die Hem aan-
 «bidden. God is geest, en die Hem aanbidden,
 «moeten Hem aanbidden in geest en waarheid”(g).

Wie ziet na al het gezegde niet, dat de Zaligmaker hier doelt op eene groote verandering in den Godsdienstigen en zedelijken toestand der wereld, die in noodzakelijk verband stond met de afschaffing van dat gedeelte der Mozaïsche wetten, hetwelk de plegtige vereering van het Opperwezen aan eene vaste plaats verbond en de zinnelijke verrigtingen daarbij gebruikelijk betrof. En dit was, het geen ik aanwijzen wilde. JEZUS spreekt hier, in zijne betrekking als de beloofde Verlosser, die dat heil, 't welk hij beweert dat uit de Joden oorspronkelijk is, aanbragt. Het blijkt toch uit den geheelen afloop en de uitkomst van het gesprek, dat Hij zich door het zelve als den zoodanigen bij deze vrouw, en, door mid-

(g) Joh. IV, 21—24. Verg. de aanmerk. van H. DE GROOT bij deze plaats.

middel van haar, bij hare stadgenooten wilde bekend maken. Doch is dit zoo, dan moet men zijne verklaring in dat licht beschouwen en zoo opvatten, dat Hij dien nieuwen heilvollen staat van Godsdienst en zeden onder het menschdom, welke het gevolg zoude zijn van zijne zending, bedoelt. Met regt past men dan ook dit zijn gezegde toe op het Christendom, van het welk Hij de Stichter was. Bij hetzelfde zoude alle verschil over de plaats der aanbedding af Godsvereering wegvallen. Het menschdom was rijp voor de invoering van eene louter geestelijke vereering van God als den Hemelschen Vader, die vruchtbaar zoude zijn in ware deugdsbetrachting. Zulk eene hulde alleen kon dien Hemel-Vader, die enkel geest is, welgevallig zijn. Tot zulk eene hulde zocht Hij zijne redelijke schepselen op te leiden. Zulk eene hulde aan het Opperwezen zoude, door 's Heilands invloed, van nu voortaan onder alle geslachten der aarde worden verspreid. — Maar daar mede was de bepaling van eenen hoofdzetel van den Godsdienst, naar het bij Samaritanen zoowel als Joden toen nog heerschend gebruik, met aldien toestel van zinnelijke plegtigheden daaraan verbonden, te eene maal onbestaanbaar. De tempeldienst te Je-

uzalem, ofschoon met heilzame oogmerken op Goddelijk gezag eertijds gevestigd, en naar Mozes wetten ingerigt, moest dan ook eerlang ophouden. Tot onderhouding dier Mozaische wetten zouden zij, die zijnen geestelijken Godsdienst aannamen, niet worden verplicht.

Zoo veel ligt, dunkt mij, duidelijk in JEZUS woorden opgesloten. Wij vinden dan hier den grondslag tot die leer aangaande het gezag der Mozaische wetgeving in het Christendom, welke door de Apostelen meer opzettelijk is verkondigd en nader opgehelderd.— Wanneer wij het onderwijs der laatsten met dat hunnes Meesters vergelijken, valt het ons, die de uitkomst van s' Heilands voorspelling, na de vestiging der Christelijke gemeente, gedurende zoo veel eeuwen als met oogen zien, des te gemakkelijker, zijnen veel beduidenden wenk te vatten. Wij gevoelen dat alles, wat in verband stond met de zinnelijke wijze van God te vereeren, welke uit noodzakelijkheid door MOZES wet bij de Israëlitcn was ingevoerd en in hunne Staatsregeling als ingeweven, met die Staatsregeling zelve vervallen moest, zoude die zedelijke verbetering en veredelung, voor welke JEZUS het mensdom rijp

keur-

keurde, wijd en zijd onder alle volken der aarde de weligste vruchten dragen. Doch wij gevoelen te gelijk, dat onberekenbaar veel schoons, zoo over de Goddelijke natuur en wil, als over der menschen regten en pligten, hetwelk in het wetboek van MOZES is vervat, ter bevordering dier verbetering en veredeling des menschenlijken geslachts, van de hoogste waarde bleef, en een altoos durend gezag behouden moest ter verlichting en besturing van den menschenlijken geest.

Maar slaan wij hier de gewijde schriften des Nieuwen Verbonds verder op, en geven wij acht op de nadere ontwikkeling en opheldering van dit onderwijs des Heeren, tot welke zijne Afgezanten, na zijnen dood, opstanding en verheerlijking, door den drang der veranderde tijdsomstandigheden als van zelf werden gevoerd.

Tegen het gevoelen van sommige Christenen uit de Joden, stelden zij vast, dat zij, die uit het heidendom tot het Christendom overgingen, door de besnijdenis tot de onderhouding der gansche wet van MOZES niet behoeften te worden verpligt.

De vraag ontstaan door toedoen van eenige Joden, die hunne Antiöcheensche mede-Christe-

nen wilden noodzaken om zich te laten besnijden en de wet van MOZES in derzelve geheelen omvang te onderhouden; werd, op voorstel van PAULUS en JACOBUS, door de Apostelen, de Ouderlingen en de gansche Christelijke gemeente, te Jeruzalem bij een vergaderd, aldus beslist: dat men den Christenen uit de Heidenen dien last, welke den Joden door alle tijden heen zoo ondragelijk was geweest, niet moest opleggen; maar hun slechts aanschrijven om zich te onthouden van het afgoden offer en de onreine zeden, welke daarmede gewoonlijk gepaard gingen. Men wilde evenwel met dit besluit niet te kennen geven, dat men aan het wetboek van MOZES geen het minste gezag ter onderwijzing der Christenen, en alzoo ter regeling van hun gedrag moest toeschrijven. Het tegendeel deed JACOBUS gevoelen door deze geruststellende aanmerking; dat *MOZES van oude tijden af in elke Stad zijne predikers had in de Synogen, alwaar hij op elken rustdag gelezen werd.* Dit wordt ons door LUCAS verhaald in zijne Handelingen der Apostelen, Hoofdst.XV, 1—11 en 19—31. Het voorval gebeurde kort na PAULUS eerste reize ter voortplanting van het Christendom. En van het

het besluit toen door de Jeruzalemsche vergadering genomen vinden wij naderhand nog eens gewag gemaakt in een gesprek, met PAULUS en zijne reisgenoten, bij de terug komst van zijne tweede reize, te Jeruzalem gevoerd door JACOBUS en de Ouderlingen ten zijnen huize bij een gekomen, volgens Lucas verhaal Hoofdst. XXI, 25.

Het bleef bij deze bepaling der Jeruzalemsche gemeente niet. PAULUS ging verder en beweerde, dat het eene verderfelijke dwaling was, Gods gunst, zedelijke verbetering, volmaking en zaligheid, welke alleen door het geloof in JEZUS te verwerven waren, door de onderhouding der oude Mozaïsche wet te willen zoeken; eene dwaling, die, bij de eerste Christen gemeenten uit Joden en Heidenen bestaande, zoo gereedelijk insloep.

In zijnen *Brief aan de Romeinen* betuigt deze Apostel der Joden, dat door de *werken van hunne wet*, dat is, door zich te gedragen naar de Mozaïsche wet, niemand kon vrij gesproken worden van zonde voor de Goddelijke regtbank, nademaal de zedelijke verbastering, tegen welke de Goddelijke wet van MOZES was ingerigt, het gansche menschdom, den Jood zoo wel als den Heiden, had besmet. Hij bewees, dat de Mozaïsche wet, waaron-

der hij ook begrijpt de gewijde schriften des Ouden verbonds op dezelve gegrond, veel eerdende om de overtuiging van de overtreding dezer wet, met andere woorden van zonde of zedelijke verbastering, te bevorderen. Dat is de hoofdsom van zijne redenering in den voornoemden brief, Hoofdst. III, vers 20, verg. met vers 9—19, Hoofdst. I, vers 18—32. Hij verkondigt wijders in het III Hoofdst., eene regtvaardiging of vrijspraak bij God zonder de wet, dat is, waartoe de onderhouding dier wet niets toebragt of toebrengen kon, en die getuigenis had van de wet en de Profeten, waarin ook zulk eene regtvaardiging of vrijspraak, als noodzakelijk, werd geleerd; het geen hij in het IV Hoofdst. nader aantoot (h). De vrijspraak nu, welke hij bedoelde, was te verkrijgen door het geloof in CHRISTUS JEZUS voor allen, die geloofden, welke dus om niet geregtvaardigd werden, uit Gods genade; door de verlossing, die in CHRISTUS JEZUS is, volgens Hoofdst. III, vers 21—24, verg. met vers 27 en 28.

Of

(h) Tot dit IV Hoofdstuk schijnt het 31 vers van het III te behooren, alwaar met het woord *wet* (*νομος*) het Oude Testament bedoelt is, in deze woorden: *Νομον εν καταργωμεν δια της πισεως; Μη γενοιτο, αλλα νομον ισωμεν,* volgens de aanmerking van P. BOSVELD in zijne schoone *Verklaring van PAULUS Br. aan de Rom.* te dezer pl.

Ofschoon PAULUS nu alzo oordeelde, dat, ter verkrijging der Goddelijke vrijspraak, geene onderhouding der Mozaïsche wet in aanmerking kwam, wilde hij echter hiermede deze wet voor den Christen niet nutteloos verklaren, maar, gelijk hij reeds ter loops gedaan had, Hoofdst. III, 20.^b in het vervolg, haar gezag ter aanwijzing van zonde of beslissing van het geen zedelijk goed en kwaad is, handhaven, het welk blijkt uit Hoofdst. VII vers 7—26.

In denzelfden brief, Hoofdst. VI, v. 14 en 15 vermaant de Apostel de Romeinsche Christenen om de leer, die hij predikte, *dat zij niet onder de wet waren maar onder de genade, niet te misbruiken tot zondigen (i). Hij stemt toe, dat zij niet meer onder de wet, maar onder de genade waren. Wet zal hier zijn de Mozaïsche wet, en wel de geheele oude huishouding, welke op die wet gegrond was en naar de zelve bestuurd werd; de genade het Euangelie of Evangelies bestuur van JEZUS CHRISTUS, 't welk op Gods vrije genade en barmhartigheid gebouwd is, en waar in zich de Goddelijke genade omtrent den zondigen mensch, op eene*
zeer

(i) Men vergelijk hier BOSVELDS opheldering in zijne verklaring van het VI Hoofdst, § 24, 25. wiens woorden ik, dewijl zij mij de zaak zoo naauwkeurig schenen uittedrukken, overgenomen heb.

zeer luisterijke wijze, openbaart. De Romeinen, aan welke PAULUS schreef, daar zij door het geloof en door den doop Christenen geworden waren, stonden niet meer onder de wet, noch onder derzelve belemmeringen, harde dwangmiddelen en bedreigingen; maar zij waren onder de genade, onder het zachte en liefderijke juk van JEZUS, en van deszelfs Euan-gelische genadebediening, waar in Hij de geloo-vigen, als kinderen Gods, door grootę beloften, door 't bewijs van Gods vaderlijk mededoogen, door toezegging van hulp aan den eenen, en van vaderlijke verschoning aan den anderen kant, aanmoedigt, om alle heerschappij der zonde tegen te staan en zich ernstig op de be-trachting van alle regtvaardigheid toe te leggen.

Hoofdst. VII, vers 1—6, gebruikt PAULUS eene vergelijking van het huwelijk ontleend, hetwelk verbroken wordt door den dood des mans, zoo dat de vrouw, na des mans dood, regt heeft om zich aan eenen anderen man te verbinden. Hij wilde hier mede aantoonen, dat de Christenen uit de Joden niet meer, ge-lijk te voren, onderworpen waren aan de Mo-zaïsche wet, die als 't ware gestorven was en dus de magt van hen te gebieden te gelijk met en door den dood van Christus (k) verloren had.

In

(k) *Met en door den dood van Christus, Hoe dit te verstaan zij;*

In tegendeel hadden zij nu eenen anderen heer, die uit de dooden was opgestaan, aan wien zij eeniglijk verbonden waren, wien zij in alles mogten en moesten gehoorzamen, op dat zij Gode behagelijke vruchten voortbragten.— Dit was niet mogelijk door de opvolging der Mozaïsche wet, gelijk die te voren moest plaats hebben. Tegen derzelve eischen waren de zondige hartstogten slechts te meer in beweging geraakt, en hadden alzoo hevig in hun binnenste gewoeld en hun het doodvonnis waardig gemaakt. Maar nu waren zij, even als door den dood, ontslagen (l) van de gehoorzaamheid aan de Mozaïsche wet, *op dat zij dienen zouden in nieuwhed van geest en niet in oudheid van letter (m)*, dat is, op dat zij als aan Christus verbonden in eenen geheel nieuwen geest God gehoorzamen zouden, niet op de oude wijze, slechts volgens den letterlijken zin met voorbijzien van de geestelijke bedoeling dier wet, maar naar den regel door CHRISTUS

VOOR—

zij, heeft BOSVELD, in den geest van PAULUS, dunkt mij, zeer juist verklaard. I D. bladz. 255 en volgg. Verg. II D. laatste Stuk bladz. 255 en vervolgens.

(l) *Maar nu waren zij even als door den dood ontslagen.*— Dit denkbeeld wordt uit het vorige opgehelderd. Althans zoo komt het mij met BOSVELD voor. Zie zijne uitlegging II D. laatste stuk bl. 268—271, bijzonder bladz. 270. en de laatst aangehaalde plaats uit het I D. bl. 255—272.

(m) Rom. VII, 6.

voorgescreven, die ook in zijne zedekunde, het geen uit MOZES wet, als zedelijk verplichtend, konde gehaald worden, op de duidelijkste en volmaakste wijze had opgenomen (n).

In het overige gedeelte van dit Hoofdstuk, ontvouwt de diependenkende schrijver nader de redenen van zijn gestelde in de zes eerste versen. Hij wijst den Christenen de onmogelijkheid aan, om de vergiffenis van zonde en de zedelijke verbetering, door het Euangelie beloofd, deelachtig te worden door opvolging der wet van MOZES, of liever door zulk een streven naar derzelve opvolging, als thans plaats had, onder de Joden van later tijd, die deze wet, nog omtuind hadden met overleveringen der ouden. Om dit overtuigend te doen, vooronderstelt hij voor een oogenblik, dat hij zelf de proef wil nemen, om zich te reinigen van zonde en te volmaken, door zoodanige opvolging der wet; welke proefneming hem tot radeloosheid zoude vervoeren, volgens vers 24; zoo dat hij geene andere uitvlugt zoude zien, dan tot Gods genade door JEZUS CHRISTUS of Gods genadige vergiffenis en den bijstand des Heiligen Geestes door den Heer JEZUS verworven, waar door hij alleen den noodigen moed, kracht

en

(n) Deze plaats wordt nitnemend opgehelderd door BOSVILD, gelijk ook het overige gedeelte van dit Hoofd.

en hulp ter gelukkige bestrijding zijner verkeerde neiging en driften, uit zijn vleesch, dat is, zijn ligchaam of dierlijk beginsel voort-spruitende, erlangen kon (o).

In dit redebeleid openbaart PAULUS (vers 14) ter loops zijn gevoelen, *dat de wet geestelijk is*, dat is, dat zij niet alleen letterlijk en ligchamelijk, maar ook naar derzelve geest moest opgevolgd worden (p).

Hoofdst VIII, vers 1—10, vinden wij een betoog des Apostels, om aan te toonen, dat geen Christen eenige veroordeeling meer te vreezen had, wanneer hij zich door JEZUS geest liet verlichten en leiden, het welk de eenige weg was ter verkrijging dier vrijspraak van zonden, en dier zedelijke verbetering of heiligung

(o) Vergelijk BOSVELD II D. laatste stuk, bladz. 295, 296.

(p) Deze moeilijke plaats wordt wederom voortreffelijk uitgelegd door BOSVELD I D. bladz. 306—337. Door het *regt der wet* hetwelk *vervuld zoude worden door hen*, die niet naar het vleesch wandelden, maar naar den geest, verstaat hij, mijns bedunkens, te regt de onderhouding van den eisch der wet, naar deszelfs geest. „Aan de liefde Gods boven alles” zegt hij bladz. 325 „en aan de liefde des Naasten als tot zich zelve hing de gansche wet en de Propheten. Zie daar hoe *door hen*, die niet naar 't vleesch wandelden maar naar den geest, *het regt der wet vervuld wierd*; als mede de reden, waarom PAULUS hierzoo in 't enkelvoudige van het *regt der wet* spreke, daardoor aantoonende dat hij niets meer dan de *ziel* en den *geest* van die wet bedoelde.

ging , welke men te vergeefs door zijne pogingen ter opvolging der wet van MOZES zoeken zoude.

Hoofdst. IX , geeft hij zijne smart over de verharding der Joden , welke hen verhinderde om tot het Christendom over te gaan met treffende woorden te kennen , vers 1—6. Hij doet deze zijne volksgenoten gevoelen , hoe de verhevene voorregten , welke zij genoten , de bijzondere betrekking , waarin zij tot God stonden , die hen als tot zijne kinderen had aangenomen ; de verbintenissen , bij de wetgeving , met God aangegaan ; die wetgeving zelve , en de gansche Mozaïsche Godsdienst met de Goddelijke beloften daar aan verbonden ; en daarenboven een en dezelfde oorsprong uit de geloovige Aartsvaders met CHRISTUS , dien boven alles verhevenen , hen tot het geloof in dien Verlosser bereidwillig en volvaardig hadden behooren te maken. Daar op schrijft hij , na eene tusschenrede , vers 31 en 32 , hunne verharding daar aan toe , dat zij zich bij God zochten te regtvaardigen door de werken der wet , dat is , door het in acht nemen van MOZES wet met alle hare Godsdienstplegtigheden en zinnelijke instellingen , en niet door *geloof* , of geloovig af te gaan op het geen hun thans van Gods

Gods wege werd aangekondigd als het middel ter hunner regtvaardiging.

In het X Hoofdst. vers 1—3, maakt PAULUS wederom gewag van den verkeerden Godsdienst ijver der Joden, welke zich op eene eigendunkelijke wijze bij God zochten regtvaardig te doen verklaren, door opvolging van de Mozaïsche Godsdienst, zonder zich te onderwerpen aan de schikkingen ter hunner regtvaardiging door God thans gemaakt. Hier laat de Apostel zich aldus horen, vers 4: *want het einde der wet is CHRISTUS, tot regtvaardigheid voor een ieder die gelooft.* Wat zal dit anders zeggen, dan dat de oude Mozaïsche huishouding haar doel bereikt had bij de komst van CHRISTUS, op wien men nu geloovig afgaan moest, om in Gods oog regtvaardig, Gode welgevaltig te zijn; dat gevolgelyk door de komst van CHRISTUS die oude huishouding verviel?

Zie daar de denkbeelden, welke PAULUS in zijnen brief aan de Romeinen ontwikkelt, ter ontzenuwing van het dwaalbegrip omtrent het voortdurend gezag der wet van MOZES, hetwelk door Joden in het Christendom was overgebracht. Zie daar, hoe de bestrijding dezer dwaling hem tevens aanleiding gaf, om nu en dan, als in het voorbijgaan, belangrijke

gezigtpunten te openen ter aanwijzing van het regt gebruik, hetwelk door Christenen van deze wet konde en moest worden gemaakt.

Zijn *Brief aan de Galaten* is grootendeels tegen dezelfde dwalende gevoelens ingerigt.— Terwijl PAULUS zich tegen dezelve aankant, laat hij wederom het een en ander invloeijen, uit hetwelk wij zijne denkwijze aangaande het zedelijk gezag, hetwelk de goddelijke wetten van MOZES in het Christendom blijven behouden, nader leeren kennen.

De zaak in verschil, waarover de Christenen uit de Heidenen hem schijnen geraadpleegd te hebben, kwam hier op neder: niet of zij de zedelijke grondbeginsels der Mozaïsche wet volgen moesten; deze zaak stelt hij buiten alle bedenking, Hoofdst. V, vers 13 en volgende: maar of zij verpligt waren om zich aan die wet, in al haren omvang, zoo te onderwerpen als of MOZES hun Heer en wetgever ware, niet CHRISTUS; in dier voege dat zij zich ook aan alle de instellingen, lichamelijke verrigtingen en plegtigheden door MOZES voorgeschreven, houden moesten. Dat PAULUS toch door *werken der wet* in dezen brief zulk eene onderhouding van MOZES wet verstaat, wordt duidelijk opgehelderd, wanneer

men

men Hoofdst. II, vers 15, 16, 19, Hoofdst. III, vers 2, 5, 10 en volgende vergelijkt met het IV Hoofdst., vers 9—11, V Hoofdst., vers 1—6 en vers 11, VI Hoofdst., vers 12—15.

Sommige Christenen, die Joden van afkomst waren, wilden hen, die uit andere volken tot de Christelijke Gemeente overgingen, noodzaken om zich te laten besnijden. Hier uit moest dan volgen dat zij niet slechts aan de besnijdenis, maar ook aan de overige instellingen en plegtigheden van MOZES wet zich onderwerpen moesten. Er werden dan ook in de Galatische gemeente zulke uit het Jodendom niet oorspronkelijke Christenen gevonden, die zich door de waarneming der wetten omtrent het vieren van feestdagen en hoogtijden reeds naar de Joodsche begrippen begonnen te schikken. Daar tegen nu ijvert de Apostel PAULUS in dezen brief; doch zoo, dat hij met de uiterste omzigtigheid zorg draagt, dat zij niet in het denkbeeld kwamen, als of zij even zoo wel van de verpligting tot de betrachting der zedelijke grondstellingen en leeringen der Mozaische wet, als van hare plegtigheden, zinnelijke instellingen en andere voorschriften ontslagen waren.

Hij handhaaft hier de zelfde leer aangaande

de

de vrijspraak van zonde bij God, door het geloof in JEZUS, en niet door de opvolging dier wet te verkrijgen, welke wij zagen, dat hij in zijnen brief aan de Romeinen zoo ijverig verdedigde. Daar toe dient zijne aanhaling der woorden, welke hij den Apostel PETRUS te gemoet voerde, toen deze, uit vrees voor de Joden, eene dubbelzinnige handelwijze aan den dag legde en zich afzonderde van hen, die tot het Joodsche volk niet behoorden, met welke hij te voren gemeenzaam had omgegaan (q). Ter inscherping dier zelfde leer dient zijne rede Hoofdst. III, vers 1—18 opgeteekend, welke hoofdzakelijk overeenstemt met die, welke hij voert in het vierde Hoofdst. van den voornoemden brief aan de Romeinen. Om nu van andere plaatsen in dezen brief aan de Galaten, waar in hij gedurig op dit zelfde onderwerp nederkomt, niet te gewagen.

De behandeling van dit stuk gaf den Apostel aanleiding tot de oplossing van een ander vraagstuk betreffende de oude Israëlitische wet, het welk al ligt, bij een voorstander van eene onbepaalde onderwerping der Christenen aan dezelve, moest opkomen. Het vraagstuk is dit:

In-

(q) Men zie deze aanhaling H. II, 14—16.

Indien dan de Christen niet verplicht moet worden tot onderhouding van MOZES wet, maar zijne gunst bij God, zijne vergiffenis, zijne deugd, zijn geluk alleen kan verkrijgen door geloof in JEZUS; indien dit het echte nakroost van ABRAHAM is, hetwelk dezen vader der geloovigen navolgt in onbepaald vertrouwen op de wijsheid, heiligheid en liefde der Goddelijke schikkingen tot zijn geluk, maar zich niet onderwerpt aan de wet door God eertijds aan MOZES gegeven, waartoe diende dan toch die wet? waarom kon men dan niet altoos met zulk eene navolging van ABRAHAMS geloof volstaan? Wat is dan het doel geweest der Goddelijke wetgeving op Sinai?

Deze vraag, welke mij voorkomt dat PAULUS voor den geest heeft, Hoofdst. III, vers 19, beantwoordt hij in het vervolg zoo, dat hij een belangrijk licht verspreidt over de voortreffelijke zedelijke waarde en strekking van MOZES wetboek. Deze zedelijke waarde en strekking toont hij ten duidlijksten aan (r) door te verklaren, *dat de wet, om der overtredingen wil, den Israëlitèn was toegevoegd, tot dat de NAZAAT zoude gekomen zijn, op welken de heilbeloften aan ABRAHAM gedaan*

(r) v. 19, verg. v. 6.

daan, doelden, namelijk CHRISTUS (s). Uit het redeverband blijkt, dat hij hier mede wil te kennen geven, dat de zedenverbastering onder het nakroost van ABRAHAM in Egypte dermate was toegenomen, dat zij door zulk eene wet, naar den toenmaligen toestand des menschdoms geschikt, voor een volkomen verval van zeden moesten worden behoed. Door deze wet moest het volk zoodanig in tucht gehouden worden, dat het allengs werd voorbereid voor die zedelijke hervorming, welke door den beloofden Verlosser der wereld zoude worden daargesteld, en voor het genot dier uitnemende geestelijke zegeningen, welke door het geloof in Hem thans alleen te verkrijgen waren. Van hier dat hij schrijft vers 23, 24: *doch eer het geloof kwam, waren wij onder de wet in bewaring gesteld (daar onder) besloten zijnde tot op het geloof, dat geopenbaart zoude worden. Zoo dan de wet is onze tucht meester geweest tot Christus, of onze opvoeder en leidsman, in den jeugdigen staat onzes volks, die ons tot CHRISTUS bragt en voor de komst van dien oppersten leidsman en wetgever voorbereidde; op dat wij uit den geloove zouden geregtvaardigd, dat is, door het geloof in Christus vrijgesproken worden van de straffe*

der

(s) Vergelijk vers 16.

der zonde, die op de overtredding van MOZES wet bedreigd was. Hier ziet PAULUS te rug op het geen hij beweerde vers X, *want zoo veele als er uit de werken der wet zijn, die zijn onder den vloek*, het geen in den geest van den Apostel zeggen zal: zoo vele als er, door opvolging der wet van MOZES, Gods gunst meenen te moeten verwerven, trachten naar het onmogelijke, want zij hebben zich den vloek dier wet reeds op den hals gehaald, zij zijn, volgens dezelve, reeds strafschuldig. *Want, vervolgt hij, er staat geschreven: vervloekt is een iegelijk die niet blijft in al het geen geschreven is in het boek der wet, om dat te doen.* Dit nu had niemand gedaan. Wel verre van zulk een stipt waarnemer dier wet te zijn, was er geen jood of hij had dezelve in vele opzigten overtreden. Ja, dat de deerlijkste zedeverbastering door verwaarlozing dier wet, ook onder het jodendom was ingedrongen, en ook alle poging om de zelve naar haren eisch, in alles volmaakt te betrachten, vruchteloos zoude zijn, het geen hij in zijnen brief aan de Rom. in het breede betoogt, bedoelt hij ook hier. Wel verre dus van, door de onderhouding der wet, zich bij God te kunnen welgevallig maken, hadden zij, die er aan onder-

wor-

worpen waren geweest, ontheffing van derzelver vloek noodig. Deze ontheffing was door CHRISTUS uitgewerkt. Door zijne komst waren tevens de Joden nu geheel ontslagen van de verpligting, tot de te voren vereischte opvolging der Mozaische wet, zoo dat zij onder dezelve niet meer, als kinderen onder den tuchtmeester, stonden. Het gevolg hiervan was, dat van nu aan ABRAHAMS zegen op hen en alle overige geslachten der aarde nedaalde door CHRISTUS JEZUS, zoo dat door het geloof in dezen grooten nazaat van dien edelen stamvader der Israëlitien, *de belofte des geestes*, de beloofde vernieuwing, hervorming, veredeling van geest naar het deugden-beeld des Hemelschen Vaders, als het grootste heil dat het menschdom kon ten deele vallen, te verkrijgen was. Zie daar dan de schoonste vruchten van de afschaffing der Israëlitische wet, vruchten die niet tot die rijpheid hadden kunnen komen, zoo niet de nakomelingschap van ABRAHAM eenige eeuwen onder de tucht dezer zelfde wet ware gesteld. Door middel van deze tucht eener Goddelijke wet was de kennis en beoefening van ware Godsdienst en van goede zeden onder hen aangekweekt; de zedenverbastering onophoudelijk te keer gaan; wanneer dit kwaad ten hoogsten toppe geklom-

klommen was, menigmaal eene krachtdadige hervorming te weeg gebragt; en boven al de overtuiging van zedebederf, zonder welke geene zede-verbetering mogelijk is, op de treffendste wijze bevorderd. Zoodanige invloed dier wet had zich verder dan tot het Israëlitische volk zelf uitgestrekt. Wijd en zijd had dit licht, dat ISRAËL bescheen, zijne stralen verspreid.

Welk eene verhevene zedelijke waarde had dan niet deze wet! welk eene verreuitziende zedelijke strekking en bedoeling! Dit doet ons PAULUS gevoelen, ook dan, wanneer hij tegen de onderwerping der Christenen aan deze oude wet der Joden zoo zeer ijvert.

Geen wonder dan ook, dat de Apostel, in navolging van zijnen Meester, een voortreffelijk gebruik wist te maken van de zedelijke grondstellingen, waarop deze gansche wet berust en zich van hare zedelijke voorschriften en leerin- gen meesterlijk bediende ter besturing van der Christenen gedrag. Dit doet hij ook in dezen brief, gelijk reeds in het voorbijgaan is opge- merkt. Hoofdst. V, vers 13, waarschouwt hij de Galatiers, dat zij de vrijheid van het juk der Mozaische wet niet zouden misbruiken *tot eene aanleiding voor het vleesch*, dat is, om

uit deze vrijheid aanleiding te nemen, om hunne zinnelijkheid toemeloos op te volgen; den teugel te vieren aan soortgelijke onbetamelijke driften, lusten, neigingen, als hij berispt, vers 15, en opzettelijk breeder opnoemt vers 19—22. Hij herinnert hun daarentegen hunne verplichting, om malkander lief te hebben als zich zelve, en alzoo een der voornaamste en vruchbaarste zedelijke grondregels van MOZES wet onveranderlijk aan te kleven en op volgen. *Want, zegt hij, de geheele wet wordt in een woord vervuld, in dit: Gij zult uwen naasten liefhebben als u zelve (t).*— Hij stipt hier slechts aan, het geen hij elders in zijnen brief aan de Rom. Hoofdst. XIII, vers 7—10 en in zijnen Brief aan de Corinthers Hoofdst. XIII, meer uitvoerig betoogt, dat men, in zijn gedrag jegens zijnen medemensch, dat voorschrift der menschenliefde, in MOZES wetboek ingescherpt en tot een grondslag van alle bevelen van onderlinge pligt betrachtting gelegd, slechts had na te komen, om alle ondeugd te vermijden en allerlei deugd vol-

vaar-
 (t). Dezelfde geest straalt door in dit zijn gezegde, v. 6: *In CHRISTUS JESUS heeft noch besnijdenis eenige kracht noch voorhuisd, maar het geloof door de liefde werkende, waarmede, hij de besnijdening der liefde doet voorkomen, als de bedoelde uitwerking der vereeniging met CHRISTUS door het geloof.*

vaardig te betrachten (u).

In zijnen Brief aan de Ephesiërs wederom, leert dezelfde Apostel, dat CHRISTUS *den scheidsmuur* tusschen de Joden en Heidenen, *de wet* namelijk *der geboden in inzettingen* bestaande, *had weggenomen*, ten einde hen te zamen tot eene Christelijke gemeente te vereenigen en vriendschappelijk te doen overeenstemmen; Hoofdst. II vers 14, 15, (v). Dat hier de vernietiging der plegtigheden van den Mozaischen Godsdienst, door welke de Joden van alle andere volken, voor eenen tijd, waren afgezonderd, bedoeld worden, is duidelijk, *en* uit den aart der zake, *en* uit het verband der rede,

(u) Hij grondt ook hier vs. 16—22, op zijne vermaning ter betrachting der liefde eene andere, om *naar den geest te wandelen*, *en de werken des vleesch niet te volbrengen*, en verklaart vervolgens, wat gij door *werken des vleesch en vruchten des geestes* verstaat, zoo, dat hij van de liefde als eene eerst, vrucht des geestes de beoefening van alle die deugden en de verrijding van alle die ondeugden, welke hij in 't breede opnoemt, als een natuurlijk gevolg wil afgeleid hebben. Althans mij komt het voor, dat men deze plaats in zulk een licht moet beschouwen, wegens het naauwe verband waarin zij staat met de vorige versen, 13—15, en het voorafgaande 6e vs.. Verg. Hoofdst. VI, 2, alwaar hij schijnt te willen doen gevoelen, dat juist die zelfde grondregel der liefde, waarop de Mozaische wet gevestigd was, door CHRISTUS voorgeschreven en voorbeeldig beoefend was.

(v) Over de uitdrukking *τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι* zie SCHLEWSNERI *Lexicon in Nov. Test.* op het woord *δογμα*.

rede, en uit de doorgaande leer des Apostels (w).

Men schijnt hier evenwel, onder het oog te moeten houden, gelijk elders, dat PAULUS spreekt van MOÏSES wet, zoo als die, in zijnen tijd, door de overleveringen der ouden gelijk men meende, omtuind, doch in de daad verzwaaard, verbasterd, en bedorven was.— Dat hij deze denkkeelden gewoon is zamen te voegen, wanneer hij ijvert tegen de onderwerping der Christenen aan de besnijdenis en overige Joodsche instellingen blijkt duidelijk uit zijnen brief aan de Philippensen, Hoofdst. III, vers 5, 6. Aldaar beweert hij dat de *besnijdenis*, dat is hier, het kenteken van eenen waren Zoon van ABRAHAM of de echte Godsvaucht bestond, *in het dienen van God in den geest en in het roemen op CRISTUS JEZUS*, zoo als dit door hem zelve en andere voorbeeldige Christenen, geschiedde, *niet in het vertrouwen op het vleesch*, met andere woorden, loutere ligchamelijke voorregten en verrigtingen; aan welk euvel vele Joden mank gingen. Hoedanig nu dit vertrouwen ware, toont hij duidelijk aan, door de hoofdzaken, waarin hij als Jood met zijne bedoelde volksgenooten gelijk

(w) Men vergelijke GAZZÉ bij deze pl.

lijk stond, en waarop hij even zoo goerd als zij zoude kunnen roemen, indien hij wilde, op te noemen. Tot deze hoofdzaken behoorde niet slechts *besneden, een Israëliet* en wel een *Benjaminiet*, maar ook een *Hebreër uit de Hebreen*, dat is een Hebreër bij uitstek te zijn. Zulk een Hebreër nu bij uitstek was, gelijk PAULUS zijne eigene levenswijze beschrijft, niet slechts *onberispelijk* in het stipt waarnemen der wet of der inzettingen van MOZES, maar volgde ook de wet der Pharizeen; nam de wet van MOZES waar volgens hunne voorschriften en bijvoegselen.

Zulke ijveraars voor MOZES wet waren het, tegen welke de Apostel gedurig het harnas moest aantrekken.

In zijnen brief aan de Collossensen, Hoofdst. II, vers 8—19 heeft hij ook wederom dezen op het oog. Hij waarschuwt aldaar de Christenen uit de Heidenen, dat zij zich niet zouden laten verleiden door de Joodsche wijsbegerte of Godgeleerdheid. Want dat hij deze bedoelt met het woord *φιλοσοφία* vers 8 gelijk SCHLEUSNER (x) in navolging van anderen opgemerkt is, uit het gansche redebeleid in dit en de volgende versen duidelijk genoeg op te maken.—

Vol-

(x) In zijn aangeh. Lexicon bij dit woord.

Volgens dit 8 vers toch, is deze wijsbegeerte gegrond op *menschelijke overlevering en de eerste beginselen der wereld* (ij). Door deze eerste beginselen der wereld verstaat hij, volgens vers 20 en 21, de onthoudings en reinigings wetten, bij de Joden opgevolgd in hunne Godsdienstoefening; kortom, de zinnelijke voorschriften der wet van MOZES, welke als 't ware de grondbeginselen waren, door welke de wereld aan eene zinnelijke Godsvereering gewoon, tot de geestelijke Godsdienst, zoo als die eindelijk door JEZUS geleerd werd, allereerst voorbereid en daartoe bewaard werd (z). Hij bedoelt dan hier de wijsbegeerte of Godgeleerdheid dier Joden, welke de Christenen, die het Heidendom verlaten hadden, noodzaken wilden, tot de onderhouding van de zinnelijken voorschriften van MOZES wet met de oude overleveringen, die nimmer op Goddelijk gezag waren ingevoerd. Van hier, dat hij, om deze Christenen te wapenen tegen de verleiding dier wijsbegeerte, waar van hij spreekt, zeer

(ij) Verg. vs. 20 en Gal. III, 9 en 10, ook SCHLEUSNER onder het woord *σοιχησιον*, ter opheldering der uitdrukking *τὰ σοιχία τῆς Κοσμου* dient bijzonder de voortreffelijke aanmerking van den onsterfelijken DE GROOT bij deze plaats uit den Br. aan de Coloss. en bij den Br. aan de Gal. H. IV, 5.

(z) Verg. de boven aangeh. pl. uit den Br. aan de Gal. Hoofst. III, 23—26.

zeer vernuftig van de besnijdenis een beeld ontleent, om aan te toonen, dat men in het Christendom niet werd ingelijfd door deze plegtigheid van de Israëlitische Godsdienst, maar door afstand van zonden door Jezus bewerkt, waartoe men zich door den doop had laten verbinden. Van hier voorts, dat hij deze geestelijke inlijving door middel van den doop, over welke hij, vers 12, breeder uitweidt, en de daar mede gepaard gaande opwekking, als uit eenen dood van misdaden door derzelver vergiffenis, voorstelt, als een gevolg van de afschaffing der Mozaïsche inzettingen. Deze afschaffing doet hij eigenaardig voorkomen onder het beeld *eener uitwissching van het handschrift in inzettingen* [bestaande], *'t welk de Joden tegen zich hadden, en eene wegneming van het zelve uit hun midden, door het te nagelen aan het kruis* (a). Dat

hij

(a) Dit beeld schijnt te regt door DE GROOT aldus opgehelderd te worden, dat hier de Mozaïsche wet als een schuld of lastbrief wordt voorgesteld, dewijl de Joden zich tot derzelver opvolging verbonden hadden, dat deze schuldbrief wordt gezegd uitgewisht te zijn, gelijk door eenen schuldeisscher geschiedt, om de schuld kwijt te schelden; en dat het denkbeeld van *dien brief aan het kruis te nagelen* ontleend zij van de gewoonte, op sommige plaatsen, en misschien toen ook in Azie, in zwaang, om verouderde wetten, met spijkers te doorboren. Zoo waren dan de Joden volgens deze zinnbeeldige voorstelling door en met den dood van

JEZUS,

hij toch met deze inzettingen de Mozaïsche reinigingsche spijswetten, feesten en soortgelijke bedoelt, blijkt uit vers 16 en 17. En dat hij tevens, op de joodsche Godgeleerdheid van zijnen tijd, waarmede de Goddelijke openbaring vervalscht was, het oog had, wordt nader bevestigd door vers 18 en 19, alwaar hij, naar alle waarschijnlijkheid, zich verzet tegen eene afgoderij kweekende Engelenleer, zoo als die, ten zijnen tijde, onder de Joden heerschte. Het een en ander toont hij nader te bedoelen vers 20—23 (b).

In

Jezus, ontslagen van de verplichting, om MOZES instellingen waartenenemen, en deze instellingen als geheel verouderd afgeschafte. — Door deze afschaffing werden zij ontheven van eenen zwaren last, die hen drukte, of, om PAULUS woorden te gebruiken, *hun tegen was*. Noch zij, noch hunne vaderen hadden dien last kunnen dragen. Zij waren er gednrig onder bezweken en hadden zich door overtreding dier inzettingen, eene zware schuld op den hals gehaald. Deze schuld was nu, te gelijk met de inzettingen zelve, als vernietigd. Nu was den Jood zoo wel als den Heiden de weg gebaad, om door éénen heer één geloof en éénen doop, in ééne gemeente vereenigd, als uit eenen dood van zonden en misdaden, te worden opgewekt, en tot die zedelijke verbetering en volmaking te geraken, waartoe den Jood zijne wet nimmer hadt kunnen opvoeren.

(b) Vergelijk GREVES aanmerkingen op vs. 14, 16, 18, 20, 22. Voorts kan men in DE GROOTS aanmerkingen bij vs. 8—25 veel vinden ter opheldering van den aard der wijsbegeerte en inzettingen hier door PAULUS bedoelt. In de Joodsche Godgeleerdheid van zijnen tijd, was ook veel overgenomen, uit de Grieksche wijsgeeren, waardoor een zonderling mengelmoes van Hebreuwsche en Grieksche wijsbegeerte, gewijde en ongewijde Godsdienstleer ontstond.

In zijnen eersten brief aan Timotheus, het eerste Hoofdstuk, vers 3—7, waarschuwt PAULUS wederom dezen zijnen kweekeling in het Christelijk geloof tegen dwaalleeraars, die leeraars der wet wilden heeten, maar zelve niet wisten wat zij zeiden en bevestigden. Dat hij hier op nieuw soortgelijke Joodsche wijsgeeren of Godgeleerden, die het hoofd gevuld hadden met eene mengeling van Mozaische wet en Joodsche overlevering, bedoele, schijnt mij het uit Hoofdst. I vers 4, Hoofdst. IV, vers 13 en vers 7. Hoofdst. VI vers 3—4 te blijken.

(c). De Apostel doet Timotheus gevoelen, dat deze dwaalleeraars, die kwanswijs zoo zeer ijverden voor de handhaving der Goddelijke wet onder de Christenen, niet wisten wat Goddelijke wet was, zoo als die den Christenen ter beoefening moest worden aanbevolen. De hoofdinhoud dier echte Goddelijke wet kwam neder op de beoefening der *liefde uit een rein hart, een goed geweten en een ongeveinsd geloof*. Bij gevolg kwam het, in het Christendom, aan op het nalaten van alle die ondeugden, welke met den geest der liefde en dus ook met den geest der Mozaische wet strijdig waren,

*

vol-

(c) Men raadplege GREVE over deze plaats in zijne Algemeene ophelderingen der brieven van PAULUS aan de Eph. Col. Tim. en Phil. bladz. 112.

volgens vers 8-10. Hier handhaaft **PAULUS** de eer dezer wet, in zoo verre die onverbasterd in de Schriften van **MOZES** en de Profeten te vinden is, als die de zuiverste zedelijke grondbeginselen bevatten; welke derhalve, ook door **JEZUS** leer, den Christenen werden ingeboezemd. Hij schijnt hier, van ter zijde, het gedrag dier dwaalleeraars te gispren, als die, in de beoefening, deze zuivere zedeleer verwaarloosden, en dezelve, door hunne leer en instellingen, krachteloos maakten. Het geslacht, waartegen **JEZUS** geijverd had, was nog niet uitgestorven en wijd en zijd, ook onder de Heidenen, verspreid.

Ook in den brief aan Titus vinden wij eene waarschuwing tegen de verbastering der Christelijke leer door Joodsche fabelen, Hoofdst. I, vers 14, en tegen twisten over de wet en andere nuttelooze en schadelijke twistredenen Hoofdst. III, vers 9. Hier schijnen hem dezelfde Joodsche dwalingen, die hij elders zoo breedvoerig te keer gaat, almede voor den geest gezwefd te hebben.

In die schoone redevoering onder den naam van den brief aan de Hebreëen bekend, leest men de heerlijkste beschrijvingen van onzen Heer **JEZUS** als Gods Zoon, door wien de Vader,

der, na zoo vele openbaringen te voren, op velerlei wijze door de Profeten geschied, zich ten laatste aan het Joodsche volk en alzoo aan de wereld heeft geopenbaard. Hij wordt afgeschilderd met treffende beelden uit der Israëlitische alouden kerk- en burgerstaat ontleend: als een Profeet verre boven MOZES verheven; als een Priester, die ter wezenlijke verzoening der menschen met God en ter hunner zedelijke verlichting en verbetering, op de volmaakste wijze, alles in zich vereenigde, wat geen Aäronisch Priester immer vermogt, die dan ook tot deze louter aardsche gedurig afwisselende Priesterorde niet behoorde, maar veel eer gezegd moest worden een onvergankelijk Hemelsch Priesterschap te bekleeden, die te gelijk de Koninklijke magt bezat, geheel anders dan onder de oude Levitische huishouding plaats had. Door Hem wilde God nu die geheele oude zinnebeeldige Godsvereering door middel der Levitische Priesteren, afschaffen, om eene betere in plaats te stellen, door zijne wetten voortaan als 't ware in te schrijven in de harten der menschen en hunne zonden en overtredingen der wet niet meer te gedenken volgens Hoofdst. VIII vers 7—13. en X vers. 14—18. Overall wordt, in dit gewijde gedenkstuk van hooge vlugt, den Hebreëen in eene naar hun-

hunne voorvaderlijke denkbeelden verwonderlijk geschikte taal te verstaan gegeven, dat de oude Mozaische huishouding was afgeschafte en daar voor de Christelijke Godsdienst in de plaats gesteld: doch, in de opgenoemde plaatsen, tevens met woorden uit de voorspellingen des ouden verbonds ontleend, aangewezen dat de invoering van de Christelijke Godsdienst in de wereld gepaard zoude gaan met dat *inschrijven van Gods wetten in de harten*. Hier worden dus ongetwijfeld die zedelijke grondbeginsels bedoeld welke den geest der Mozaische wetten uitmaken, en welker inscherping ook het hoofddoel der Godsgezanten was; ofschoon dit onderwijs toen nog geen gereeden toegang in de harten vond.

Hoofdst. VIII, vers 6, was gezegd, dat JEZUS zoo veel *uitnemender bediening*, dan MOZES *gekregen had, als Hij ook eens beteren verbonds Middelaar is, 't welk in betere beloftenissen bevestigd is*. Daarop laat de redenaar volgen: *want, indien dat eerste (verbond), het welk namelijk, van Godswegen, door MOZES, met de Israëlitzen was gesloten, onberispelijk of voldoende geweest was, zoo zoude voor het tweede geen plaats gezocht geweest zijn. Want berispende, of het onvoldoende van het eerste*

verbond te kennen gevende, zegt hij (de Profeet) tot hen: (d) *ziet de dagen komen, spreekt de Heer, en ik zal over het huis Israëls, en over het huis Juda, een nieuw verbond oprigten, niet naar het verbond dat ik met hunne vaderen gemaakt heb, ten dage als ik hen bij de hand nam, om hen uit Egypteland te leiden: want zij zijn in dat mijn verbond niet gebleven en ik heb op hen niet geacht, (met andere woorden, mij over hen niet meer bekommerd, hen wegens hunne wederspanningheid telkens aan hun lot overgelaten,) zegt de Heer. Want dit is het verbond, dat ik met den huize Israëls maken zal, na die dagen, zegt de Heer, ik zal mijne wetten in hun verstand geven, en in hunne harten zal ik die inschrijven: dat is: Ik zal hen mijne wetten, volgens derzelver zedelijken zin en bedoeling, regt leeren verstaan en hartelijk betrachten: en ik zal hun tot een God zijn, en zij zullen mij tot een volk zijn. En zij zullen niet*

lee-

(d) Hij bedoelt hier een gezegde van *ΙΣΑΪΑΙΑ* tot de oude Israëlieten, 't welk te vinden is in zijne voorspellingen H. XXXI, 31—34, volgens de gewone verdeling in den Hebr. en Nederd. Bijbelgevolgd, doch volgens de Grieksche Vertaling der LXX, die de schrijver van den Brief aan de Hebr. hiergebruikt H. XXXVIII 31—34. Voor *τον πλησίον αὐτῆς*, gelijk in den Alex. Cod. van de Gr. vert. staat, wordt in den Vatic. Cod. gelezen *τὸν πλησίον αὐτῆς*.

leeren een iegelijk zijnen naasten, en een iegelijk zijnen broeder, zeggende: kent den Heer, want zij zullen mij alle kennen, van den kleinen onder hen tot den grooten onder hen: — De kennis van den waren God en zijnen wil zal algemeen zijn onder 't volk, zoo dat den een den ander niet gedurig van de afgoderij zal behoeven af te trekken en tot de vereering van mij Israëls God als dien eenigen waren op te leiden: want ik zal hunne ongeregtigheden genadig zijn, en hunne zonden en hunne overtredingen zal ik geenzins meer gedenken. Als hij zegt zoo vaart de redenaar voort, een nieuw (verbond), zoo heeft hij het eerste oud gemaakt: dat nu oud gemaakt is en verouderd, is nabij de verdwijning,

Zoo vindt men in deze redevoering dezelfde Apostolische leer aangaande de vernietiging der oude Mozaïsche huishouding, bij de invoering van het Christendom in de wereld, welke wij in de brieven van PAULUS aantreffen. In den zelfden geest worden de Hebreeuwsche Christenen, van hunne verplichtingen ter onderhouding der verouderde wet van MOZES, ontslagen gerekend. Doch tevens wordt hier, van ter zijde, niet onduidelijk te verstaan gegeven, dat **deze** zelfde Goddelijke wet, door MOZES beschre-

schreven, op zedelijke grondslagen rust, zedelijke bevelen bevat, eenen zedelijken zin, en bedoeling heeft, die haar ter beslissing van het geen zedelijk goed en kwaad, regt en onregt is, bij voortdoring, ook voor eene Christelijke maatschappij, van uitstekende waarde en Goddelijk gezag doet zijn.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Volgens de verklaring van JEZUS en zijne Apostelen, heeft de wet van MOZES en de leer der Profeten daar op gegrond, eenig altoos verbindend gezag, ter regeling van het zedelijke gedrag der menschen door alle eeuwen heen.

Wij hebben gezien, in welken zin naar de getuigenis des Zaligmakers en de Apostolische leer, het Goddelijke wetboek oudtijds, door MOZES, onder de Israëliten, ingevoerd, bij de vestiging van het Christendom, uit de joden en andere volken bij een te verzamelen, voor afschaffing moest gehouden worden. Bij het voorstellen dezer leer werd zorgvuldig verhaald, dat men deze afschaffing dier oude Israëlitische wet, niet zoo verstond, dat men dezelve voortaan voor geheel onbruikbaar hield en hare uit-

muntende zedelijke voorschriften, doel en strekking, waardoor zij eenig, altoos geldend gezag behield, voorbij zag, en in den wind sloeg.— Thans moeten wij onzen aandacht meer bepaald vestigen op de Christelijke leer aangaande dit altijd voortdurende zedelijke gezag dier wet.— Veel hier toe betrekkelijk is reeds in het vorige Hoofdstuk voorgekomen. Dit stond in onafscheidelijk verband met het aldaar verhandelde. Dewijl ik de aldaar verhandelde voorkomende Bijbelplaatsen naar mijn oogmerk, opzettelijk heb getracht op te helderen, zal ik hier voorts kort kunnen zijn en dikwijls volstaan kunnen met derwaards te rug te wijzen.

Vestigen wij dan vooreerst wederom onze aandacht op de verklaring van JEZUS.

Volgens JEZUS verklaring heeft de wet van MOZES en de leer der Profeten daarop gegrond, een altoos verbindend gezag ter regeling van het zedelijke gedrag der menschen, door alle eeuwen heen.

Zijn oogmerk was dan ook, niet om de zedelijke bevelen in deze wet vervat van hunne verbindende kracht te berooven, maar integendeel om door ontwikkeling en opheldering, aan dezelve eenen uitgebreiden invloed te verschaffen.

Hema

Hem hier in, zoo wel als in het doen dier bevelen, na te volgen, was de weg ter verkrijging van eer en hoogachting in zijne gemeente; maar schande en minachting zoude hij op zich laden, die slechts in het minste de kracht dezer bevelen zoude ontzenuwen. Men zie Matheus V, vers 17—19, (e) en vergelijk de opheldering dezer plaats door den Hoogleeraar HERINGA gegeven, in zijne verklaring der Bergrede van JEZUS, Bl. 48—53, en de aanteekeningen van den Hoogleeraar VAN DER PALM op dezelve.

JEZUS plaatst een onafscheidelijk verband tusschen de opvolging dier bevelen van menschen
8. lie-

(e) Zou de Heer wel zoo sterk gesproken hebben, als Hij hier doet, indien Hij, buiten opzigt tot het Jodendom, aan de Mozaïsche wet, ter beslissing van het geen zedelijk goed en kwaad, recht of onrecht is, geen het minste gezag had toegekend? zoude PAULUS, zijn afgezant, zich dan wel, bij Gemeenten uit Heidenen zoowel als Joden bijeenverzameld, aldus verklaard en van die wet zulk een gebruik gemaakt hebben, als te voren is opgemerkt en nog verder zal worden aangetoond? Moet hij dit aldus doende niet gezegd worden, ook bij heidenen zoodanig gebruik van deze wet gemaakt te hebben, zoo dra zij genoegzaam voorbereid waren voor zulk een onderwijs? Schreven JACOBUS, PETRUS, JOHANNES, op wier brieven ik mij, ter staving van dit gezag insgelijks beroep, aan gemeenten juist alleen uit oorspronkelijke Joden bestaande? Bevonden zich onder dezelve geene Heidenen? Met deze aanmerking vervalt, duikt mij, de bedenking: of wel, uit het gebruik van en het beroep op de Mozaïsche wet door JEZUS en zijne Apostelen volge, dat zij aan die wet, buiten opzigt tot het Jodendom, eenig gezag toekenden; of zij die bij Heidenen wel zoo zouden gebruikt hebben?

lievendheid, welke in de Mozaische hoofdwet worden opgenoemd, en de verkrijging van dat duurzame geluk, waartoe Hij den mensch brengen wilde Math. XIX, vers 16—19, Marc. X, vers 17—19, Luc. XVIII, vers 18—20.

In het zedelijke verhaal van den rijken man en LAZARUS schrijft de Heer de gehoorzaamheid aan MOZES en de Profeten, den Joden voor, als volstrekt noodzakelijk ter ontkoming dier onheilen na den dood, welke Hij in het voorbeeld van LAZARUS zoo levendig had geschetst. Hij voert te dien einde ABRAHAM, in dien geest sprekende tot LAZARUS. En uit des Heilands doorgaande denkwijze, welke Hij, in de andere gesprekken, aan den dag legt, volgt, dat hij de gehoorzaamheid aan die zuivere Godsdienstige en zedelijke voorschriften bedoelt, welke uit de Schriften van MOZES en die der Profeten daar op gegrond, zijn afte-leiden. Lucas XVI vers 29—31.

Letten wij vervolgens wederom op de verklaringen der *Apostelen*. Welk eenen hoogen prijs JACOBUS bleef stellen op de wekelijksche voorlezing der wet van MOZES in de Sijnagogen, niet tegenstaande hij van oordeel was, dat de Heidenen van de onderhouding dier wet behoorden ontslagen te worden, volgens Hande-
lin-

lingen XV vers 21, is boven reeds opgemerkt. Deze prijsstelling kan, dunkt mij, niet anders verklaard worden, dan uit het Godsdienstig zedelijk gebruik dat van deze afgeschafte wet ten allen tijde bij voortduring moest gemaakt worden.

Voor den Landvoogd LIJSIAS, te Caesarea, zich verdedigende, verklaart PAULUS, dat hij, volgens die Godsdienstleer, welke de Joden secte of ketterij noemden, dat is, naar de Christelijke leer, den voorvaderlijken God diende, doch tevens geloofde al het geen *in de wet en de profeten geschreven was*. Handel. XXIV vers. 14. Hier schijnt hij het voortdurende verband tusschen de wet van MOZES en de Christelijke Godsdienst en zedeleer op het oog te hebben, het welk hij elders, gelijk wij zagen, zoo voortreffelijk handhaafde.

In zijnen brief aan de Romeinen, hoofdst. VII, 7—25, handhaaft PAULUS insgelijks het zedelijke gezag der wet, ter aanwijzing van de bron der ondeugd (vers 7); roemt hij hare strekking ter bevordering van levens geluk, hare heiligheid, regtvaardigheid en goedheid, [vers 10; 12]; noemt hij haar *geestelijk*, doellende met deze benaming op haren zedelijken zin en bedoeling [vers 14 a]; zegt hij *in deze*

wet behagen te scheppen na den inwendigen mensch, [vers 22]; *met het verstand of den geest de wet Gods te dienen* [vers 25 verg. vers 6]; en dat alles in een verband gelijk wij boven zagen, (*f*) waarin hij zoo zeer ijverde tegen de joodsche dwalingen, rakende de onderhouding der wet. Verg. VIII, 4, en de te voren gegevene opheldering dezer plaats.

Op dezelfde wijze toont ook de Apostel, in zijnen eersten brief aan Tim. de zedelijke strekking, waarde en bedoeling der wet aan. — H. I, 5, 8 en volgg. waaromtrent ook boven reeds het noodige ter verklaring gezegd is.

In zijnen tweeden brief aan Tim. legt PAULUS eene heerlijke getuigenis af van de schriften des ouden verbonds, als van uitnemende nuttigheid zijnde, *om den mensch wijs te maken tot zaligheid door het geloof in CHRISTUS JAZUS. Hij zegt, dat alle schrift van God uitgegeven ook nuttig is ter leering, bestraffing, te regt wijzing, kort om, ter oefening in de deugd.* Deze getuigenis van de heilige schriften des ouden verbonds in 't algemeen gegeven, is dus ook toepasselijk op de wet van MOZES. Niemand kan met regt twijfelen of hier de schriften des ouden verbonds bedoeld zijn,

zijn, want hij spreekt van heilige schriften, die TIMOTHEUS van jongs af gekend had. Nu waren, in TIMOTHEUS jeugd, wel de heilige schriften des Ouden Verbonds, niet die des Nieuwen Verbonds, ten minste niet alle, vervaardigd, bekend en bij een verzameld. Daarenboven had PAULUS oudere heilige schriften, dan die des Ouden Verbonds, als zoodanig ten zijnen tijde algemeen bekend, op het oog gehad, hij zoude dit duidelijk hebben te kennen gegeven. Ook duidt het bijvoegsel *door het geloof in JEZUS CHRISTUS*, volgens mijn gevoel, niets anders aan, dan dat men, om het bedoelde nut uit de heilige schriften des Ouden Verbonds te trekken, met het onderzoek dier schriften het geloof aan JEZUS en zijne leer paren moest; op zulk eene wijze de zielverbeterende leer des Ouden Verbonds beschouwen en betrachten, als overeenstemde met de grondbeginselen des Christendoms. Zie H. III, 14—17.

JACOBUS vermaant, in zijn brief H. I, 22—26, de Joden in vreemde landen verstrooid, welke den Christelijken Godsdienst beleeden, dat zij niet slechts *hoorders maar ook daders des woords* of der Christelijke leere moesten zijn, daar zij anders gelijk waren aan iemand, die zijn aangezicht in eenen spiegel beschouwde en voorts

henen ging, zonder op te merken, hoedanig zijn gelaat ware. Deze gelijkenis bezigt hij verder, vers 25, om hen aan te wijzen, wat zij doen moesten, om niet slechts vergetelijke hoorders te zijn, maar dadelijke beoefenaars des Christendoms te worden. Hij zegt, dat zij te dien einde moesten *inzien*, of eigenlijk volgens de kracht van het hier gebezigde Grieksche woord *παρzkουπτεν*, *naauwkeurig zich zelve* *bezien in de volmaakte wet, die der vrijheid is*, dat is, de wet des Christendoms, die de Joden bevrijdde van het lastige juk van menigvuldige ligchamelijke oefeningen en plegtheden door MOZES opgelegd, en slechts de reiniging van het hart vorderde. Hij schijnt hier den geest der Mozaïsche wet te bedoelen die in de Christelijke zedeleer doorstraalt en zoo zeer geschikt is ter bevordering van volmaakte deugdbetrachting. Immers, dat hij dezen bedoelt, schijnt mij duidelijk te blijken uit H. II, 8, 9, alwaar hij hen wederom opwekt ter volbrenging van de *Koninklijke wet naar de schrift: Hebt uwen naasten lief als U zelve*, welke wet zij, door aanzien des persoons, overtreden zouden. Daarop gaat hij verder voort, vers 10, 11, met de aanbeveling van algemeene menschenliefde en wel bijzonder van barmhartigheid. Hij brengt hun on-

onder het oog, dat men de wet der liefde niet slechts gedeeltelijk, maar geheel betrachten moest, zoo men niet schuldig wilde staan aan de overtreding der wet; en maakt gebruik van het Goddelijke gezag der Mozaïsche grondwet; om hun deze stelling aannemelijk te maken en die te gelijk op te helderen. *Want die gezegd heeft, schrijft hij, gij zult geen overspel doen, die heeft ook gezegd: gij zult niet doodslaan. Indien gij nu geen overspel doet, maar doodslaat, zijt gij een overtreder der wet.*— Deze redevoering besluit hij, (vers 12,) met deze les: *spreekt alzoo en doet alzoo, als die door de wet der vrijheid zult geoordeeld worden.* Wil men oordeelkundig te werk gaan, dan kan men, naar mijn inzien, in dit verband, door de *wet der vrijheid* niet anders verstaan, dan die zelfde *koninklijke wet* der liefde, welke hij hun zoo even, met terug wijzing op de Mozaïsche grondwet, had bevolen, in haren ganschen omvang te betrachten.

TWEEDE AFDEELING.

Aanwijzing van het zedelijke gebruik, door JEZUS en zijne Apostelen van MOZES wetten gemaakt.

In de vorige Afdeeling bepaalden wij onze
aan-

aandacht bij de verklaring van JEZUS en zijne Apostelen betreffende het gezag, hetwelk aan de Goddelijke wetten, door MOZES, aan het Israëlitische volk gegeven, in het Christendom toekomt. Het is van aanbelang, dat wij thans het zedelijke gebruik, door hen van MOZES wetten gemaakt, in eenige bijzonderheden aanwijzen. Door dit gebruik toch, gaven zij een levendig voorbeeld van de wijze, waarop men zich, volgens hun onderwijs, van het gezag dezer wetten, ter beslissing van het geen met de eischen van recht en deugd overeenstemt in het Christendom, bedienen mag en moet.

Bij eene naauwkeurige overweging van de schriften des Nieuwen Verbonds blijkt: *vooreerst*, hoe zij hunne zedeleer vestigen op den grondslag, waarop de gansche wet van MOZES rust; *ten tweeden*, hoe voorts hunne bedoeling was, om de beginselen van recht en zedelijkheid, in de Mozaïsche wetten vervat, te ontwikkelen, op te helderen en uit te breiden: en *eindelijk*, hoe zij, volgens deze leerwijze van het gezag dier wetten gebruik maken ter inscherping van bijzondere pligten en derzelve drangredenen, en ter aanwijzing der bron van deugd en ondeugd.

EERSTE HOOFDSTUK.

JEZUS en zijne Apostelen vestigen hunne zedeleer op de grondslagen, waarop MOZES wet is gebouwd.

De gansche wet, zoo als die ook door de Profeten is ingescherpt, rust op deze twee hoofgeboden der zedelijkheid: dat men met alle zijne redelijke en zedelijke vermogens, God als zijnen Opperheer, uit liefde moet trachten welgevallig te zijn, en zijne medemenschen zoo liefderijk bejegenen, als men van hen wenscht bejegend te worden, volgens Math. XXII, 37—40, Marc. XII, 29—31, Luc. X, 25—28.

JEZUS de wet uit dit oogpunt doende beschouwen, maakt dezelve, voor alle menschen zonder onderscheid, tot een rigtsnoer van hun gedrag jegens God en hunne natuurgenoten.

De wet van MOZES en gevolgelijk ook de vermaningen der Profeten leveren, naar JEZUS onderwijs, dezen algemeenen grondregel voor het zedelijke gedrag der menschen jegens elkanderen op: behandel uwen natuurgenoot met de zelfde billijkheid, regtvaardigheid en welwillendheid, als gij van hem meent te moeten behandeld worden. Math. VII, 12, Luc. VI, 31,

* Math.

Math. XXII, 39 (g). Over het verband tusschen zoodanige menschlievendheid en de verkrijging van bestendig levensgenot, volgens Math. XIX, 16—19, Marc. X, 17—19, Luc. XVIII, 18—20, door den Heiland aangewezen, is in het vorige Hoofdst. dezer verhandeling gesproken.

Men kan hier zijne laatste redenen bij Joh. vergelijken, die niets dan liefde aanprijzen en liefde ademen (h).

In den brief aan de Romeinen, Hoofdst. XIII, 8—10, vermaant PAULUS de Christenen tot onderlinge liefde jegens elkanderen. Hij gebruikt daartoe dezen aandrang: *Dat die den anderen lief heeft de wet heeft vervuld*. Hij bedoelt daarmede duidelijk den geest der Mozaische wet, volgens welke men handelt, wanneer men elkander lief heeft. Van daar, dat hij zijne stelling opheldert met aanvoering

(g) Ter opheldering van dezen grondregel dient bij nitnemendheid de, door de maatschappij Tot Nut van 't Algemeen, bekroonde Verhandeling van den Wel Eerw. Heer L. VALK, welke titel is: *Plicht en Belang vereenigd in de groote les: Wat gij wilt, dat U de menschen zullen doen, doe hen ook alzoo*. Men vergelijke ook hier de bekroonde Prijsverhandeling van den Hoogl. HERINGA over de Bergrede van JEZUS. Bladz. 122—128. waar men belangrijke wenken en opmerkingen tot regt verstand van diezelfde les vinden kan.

(h) Zie bij v. Joh. XIII, 12—17, 34, 35; XIV, 15, 21, XVI, 20—24, verg. XVII.

dier bevelen uit de Mozaïsche grondwet, welke eenige hoofdtoorten van onregtvaardigheid jegens den medemensch verbieden. *Want dit, zegt hij, gij zult geen overspel doen, gij zult niet doden, gij zult niet stelen, gij zult geen valsch getuigenis geven, gij zult niet begeren, en zoo er eenig ander gebod is, wordt in dit woord als in eene hoofdsom begrepen (namelijk) in dit: gij zult uwen naasten liefhebben als u zelven*, hetwelk wederom een gezegde is, uit Leviticus XIX, 18 ontleend, te gelijk ter opheldering van PAULUS gezegde, en ter staving van zijn gevoelen omtrent den geest der Mozaïsche wet dienende. Hij besluit: *de liefde doet den naasten geen kwaad, zoo is dan de liefde de vervulling der wet*. Hier bezigt hij dus het gezag der Mozaïsche wet zelve, om den Christenen te leeren, dat zij gehouden zijn om te leven naar den geest der menschenliefde welke die wet ademt.

Op dezelfde wijze redeneert hij in zijnen Br. aan de Galaten, Hoofdst. V, 13—15, en wijst vers 5, ter bevordering van het heil des Christendoms alle kracht toe aan *het geloof door de liefde werkende*, verg. vers 18—23 en 26, alwaar hij zijne vermaning tot liefde op bijzonderheden toepast. Van hier dan ook die schoo-

schoone beschrijving van den waren aard der menschenliefde, welke hij geeft 1 Cor. XIII. En hoe zeer hij gewoon was de Christenen op te sporen om uit een beginsel van dankbare wederliefde jegens God werkzaam te zijn, blijkt uit zijnen 2 Br. aan de Cor. V, 14, 15, verg. 18, tot VI, 2.— En, om nu bij andere soortgelijke proeven uit de Apostolische brieven niet stil te staan, JOHANNES scherpt, in zijnen eersten Br. den Christenen de liefde jegens God en menschen, als een kenteken der ware Godsvrucht of des echten Christendoms, in.— Hij volgt hier in JEZUS, die de liefde als de hoofdsom der wet en Profeten, aan zijne volgelingen, ter beoefening aanbeval. Hij past de wet der liefde, naar zijn oogmerk, ter bevordering van eendracht onder Christenen van verschillenden oorsprong, toe. Zie 1 Joh. II, vers 9, 10, 11; III, 10—18, alwaar hij, vers 17, eene vermaning tot mededeelzaamheid aan den armen invoegt, die duidelijk ontleend is uit Deut. XV, 7, 8 en op deze plaats te rug wijst. Zie voorts 1 Joh IV, 7—12, 16—21; V, 1—3, en vergelijk de belangrijke ophelderingen van BRINK. Hoofdst. IV, 12, zegt hij: *dat niemand ooit God aanschouwd heeft, maar dat wij in God blijven en zijne liefde in ons volmaakt is, indien wij elkanderen lief hebben.*

Hij

Hij schijnt hier te zinspelen op Exodus XXXIII, 20, Deut. IV, 12. In zijnen tweeden Br. beveelt JOHANNES, in denzelfden geest, de liefde aan als in zijnen eersten. Zie vers 5, 6.

Vergelijk 1 Tim. I, 5, VI, 11, 2 Tim. I, 13; II, 22, Hebreen XIII, 1 Jac. II, 8, verg. 9—12 en I, vers 20.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De beginselen van regt en zedelijkheid in de wet van MOZES uitdrukkelijk ingescherpt of daarin doorstralende zuiver voor te stellen, door opheldering en ontwikkeling van uitgebreider nut voor het menschelijk geslacht te doen zijn dan te voren, was JEZUS bedoeling en die zijner Apostelen.

Volgens Math. V, 17—20, had JEZUS in zijne Bergrede verklaard, dat Hij niet gekomen was, om de wet en de Profeten of de zedeleer van MOZES en de Profeten van haar verbindend gezag te berooven en die te ontzenuwen, gelijk namelijk de Joden van zijnen tijd veelal de gewoonte hadden; maar om dezelve door ontwikkeling en opheldering van uitgebreider nut te doen zijn (i). Van deze opheldering, ontwik-

(i) Vergelijk het gezegde in het II Hoofdst. der vorige Afdeling.

keling en uitbreiding vinden wij verscheidene proeven van vers 21—48. Des Heilands leer is hier ingerigt tegen de onvolmaakte voorstelling van sommige wetten van MOZES, welke letter de Joodsche leeraars handhaafden, ofschoon zij in derzelve geest niet indrongen, vers 21, 30; tegen het misbruik en de verdraaijing van andere, vers 31—42, en tegen grondbeginsels door die leeraars ingeprent, welke vlak aanliepen tegen den Goddelijken geest der liefde, welken de Mozaische wet ademt.

Dat de Mozaische leer door de Profeten gepredikt barmhartigheid ademde en het verzuim van menschlievendheid, bij God niet kon vergoed worden door het stipt waarnemen der Godsdienst-plegtigheden, als die zelve tot een voornaam doel hadden de bevordering van Godebehagelijke menschenliefde en deugd, leerde JEZUS den Joden met terugwijzing op hunne heilige schriften, Math. IX, 13; XII, 7, Luc. XIII, 14 enz. verg. Hos. VI, 5, Mich. VI, 8. In dienzelfden geest sprak PAULUS, in zijnen Br. aan de Rom. Hoofdst. II, 12—29, verg. VII, 7 en 12 en 14^a, insgelijks vers 6^b en VIII, 4, in zijnen Br. aan de Galaten en op andere plaatsen boven reeds aangehaald.

Math.

Math. XV, 1—20, verzet de Heer zich tegen de verbastering der Mozaische zedeleer door de menschelijke instellingen der Joden, welke de Phariseeuwsche secte volgden. Zij schreven menigvuldige wetten voor ter reiniging van het ligchaam, en stelden in soortgelijke uitwendige verrigtingen grooter heiligheid, dan in de betrachtting van menschen— ja zelfs van ouderliefde en de reiniging des harte van onreine gedachten, driften en begeerten. JEZUS toont hun duidelijk aan, dat zij alzoo, onder schijn van de Mozaische wet te volgen, waarin ook lichamelijke reinigingen werden voorgeschreven, doch die zij door hunne instellingen in het ongerijmde vermeerderden en verzwaarden, in de daad die wet ontzenuwden, daar zij hare zedelijke voorschriften en bedoeling niet achteten. Hij verwijst hen naar de zedelijke geboden der wet, Exodus XX, 12, Deut. V, 16, Exodus. XXI, 17, Levit. XX, 9, welke minachting en verwaarloozing zij, door hunne instellingen betreffende de tempelgaven, veroorzaakten. Hij doet hen gevoelen, hoe zeer zulk eene leer en handelwijze streed met den geest der Mozaische wet, volgens de verklaring van den Profeet JEZAÏA, wiens woorden, uit Hoofdst. 29 vers 13, hij aanhaalt. Voorts prent Hij hun, die Hem berispt hadden, om dat zijne leerlingen zich

nich niet aan hunne menschelijke inzettingen of reinigingswetten hielden, op het diepst deze leer in: dat geene lichamelijke maar zedelijke reiniging het wezen der deugd uitmaakte; verg. Marc. VII, 23, alwaar vele merkwaardige bijvoegselen ter opheldering zijn, die Matheus niet heeft. Ter verklaring dezer rede van JEZUS moet vooral vergeleken worden **LIGTFOOT**, in zijne *Horae Hebr. et Talmud.* Men zie ook Math. XXIII, 2 enz. (k).

Math. XII, 1—13 vinden wij een voorbeeld eener verlichte uitlegging der wet van MOZES, rakende het vieren van den Sabbath of rustdag. Deze uitlegging is ingerigt ter wederlegging van de kleingeestige verklaring, welke de Joden van den Phariseeuwschen aanhang aan deze wet gaven. Deze schreven eene rust of werkeloosheid op dien dag, voor, waaraan MOZES niet gedacht had en die in het belagchelijke liep. Korenaren plukken en eten, wanneer men honger had; een mensch van lichaams kwalen te genezen, was bij hen, op den Sab-

(k) Men vergelijke hier ook de schoone aanmerkingen over de Godsdienstpligten en zedelessen door JEZUS en zijne Apostelen voorgeschreven en aangedrongen in de verh. van den Hoogleeraar **J. HERINGA** ter betooge: *Dat JEZUS en zijne Apostelen zich doorgeens niet geschikt hebben naar de verkeerde vooroordeelen van hunne tijdgenoten*, bekroond door het Haagsche Genootschap ter verdediging van de Christelijke Godsdienst, bladz. 96—100.

Sabbath, verbodene bezigheid. Dat zulk een onbarmhartig verbod nimmer door MOZES wet gegeven was, maar integendeel de beoefening van barmhartigheid en menschlievendheid als een eerste pligt daar in was voorgeschreven, beweert JEZUS. Ook de wet, die een rustdag voorschreef, was uit barmhartigheid ter verkwikking van den mensch gegeven. Zoo verre was het er van daan, dat daar door de nodige werkzaamheid tot het stillen van den honger, het genezen van eenen Kranken en dergelijke zoude verboden zijn. Dit moest bij de verklaring en toepassing der wet omtrent den Sabbath, en over het algemeen, bij de uitlegging der wet van MOZES, wel degelijk worden in het oog gehouden. Dit had DAVID begrepen, toen hij hongerende de toonbrooden van de priesters had begeerd. En deze waren van het zelfde begrip geweest, daar zij hem die, in den nood, hadden toegestaan. Ook strekt zich het verbod van te arbeiden op den rustdag niet tot noodzakelijke bezigheid uit. Want anders moesten de Priesters, op den rustdag, ook hunne dan gevorderde werkzaamheden niet verrigten. Soortgelijke handelwijze, door het gezond verstand zoo zeer gebillijkt, volden anders die bedilzuchtige Pharizeen zelve, wanneer zij een in de gracht gevallen beest,

op den Sabbath, daar uit hielpen. En hoe veel grooter waarde had een mensch! Weshalve het hoogst onbarmhartig en dwaas was te verbieden, dat een mensch, op den Sabbath, genezen mogt worden. Vergelijk Marc. II, 23 tot III, 5, Luc. VI, 1—11; XIII, 13—17.

De verklaring van JEZUS strookt met die der Profeten, volgens Hosea VI, 6, Mich. VI, 6—8. Vergelijk Math. IX, 13 en XXIII, 23, Luc. XI, 42, alwaar insgelijks de barmhartigheid wordt voorgesteld als met den geest der wet zoo zeer overeenkomstig, dat hare verwaarloozing door geen offer kon worden goed gemaakt, en hare beoefening door geene wet mogt worden gehinderd.

Daar, waar JEZUS tegen de ligtzinnige echtscheidingen, hoedanige onder de Joden in zwang gingen, ijvert, draagt hij wel zorg, om het gezag van MOZES, wiens wet zulke echtscheidingen toeliet, niet te na te komen, maar merkt die toelating aan als om de hardigheid des harte, ter voorkoming van grooter kwaad, geschied. Hij grondt tevens zijn verbod dier willekeurige echtscheidingen op de Mozaische wet, welke het overspel verbiedt; ten duidelijken blijke, hoe zeer zijne zedeleer met die wet overeenstemt, daar uit is afgeleid en derzel-

zelve gezag handhaaft, Math. XIX, 3—9, Marc. X, 2—12. — Joh. VII, 19, verwijt JEZUS den Joden, dat zij de wet van MOZES niet hielden, dewijl zij hem zochten te dooden. Hij maakt dus hier gebruik van het gezag van MOZES wet, die het doodslaan verbiedt, om hun het zedeloze van hunnen doodelijken haat jegens Hem onder het oog te brengen, en hen door die wet, als door eene uitspraak van den Hemelschen Regter, van het God onteerende en strafwaardige van zulk eenen hevigen afkeer van hem te overtuigen.

Vervolgens bewijst Hij hun, uit die zelfde wet van MOZES, dat het ongerijmd was te stellen, dat Hij misdeed met eenen mensch op den Sabbath te genezen, daar de besnijdenis, volgens hunne eigene toestemming, op den Sabbath somtijds geschieden moest, wanneer op denzelfden de achtste dag van de geboorte van eenen zoon inviel. Deze redenering besluit de Heer met hen te vermanen tot een regtvaardig oordeel. Hij schijnt hen, bij deze vermaning, te rug te wijzen op Deut. I, 7.

DERDE HOOFDSTUK.

De HEILAND en Zijne Apostelen bedienden zich van het gezag der wetten van MOZES, ter inscherping en opheldering van bijzondere pligten en derzelver drangredenen, en ter aanwijzing der hoofdbron van deugd en ondeugd.

Hier komt vooreerst in aanmerking het gebruik, door hen van MOZES wet gemaakt, ter inscherping van *pligten jegens God*.

Math. IV, 7, verg. met Luc. IV, 12, vindt men, in het verhaal van JEZUS verzoeking in de woestijn, gemeld, dat de verleider den Zaligmaker uitdaagde om zich van boven neder van den tempel te werpen, ten einde eene proef te geven, dat Hij Gods Zoon was; dewijl er toch geschreven stond dat God aan zijne Engelen bevelen gegeven had, om hem, voor wien Hij eene bijzondere zorg droeg, te bewaken, in de gevaarlijkste omstandigheden. Het dwaze en ongeoorloofde derer onderneming had de Heiland zijnen verleider doen gevoelen, door hem te verwijzen naar de wet van MOZES, Deut. V, 16, en in deze woorden vervat: *Gij zult JEHOVA uwen God niet verzoeken.*

Deze wet en ook deze plaats uit Math. en Luc. wordt

wordt voortreffelijk opgehelderd, in de aanmerking van PERPONCHER, bij de Nederd. vert. van MICHAËLIS overzetting dezer woorden uit Deuteronomium.

Zoo maakte de Heer, bij die zelfde gelegenheid, nog gebruik van eene andere wet van MOZES, Deut. VI, 13—15 en X, 20, die hoofdzakelijk hier op neder komt: *Den Heer Uwen God zult gij aanbidden of huldigen en hem alleen dienen*, om de hoogmoedige verleiding des Satans te wederstaan, die Hem alle Koninkrijken der wereld beloofde, indien hij Hem wilde aanbidden of huldigen, Math. IV, 10.

Hebr. II, 2, leidt PAULUS daaruit, dat alle overtreding van het woord door de Engelen gesproken, waardoor hij ongetwijfeld de openbaring des Ouden Verbonds en in 't bijzonder de Mozaische wet bedoelt, regtvaardige vergelding ontvangen had, deze gevolgtrekking af: *dat veel minder de Christenen de straf ontvlieden zullen, wanneer zij op zoo groote zaligheid geen acht geven, welke, eerst door den Heer JEZUS zelve verkondigd, aan hun bevestigd was geworden door de gene, die hem gehoord hadden, God boven dien mede getuigende door teekenen en wonderen en menigerlei krachten en bedeelingen des Heiligen Geestes, naar zij-*
nen

nen wil: vergelijk Hebr. X, 28, 29 en Numer. XXXV, 30, Deut. XVII, 6; X, 15, verg. ook Hebr. XII, 15—25.

Hebr. X, 30, maakt PAULUS van dezelfde plaats, uit Deut. XXXII, 35, welke hij, in den Brief aan de Rom. XII, 19, aanhaalt, doch met een ander oogmerk, gebruik, om namelijk van het vertreden van den Zoon Gods, het onrein achten van het bloed des Nieuwen Verbonds, waar door men geheiligd is en het smaden van den geest der genade af te schrikken. Het schijnt dat het gezegde: *de Heer zal zijn volk oordeelen*, uit dat zelfde hoofdstuk van Deuteron. vers 36, ontleend is.

Men vergelijke bij deze plaats van Deut. VAN DER PALMS aanmerking. Zoo dit gezegde van MOZES, in Deut. in eenen goeden zin moet worden opgevat, dan ook hier. Het zal dan eene troostrede zijn, waarbij den verdrukten Christenen de bescherming en verdediging van God wordt toegezegd tegen het onheil, dat zij te lijden hadden van hen, die in het 29ste vers zijn bedoeld.

PETRUS wekt, in zijnen eersten Brief, H. I, 16, de Christenen op, om *gelijk Hij die hen geroepen had, heilig was*, zoo ook zelve heilig te worden in al hunnen wandel, en gebruikt daartoe

eene

eene drangreden uit de wet van MOZES ontleend: daarom dat er geschreven is: *zijt heilig, want ik ben heilig*. Dergelijke vermaning vindt men Leviticus, XI, 44, 45; XIX, 12, verg. XX, 7, gelijk boven is opgemerkt, D. I, Afd. II, H. I. In denzelfden Brief Hoofdst. II, 9, noemt PETRUS de Christenen *een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterdom, een heilig volk, een verkregen volk*, met zinspeling op de oude betrekking, waarin het Joodsche volk, onder de Mozaische huishouding, tot God stond, volgens Exodus XIX, 5, 6 (1), Deut. IV, 20, Hoofdst. VII, 6; XIV, 2; XXVI, 18; XXVIII, 9. Uit eene soortgelijke betrekking, welke hij hier beweert, dat de Christenen op God hebben, leidt hij dit gevolg af: *dat zij moesten verkondigen de deugden des genen, die hen uit de duisternis geroepen had tot zijn wonderbaar licht*. Hij gaat voort in die zelfde vergelijking, vers 10, alwaar hij schrijft: *Die gij eertijds geen volk waart; maar nu Gods volks zijt, die eertijds niet ontfermd waart; maar nu ontfermd zijt geworden*.

Vergelijk Math. V, 33—37; XXIII, 16—22,

al-

(1) Vergelijk het over deze betrekking naar aanleiding van deze plaats gezegde in het 1ste Deel van deze verhandeling, I Afdeling, I Hoofdstuk.

alwaar de eerbied voor den Goddelijken eed wordt ingeboezemd.

Hier verdient ook opgemerkt te worden, dat de eerbied voor de Goddelijke openbaring door de Apostelen op de zelfde wijze als in MOZES wetboek, wordt ingescherpt. PAULUS toch PETRUS en JOHANNES spreken van verleiders der Christenen en valsche leeraars, in den zelfden geest als MOZES van de valsche Profeten, bij de oude Israëlitcn; Deut. XIII, 1—5.

2 Thess. II, 9, beschrijft PAULUS eenige trekken van den verleider tegen welken hij de Christenen waarschuwt. Deze trekken komen overeen met die van den valschen Profet, tegen welken MOZES den Israëlitcn beveelt op hunne hoede te zijn: zoo waarschuwt PETRUS ook tegen valsche leeraars, in zijn 2e Br. H. II, met terugwijzing op de oude Israëlitcn, en met zinspeling, zoo het schijnt, op dezelfde plaats uit Deut. verg. 1 Joh. IV, 1, en volgende.

Ook ter aanwijzing van *verschillende pligten der menschen onderling jegens elkanderen, en van derzelve drangredenen*, wordt de Mozaische wet, door den Heiland en zijne gezanten, gebezigd. Zoo vinden wij van de grondwet en andere zedewetten gebruik gemaakt ter inscherping van ouderliefde en van zorg voor het

het leven, de eer, den eigendom, en den goeden naam van den medemensch.

Math. V, 21—32; XV, 3—6 en 18—20; XIX, 3—9, verg. met Marc. X, 2 enz.—Wijders Math. XIX, 18, 19, Eph. VI, 1—3, 1 Tim. I, 8—10, Jac. II, 10, 11; IV, 11.

De opwekking van PAULUS aan de ouders, om hunne kinderen op te leiden *in de leer en vermaning des Heeren*, heeft ook geenen onduidelijken weerslag op MOZES bevel Deut. VI, 7, opgeteekend, verg. met vers 1—6. In zijnen Br. aan de Eph. VI, 1—3, immers tracht PAULUS de kinderen der Christelijke gemeente tot gehoorzaamheid aan hunne ouderen te bewegen, door hun dit gebod der wet in te scherpen: *eert uwen vader en moeder*, en hen opmerkzaam te maken op de drangreden, welke bij dit gebod gevoegd is, *op dat het u welga en gij lang leeft op de aarde* (of in het land), vergeleken Exod. XX, 12, Deut. V, 16. Hij haalt deze drangreden wel niet woordelijk, maar hoofdzakelijk aan, om die, volgens derzelve hoofdbedoeling, op de kinderen der Christelijke gemeente te Ephese te kunnen toepassen. De vermelding van den letter der wet op dat het u welga *in het land 't welk de Heer uwen God geeft* komt hier niet te pas.

Gelijk MOZES bevolen had den kinderen in te scherpen de woorden, die hij gebod en wel hoofdzakelijk, *dat zij zouden liefhebben den Heer hunnen God met geheel hun hart en met geheel hunne ziel en met al hunne kracht*, volgens Deut. VI, 7, verg. 1—6, zoo vermaant PAULUS, Eph. VI, 4, dan ook de Christenen, om hunne kinderen op te voeden in de leering en vermaning des Heeren.

Zoo waarschuwt JACOBUS, in den geest van MOZES, tegen onregtvaardige behandeling van den daghuurder. Hij zegt, in zijnen Br. V, 4, alwaar hij de rijken vermaant: *Ziet de loon der werklieden die uwe lander gemaaid hebben, welke van u verkort is, roept: En het geschrei der gene, die geogst hebben, is gekomen tot in de ooren des Heeren Sabaoth of der legerschenen*, dat is, des Heeläls. Hij wijst hier de Christenen uit de Joden niet onduidelijk terug tot de wet, Deut. XXIV, 14, 15, waarop zijne woorden schijnen te zinspelen. Vergelijk Leviticus: XIX, 13.

Het is één geest, die bij JACOBUS en bij MOZES doorstraalt. Te zorgen dat men den daghuurder om zijn loon niet doe zuchten, en daardoor gebrek lijden, is het geen beide, schoon op verschillende wijze, aanbevelen.

Eerbied voor de Overheid als eenen schuldigen pligt staft PAULUS met eene plaats uit de wet van MOZES, Hand. XXIII, 5. Hier wordt verhaald, hoe PAULUS voor den Joodschen raad, toen de Hoogepriester ANANIAS hem bevelen had op den mond te slaan, gezegd had: *God zal u slaan gij gewitte wand:* maar op de vraag der omstanders: *schelt gij den Hoogepriester Gods?* geantwoord had: *ik wist niet, mijne broeders; dat het de hoogepriester was: want daar staat geschreven: den Oversten uwes Volks zult gij niet vloeken.* Hij doelde hiermede ongetwijfeld op de wet van MOZES, Exod. H. XXII, 28.

De verzorging van hen, die zich toewijden aan den arbeid ter bevordering van de goede zaak des Christendoms, wordt, met stelregels uit de wet van MOZES ontleend, aanbevolen.

Math. X, 10, voert de Zaligmaker, zoo het schijnt met terug wijzing op de wet van MOZES, den stelregel aan: *de arbeider is zijn voedsel waardig*, (m), om zijne zendelingen gerust te stellen, wegens de opofferingen, welke zij, ter voldoening aan hunnen last, zich zouden moe-

(m) Die stelregel althans wordt ook door MOZES gevolgd Deut. XXV, 4, en op dezelve is de wet Levit. XIX, 13, Deut. XXIV, 14 gegrond. Men vergelijke de volgende aanmerking.

moeten getroosten. Hij wil hun doen gevoelen, dat zij het volle regt hadden, om, op hunne reizen ter vestiging en uitbreiding eener Christelijke gemeente, het noodige onderhoud te verwagten van hen, voor wier zielenheil zij alles verlieten.

Van hier dat ook PUALUS zijne stelling, dat God verordend heeft, dat, die het Euangelie verkondigen, ook van het Euangelie leven, uitdrukkelijk vestigt op de Mozaïsche wet, Deut. XXV, 4, *eenen dorschenden Os zult gij niet muilbanden als hij dorscht (n)*. De zelfde stelling grondt hij op de instelling der Mozaïsche wet, Deut. XVIII, 1—8, *dat de gene, die de heilige dingen bedienen, van het heilige eten en die den altaar steeds bij zijn, deelen met den altaar*, 1 Cor. IX, 9, verg. 1 Tim. V, 17, 18.

Zoo wordt ook de wet van MOZES gebezigd ter aanbeveling van het gebruik van twee of drie getuigen ter beslissing van alle belangrijke geschillen. Zie Math. XVIII, 15, 16, verg. Luc. XVII, 3, 4, en Deut. XIX, 15. — Joh.

(n) Over deze wet raadplege men MICHAËLIS Mos. Recht, Th. II, § 128, 130, en vergelijkte Th. III. § 164. In het IIIde Deel dezer Verhandeling vindt men de zedelijke bedoelingen van deze en soortgelijke wetten nader aangewezen, IIde Afdeeling, IIde Hoofdstuk.

Joh. VIII, 17, 2 Cor. XIII, 1, verg. 1 Tim. V, 19.

PAULUS ontleent uit de Mozaische wet deze veelvermögende drangreden tot de beoefening der deugd: *dat God geen aannemer des persoons is.*

Rom. II, 11, zegt hij: *er is geen aanneming des persoons bij God.* Zoo wordt Deut. X, 17, van God gezegd: *Die geen aangezigt aanneemt en geen geschenk ontfangt.* Verg. Gal. II, 6, Eph. VI, 9, 1 Petr. I, 17. — 2 Cor. IX, 7, schijnt de aandrang tot blijmoedig geven aan den armen uit de wet van MOZES, Deut. XV, 7, ontleend, gelijk in dit verband, op meer plaatsen uit het Oude Verbond gedoeld wordt.

PAULUS waarschuwt tegen hoererij met drangredenen, uit eenen stelregel van MOZES, en uit den geest der wetten betreffende den tempeldienst afgeleid. 1 Cor. VI, 13^b—20 (o).

De

(o) Hij zegt vers 13^b, *dat het ligchaam niet is voor de hoererij, maar voor den Heer en de Heer voor het ligchaam,* en vervolgens: *weet gij niet, dat uwe lichamen Christus leden zijn; zal ik dan de leden van Christus nemen en maken ze leden eener hoere? Dat zij verre.* Hierop laat hij volgen: *of en weet gij niet, dat die de hoere aanhangt, een ligchaam met haar is? Want die twee, zegt hij, zullen tot een vleesch wézen.* Hij doelt hier ongetwijfeld op Gen. II, 24, alwaar MOZES de schepping der vrouwe uit den man verhaald hebben-

De laatste drangreden bezigt hij ook ter we-
ring van algemeen zedebederf uit onvoorzigtige
gemeenschap met onchristenen voortsprui-
tende, 2 Cor. VI, 14— VII, 1, alwaar hij te-
vens, met zinspeling, zoo het schijnt, op de
zedelijke bedoeling der Mozaische reinigings
wetten, eene zedelijke reiniging aanbeveelt.

1 Tim. IV, 4, ijvert PAULUS tegen hen, die
ver-
de volgen laat: *Daarom zal een man zijn vader en moeder
verlaten en zijne vrouw aankleven; en zij zullen tot een vleesch
zijn. Maar die den Heer aanhangt, zegt PAULUS wijders, is een
geest met Hem.* Het is klaar, dat hij hier de woorden van Mo-
zes tot een geheel ander oogmerk bezigt, dan die wetgever der Is-
raeliten deed. MOZES wilde daarmede eene onafscheidelijke verbint-
enis der liefde tusschen man en vrouw bevorderen, en aanwijzen,
hoe die, uit den aard des huwelijks, volgens de oorspronkelijke God-
delijke bestemming van den man en de vrouw, voortvloeit. PAU-
LUS bezigt des wetgevers woorden, om aantetoonen, dat er uit den
aard der zake, soortgelijke nauwe vereeniging, schoon geheel tegen
de Goddelijke verordening aan, en op eene misdadige wijze, bestaat
tusschen eene hoer en hem, die haar aanhangt; eene vereeniging,
welke onbestaanbaar is met die teedere verbintenis, welke tusschen
de Christenen en hunnen Heer behoort plaats te hebben, daar zij
ligchaam en geest, welke aan de betrachtning van zijnen wil, moeten
gewijd zijn, aan Hem onttrekt en der ontucht dienstbaar maakt.—
Verder gebruikt de Apostel eene vergelijking van den Israëlitischen
tempel, dat zinnebeeld der Goddelijke woning, ontleend, om hen
met des te meer aandrang te vermanen, om hun ligchaam zuiver
te houden van de ontucht. Hij zegt: *of weet gij niet dat uw
ligchaam een tempel is des Heiligen Geestes, die in U is,
dien gij van God hebt enz.* Hij wilde hen dus door den eerb-
bied voor Gods geest, wiens invloed op hunnen geest zij ontwaar-
den, opwekken tot een Godebehaaglijk gebruik van hun ligchaam en
hunnen geest.

verbieden te huwelijken en willen , dat men zich van spijzen onthoude, die God geschapen heeft tot nuttiging met dankzegging. *Want alle schepsel Gods zegt hij, vers 4, is goed, en daar is niets verwerpelyk met dankzegging genomen zijnde.* Hij schijnt te doelen op het geen MOZES, in zijn scheppings-verhaal, meldt van de spijsze, welke God den mensch tot gebruik aanwees, Gen. I, 29 en IX, 3, en op het geen hij Hoofdst. I, 31 zegt: *en God zag al wat Hij gemaakt had en ziet het was zeer goed.*

PAULUS en PETRUS vermanen de vrouwen tot onderdanigheid aan hare mannen (*p*) en de laatste stelt haar, als een voorbeeld van behoorlijke onderdanigheid, dat van SARA voor (*q*). —

Ook

(*p*) Men zie 1 Cor. XI, 3, 7, 8, 9, alwaar PAULUS doelt op het verhaal van MOZES, Gen. II, 20—23, in verband gebragt met Gen. I, 26, 27; V, 1. Vergelijk 1 Tim. II, 11—14, alwaar hij op hetzelfde verhaal, doch tevens op dat van de verleiding van den man door de vrouw, Gen. III, 6 en volgende, terug ziet. Men zie voorts Eph. V, 22—24, 35 *b*. Colos. III, 18, Tit. II, 5. 1 Pet. III, 1—6.

(*q*) Stalen der door PETRUS, ter aangehaalde plaatze, bedoelde onderdanigheid van SARA, meent H. DE GROOT, te regt, genoeg te kunnen opsporen uit Gen. XII, 5; XVIII, 6; XX, 3, en elders. Een voorbeeld der benaming van Heer door SARA omtrent ABRAMAM gebezigd vindt men Gen. XVIII, 12. Verwonderlijk schoon teekent MOZES, met een enkel woord, de karakters der personen, welke hij sprekende invoert!

Ook de eerstgenoemde Apostel ontleend zijne beweegredenen uit het eerste geschiedboek van MOZES, hetwelk deze ten grondslag voor zijn wetboek legde. Dezelfde les toch schijnt MOZES, Gen. III, 16^b, de Israëlitische vrouwen te hebben willen inscherpen door zijn verhaal: dat God, na de overtreding van het bevel om van den verboden boom niet te eten, aan de vrouw, onder anderen gezegd had: *en voor den man zal uwe dienstvaardigheid zijn (r), en hij zal over u heerschappij hebben.* [volgens de overzetting van den Hoogleeraar VAN DER PALM, wiens aanmerking hier dient vergeleken te worden].

Zoo wordt elders eene drangreden uit MOZES' wetboek ontleend om de zelfwraak tegen te gaan. De Goddelijke uitspraak: *Mij is de wraak en het vergelden*, door MOZES, aangevoerd, in zijn lied, Deut. XXX, 11, 35, neemt PAULUS over Rom. XII, 19. Hij wil daar, dat de onderdrukten onder het oog houden, dat God zich de wraak over het onregt zijnen vereerderen aangedaan, voorbehouden heeft, en men dus niet op den Goddelijken Regterstoel zich zetten mag of wraak uitoefenen over zij-

(r) In dezen zin vat ook DE GROOT de woorden: **וְאֵל אִישׁוֹ תְּשׁוּבָה** op. Vergelijk zijne aanmerking op deze plaats, en die van CLARIUS, VATABLUS, FAGIUS in de Bibl. Crit.

ne onderdrukkers, daar God, naar Zijne hooge wijsheid en regtvaardigheid met hen handelen zal. Dezelfde Goddelijke uitspraak en het daarop volgende gezegde van MOZES (s) wordt, in den Brief aan de Hebr. X, 30 gebezigd, gelijk wij boven zagen (t).

Zoo wordt de zelfwraak door PETRUS verboden, overeenkomstig met de wet van MOZES, 1 Petr. III, 9: aldaar vinden wij eene vermaning, die overeen komt met Levit. XIX, 18: *en vergeldt niet kwaad voor kwaad, of schelden voor schelden, maar zegent daarentegen.* Bij MOZES is het: *gij zult u niet wreken en gij zult niet wrokken tegen de kinderen uwes volks, maar gij zult uwe naasten lief hebben als u zelve, Ik ben de Heer.* verg. Levit. XIX, 34, alwaar deze wet nader zoo verklaard wordt, dat zij ook op den vreemdeling hare betrekking heeft.

JEZUS en zijne Apostelen wijzen, naar de wet van MOZES, de bron der ondeugd aan in de ongeregelde begeerten, driften en neigingen des harten, en dringen gevolgelijk in den geest dier

10. wet

(s) Dent. XXXII, 36: *De Heer zal zijn volk oordeelen, of regt doen.*

(t) In dit zelfde Hoofdst. alwaar met een ander oogmerk, volgens het bijzonder verband, waarin deze plaats in den Brief aan de Hebr. voorkomt, die aanhaling uit Dent. wordt bijgebracht en toegelicht.

wet, bovenal op de reiniging van deze bron der ondeugd aan.

Van hier dat JEZUS volgens Math. XV, 7, 8 en II, 16—20, met terugwijzing op de leer van Jezus, aantoonde dat niets den mensch zedelijk verontreinigt, dan *het geen uit het hart uitgaat* (u); verg. Math. VII, 6, 15, 16, 18—23. Van hier dat Hij, volgens Math: VII, 18, het hart vergelijkt met eenen boom, die naar mate hij goed of kwaad is, ook goede en kwade vruchten voortbrengt. Van hier de zaligsprekingen des Heilands, Math. V, 3—12, waar mede Hij op het hart zocht te werken en hetzelfde te reinigen van booze neigingen en met edele hoedanigheden te bezielen (v); om nu van andere plaatsen te voren reeds aangehaald, als Rom. VII, 7; 2 Cor. VII, 1 en dergelijke, niet te gewagen.

DER-

(u) Zie de breede opheldering van Math. XV, 1—10, boven in het IIe Hoofdst. dezer Afd. alwaar van deze plaats, met een ander doel, is gewag gemaakt.

(v) Men houde wel onder het oog, dat in deze zaligsprekingen gedurige zinspelingen zijn op gezegdens der oude Profeten, die met den geest der Mozaische Wet doordrongen waren, of op derzelver gedrag wordt gedoeld. Men vergelijke hier wederom HERINGA's *Verklaring der Bergrade van JEZUS*, en de plaatsen aldaar bijgebracht, Jes. LXVI, 2. Ps. XXXVII, 11, 18; verg. 9, 10, 20, 22, 28, 29, Ps. XXIV, 1; LXXIII, 1, waarbij nog zou kunnen gevoegd worden Ps. XLI, 2—6, benevens andere.

DERDE DEEL.

*BEPALING DER GRENZEN, BINNEN WELKE HET
BEDOELDE GEZAG DER MOZAISCHEN WETTEN,
IN EENE CHRISTELIJKE MAATSCHAPPIJ,
MOET GEACHT WORDEN BEPERKT TE
ZIJN.*

Na dat wij, in het Eerste Deel dezer Verhandeling, de Goddelijke wetten, door MOZES aan het Israëlitische volk gegeven, zelve in betrekking tot hare bijzondere bedoeling en verschillende aart, van nabij hebben gadegeslagen, en vervolgens in het tweede gedeelte, de uitspraak van JEZUS en zijne Apostelen, aangaande het gezag dier wetten in het Christendom vernomen, en op het zedelijk gebruik door hen, van dezelve gemaakt, gelet hebben, kunnen wij nu gevoegelijk het besluit opmaken, ter bepaling van het gezag, ter beslissing van het geen zedelijk goed en kwaad regt en onregt is, in eene maatschappij van Christenen, het welk aan deze wetten toekomt.

Dat zoodanig zedelijk gezag, in het Christendom, aan dezelve moet worden toegekend, is eene vooronderstelling, welke duidelijk in de vraag des Zeeuwschen Genootschaps ligt opgesloten; dit wordt zoo uitdrukkelijk, gelijk wij zagen,
door

door den Zaligmaker en zijne afgezanten bevestigd en vloeit zoo natuurlijk voort uit den Hemelschen oorsprong, de bijzondere en algemeene zedelijke hedoelingen en strekking dezer wetgeving, dat hier omtrent, mijns bedunkens, geen de minste twijfel overig blijven kan. Maar van welken aart is nu dit zedelijk gezag dezer wetten? Hoe verre strekt het zich uit? Dit is eigenlijk het raadsel, 't welk ten slotte thans behoort te worden opgelost.

Daar het wetboek van Mozes eigenlijk slechts een Israëlitisch wetboek is, en als zoodanig de Christenen niet verbindt, gelijk, door de Apostolische leer, tegen anders denkenden, met de overtuigendste redenen, in het helderste daglicht is gesteld, zoo schijnt het, in den eersten opslag, vreemd, dat nogthans door JEZUS en zijne Apostelen, van deze oude Joodsche wet, bij hun zedelijk onderwijs zoo veel gebruik is gemaakt, en aan het Christendom zulke hooge gevoelens van derzelve voortdurend gezag in de zedelijke wereld worden ingeboezemd. Dit gezag moet behoorlijk worden bepaald en in zijnen aard ontvouwd, zal men in geene ongerijmdheden vervallen, geene verkeerde toepassing van de Mozaische wetten, op onze Christelijke maatschappijen maken, en geene aanleiding geven,

om

om de zoo schoon zamenhangende evangelische leer van tegenstrijdigheid verdacht te houden. Dit gevoelde ongetwijfeld het Zeeuwsche Genootschap en keurde gevolgelijk de vraag: *Welk gezag behoort men toe te kennen aan de Goddelijke wetten, door Mozes aan het Israelitische volk gegeven, ter beslissing van het geen zedelijk goed of kwaad, regt of onregt is, in eene maatschappij van Christenen, der opzettelijke overweging ten hoogste waardig.*

Bij gebrek van eene behoorlijke onderscheiding, van het geen in deze wetten, voor eene Christelijke maatschappij, bruikbaar is of niet, heeft men dikwijls, op eene onredelijke wijze voor het gezag dezer wetten geijverd. Men heeft beweerd, dat zij als van God herkomstig, de beste waren, die gegeven konden worden, en gevolgelijk MOZES burgerlijke wetten, ofschoon zij geene Christelijke Overheid verbonden, echter als de wijste en beste, zoo veel mogelijk, moesten worden nagevolgd, en bij voorkeur, boven Heidensche wetten, ingevoerd.

Deze stelling loopt heimelijk aan tegen de uitdrukkelijke leer van PAULUS, welke wij in het vorige deel dezer Verhandeling overwogen: dat geen Christen verpligt is, de Israëlitische volks-

volkswet op te volgen , en het tegenovergestelde te beweren , eene schadelijke dwaling zij. Welke ongerijmde gevolgen sleept deze zelfde stelling na zich , wanneer zij wordt toegepast op zoodanige wetten , als die de veelwijverij en de echtscheiding , zoo dikwijls de man eenen tegenzin in zijne vrouw gevoelt , veroorloven ; rentheffing bij landgenoten verbieden , den staat alleenlijk op den akkerbouw gronden , de onvervreemdbaarheid der akkers handhaven. Kortom op wetten , die voor de Israëliten , in hunnen voormaligen toestand , allersgeschiktst waren , doch bij andere volken , door wijzere en betere kunnen vervangen worden.

De Mozaische wetgeving schikte zich wijselijk naar de omstandigheden , waarin het oude Israëlitische volk verkeerde , naar de hemelstreek , onder welke hetzelve leefde ; de vruchtbaarheid en ligging des lands , dat dit volk bewoonde , de magt en staatkundige betrekking der naburen , de bijzondere levenswijze , uit den heerschenden akkerbouw voortvloeiende. Van hier het verbod der rentheffing , dat voor geen handeldrijvend volk geschikt zoude zijn. De nabuurschap der Tijriers en Sijdoniers , welke langen tijd , de grootste zoo niet eenige zeemagt

moesten heeten, maakte den zeevarenden handel, voor de Israëliten onnoodig. De ligging des Israëlitischen lands was zoodanig, dat de inwoners door deze naburen, die koren en wijn bij hen zochten, en door de Karavanen van kooplieden die uit Asie en Afrika reisden, en hun andere voortbrengsels der natuur afnamen, hunne waren gemakkelijk slijten konden, ofschoon zij zelve den handel niet dreven. De groote vruchtbaarheid van den Israelitischen grond, leverde zulk eenen overvloed van veldgewassen op, dat de opbrengst van verschillende tienden voor de Leviten, voor de Offermaaltijden, en in lateren tijd, ook voor den Koning, geen ondragelijk bezwaar kon veroorzaken. Eindelijk was de Hemelstreek zoo heet, dat de dronkenschap onder dezelve, de verschrikkelijkste gevolgen had, en dus met zwaarder straffen, dan elders, moest worden beteugeld. Wegens deze heete luchtstreek kon ook het verbod van op den Rustdag vuur aan te steken, aldaar zonder nadeel worden gedaan: insgelijks het verbod van op dien dag spijs te bereiden en te koken, dewijl men wegens de hitte des daags, eerst des avonds de hoofdmaaltijd had; en dus des middags, voor den Rustdag, die met zonnen-ondergaug aanvang, het noodige bereiden kon voor een avond-

maal,

maal, hetwelk den Sabbath tot eenen verkwik-
kelijken feestdag maakte. Ook is het weder in
Palestina, ten tijde van den oogst zoo besten-
dig, dat, het geen in onze noordelijke landen,
soms tijds niet zonder groote schade, kan worden
nagelaten, het oogsten op den gewijdden Rust-
dag aldaar, zonder vrees voor schade, kon ver-
boden worden. Dit alles werd, in de bijzon-
dere wetten van MOZES, waarop ik hier doel,
in acht genomen. Zoo vloeyde de instelling van
de onvervreemdbaarheid der akkers voort uit
de wijze, waarop de Israelitische staat gegrond
werd: uit de inneming des voorheen reeds ge-
bouwden lands, door zulk een groot volk, uit de
verdelging der oude bewoners en uit de daardoor
veroorzaakte mogelijkheid eener gelijke verdee-
ling der akkers onder de overwinnaars, welke
alle hardheid bij zoodanige instelling uit den weg
ruimden. Andere wetten waren ingerigt naar
een bijzonder gevoel van eer en schande, bij de
Israëliten heerschende, bij voorbeeld: die welke
de bloedwraak betreffen. Andere werden nood-
zakelijk gemaakt, wegens hunne meerdere of
mindere gevoeligheid voor de eene of andere
straf, zoo dat, bij voorbeeld, bij hen, slagen
ten afschrik moesten dienen, alwaar, bij een
an-

ander volk, minder tot stil zitten geneigd, gevangenis hiertoe voldoende zou zijn. Zoo zijn er ook die uit de bijzondere zeden des volks, de bij hen heerschende misdaden en derzelve drijfvederen en uit hunne landziekten haren oorsprong ontleenen, doch bij welk ik nu niet langer stilsta (*w*).

Het gezegde dient overvloedig, om den oplettenden te overtuigen, dat men niet, zonder de grootste ongerijmdheid, vele Mozaische wetten zoude kunnen invoeren, in andere, en wel vooral in onze hedendaagsche Christelijke maatschappijen, wier toestand zoo onberekenbaar veel verschilt van dien des ouden volks, aan het welk Mozès zijne wetten gaf. Hieruit volgt tevens de noodzakelijkheid eener behoedzame en juiste bepaling van het eigenlijk gezag, dat volgens de Apostolische leer, en den aard der zaken, ter beslissing van het geen zedelijk goed en kwaad, regt en onregt is, in eene Christelijke maatschappij, aan deze wetten moet worden toegekend.

- Dat dit gezag zeer verschillend moet zijn, naar gelang der verschillen soorten van wetten, die

in

(*w*) Men vergelijke J. D. MICHAËLIS. *Mos. Recht*, 4 *Th. Einl.* § 6, § 8 en het boven verhandelde, I. D. II. Afd. II, en III. Hoofdst.

in het eerste deel dezer Verhandeling zijn aangewezen, valt al aanstonds in het oog,

Het zal dan noodig zijn, *voor eerst* onzen aandacht te vestigen, op dien onderscheidenen aard van het zedelijk gezag dat aan verschillende soorten der Mozaische wetten, in eene Christenmaatschappij, moet worden toegeschreven en vervolgens dit gezag, in eenige bijzonderheden, nader te bepalen.

EERSTE AFDEELING.

Het bedoelde gezag der Mozaische wetten in eene Christelijke Maatschappij, is zeer verschillend, naar den bijzonderen aard der verschillende wetten.

Wij hebben boven reeds gezien, hoe men de wetten van MOZES gevoegelijk schiften kan in plaatselijke voorschriften, tijdelijke verordeningen, wetten naar de bijzondere behoeften der Israëliten geschikt, en zedelijke bevelen, welke voor alle tijden, volken en menschen, gelden. Uit deze onderscheiding vloeit voort, dat sommige dezer wetten, zoo als zij daar liggen, in eene maatschappij van Christenen, onmiddellijk kracht van wet en het hoogste gezag hebben;

andere wederom niet dan in sommige omstandigheden, met wijze voorzigtigheid, verdienen te worden nagevolgd, of slechts eenen zijdeling-schen invloed op het zedebestuur en de regtsbepaling, in eenen Christelijken staat behooren uit te oefenen; andere daarentegen voor, den-zelfen van geen de minste toepassing zijn. Het zal van aanbelang zijn deze denkbeelden hier naauwkeurig te ontwikkelen.

EERSTE HOOFDSTUK.

Aanwijzing van het gezag, het welk aan de algemeen geldende zedelijke bevelen, welke sommige wetten van MOZES behelzen, in eene Christelijke maatschappij, moet worden toegekend.

Er is eene wet in de harten van alle menschen ingeplant, door den Vader der Geesten: wiens wil volmaakt wijs, heilig en goed is, Zij schrijft allen zonder onderscheid, hunne pligten voor, die uit hunne betrekking op den oorsprong van hun bestaan en van alles goeds en uit de verbindtenis, waarin zij staan tot hunne natuurgenoten, overal gelijkelijk voortvloeijen. Zij leert tevens eenen ieder, wat hij aan zichzelf schuldig is uit eerbied voor zijnen Schepper en

ter

ter bevordering van zijn eigen geluk. Zij is de toetsteen van regt en deugd, van alles wat zedelijk goed en schoon, welvoegelijk, liefelijk en edel is. Ofschoon deze wet zoo wel het deel is van den eenvoudigen, zoo hij slechts met redelijke vermogens is begaafd, als van den verlichten wijsgeer, zoo wel van den braven als van den ondeugenden, laat zij zich echter des te luider in het binnenste hooren, naar mate het verstand minder door dwalingen is bedwelmd, het hart minder door onreine driften en neigingen bezoeteld. Hare regte kennis en betrachting, staat in het naauwste verband met de zuivere kennis des Onzienlijken Opperwezens, wiens deugden ten vlekkeloozen voorbeelde, en wiens wil en bestuur ter aansporing en aanmoediging tengoede, ter afschrikking en nederhouding van het kwade dienen moeten. Waar deze zuivere kennis der Godheid verloren gaat, daar nemen woeste begeerten de overhand; daar wordt deze natuurwet op het jammerlijkst verduisterd, op het deerlijkst geschonden. Een diep verval van zeden, berokkend aldaar, steeds toenemend onheil, verderf en ondergang. Zoodanige onkunde en zedeloosheid had, volgens de oudste oorkonden des Bijbels, reeds vroeg, bijna een geheel menschen-geslacht zoo zeer verpest, dat

de

de Opperheer der wereld , naar Zijne ondoorgrondelijke wijsheid , eene algemeene verdelging over hen besloot. Doch het behaagde Hem tevens , volgens Zijne gadelooze ontferming , de krachtadigste middelen te beramen , om redelijke denkbeelden , aangaande de Godheid en de regte wijze van Haar te vereeren door reine deugdbetrachting , onder het nakroost van den vromen NOACH , die , als eene heldere star , in de duisternis , met zijn gezin was gespaard , te bewaren , te vermeerderen en te verspreiden. Van hier , in vervolg van tijd , de roeping van ABRAHAM uit Mesopotamie naar Canaan , en de buitengewone leiding en vorming van dezen held des geloofs , der godsvrucht en der deugd : hoedanige leiding ook aan ISAAC , JACOB en JOSEF zoo verwonderlijk ten deele viel , en die zulk eenen beslissenden invloed had op de godsdienstige en zedelijke opvoeding van het gansche stamhuis van dezen gunsteling des eenigen waren Gods. Het zelfde Goddelijke doel straalt door in de lotgevallen van MOZES , dien uitstekenden leidsman en wetgever der Israeliten , en in hunne wonderdadige verlossing door hem , uit de Egiptische slavernij. En het was met dezelfde bedoeling , ter handhaving der zaak van echte Godsdienst en goede zeden , dat

God;

God, met deze afstammelingen van **ABRAHAM**, eeuwiglijk zulk een bijzonder volksverdrag aanging bij de wetgeving op Sinai, als boven in het breede is ontvouwd (x).

Door deze buitengewone inrigting werd een gansch volk bij uitstekendheid dienstbaar aan de verre uitziende oogmerken des Alwijzen, om met de kennis van Hem en Zijne dienst, die van de zuivere zedenwet, onder het menschedom levendig te houden, aan te kweeken, hoe langs hoe meer op te helderen en uit te breiden. Uit dit oogpunt moeten wij de zedelijke voorschriften en de wetten van **MOZES**, zoo overvloedig voor handen, beschouwen, om over derzelve bijzonderen aard en het gezag, dat hun, in eene Christelijke maatschappij, toekomt, wel te oordeelen. Het zijn algemeen geldende voorschriften, die niet slechts op de natuurwet ten duidelijkste gegrond zijn, maar ook, met het baarblijkelijk doel ter handhaving van de regten van godsdienst en deugd op de wereld, door den Schepper onzer natuur, den Vader des ganschen menschedoms, in de grondwet des aan Hem gewijden volks zijn afgekondigd, en onder zijnen invloed, door **MOZES**, in het

(*) I. D. I. Afd. I. en II. Hoofdst.

het Israëlitisch wetboek overal ingeweven. Deze zedelijke bevelen dus, die als loutere natuurwetten, tot welker onderhouding alle menschen even zeer verplicht zijn, reeds uit haren eigenen aard, een onmiddelijk verbindend gezag, in eene maatschappij van Christenen bezitten, ontleenen nog hooger aanzien van haren Goddelijken oorsprong en het verheven doel, waartoe zij van Godswege, den Israeliten gegeven zijn. Of levert deze Goddelijke oorsprong geenen waarborg op voor de onfeilbaarheid der zedelijke grondbeginsels door deze Mozaische wetten ingeboezemd? Wie kende de wet der natuur en derzelve drijfvederen zoo juist, als Hij, die des menschen geest in zijn binnenste vormde? En op welken Wetgever kan men zich veiliger verlaten dan op den Heiligen en Volmaakten, die, ook in het geven Zijner wetten, Zijne deugden niet verlochenen kan? Menschelijke zedeleer moge dikwijls falen, op bedriegelijke gronden gebouwd worden, op verschillende en geheel tegenstrijdige wijze, door verschillende wijsgeeren en zedeleeraars worden voorgesteld; zij mogen soms maar al te duidelijke kenmerken dragen van de kortzigtigheid van het verstand en derzelve verbastering van het hart zelfs der voortreffelijkste zedemeesters; geene dooling,
geene

geene misvatting , geen twijfel , geen vlek van dien aard kan men , of laat mij liever zeggen , mag men vooronderstellen in de Goddelijke zedewetten , door MOZES beschreven , wanneer men eens van derzelve hemelschen oorsprong overtuigd is. En hadden deze wetten niet slechts de zedelijke beschaving der Israëlitcn , maar ook langs dezen weg , die van de overige volken der aarde ten doel ; welk een hoog gezag en verheven aanzien behooren zij dan niet , in eene Christelijke maatschappij te hebben ? Ofschoon zij uit haren eigenen aard reeds zoo veel eerbiedwaardig zijn , vereischen zij daar en boven een onbepaald vertrouwen , de diepste hoogachting en onderwerping , als algemeene grondslagen van zedelijkheid , op welke de stempel der Goddelijke goedkeuring is gedrukt , en die , ook als Goddelijke bevelen , genoegzaam onmiddelijk , het Christendom raken. En dat zij ook als zoodanige , door JEZUS en zijne Apostelen werden beschouwd , blijkt duidelijk uit hunne bovenaangehaalde verklaringen omtrent het gezag dezer wetten , en uit het gebruik , hetwelk zij er van maakten , als van Godspraken , wel in de eerste plaats tot de oude Israëlitcn gerigt , maar tevens ook regtstreeks het gansche menschdom betreffende.

Zulk

Zulk een uitgebreid gezag, van dien Goddelijken aard en oorsprong, van dien regtstreekschen invloed op de regts- en zedeleer, moet dan aan de wet der Tien Geboden, en aan zoo vele andere wetten, die, gelijk wij te voren zagen, algemeen geldende zedelijke bevelen bevatten, ofschoon zij den Israëlitien met een bijzonder oogmerk gegeven zijn, in eene Maatschappij van Christenen worden toegekend.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Onderzoek naar den bijzonderen aard van het zedelijk gezag, hetwelk aan de overige wetten van Mozés toekomt.

Van eenen geheel verschillenden aard is het gezag der Mozaische wetten, welke naar de bijzondere behoeften des ouden Israëlitischen volks waren ingerigt, en uit hunne bijzondere betrekkingen en de omstandigheden, waarin zij op verschillende tijden en plaatsen verkeerden, voortvloeiden; kortom, die slechts tijdelijke, plaatselijke, nationale verordeningen bevatten. Voorbeelden der wetten van deze soort zijn in het I. Deel dezer Verhandeling reeds aangevoerd, en ter opheldering van derzelve aard is, dunkt mij, voldoende hetgeen ik aldaar en

aan het hoofd van dit III. Deel heb opgemerkt. Het is nu slechts de vraag: hoedanigen invloed dezelve behooren uit te oefenen, onder Christenen op hunne zedeleer en wetgeving?

Er zijn onder deze soort eenige, welke zoo duidelijk slechts voor eenen bepaalden tijd gelden, of in het Joodsche land of in de Arabische woestijn eeniglijk te huis behooren, dat het ongerijmd zoude zijn, een oogenblik te twijfelen, of zij elders niet geheel onbruikbaar zouden zijn. Ook zijn er, die blijkbaar zoo geheel onafscheidelijk met de oude geschiedenis der Israëlieten zamenhangen, dat niemand ligt in verzoeking zal geraken, om dezelve ooit eenigzins op eene andere maatschappij toe te passen. Dan er zijn andere, die somtijds met vrucht zouden kunnen worden overgenomen of nagevolgd, en ten voorbeeld of ter leering dienen. Bepalen wij bij deze onze aandacht.

Deze wetten zijn van dien aard, dat zij niet zoo geheel eeniglijk voor den toestand der Israëlieten, in vorige tijden, voegen, of er kunnen ook bij andere volken en in andere tijden, soortgelijke omstandigheden plaats vinden, op welke dezelfde grondregels van regt of zedelijkheid moeten worden toegepast.

Het is wel zoo , dat deze Israëlitische volks-
wetten voor geene Christen maatschappij ver-
bindend zijn. Dit zijn zij evenmin , als de wet-
ten van Solon , van Lijcurgus of de Romeinsche ,
voor andere volken en staten , dan voor welke
zij eigenlijk gegeven zijn , verpligtend kunnen
gerekend worden. En deze aanmerking geldt ,
niet slechts voor deze soort van wetten , welke
wij thans beschouwen , maar voor het gansche
wetboek van MOZES. Want , ofschoon wij in
hetzelve meer algemeen geldende zedelijke voor-
schriften , van andere , meer nationale , duide-
lijkheidshalve , ter opheldering van derzelve
verschillend aanzien en gebruik in het Christen-
tendom onderscheiden , zoo behooren toch , ei-
genlijk gesproken , de eerste zoo wel als de
laatste tot de Israëlitische volkswet. Dit is door
velen in het helderste daglicht gesteld , en valt
bij eene aandachtige beschouwing van dit wet-
boek zelf en der geheele geschiedenis dezer wet-
geving , aanstonds in het oog. De gansche wet-
geving op Sinai geschiedde toch bij wijze van
een volksverdrag , hetwelk de God der gansche
aarde slechts met de Israëlitische stammen aan-
ging , op dat die Hem tot een eigendom zou-
den zijn uit alle volken. De afkondiging der
grondwet werd door Jehova zelve ingerigt tot
dat

dat volk alleen, 't welk Hij uit Egijptenland; uit het diensthuis had uitgeleid. Ook in de bijzondere wetten wordt dit volk eeniglijk aangesproken. Insgelijks in de redevoeringen door MOZES ter inscherping en handhaving der Goddelijke inzettingen gehouden (y). En het gansche wetboek is ten duideljkste naar de omstandigheden van dit volk geheel en al geschikt, gelijk ook door anderen opzettelijk en overtuigend is aangetoond.

De wet van MOZES was dan slechts wet voor dit volk, niet voor andere volken, niet voor het Christendom onder verschillende volken verspreid. Van hier dat PAULUS ook met ronde woorden beweerde, dat de Christenen tot de onderhouding dier wet niet verplicht waren. Hij maakt wijselijk geene uitzondering van sommige gedeelten, wanneer hij van dit ontslag der Christelijke gemeenten van deze wet spreekt. MOZES wetgevend gezag kon noch mogt bij Christenen gelden, maar eeniglijk dat van JEZUS CHRISTUS.

Ofschoon dit nu, volgens de uitdrukkelijke leer van den Apostel PAULUS, op den aard der zake gegrond, alzoo zij, volgt echter hier uit geenszins, dat van de Mozaische wetten, zelfs van

(y) Volgens het Boek Deutr.

van die , welke geene louter zedelijke bevelen behelzen , in eene Christelijke maatschappij geen het minste gebruik zoude kunnen of mogen gemaakt worden ter opheldering der regts- en zedeleer ; dat zij althans geen gezag hoe- genaamd ten dien einde zouden hebben. Ook PAULUS leidt deze gevolgtrekking uit zijne zoo even gemelde stelling niet af. In tegendeel , hij schrijft aan deze wetten eenen zedelijken zin en bedoeling toe , welke dezelve van eene uitste- kende nuttigheid kan doen zijn voor de zedelij- ke onderwijzing en vorming der Christenen ; en maakt'er zulk een gebruik van , dat hij , door zijn eigen voorbeeld , derzelve Goddelijk gezag ten dezen opzichte staft. Hij volgt hierin het voetspoor van zijnen Meester , die zijne leerlin- gen tot den geest dezer Goddelijke wetten leerde doordringen , en reeds , door zijn onderwijs ge- toond had , hoe voortreffelijk dezelve , ter op- heldering van recht en deugd , konden dienstbaar gemaakt worden , en van welk eenen aard dat gezag ware , 't welk dezelve ten dien einde al- toos zouden behouden. In het tweede deel mij- ner Verhandeling meen ik dit een en ander door overvloedige proeven te hebben gestaafd.

Hier wil ik nog slechts opmerken dat , vol-
gens

gens deze leerwijze van JEZUS en zijne Apostelen, zoodanig zedelijk gebruik kon worden gemaakt ook van die soort van Mozaische wetten, over welke ik thans spreek; zelfs van zulke welke daartoe soms het minst dienstbaar schijnen: bij voorbeeld, van de spijs- en reinigingswetten, en die welke de zinnelijke plegtigheden der Godsvereering betreffen. Het strijdt niet met de afschaffing van het Israëlitische wetboek, dat aan hetzelfde, nu nog zulk een gezag wordt toegeschreven. Dat afgeschafte wetten, al hoe wel zij niet verbinden, echter van uitstekenden dienst kunnen zijn voor de beoefening van het regt, en, wegens de beproefde wijsheid en ervaring waarop zij 'gegrond zijn, somwijlen groot gezag en aanzien verdienen, bij het onderzoek naar regt en plicht; hiervan strekken de Romeinsche wetten, door onze regtsgeleerden zoo vlijtig beoefend, in onze hedendaagsche maatschappijen, ten levendigen voorbeelde. En zou men niet soortgelijke achtbaarheid, ja eene veel hoogere, in eene maatschappij van Christenen, moeten toekennen aan de Goddelijke wetten, door MOZES eertijds den Israëliten gegeven? (z) Ook in zoo verre zij geene algemeene voorschriften der

ze-

(z) *Memorabilis Mozaicarum et Romanorum legum collectio* ex Bibliotheca P. FITHAEI J. C., inserta est Priori Volumini Tractatum Bibl. S. Criticorum Sacr. Tomo VIII.

zedewet bevatten; maar verordeningen uit de Godsregering voortvloeiende en naar hunne bijzondere behoeften en toestand berekend? Er valt toch geen twijfel aan, of zij waren de beste, die in zulke omstandigheden, als waarin de Israëlitien verkeerden, zouden kunnen gegeven worden. Daarvoor staat ons hunnen Goddelijken oorsprong en de verhevene wijsheid van MOZES borg. Maar dit is ook, door de schranderste en geleerdste navorschingen, uit den inhoud dezer wetten zelve, heden ten dage, in het helderste daglicht gesteld. De wetten van deze soort kunnen dus ook, met onberekenbaar veel vrucht, geraadpleegd worden in eene Christelijke maatschappij, ter opsporing der zuivere beginselen van regt en zedelijkheid, welke daarin verholen liggen; al moeten zij ook, wegens hemelsbreed verschil van omstandigheden en behoeften, thans door geheel andere vervangen worden. Doch zij mogen niet dien regtstreekschen invloed uitoefenen op de beslissing van het geen zedelijk goed en kwaad, regt en onregt is, welken men aan de loutere natuurwetten toekennen moet. Haar gezag is van eenen geheel anderen aard. Zij laten zich slechts dan behoorlijk toepassen, wanneer men, door zorgvuldig te letten op het verschil in tijden, om-

stan-

standigheden , Godsdienst , Staats-inrigting , zeden en gewoonten , zich in staat gesteld heeft , om het bruikbare en voorbeeldige in die Israëlitische wetten , wel te onderscheiden van het geen niet ten voorbeelde dienen kan en geheel onbruikbaar is , in den tegenwoordigen toestand der Christenen . Het is hier boven al meer de geest of bedoeling dan de letter der wet , die het gewenschte licht verspreiden moet en eene beslissende stem heeft , wanneer het op het onderzoek van regt en zedelijkheid aankomt . Wil men heerlijke proeven van wetgevende wijsheid , die in moeilijke gevallen den weg aanwijzen voor Christen-wetgevers en zedeleeraars , ter juiste beoordeeling van het geoorloofde en ongeoorloofde , men zal ze hier overvloedig vinden .— Daar deze wetten de zorg voor de goede zeden des volks met de in achtneming van het belang van den Staat , op de schoonste wijze vereenigen , en MOZES door alle zijne inrigtingen getoond heeft , volksdeugd en volksgeluk op menschendeugd en menschengeluk te willen gronden , en gezuiverde Godsdienstige denkbeelden en gevoelens ter bevordering van dat einde zocht dienstbaar te maken , wordt men , door zijn gansche wetboek heen , gedurig op het treffendst verrast , door heldere stralen van de reinste zede

deleer en het zuiverste regt. Door deze wordt men somtijds daar, alwaar men zulks het minst verwacht, opmerkzaam gemaakt op kleine bijzonderheden, welke van het grootste aanbelang voor de zedekunde zijn, doch maar al te dikwijls worden over het hoofd gezien. De oudheid en vreemdheid dezer Israëlitische volkswetten geeft hier aanleiding tot vele ongewone inzigten, en haar Goddelijke oorsprong zet aan de zedelijke leeringen, die in haar liggen opgesloten, dezelfde achtbaarheid bij, welke de meer openlijke uitspraken der zedewet daarvan ontleenen. Houdt men nu hierbij tevens weder in het oog, dat de Goddelijke wetgeving van Mozes ten verheven doel had: de oprigting van eenen staat aan de dienst des eenigen waren Gods gewijd, ter wering der onder het menschdom alom heerschende afgoderij en zedeloosheid en ter verspreiding der echte Godsvereering en deugdbetrachting, ook onder andere volken; zoo hebben deze Staatswetten van Israël, welke met dat doel in het schoonste verband staan, ook deswegens eene geheel bijzondere strekking tot opluistering der ware grondbeginselen van regt en zedelijkheid. De wijsgeerige beoefening dezer oude volkswetten, moet gevolgelijk tot dat einde een licht verspreiden, hetwelk geen ander

der wetboek der oudheid immer verschaffen kan. Deze Israëlitische wetten zijn zoo zeer doorweven met zedelijke leeringen, vermaningen en drangreden, dat men, bij de naauwkeurige beschouwing van derzelver verzameling, in twijfel geraakt, of die niet meer den naam van *Godsdienst en Zedeleer*; dan dien van *Wet* verdienen: een twijfel, die niet weinig wordt gesterkt door de Hebréeuwsche benaming (תורה), maar vooral door de wijze, waarop de gewijde Schrijvers, bij voorbeeld de Dichter van den XIX. en den CXIX. Psalm, de vermelding der Goddelijke inzettingen en regten met die van Gods onderwijzing en leiding op den weg der godsvrucht en der deugd, géwoon zijn onafscheidelijk zamen te hechten. Dit Goddelijk verband tusschen de vereering van Israëls Bescherm-God, 's werelds Schepper en Heer, het doen van Zijnen wil, goede zeden en burgerpligt gelegd, wijzigt het gezag dezer wetten voor eene maatschappij van Christenen in dier voege, dat zij hier moeten geeerbiedigd worden als onfeilbare gidsen, ter aanwijzing van velerlei burgerdeugd, uit soortgelijke grondbeginselen, schoon op verschillende wijze te beoefenen, en als heldere leid-starren ter bevordering van menschelijkheid en godsvrucht, naar JÉZUS zin en bedoeling. Uit dit

oog-

oogpunt werden zij ook door den Heer zelven en Zijne afgezanten beschouwd, gelijk blijkt uit het reeds aangewezen gebruik, door hen van dezelve gemaakt.

TWEEDE AFDEELING.

Nadere bepaling der bijzonderheden, tot welke zich het bedoelde zedelijke gezag der Mozaïsche Wetten, in eene maatschappij van Christenen uitstrekt.

In de vorige Afdeeling, gaf ik eene algemeene beschouwing van den verschillenden aard van het zedelijke gezag, hetwelk de beide hoofdsorten, waarin men de Goddelijke wetten van MOZES onderscheiden kan, in eene Christelijke maatschappij behooren te bezitten. Op dezen grondslag zal ik nu gevoegelijk een meer bijzonder onderzoek naar de eigenlijke onderwerpen, tot welke zich dit gezag uitstrekt, kunnen in het werk stellen. Dit onderzoek schijnt mij van zelf te zullen leiden tot nadere opheldering en bepaling van dit gezag.

Uit het te voren gezegde, meen ik deze gevolgen te mogen afleiden. *Voor eerst*: dat aan de Mozaïsche wetten het gezag toekomt ter be-
pa-

paling van zuivere algemeene grondbeginselen van regt en deugd, waarop eene maatschappij van Christenen moet gevestigd worden. *Ten tweede*: dat het Mozaïsche wetboek vele bijzondere wetten bevat en leeringen, die, naar den aard der verschillende omstandigheden, in eene Christen maatschappij, behoorlijk gewijzigd ten onfaalbaren rigtsnoer dienen, ter bepaling van bijzondere regten en pligten.

EERSTE HOOFDSTUK.

Aan de Mozaïsche Wetten komt het gezag toe ter bepaling van zuivere algemeene grondbeginselen van regt en deugd, waarop eene maatschappij van Christenen moet gevestigd worden.

Door JEZUS onderwijs en dat Zijner Apostelen voorgelicht, leeren wij de wet van MOZES uit een allerbelangrijkst oogpunt beschouwen, in zoo verre zij eenige algemeene grondslagen van regt en deugd aan de hand geeft, waarop eene Christelijke maatschappij behoort gevestigd te worden, en die vruchtbaar zijn in de heerlijkste gevolgen.

In de eerste plaats moet hiertoe gebragt worden, het beginsel van liefde jegens God en menschen.

schen. Dit grondbeginsel, 't welk door 's Heilands aanwijzing de aandacht wijd en zijd naar zich getrokken heeft, en nu zoo duidelijk in MOZES wet is opgespoord, moest volgens het Christelijk onderwijs, niet slechts aangemerkt worden als de voorname grondslag, waarop die wet en de daaruit afgeleide Godsdienst en zedeleer der oude Israëlitische Profeten was gevestigd, maar ook als de krachtigste drijfveer voor het gansche menschedom, tot zoodanige deugdbetrachting waarmede het echte levensgenot, of bestendig heil, voor dit en het volgende leven, in onafscheidelijk verband staat. Deze hoofdwet, welke tot den geest des Mozaischen wetboeks behoort, wordt dan ook door de Apostelen ten duideliĳkste op de gansche Christenheid en de bijzondere gemeenten toegepast. Gods- en menschenliefde, zie daar de veel vermogende beweegreden, welke zij in werking zoeken te brengen, om al wat goed en loffelijk is te bevorderen. Zie daar een bron van allerlei Christelijke deugd, die dan ook in eene maatschappij van Christenen mildelijk behoort te vloeijen. Zie daar eene wet van MOZES, uit haren eigenen aard van kracht voor zulk eene maatschappij, en daarenboven nog door het Goddelijk gezag van JEZUS en Zijne gezanten

uit-

uitdrukkelijk bekrachtigd. Zij behoort onder die wetten, in welke het doel om der Israëli-ten volksdeugd en geluk op menschen deugd en geluk te gronden, duidelijk doorstraalt. Zij heeft de in het oog loopende strekking, om het gansche geslacht der menschen als één Godsgeslacht, aan den Hemelschen Vader, die tot heil der wereld, zich Israel tot een eigen volk verkoos, en onder elkanderen, als zijne kinderen, leden van een en hetzelfde groote gezin, met banden der teederste verknochtheid en welwillendheid te verbinden. Daar zij geen schijn-maar wezenlijk en bestendig geluk alom wil bevorderd hebben, en dit geluk van goede zeden ten eenemaal afhankelijk rekent, daar zij het onrecht als liefdeloosheid wraakt en regtvaardigheid voorschrijft, daar zij vriend en vijand omvat, zonder de bijzondere regten en het ware belang van een eenig mensch te kwetsen, en hare beoefening in het naauwste verband staat met de hoogste zielenvrede, het zuiverste vergenoegen, kortom daar zij hoogst redelijk, zedelijk en algemeen nuttig is; past zij voor alle maatschappijen, en voegt zij bij uitnemendheid voor eene Christelijke. Deze toch moet aangemerkt worden als eene vereeniging van menschen, welke, naar de bevelen des Verlossers,

op

op Zijnen last, door Zijne leerlingen; der gansche wereld ter onderhouding aanbevolen, hare maatschappelijke regten en pligten zoekt te bepalen, en met die der bijzondere personen over een te brengen; doch tevens ook die van andere maatschappijen en derzelver leden hierbij niet uit het oog wil verliezen. En hoe zou zij dit oogmerk beter kunnen bereiken, dan door dien grondregel der Mozaïsche wet: *Hebt God lief met geheel uw hart, met geheel uwe ziel en met al uw verstand, en uwe naasten als uzelfen*, den haren te maken, met wijsheid op alle hare inrigtingen, wetten en zedelijke voorschriften toe te passen. Dien grondregel volgende, zal zij de dankbare vereering des Opperwezens, op de zuivere kennis van Hem, Zijne deugden en weldaden zoeken te gronden, en alzoo volvaardigheid tot het doen van Zijnen wil, uit eene aan Zijne liefde beantwoordende wederliefde, trachten te bevorderen. Welk eene krachtige drijfveer tot zulk eene behandeling der medemenschen en zoodanige deugdbetrachting, als den Hemelschen Vader den Volmaakten welgevallig is, wordt hier door tevens in beweging gebracht. Zoo moet de menschenliefde uit de liefde jegens God voortvloeijen. En deze menschenliefde, welker toetsteen eene verstandige

eigenliefde is, hoe is zij de vruchtbare moeder van eene gereede, blijmoedige volvoering dier verschillende pligten, welke men, in zoo velerlei uiteen loopende betrekkingen des maatschappijliken levens, jegens malkanderen heeft in acht te nemen? Zoo volgt dan, uit den aard der zake, dat men aan de Mozaische wet het gezag moet toekennen, om dit achtbaar grondbeginsel te doen eerbiedigen in elke Christen maatschappij. En ook door JESUS en Zijner Apostelen getuigenis wordt dit haar gezag boven alle bedenking gesteld en van Gods wege gehandhaafd.

Ik ga over tot eene tweede hoofdwet van MOZES, die geen minder belangrijk beginsel van regtvaardigheid en goede zeden voorstelt. Zij is deze:

Men moet zich de heiligheid of zedelijke volmaaktheid des Opperwezens ter navolging voorstellen. De Goddelijke vermaning: *Zijt heilig, want Ik de Heer uw God ben heilig* (aa), tot de Israëlitische gemeente, eertijds geschied en door den Apostel PETRUS voor Christenen overgenomen, zal toch, volgens het verband waarin dezelve voorkomt, en in MOZES wetboek, en in

(aa) Levit XIX, 1, 2.

den brief van **PETRUS**, in geenen anderen zin kunnen worden opgevat. Zij wordt ten grondslag gelegd van vele zedelijke voorschriften, zoo wel door **MOZES** als door **PETRUS**, en door den laatsten ook, in dien zin, toegepast met deze woorden: *Gelijk Hij die u geroepen heeft heilig is, zoo wordt ook gij zelve heilig in al uwen wandel.* Gods deugden een voorbeeld voor menschen: dit is dan de algemeene stelregel in deze vermaning begrepen, ofschoon dezelve in het wetboek van **MOZES** nog in bijzonder verband wordt gebragt met instellingen en voorschriften, die eigendommelijk bij het oude Israëlitische volk te huis behooren, alhoewel zij tevens eene zedelijke bedoeling hebben (*bb*). — Ook deze stelregel is van het uiterste gewigt in eene Christen maatschappij, ter bereiking van haar doel: de vestiging van het algemeen en bijzonder welzijn op waarlijk goede zeden. Niet alles toch wat den naam van goede zeden draagt, verdient denzelfden. Hoe verre loopen niet dikwijls de gedachten der wijsgeeren over het geen de zedelijkheid vordert, toestaat of

12.

ver-

(*bb*) Bij v. Levit. XIX, 5—8, 9, 10, 19, 20—22, 23—25, 26—28, 30—31. Verg. H. XI. alwaar deze vermaning in betrekking tot de wetten, omtrent de onreine dieren voorkomt v. 44, 45. Verg. **PERPONCHERS** *Aanm. op de Bijbeloverz.* van **MICHAELIS** te dezer pl, en bij het XIX. H.

verbiedt, uiteen! Hoe moeilijk wordt de betrachtting van vele pligten, wanneer men geen volmaakt voorbeeld kent, naar het welk men zich vormen kan, of hetzelfde uit het oog verliest. Hoe veel gemakkelijker valt het den waren aard der liefde, zoo als zij met allerlei deugd in onafscheidelijke betrekking staat, te beschrijven, dan te doen gevoelen. Hier is een Goddelijk voorbeeld noodig. En dit ideaal van zedelijke grootheid en volmaaktheid, wordt in het wetboek van MOZES niet vergeten en daar uit in de Christelijke leer overgenomen. JEHOVA, der Israëliten Bescherm-God, 's werelds Schepper en Opperheer wordt, ten dien einde in den luister Zijner deugden, door MOZES bekend gemaakt, op dat Hij niet alleen gekend en geëerbiedigd, maar ook in zoo verre dit den mensch, die oorspronkelijk naar Gods beeld gevormd werd, mogelijk is, zoude nagevolgd worden.

De Godspraak : *Gij zult heilig zijn, want Ik de Heer uw God ben heilig*, maakt ons opmerkzaam op die verhevene bedoeling der geschiedenis, door dien grooten Profeet, dien Wetgever en grondlegger van den Israelitischen Staat geboekt. Uit dit oogpunt moeten wij dan ook het verhaal der schepping van den mensch naar het Goddelijk beeld beschouwen. Tengevol-

volge van dien aanleg, behoorde dan ook de mensch in zijn gedrag het beeld van zijnen Schepper ten toon te spreiden. Ter bevordering van dit doel moest bij uitnemendheid dienen de heerlijke voorstelling der Godheid, zoo als die door Mozes duidelijk werd aangevoerd in de geschiedverhalen welke hij ten grondslag van zijn wetboek legde. Hoe worden Gods deugden in 's werelds schepping en in zijne handelwijze met het eerste menschen-paar, met de daarop volgende geslachten en met den Stamvader des Israëlitischen volks, hier op het luis-terrijkst voor het oog des aandachtigen beschouwers, als in de fijste trekken zichtbaar! Dit zelfde verdient gezegd te worden van de verdere geschiedenis der verlossing van Israël uit Egijpte en der bijzondere leiding van dit volk onder Mozes bestuur.

En de geschiedenis der wetgeving zelve met al wat daartoe behoort is zoo ingerigt, dat men gedurig wordt opgeleid tot erkenning der zedelijke volmaaktheden des hemelschen Wetgevers, welke in zijne wetten en bewind doorstralen en ten krachtigsten aangedreven ter beoefening dier reine deugden, welke in dit Goddelijk voorbeeld zoo helder schitteren (cc).

Welk

(cc) Zie bij v. Exod. XIX, 4; XXXIV, 5, 7; Levit. IX, 44,

Welk een belangrijk grondbeginsel is dan dit, hetwelk in deze wet als een grondzuil van regt en goede zeden wordt vastgesteld: dat men zich naar zulk een deugden beeld vormen moet: *heilig moet zijn gelijk God heilig is.*

Hoe vruchtbaar wordt dit grondbeginsel der Mozaische wet ter bevordering van de reinste deugd-betrachting, in eene maatschappij van Christenen, wanneer men de verdere openbaring aangaande Gods deugden zoo als die uit de Schriften des Ouden- en op het volkomendst uit die des Nieuwen Verbonds, kenbaar worden, aan MOZES leer aanknoopt en deze met die overeenbrengt en daaruit opheldert. Door eene behoorlijke beschouwing toch van dit Goddelijk voorbeeld, wordt al wat mensch heet, en geen ongevoelig hart in den boezem omdraagt, ten krachtigsten aangespoord tot al het geen niet in schijn maar in waarheid regtvaardig, goed, edel is. Dit doorzag PETRUS toen hij de Goddelijke vermaning, door MOZES gegeven ter opwekking der Israëlitén tot navolging van Gods he-

44, 45; XVIII. 5—6, 21, 24—26, 30; XIX, 32—37; XXV, 17; XYVI. 44, 45; Deut. I, 31—33; IV. 5—9, 29—31, 32—40; VI, 20—25; VII. 7—10; VIII, 2, 3, 6, 41—48; IX, 4—6; X, 12—22; XV, 4—6, 9, 10, 15, 18; XVIII, 12; XXIV, 4, 15, 18, 19, 22; XXIX, 1—3; XXXII, 1—13; XXXIII. 2—4, 9, 10.

heiligheid in hun zedelijk gedrag, den Christenen voorhield en aldus op hen toepastte: *Als gehoorzame kinderen wordt niet gelijkvormig der begeerlijkheden die te voren in uwe onwetenschap waren: maar gelijk Hij, die u geroepen heeft, heilig is, zoo wordt ook gij zelve heilig in al uwen wandel, daarom dat er geschreven is: zijt heilig, want Ik ben heilig* (dd). Van hier dat ook PAULUS en JOHANNES zoo zeer aandrongen op die zelfde navolging der heerlijke deugden des hemelschen Vaders, inzonderheid van zijne liefde (ee). Van hier dat JEZUS zelf zijne zedeleer op dit grondbeginsel door MOZES reeds gelegd bouwde, en zich in zijne bergrede aldus hooren liet: *Wees dan gijlieden volmaakt gelijk uw Vader, die in de hemelen is, volmaakt is*. En waartoe door de Christelijke leer, de navolging des Zaligmakers zelve als het beeld des onzienlijken Gods aanbevolen, zoo het niet zij, om het uitstekendst voorbeeld van menschelijke deugd te verschaffen, waar door het voorbeeld des hemelschen Vaders zelve in al deszelfs heerlijkheid, helderder dan ooit, als voor het oog der menschen wordt ten toon gespreid,

(dd) 1 Br. 1 H. v. 34—16; verg. H. II, 9.

(ee) Eph. V, 1, 2; verg. IV, 23, 24; Col. III, 9, 10; Joh. I, 5—7; IV, 7—12.

spread ; en om alzoo dat zelfde grøndbeginsel bij de wetgeving op Sinai reeds vastgesteld: *dat men heilig moet zijn gelijk God heilig is*; de uitgebreidste en schoonste werking onder het menschdom te doen erlangen.

Behoef ik meer te zeggen om de onontbeerlijkheid van dit grøndbeginsel voor eene Christelijke maatschappij te doen gevoelen? om deszelfs belangrijken invloed op allerlei maatschappelijke en bijzondere deugd aan te wijzen? om het Goddelijk gezag, 't welk aan de Mozaische wetten ter bepaling van dit zuivere beginsel van de reinste zeden, ook door Christenen in hunne maatschappelijke vereenigingen, moet worden toegekend, op te helderen en te staven?

Ik acht het noodig *eindelijk* nog stil te staan bij een *derde grøndbeginsel* van het uiterste belang voor de Christelijke zedekunde, 't welk ons door de Israëlitische grondwet wordt ingescherpt. Het is dit: *dat men zijne begeerte tot niets dat ongeoorloofd is mag uitstrekken.*

In het Eerste Deel dezer Verhandeling, heb ik reeds opgemerkt, hoe de wet van niet te begeeren hetgeen eenen ander toekomt, of, geen voedsel te geven aan eenige opkomende begeerte
naar

naar eens anders eigendom, maar zulk eene begeerte door godsvrucht en redegebruik te verfoeijen en te vermijden, op diepe menschenkennis gegrond is, het kwaad in de beginselen zoekt voor te komen of te keer te gaan. Deze wet moge zich tot weinige hoofd-bijzonderheden, welke de eerbiediging van eens anders regt van eigendom betreffen, opzettelijk bepalen, en daarbij, gelijk bij de keuze der overige geboden, die hier als grondwetten van Staat voorkomen, de bijzondere aard en toestand der Israëliten door den Goddelijken wetgever, wijselijk zijn in acht genomen; wij worden echter door dezelfde wet, tevens van ter zijde opmerkzaam gemaakt op de hoofdbronnen der ondeugd: kwade begeerlijkheid, booze neigingen, driften, lusten.

Wij vinden hier eenen algemeen geldenden zedelijken grondregel van de uitgebreidste nuttigheid, slechts op bijzondere gevallen toegepast. Deze grondregel moet elken aandachtigen beschouwer dezer wet, die tevens zijn eigen hart gadeslaat, helder dunkt mij, in de oogen blinken. Onze eigene natuur toch leert ons, dat onze begeerten van welken aard die ook zijn, wanneer zij worden gevoed, allengskens zulk eene sterkte erlangen, dat wij branden van

ver-

verlangen om ons het begeerde genot te verschaffen. Wij gevoelen dus van welk belang de behoorlijke regeling en intooming onzer begeerten zijn. Wij beseffen dat deze wet, ofschoon zij bijzonder de hartstogtelijke begeerte naar het geen onzen medemensch toekomt verbiedt, op den boven genoemden veel omvattenden grondregel rust: dat men alle opkomende begeerte naar al wat ongeoorloofd is moet tegengaan, en het voeden van zoodanige begeerte reeds misdadig is. En het is dit grondbeginsel van alle ware deugd, dat ook door JEZUS en zijne Apostelen, gelijk te voren is aangetoond, ten grondslag van hunne zedeleer is gelegd. Dat aan de Mozaische wet de eer toekomt van door de aanwijzing van deze bron der ondeugd, een helder licht te verspreiden voor den zinnlijken mensch, die maar al te dikwijls vergeet op de beginselen zijner daden te letten en zijn hart gadeslaan, deed PAULUS opmerken door deze zijne betuiging: *dat hij niet zoude geweten hebben, dat de begeerlijkheid zonde ware, indien de wet niet zeide: gij zult niet begeeren (ff).*

Deze wet is van dien aard, dat slechts de eenige Wetgever, wiens gebied alleen zich tot de ziele uitstrekt, de ziele kan bepalen. (ff) Exod. XX. 17; Deut. V, 18; Rom, VII, 7.

der menschen hart uitstrekt, zulk eene geven kan. Zij moge dan in geen ander burger wetboek dan dat der Israëlitén, wier staatsregeling op eene buitengewone Godsregering gegrond was, voegen; groot is nogtans haar invloed dien zij *en* zoo als zij daar ligt, *en* door het grondbeginsel waarop zij gebouwd is, onder Christenen behoort uit te oefenen, op de zedeleer en alle maatschappelijke inrigtingen ter bevordering van goede zeden. Zij heeft uit haren aard eene strekking tot de veroordeeling van al wat de zinnelijkheid te zeer opwekt, en daar door onstuimige begeerten en hartstogten, die de rede bedwelmen en het goede zaad der deugd verstikken, in beweging brengt. Dit een en ander blijkt, dunkt mij uit al het gezegde, duidelijk genoeg. En alzoo is tevens het Goddelijke gezag, hetwelk aan dit veel vermogend grondbeginsel der Mozaische wetten moet worden toegeschreven in eene maatschappij van Christenen, boven alle bedenking.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Aan vele bijzondere wetten van MOZES komt, in eene Christelijke Maatschappij gezag toe, ter bepaling van bijzondere regten en pligten of ter aanwijzing van zedelijke leeringen.

Niet slechts bevat het Mozaische wetboek zoodanige algemeene grondstellingen eener zuivere zedeleer, die ook door JEZUS en zijne Apostelen ten grondslag van hun zedekundig onderwijs zijn gelegd, maar de wetten hier voorkomende kunnen ook dienen ter opheldering van bijzondere regten en pligten, die met de Christelijke leer overeenstemmen of daaruit voortvloeijen, en ter aanwijzing van belangrijke zedelijke leeringen.

Dit blijkt ten duidelijkste alwederom bij de aandachtige beschouwing der voorbeelden van deze wetten, in het I. Deel dezer Verhandeling bijgebracht en bij de nauwkeurige overweging van het gebruik door den Zaligmaker en Zijne gezanten van dezelve gemaakt, waarover in het II. Deel gehandeld is. Ik heb boven reeds het een en ander tot staving van dit gezag der Mozaische wetten, bij een algemeen overzicht aangevoerd. Mijn oogmerk was, ook
hier

hier, nog wat nader in de bijzonderheden te treden. Welk een groote voorraad van de schoonste algemeen geldende zedelijke voorschriften, die regtstreeks, of met geringe wijziging, van toepassing zijn voor eene maatschappij van Christenen, komt hier in aanmerking. Hoe vele andere leveren belangrijke grondstellingen en leeringen op! Ik zal thans niet herhalen, hetgeen ik over dezelve reeds gezegd heb, maar het gezegde tot mijn tegenwoordig oogmerk trachten dienstbaar te maken, en duidelijk zoeken aan te wijzen, hoe de Mozaische wetten bij uitnemendheid kunnen dienen ter bevordering veler maatschappelijke en bijzondere deugden, die met den geest des Christendoms overeenstemmen. (gg).

Hoe veel eigendommelijks deze wetten ook hebben mogen, het welk eigenlijk slechts de bewerking van Israëlitische volksdeugd en geluk ten doel heeft, en in geene Christelijke maatschappij voegen zoude; bevatten zij echter ook vele voorschriften, beginselen en leeringen, welke aldaar van de schoonste toepassing zijn op de
 Ied bladz. van maat-

(gg) Vergelijk de schrandere opmerkingen van den beroemden J. HINLOPEN, over de liefde tot elkander en tot allen, in Mozes wetten geleerd, uitgegeven in het vervolg der overdenkingen in den jare 1793.

maatschappelijke zeden. Dit vloeit natuurlijk voort, niet slechts uit die overeenkomst van regten en pligten, welke het Israëlitische volk, als eene maatschappelijke vereeniging van menschen beschouwd, met alle menschelijke maatschappijen gemeen had, maar ook uit de bijzondere inrigting van den Israëlitischen staat, als eene gemeente aan de dienst des eenigen waren Gods, door buitengewone tusschenkomst en wetgeving der Godheid zelve, gewijd. Tot dezen God toch stonden de Israëlitën, in betrekking niet slechts als onderdanen tot hunnen bijzonderen Beschermheer, maar ook als redelijke en zedelijke schepselen tot den Schepper en Opperheer der wereld, die uit eenen bloede het gansche geslacht der menschen had gemaakt, en hen met dezelfde natuur begiftigd.

Deze laatste betrekking is in het Mozaïsche wetboek, met Goddelijke wijsheid overal in acht genomen. Overal werden de Israëlitën daaraan herinnerd. En de verhalen, door MOZES in zijn eerste boek, als eene inleiding tot de geschiedenis der wetgeving voorafgezonden, toonen ten duidelijkste het doel, om deze betrekking der Israëlitën, en hunnen gemeenen oorsprong met de overige volken uit eenen mensch, in het
hel-

helderste daglicht te stellen. Van hier, dae wij uit deze wetten de schoonste inlichting bekomen kunnen omtrent de zedelijke vereering des Opperwezens, welke alle volken betaamt, zoo als die door God zelve is bekend gemaakt. Van hier, dat wij uit deze wetten veel onderrigt kunnen opzamelen, het welk ter opheldering van maatschappelijke deugden, regten en pligten, zoo als die uit den Goddelijken wil voortvloeijen, bij uitnemendheid dienen kan in eene maatschappij van Christenen. Daar en boven eene Christelijke maatschappij is wel door geene soortgelijke staatsregeling, als die oude Israëlitische was, bestemd, om een bijzonder volk van God te zijn. Maar op haar rust toch ook de verpligting, om den God, die zich aan Israel zoo luisterrijk openbaarde en het heil der wereld uit dit volk deed voortspruiten, als den eenigen Heer van hemel en aarde, den weldoener des menschelijken geslachts, met wien zij, door de zegeningen des Christendoms, in eene geheel bijzondere en wel de teederste betrekking geraakt is, eene daarmede overeenkomstige dankbaarheid en zedelijke vereering te be-
 toonen. Hier is niet tegenstaande al het verschil van tijden, omstandigheden, godsdienstige en burgerlijke inrigtingen aan de eene zijde,
 nog-

nogthans aan de andere, wederom zoo vele overeenkomst in geestelijke weldaden en daar uit voortvloeiende verplichtingen, dat ook deswegens de Mozaische wetten ter opheldering der maatschappelijke pligten der Christenen wellicht meer bruikbaar behelzen, dan men in den eersten opslag vermoeden zoude. Hoe veel gezag hebben hier de wetten van MOZES, wanneer men daarvan afscheidt hetgeen alleen op de Israëlitien betrekking had?

Ontdekt men dan in dezelve niet vele belangrijke wenken, waaruit Christenen afnemen kunnen, hoe het maatschappelijk geluk ook bij hen behoort gegrond te worden op eene zuivere vereering des Opperwezens, gepaard met de reinste zeden? Wordt het verband tusschen zoodanige vereering des eenigen waren Gods en bijzondere maatschappelijke pligten hier niet in het helderste daglicht gesteld? Ik wil hier niet wederom stil staan bij de hoofdwet der tien Geboden, maar verwijzen naar de uitbreiding dier Goddelijke vermaning, waarin de heiligheid des Opperwezens na te volgen, als een grondbeginsel van zuivere zedelijkheid wordt ingescherpt, gelijk ik te voren heb aangetoond. Van dat grondbeginsel worden diergelijke maatschappelijke

lijke pligten afgeleid, als ontferming over den armen en behoeftigen bij den oogst, eerlijkheid, trouw en afkeer van bedrog, eerbied voor den eed, onthouding van verdrukking en berooving des geringen, tijdige betaling van den loon des daghuurders, meedogende behandeling van gebrekkigen, regtvaardige bediening des regts zonder aanzien des persoons, verfoeijing van hatelijke bespieding, vereerend ontzag voor den grijzen ouderdom. Voeg hierbij dat de onderhouding van 's lands burgerlijke inzettingen, en van die, welke ter handhaving van de Godsdienst strekken, als eene Gods behagelijke pligt, in dezen zamenhang mede wordt aanbevolen; en voorts in 't gemeen volksliefde, gepaard met liefde jegens den vreemdeling. Staaft dit voorbeeld niet de vruchtbaarheid dezer wetten in de zuiverste voorschriften en grondbeginsels van regt en goede zeden, welke ter opheldering der maatschappelijke pligten jegens God en menschen, ook onder Christenen op velerlei wijze bruikbaar zijn? Spreidt het geen helder licht over het gezag, dat aan de Mozaische wetten ter beslissing van het geen zedelijk goed en kwaad, regt en onregt is in eene maatschappij van Christenen, moet worden toege-

(hh) Zie het vorige Hoofdst. dezer Afd.

gekend? Doet het niet ten duidelijkste gevoelen, hoe men naar het voorbeeld van JEZUS en Zijne Apostelen van deze Goddelijke wetten zich bedienen kan, ter verzameling van eenen rijken schat van waarnemingen, die voor de Christelijke zedekunde en wetgeving (ii) van den

(ii) Het zou der moeite waardig zijn opzettelijk na te gaan, in hoe verre dat gedeelte der Mozaische wetgeving, hetwelk het burgerlijk bestuur, de policie, de civile of criminele wetten betreft, ten voorbeelde zoude kunnen dienen en ter beslissing van het geen zedelijk goed en kwaad, regt en onregt is. Ook hier blinken den opmerkzamen beschouwer overal heldere stralen van Goddelijke wijsheid, regtvaardigheid en billijkheid in het oog. Nu en dan worden in deze Verhandeling proeven hiervan aangewezen. Doch de opzettelijke behandeling van dit onderwerp gedoogde mijn oogmerk niet. Veel ware hier te zeggen over de voorbeeldelooze samenstemming van alle de deelen dezer wetgeving met elkanderen, de staatkundige grondregels op welke zij gebouwd is, de burgerlijke regering en volksgesteltenis, de regterlijke magt, de volksvertegenwoordiging, den grooten invloed der Priesters en Leviten, hunne rangschikking en de verdeeling der geleerdheid onder hen. Wie, in eene korte doch schoone schets, waarin deze onderwerpen ontvouwd worden, wil aangewezen zien, op welken vasten grondslag de Israëlitische Staatsinrigting gevestigd was, en welke op de menschen veelvermogende banden daarin samenwerkten, om het gezag van het burgerlijke bewind te sterken; leze PERPONCHER'S Voorrede voor het 11e Boek van MOZES, vooral bl. LXXVIII—CXII. Over alle deze zaken is in het breede gehandeld door MICHAËLIS in zijn Moz. Regt, welks Ve en VIe Deel alles behelst wat tot de Strafwetten van Mozes behoort; ook dit gedeelte der Mozaische wet is rijk in heilzame leering en voortreffelijke grondbeginsels, door MICHAËLIS overvloedig aangewezen, welker Goddelijk gezag in eene

Chris-

den heilzaamsten invloed zijn, en hoe men hier bij tevens vermijden kon het gezag dezer wetten te verre uit te strekken. Het komt hier slechts aan op eene oordeelkundige onderscheiding van het geen, volgens den bijzonderen aard des Christendoms en de verschillende omstandigheden der Christen maatschappij waartoe men behoort, uit deze Israëlitische wetten en der-

13. zel-

Christelijke maatschappij wel degelijk in aanmerking komt, en door derzelver wetgevers behoort te worden geëerbiedigd. Bijzonderheden rakende den buitenlandschen handel, aan welken Mozes instellingen, den landbouw bovenal bedoelende, geenszins gunstig waren, moet men in zijn wetboek niet zoeken. Van wetten het fabriekwezen betreffende vindt men hier zelfs geen spoor. De reden hiervan schijnt te zijn, dat de vrije Israëlieten, door de zorg voor hunnen eigenen akker, van de beoefening van kunsten en handwerken meestal werden afgehouden en dus dit werk den slaven en lijfeigenen overlieten, door wie dan, onder opzicht der voornamste Israëlitische vrouwen, welke het zich tot eer rekenden, zelve mede te arbeiden, in aanzienlijke huizen, de handwerken in het groot werden gedreven, daar het landvolk in ledige uren, van het noodige, naar zijn eigen eenvoudigen smaak, zich ook zelf voorzag. — De inlandsche handel werd bevorderd door de jaarlijksche bijeenkomst van het volk op de hooge feesten. — Dan dit zij genoeg, om een wenk te geven van den uitgebreiden invloed ter vestiging van het heil eener Christelijke maatschappij, op eene Godegevallige wetgeving, welke de Mozaische wet uitoefenen zal, zoo men slechts met behoorlijke bepaling, volgens de gegevens aanwijzing, het Goddelijke gezag der velerhande schoone en toepasselijke grondbeginsels van recht en plicht hier te vinden, ten dien einde gelden laat.

zelve grondregelen, kan en moet worden overgenomen of niet. Soms is het gezag, ter ontkenning van eenig zedekundig vraagstuk, aan eene geheele wet; soms aan een gedeelte toe te kennen. Soms schijnt eene wet met de Christelijke zedeleer niets gemeen te hebben, ja strijdt daar zelfs mede, en heeft nogthans eenen zedelijken zin en bedoeling, die als onder de zinnelijke oppervlakte verholten ligt, en, met scherpzinnigheid opgespoord, de belangrijkste leering aan de hand geeft. Tot een voorbeeld dezer laatste soort mogen de afgeschafte spijs- en reinigingswetten dienen, benevens die, welke de uitwendige plegtigheden van de Israëlitische Godsdienst of de Tempeldienst betreffen. Hoe de Apostel PAULUS tegen derzelve voortdurende waarneming ijverde, is ons boven gebleken (*kk*). Hij leidde echter, gelijk wij tevens zagen (*ll*), uit dezelve zedelijke leeringen af, en de brief aan de Hebreëen is vol proeven eener scherpzinnige toepassing van den zedelijken zin en bedoeling der Israëlitische Godsdienst-plegtigheden op de Christelijke

(*kk*) Deel II, 1 Afd. 1 Hoofdstuk.

(*ll*) Hier en daar ter aangehaalde plaats en voorts in het zedeboek meer bijzonder in het 3de Hoofdstuk.

ke Godsdienst en zedeleer. Dit zal ons niet bevreemden, wanneer wij op de oogschijnelijke zedelijke leeringen in deze instellingen vervat nauwkeurig acht geven. Derzelver zedelijk doel wordt somtijds uitdrukkelijk aangewezen; maar al geschiedt dat niet, hetzelfde straalt in de wijze, waarop deze instellingen met de Godsdienst verbonden worden, zoo duidelijk door, en zulk eene zinnebeeldige beduidenis is zoo zeer in den geest der oude tijden en vooral der Oosterlingen, dat men dezelve niet voorbij zien mag. Dit is meermalen en onder anderen, door MUNTINGHE, in zijne *Geschiedenis der menschheid* voortreffelijk betoogd. Mijn oogmerk laat niet toe, in dit onderwerp diep in te treden. Dit weinige meen ik echter, ter opheldering van het zedelijk doel dezer instellingen, te moeten aanvoeren. De Hemelsche wetgever had gezorgd, dat de vereerenswaardige Oppermajesteit van Hem, der Israëliten bescherm-God, 's werlds Schepper en Opperheer, door de oprigting van eene prachtige koninklijke tent aan Hem gewijd, en de instelling van den Levitischen tempeldienst, als op een luisterrijk schouwtooneel, gedurig voor de oogen zijner onderdanen werd ten toon gespreid.

Al-

Alle handelingen welke op dit tooneel verordend werden, strekten daartoe, om eene waardige vereering van den onzienlijken God, gepaard met eerbied voor orde, regt en goede zeden, naar zijn heilig welbehagen, te bevorderen en te handhaven. Zoodanig doel hadden de hooge feesten, met de meeste wijsheid ingerigt, om het geheele volk, als één huisgezin, in de tegenwoordigheid van JEHOVA, in dankbare en blijmoedige erkentenis zijner voornaamste volkszegeningen en weldaden in de natuur, te vereenigen en tot een waardig gedrag daarmede overeenkomstig, vooral tot onderlinge eendragt, volks liefde en pligtbetrachting te stemmen. Zoo had de groote verzoendag de zedelijke bedoeling, om hoetvaardigheid wegens volks ondeugden en afdwalingen op te wekken en te versterken. Soortgelijke bedoelingen hadden de voorschriften rakende zoo vele algemeene en bijzondere tempelgaven en slachtoffers. Door sommige derzelve toch werd diepe erkentenis der Goddelijke weldaden, en nederig gevoel van 's menschen geheele afhankelijkheid van den Hemelschen weldoener ingeboezemd. — Door andere werd het besef van schuld en strafwaardigheid voor God, van behoefte aan Zijne

ver-

vegiffenis en verzoening met Hem, benevens vertrouwen op Zijne genade, ootmoedig berouw en moedige verbetering ingescherpt. Waartoe wijders zoo vele reinigingen, als Godsdienstige plegtigheden, voorgeschreven? Had dit niet ten doel, om, behalve eene voor de gezondheid zoo noodige zindelijkheid te bevorderen, de zedelijke reinheid af te schetsen, welke hem betaamde, die het wagen durfde, JEHOVA 's voorhoven binnen te treden (*mm*).

Van hier, dat met de waarneming der spijswetten, over welker bijzondere nuttigheid in het eerste deel dezer verhandeling reeds gesproken is (*nn*), ook het denkbeeld van Levitische reinheid werd verbonden. Om nu niet meer op te noemen, dat hier onder betrokken werd (*oo*). Deze voorbeelden acht ik genoeg, om aan te wijzen, hoe deze zinnelijke instellingen, tot levendige afbeeldingen van zedelijke waarheden dienen moesten, en hoe dus, uit de wetten die deze instellingen voorschrijven, velerlei

ze-

(*mm*) Dit denkbeeld heerscht in den **XXIV** Psalm, vs. 3, 4.

(*nn*) Afd. II, 5de Hoofdstuk.

(*oo*) Ik bedoel de reinigingen, wegens verschillende soorten van onreinheden, in acht te nemen, waaromtrent verschillende wetten in het derde Boek van Mozes worden voorgeschreven, bij voerb. Hoofdst. XII, XIII, XIV enz.

zedelijke leeringen kunnen worden afgeleid, welke, ook in eene maatschappij van Christenen, heldere stalen van zich afschieten, ter opheldering eener reine deugdsbetrachting op zuivere Godsvrucht gegrond. Ik wilde door deze aanwijzing tevens doen zien, dat het gezag van sommige Mozaische wetten ter oplossing van het geen zedelijk goed en kwaad, regt en onregt is in eene maatschappij van Christenen, zich geenszins uitstrekt tot de wetten zelve, zoo als zij daar liggen, maar alleen moet worden toegekend aan dat zedelijk onderwijs des Wetgevers in de voorgeschrevene instellingen doorstralende.

Een ander soort van zedelijk onderrigt laat zich ontwikkelen uit wetten, die op zichzelf reeds, ten minste met eenige wijziging, bruikbaar zijn voor de Christelijke zedeleer, maar daar en boven nog eene bijzondere zedelijke bedoeling verraden. Hiertoe schijnen die wetten, welke eene meedoogende behandeling der dieren voorschrijven, te behooren. Dezelve zijn zoo ingerigt, dat zij niet onduidelijk het doel openbaren, om eenen afkeer van wreedheid in te boezemen, medelijndheid en zachtheid van aard als eene Gode gevallen geestgesteldheid

aan

aan te prijzen. Geen Dier van den vijand onder den last te laten bezwijken (*pp*) maar op te helpen. Eenen Os die dorscht, niet te muilbanden (*qq*). Geen Dier te schenden (*rr*), geen Koe met haar kalf, geen Schaaap of Geit met hare jongen, op eenen dag te slachten (*ss*), het Boksken niet in de melk zijner moeder toe te bereiden (*tt*). Wanneer men, op den weg, een vogelnest vindt, niet de moeder met de jongen te nemen, maar de moeder te laten vliegen (*uu*). Op den Sabbath de dieren mede rust te laten genieten (*vv*). In het Sabbath's jaar het wild vrije weide (*ww*) te vergunnen op de velden, die dan braak moesten blijven liggen; welke weldadige en teedergevoeligheid kweekende instellingen (*xx*)!

Welk eenen veel beteekenende wenk ontvangen

(*pp*) Exod. XXIII, 5. Deut. XXII, 4. (*qq*) Deut. XXV, 4.

(*rr*) Levit. XXII, 24. Vergel. de aanm. van PERPONCHER te dezer pl. bij de vert. van MICHAËLIS en het Mos. Recht, III Th. §. 168. (*ss*) Levit. XXII, 28.

(*tt*) Exod. XXIII, 19. Verg. de aanm. van PERPONCHER bij deze pl. en SPENCER, de Legibus Hebr. L, II. C, VIII. Sect. II.

(*uu*) Deut. XXII, 6, 7. Vergel. het gene over deze wet in het eerste Deel dezer Verhandeling reeds is opgemerkt blad 59.

(*vv*) Exod. XX, 10. (*ww*) Levit. XXV, 7.

(*xx*) Verg. MICHAËLIS Mos. Recht, III Th. § 164.

gen ook Christenen niet door dezelve, tot soortgelijke meedoogende behandeling der dieren! — Maar van hoeveel treffender beduidenis worden dezelve niet voor hen, wanneer zij wreedheid jegens menschen als een gevolg der wreedheid jegens dieren leeren aanmerken, en op het verre uitzierende oogmerk des wetgevers, om beide voor te komen, in deze wetten zoo duidelijk zichtbaar, acht geven.

Een voorbeeld van een zeer doelmatig gebruik van deze soort van wetten ter ontvouwing van eenen Christen pligt van menschlievendheid, door Paulus gebezigd, daar hij de wet van geen dorschenden Os te muilbanden op de verzorging der verkondigers van het Evangelie toepast, is boven reeds aangevoerd (yy). Zoo staft dan deze Apostel zoodanig dubbeld gezag ter onderwijzing der Christenen, hetwelk, wegens den bijzonderen aard en toon dezer wetten, waaruit de opgegevene zedelijke bedoelingen, zoo blijkbaar zijn, aan dezelve niet kan ontzegd worden. De gehechtheid der Oosterlingen aan zinnebeeldig onderwijs moet, ter regte beoordeeling dezer wetten, hier weder om niet over het hoofd worden gezien. Over andere nuttigheden

den van sommige dezer wetten meer te zeggen, strookt thans met mijn oogmerk niet, en ook hieromtrent kan MICHAËLIS worden geraadpleegd. Dat, ter bepaling van het geen ook in eene Christen maatschappij regt en billijkheid is, en met de goede zeden overeenkomt, vele andere Mozaische wetten, zoo als zij daar liggen, eene meer of min lijnregte of zijdelingsche strekking hebben, blijkt dunkt mij, duidelijk uit vele voorbeelden, in het eerste deel mijner verhandeling reeds bij gebragt. Dat dit natuurlijk voortvloeit uit eene zekere gelijkheid van regten en pligten aan alle menschelijke maatschappijen gemeen, en uit de bijzondere overeenkomst van Godsdienstleer, wat het wezen der zaak betreft bij de Israëlit en Christenen, is boven reeds opgemerkt. Van eene behoorelijke bepaling dezer overeenkomst en gelijkheid hangt ook de behoorelijke toepassing dezer wetten af. Haar gezag is hier min of meer regtstreeks en uitgebreid, naar gelang van het verschil of de overeenkomst, die hier op te merken is.

Zoo zijn, bijvoorbeeld, de wetten van Mozes, die de huwelijken in de naaste bloedverwantschap verbieden van dien aard, dat zij, als eeuwig geldende natuur- of zedewetten, ook in eene Chris-

Christelijke maatschappij, regstreeks toepasselijk mogen gehouden worden. Dat Mozes deze wetten verklaarde voor een stuk van die wet der zeden of zedeleer welke, vóór zijnen tijd reeds van kracht en Goddelijk regt geweest is, en altoos blijven zal, is eene juiste aanmerking van MICHAËLIS (zz). Hij grondt zich daarop, *dat de volkeren die vóór de Israëlitén in Palaestina woonden, dat is, de Canaäniten, die de bijzondere wet der Israëlitén zoo weinig aanging als ons, ja nog weiniger, terwijl zij in hunnen tijd nog niet was gegeven, bij gevolg van hen niet eens konde gelezen worden, door dit alles zich en hun land hadden verontreinigd; dat God deze zonden aan hen heeft gestraft en dat hun land hen daarom heeft uitgespogen (a).*— Hoe deze huwelijks verboden daartoe dienen, om de hoererij in de familien te verhinderen, toont hij insgelijks overtuigend, zoo mij voorkomt, aan (b). — Mozes wet op de echtscheiding (c), waarbij den man veroorloofd wordt eene vrouw, die hem niet langer gevalt, eenen scheidbrief te geven, is van eenen geheel anderen aard. Bij dit

(zz) In zijne Verh. oves de Huwelijks wetten, Hoofdst. II, § 14, volgens de Nederduitsche vertaling.

(a) Levit. XVIII, 24, 28.

(b) In de laatst aangeh. Verh. Hoofdst. V, § 46—50.

(c) Over deze wet is breeder behandeld Deel I, Afd. II, H. II.

dit verlot heeft Mozes de hardheid des harte der Israëlitien van zijnen tijd in acht genomen. Uit dit oogpunt beschouwde JEZUS deze wet (d). — Zij is zoo ingerigt, dat zij uit een oud gebruik schijnt voor te vloeijen en ten oogmerk te hebben, om hetzelfde, zoo min als mogelijk was, schadelijk te doen zijn. Zij schijnt daaren boven in het naauwste verband te staan met de veelwijverij. Om alle deze redenen, is zij, bij zoo veel verschil van tijden, zeden en gewoonten, gelijk klaar blijkt, op geene Christenmaatschappij toepasselijk. JEZUS veroorlooft den man niet van zijne vrouw te scheiden dan om de allergewigtigste redenen, bijvoorbeeld, om hoererij, welke Hij uitdrukkelijk opnoemt. Integendeel is de grondregel, die Mozes aanvoert in zijn eerste Boek, Hoofdstuk II vers 24. *Daarom zal een man zijn vader en moeder verlaten, en zijne vrouw aankleven en zij zullen tot een vleesch zijn*, regstreeks op het Christendom toepasselijk, en wordt ook, gelijk wij te voren zagen, in de Christelijke zedeleer overgenomen. Des niet tegenstaande heeft de bedoelde Mozaische wet rakende de echtscheiding, eene zijdelingsche strekking, om ons te overtuigen dat

(d) Math. XIX. 3—9. Marc. X, 3—12. Men vergelijke het gezegde hieromtrent in het 20 Deel, 2e Afd. 2e Hoofdst.

dat eene Christelijke Overheid niet misdoet, wanneer zij, om soortgelijke hartsgesteldheid, als welke Mozes bij deze wet in het oog had, of om anderen redenen, ter voorkoming van grooter kwaad de echtscheiding veroorloofd. Dat dit somtijds eene pligtmatige voorzigtigheid is, en de schuld van zoodanige echtscheiding niet bij de Overheid ligt, maar bij hen, die zich van deze veroorloving bedienen, en dezelve door hunne verkeerdheid, noodzakelijk hebben gemaakt, volgt immers uit deze wet ten duideljkste.

Zoo zijn er vele wetten, die de slaven betreffen, welke, in eene maatschappij, waar geene slavernij, gelijk die, welke Mozes bedoelt, in zwang is, niet bruikbaar zijn, en nogthans vele zijdelingsche en wel belangrijke wenken ter bevordering eener regtvaardige, zachtaardige, menschlievende behandeling der dienstbaren behelzen, die met de Christelijke zedeleer bij uitnemendheid strooken. Een slaaf of slavine, die vrij gelaten werd, niet zonder eervolle giften *van de kudde, van den dorschvloer en de perskuip, van het geen waarmede de Heer hun God hen gezegend had*, van zich te laten gaan, (e); niet met onredelijkheid over de slaven

te

(e) Deut. XV, 13, 14.

te heerschen (*f*), hen op den Sabbath rust te laten genieten (*g*), hen op de Godsdienstige feesten in de genoegens der offermaaltijden te doen deelen (*h*); — leveren zoodanige bevelen den Israëlitien gegeven, den Christenen geene belangrijke wenken op tot soortgelijke Godegevallige, regtschapene, edelmoedige bejegening hunner dienstboden? Op hoe veelerlei wijze kunnen ook zij hunne dienstboden in de vreugde hunner huisselijke feesten doen deelen! Op den dag des Heeren, de Christelijke feestdagen, en dergelijke, door eene verkwikkelijke rust, den weldadigen invloed van de Godsdienst op hun levens genot doen ondervinden? Hunne getrouwe diensten beloonen, door redelijkheid hunnen arbeid verligten en veraangenamen? Dit te herrinneren, deze pligten in te scherpen, daartoe hebben deze wetten eene duidelijke strekking. Zoo verre gaat hun gezag. Hoe schoon strookt deze leering met de vermaning van Paulus den Heeren gegeven (*i*), en leert deze algemeene vermaning op bijzondere gevallen toe te passen! Deze voorbeelden acht ik genoeg, ter nadere opheldering van het gezag, hetwelk aan de

(*f*) Levit. XXV, 43. (*g*) Exod. XX, 10, Deut. V, 14, 15.

(*h*) Deut. XII, 17, 18. (*i*) Eph. VI, 9. Col. IV, 1,

de wetten van Mozes , in eene Christelijke maatschappij , ter bepaling van bijzondere regten en pligten , of ter aanwijzing van zedelijke leeringen moet worden toegeschreven. Voegt men hierbij hetgeen boven reeds over het gebruik, door den Zaligmaker en zijne gezanten van deze wetten gemaakt, in vele bijzonderheden is opgemerkt ; zoo moet de groote uitgestrektheid van dit gezag ons helder in de oogen blinken.— Het gezegde zoude nog kunnen worden toegepast op de wetten rakende den landbouw, de veehoederij, de zorg tegen besmettelijke ziekten en dergelijke, in het eerste deel dezer verhandeling aangevoerd, die, wel bezien, somtijds verrassende lessen en leeringen, ter beslissing van het geen zedelijk goed en kwaad, regt en onregt is, in eene Christelijke maatschappij, in zich bevatten. Dan dit zoude mij te verre afleiden. Ik meen nu voorts te kunnen volstaan met eene terugwijzing op de aldaar gegevene wenken.

Zoo blijkt dan uit den oorsprong, den aard en de bedoeling der Mozaische wetten; uit de verklaring van den Heiland en zijne Afgezanten, en uit het gebruik door hen van deze wetten gemaakt, dat zoodanig verheven, onfeil-

feilbaar en wijduitgestrekt gezag, ter onderwijzing der Christenen in hetgeen regt en goed is, aan dit afgeschafte Israëlitische wetboek moet worden toegekend.

Mogt dit gezag, volgens de grondbeginselen des Christendoms alom geëerbiedigd worden, zoo zoude het geloof in den Verlosser der Wereld, hoe langs hoe meer de schoonste vruchten van regtvaardigheid en deugd opleveren, die door Hem zouden strekken tot eer en roem van den Hemelschen Wetgever en Vader.

Un tel etre pouvait à tous les instants oublier son Createur; Dieu l'a rappelé a lui par les lois de la religion.

MORRISQUIVU.

(see)

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

